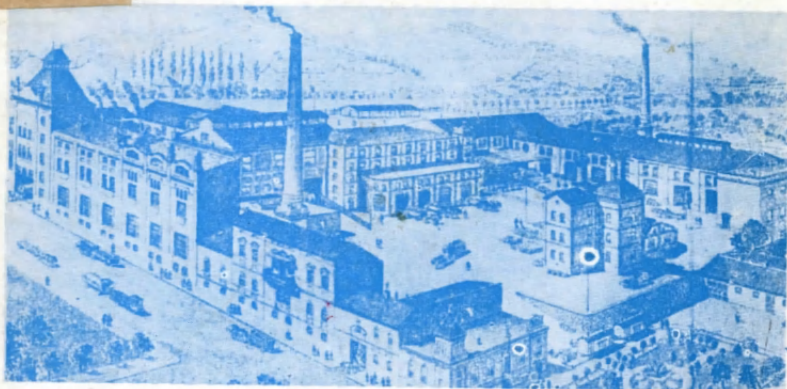

PC

4531

Dr. Harcos Ottó

A PÉCSI PANNÓNIA SÖRGYÁR TÖRTÉNETE

Csak olvasóterem használatra !

C

4531

A
PÉCSI
PANNÓNIA
SÖRGYÁR
TÖRTÉNETE

A PECSI PANNÓNIA SÖRGYÁR TÖRTÉNETE

A PÉCSI PANNÓNIA SÖRGYÁR TÖRTÉNETE

A gyár fennállásának 125. évfordulója alkalmával

írta:

DR. HARCOS OTTÓ

Csak helyben
használatra

3 006631 257650

125765

*A fényképeket
a Pannónia Sörgyár fotószakköre készítette*

*A kéziratot lektorálta
a szocialista sörgyár 25 éves jubileumát
előkészítő bizottság*

*Megjelent a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Baranya megyei Szervezetének gondozásában*

Felelős kiadó
PRAVICZ LAJOS

Szerkesztő
BALING JÓZSEF

Nagy napra készül a Pannónia Sörgyár Pécssett. 1973-ban ünnepli 125 éves fennállásának jubileumát.

125 esztendő még a történelem számára is nagy idő. Történelmi időszakban, 1848-ban alapították a gyárat és a 48-as történelmi időszak légkörének megfelelő új korszakban, a szocializmus korszakában ünnepelheti évfordulóját.

125 év alatt sok minden történt a világon. Alapvető változásokon ment keresztül a gazdasági, társadalmi és a politikai élet. A technika és technológia szédítő iramban fejlődött, és az utóbbi 28 esztendő alatt a történelem új korszaka kezdődött: a dolgozó ember vette kezébe sorsának irányítását, megszületett a munkáshatalom. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom fénye nyomán megváltozott az emberek munkához való viszonya, megváltozott az emberek gondolkodása, életünknek értelme lett, és ma a mindennapi munka a becsület alapja és a jólét forrása.

E 125 esztendő nehéz, küzdelmes, eredményekben gazdag munkáját köszöntöm a jubileum alkalmával. Elismeréssel emlékezem azokra, akik alapították a gyárat és akik továbbfejlesztették azt. Tisztelettel szólok mindazokról, akik a 125 év alatt a Pannónia Sörgyár előbbre vitele, fejlesztése érdekében tevékenykedtek politikai vagy gazdasági téren.

A 125 év történetéből nagyon sok epizódot, sok eseményt lehetne kiemelni. Ezt a könyv írója elvégezte.

Hangsúlyozni kívánom azt, hogy megkülönböztetett elismerés jár azoknak a munkásoknak, azoknak a dolgozóknak, akik a kapitalizmus nehéz viszonyai között itt dolgoztak a gyárban, helyt álltak és politikai kiállásukkal, munkájukkal megvetették alapját a jobb emberi életnek, elültették az emberek tudatában a kizsákmányolásmentes társadalom felépítésének gondolatát. Köszön-

töm mindazokat, akik birnevet szereztek a Pannónia Sörgyárnak a sörök minőségével.

A sörfőzés története nagyon messzire nyúlik vissza, de ez az ital a felszabadulás előtti években a dolgozók széles tömegei előtt luxusnak számított. A felszabadulás, mely 1945-ben megbozta a jobb élet feltételeit, megteremtette annak lehetőségét is, hogy a sör a dolgozó nép széles tömegeibez eljusson, és ma már falun és városban egyaránt általánosan kedvelt ital.

Nebéz, küzdelmes munka volt, míg a jubileumig eljutottunk. Különösképpen szeretnék itt rámutatni a II. világháború utáni eseményekre. Az ország romokban volt és meg kellett indítani a gazdasági élet vérkeringését, így a Pannónia Sörgyárban is. A Kommunista Párt élére állt a sörgyári dolgozók kezdeményezésének, munkájának, és rövid idő alatt megindult a termelés. A gyár kollektívája olyan összefogásnak adta tanújelét, amire példa talán azóta sem volt. Munkás, műszaki, tisztviselő kéz a kézben munkálkodott azon, hogy a romba dőlt országban, a gyárban rend legyen, politikai konszolidáció legyen és meginduljon a termelés. Köszönet azoknak az elvtársaknak, akik ebben a nehez időszakban helyt álltak és a párt iránymutatásával megteremtették azt az alapot, amelyre a következő években építeni lehetett.

1947-48-ban a sör iránti kereslet a mélypontra zubant és az egykori Polgári Serfőző Részvénytársaság leányvállalataként működő Pannónia Sörgyárat le akarták állítani. A Pannónia Sörgyár dolgozói ez ellen tiltakoztak és a bányászokhoz fordultak segítségért. A pécsi bányászok vállalták, hogy vesznek át tőlünk sört, és így sikerült megmenteni a gyárat a leállástól. Ezért mindig szeretettel és megbecsüléssel gondolunk a pécsi bányászokra.

A jubileum ünnepi óráiban a dicséret hangján kell szólnom a pártszervezet, a szakszervezet, a KISZ-szervezet tudatformáló, termelést segítő munkájáról, külön elismeréssel a szocialista brigádmozgalomról, a brigádok munkájáról.

Köszönteni szeretném a gyár műszaki gárdáját, akik a sörgyár fejlesztésében, az új technológia meghonosításában, az új gépek üzembehelyezésénél példás munkát végeztek, köszönteni az adminisztratív dolgozókat, akik mindennapi gazdasági munkájukat összekötötték a termelő tevékenység pontos nyilvántartásával. A legnagyobb elismerés hangján kell szólnom a gyár munkásairól, akik a II. világháború után, az ellenforradalom után és a rekonstrukciós munka során derekasan helyt álltak és megteremtették a feltételeket a gyár mai állapotának eléréséhez.

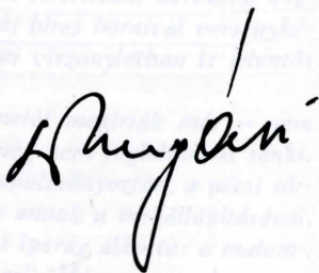
Köszönetet szeretnék mondani a pártnak, a kormánynak, a szakszervezet-

nek, az ifjúsági szervezetnek és felettes szerveinknek, hogy támogatták és elismerték munkánkat.

Végül engedjék meg, hogy Pécs város Pártbizottságának, Tanácsának és a pécsi élmezési üzemeknek ugyancsak ezúton is kifejezzem köszönetemet. Ugy érzem, hogy a sörgyárnak tradíciója van a városban és erre a tradícióra a jövő feladatainak megoldásában is számíthatnak. Partner vállalataink támogatását külön szeretném kérni. A jövőben is jól együttműködve munkálkodjunk azon, hogy a fogyasztók igényeit maximális és jó minőségben tudjuk kielégíteni.

A gyár összes dolgozóinak és minden egyes velünk kapcsolatban álló kollektívának további jó munkát, erőt, egészséget és sok sikert kívánok.

Pécs, 1972. október 18.

Dr. Rugási Endre
igazgató

Valóban nem kis dolog történt Pécsen! Az ősi történelmi borvidék központjában, tehát ennek ellenére, s éppen ezért a táj bíres boraival versenyképessé, ezekkel vetekedő kitűnő sörével Pécs európai viszonylatban is jelentős söripari központ lett!

Pécs minden valamire való üzemének történetét megírták már – nem egyet többszörösen is –, csak a pécsi sörfőzéssel még nem foglalkozott senki. Akik a pécsi ipar fejlődését, történetét kutatták, tanulmányozták, a pécsi sörfőzést vagy meg sem említik, vagy megelégszenek annak a megállapításával, hogy a pécsi ipar struktúrájának gerincét az „5 ősi iparág alkotta: a malom-, a fa-, a kő- és agyag-, a sörfőző-, valamint a bőripar”. Még az 1931-ben megjelent „A magyar serfőzés története” című hatalmas, 1040 lapnyi, kétkötetes műben is a pécsi serfőzés alig három sorral szerepel, s ez is mindössze egy 1748-ból származó városi tanácsi határozatnak az idézete. Minden múltra vonatkozó adatot tehát morzsánként kellett összeszededgetnem. De az emlékezetekből táplálkozó ismeretek is többnyire javításra szorultak. Még fennállásának 100. évfordulóját ünneplve a sajtó is úgy ismertette a Pannónia Sörgyár múltját, hogy azt 1848-ban Hirschfeld Sámuel alapította, holott ő ekkor még csak 4 éves volt.

A sörgyártásról, illetve az ezzel összefüggő társadalmi, gazdasági, kereskedelmi bonyolult szövevényekről, meglepetésekről és törvényszerűségekről igyekeztem ugyan minél többet elmondani, ám e munka mégsem törekedhetett – már csak korlátolt terjedelme miatt sem – a teljességre, csupán bizonyos problémákat ölelt fel, s még ezek közül sem feltétlenül a legfontosabbnak látszókat, csak azokat, amelyek kritikusai tájékozódásom nyomán keletkeztek, illetve történész-alkotómunkámat táplálták. Kirekesztettem írásomból azokat a részeket, amelyek meglepő újságuk miatt jelenleg még sok ellenkezést váltanak ki, de részletesebb bizonyításukra e mű keretei nem alkalmasak. Egy más, tervezett munka tárgyalja majd azt a nagy kultúrtörténeti tény, mely szerint 6–7 ezer évvel ezelőtt a búza, árpa málasztásának, a maláta készítésének, a gabonából erjesztett seres italok főzésének tudományával, mezei hatalmaikkal (Kengir, Mari stb.) megalapítása idején a magyar rokonság, a magyar népcsa-

lád ajándékozta meg az emberiséget. Ez ókortörténeti stúdiumok nélkül is lesznek a Pannónia Sörgyár történetében olyan mozzanatok, amelyek vitákat válthatnak ki, s lesznek, amelyek másféle, nem szorosan a gyár történetéhez tartozó viták szenvedélyéhez adnak gerjesztést. De miként egy ember életét sem lehet származása, légköre, környezete nélkül megérteni, a Pannónia Sörgyár története is csak a seres italok keletkezésének ismeretével, a megye, a város gazdasági-politikai életével, az itt volt többi sörgyárral való kapcsolatával válik érthetővé, világossá. Így lett a Pannónia Sörgyár története többé-kevésbé Pécs sörgyártásának története is.

Amint a régmúlt idők homályából a Mecsek déli oldalán e lapok forgatásával egyre élesebben bontakozik ki a Pannónia Sörgyár képe, látható, hogyan kerekedett minden nehézségen felül, s éppen utóbbi 25 évével miként példázza szocialista életünket is.

Az alkalom, amikor e könyvet az olvasó kézbeveszi, ünnepi. Mégbozzá kétszeresen jubileumi: a sörgyár alapításának 125. és államosításának 25. évfordulóját is ünnepli. Könnyen megfordulhat tehát az olvasóban a gondolat: az író, már csak a kettős ünnepre való tekintettel sem lehet egészen tárgyilagos... A történelem azonban nem ismer ünnepet. A történések kegyetlenül ridegek, s beszédük följegyzőjétől alázatot követelnek. Az írás: felelősség. A történetíró meg éppen kétszeresen is felelős: a tények és az olvasó iránt tartozik felelősséggel. Az olvasó bizalmát csak a tények tiszteletével lehet kiérdemelni.

A múlt, a jelen, sőt a jövő egymást tükrözik, egymással dialektikus szövénnyt alkotnak. A jelen a múlt részese. Az előzmények a múltban alakulnak, s a jelen a múltbeli előkészületeket kristályosítja ki, s a jelen készíti elő a jövőt is. Hogy mikor és mennyiben cselekszünk helyesen, annak próbaköveit, ellenőrző faktorait a múltban találjuk meg. Az élet, az emberi tevékenység kritikai szemléletére a történelem tanít bennünket. Az ítéletalkotás mindig a tapasztalat és a gondolkodás dialektikus feszültségének gyümölcse. A történelem ezért emlékezet-élesítő és emlékezet-finomító: az élet tanító mestere, a helyes kritikai szemléletre, a helyes cselekvésre, a jobbra törekvésre nevel.

Az a szorgalom, az a szaktudás, ami a Pannónia Sörgyár minden dolgozóját jellemzi, a szép és boldog jövő záloga. Köztük lenni, munkájukban, gondjaikban, terveikben osztozni számomra mindig örömet jelentett. Ha e könyv az élet öröme, a munka értelmére és szépségére, a munkás ember megbecsülésére tanít, ha a biztató jövőt mutatja, az nem e könyv szerzőjének, de a Pannónia Sörgyár dolgozóinak érdeme. Én csak köszönöm, hogy írhattam róluk, mert ez a munka boldogságot adott, s hogy problémáimban mindig szívesen segítségemre voltak, ezt is csak egyetlen szóval tudom viszonzni: köszönöm.

Pécs, 1972. november 16-án.

H. O.

A SERESITALOK ŐSMÚLTJA

Egykor a tej és a méz az ember legfőbb javai közé tartozott. Bizonyos, hogy a tejjel, mézzel való táplálkozás egyidős az emberrel. De az ősember azt is igen hamar észrevette, hogy a nagy melegben a tej is, a méz is tulajdonságában megváltozik: megerjed. A jellegében megváltozott élelem azonban ebben az állapotában is kedves maradt számára, a mézből és tejből keletkezett méhser és tejszesz a méznél és tejnél is kedveltebb itala lett.

A magvakból készült italok a méhsernél, tejszesznél későbbi eredetűek: a gabonához és a főzéshez már nagyobb kultúrára, a földművelés és a tűz ismeretére volt szükség. A gabonából főzött sör legfeljebb 6–7000 éves múltra tekinthet vissza.

A sört ma világszerte leginkább árpából készítik. Az ősi időkben azonban általában olyan gabonát használtak serfőzésre, ami éppen a serfőzés vidékén bőséggben termett, tehát zabot, rozsot és búzát is, sőt ma is az indiai cange, a kínai dsu, a japán sakhi rizsből készül. Az emberek azonban az idők folyamán kitalázták, hogy a legjobb ízű sört árpából lehet főzni, s ezért serfőzésre főként ezt használták, a figyelem mindinkább erre a gabonaneműre terelődött. A világon az árpasör terjedt el a legjobban, s ezért elsősorban ennek az előállítási módja, „konyhaművészete” tökéletesedett.

A gabonaserek első nyomai

A magból készült ser első írott nyoma a Tigris és az Eufrátesz közéről, Mezopotámiából származik. Párizsban, a Louvre-ban egy kőlapon a Nin-Harra istennőnek áldozandó sör készítése látható. Az óbabilóni kép, amely a keménypolyvájú, gyenge sikértartalmú, kétszemű tönkbúza zúzását mutatja be, az i. e. VII. évezredből származik. A sumér ékirásos feljegyzések szerint e búzából készült ital neve sekaru volt. Ugyancsak a Louvre egy dél-mezopotámiai, i. e. 3000-beli Lagasból származó kódomborművet is őriz, s ez Ur-Nina sumér királyt ábrázolja, amint családja körében sört iszik. New-Yorkban, a Pierpont

Morgan könyvtárnak egy i. e. 2900-ból származó szintén sumér kőlapján egy ülő és egy álló alak szívócsőből sört iszik. A két ember ugyanabból a sörös-köcsögből szívja az italt, és érdekes találgatásokra késztető jelenet, hogy a köcsög fölött egy kecske lebeg. A kecske nem véletlenül kerülhetett ide. A régi görögök is az áhítatos önkívület, a vigalom istenét Bakhosz néven jelölték. Kecskelmezben játszották a tragédiákat, az olykor nevetséges, de ugyanakkor megdöbbentő történeteket, amelyek egy-egy átlagos szinten túlnőtt embernek a világtörvényekkel való összeütközését és bukását mutatták be. A játék után következett a vigalom.

Babilonban i. e. 2200-ban készült a világ első polgári törvénykönyve, s ebben Hammurabi több paragrafusban foglalkozik a mezopotámiai állami sör, a sekuru minőségének védelmével. A sör itt már népital volt: vigyázni kellett rá.

A bronzkorszak kezdetén az árpasör főzésének titkát a keletről nyugatra vándorló népcsoportok magukkal vitték először a Földközi-tenger partjaira, majd onnan, a folyók mentén lassan Észak-Európába. A sör főzésének bizonyos művészete is kifejlődött: a sört különböző növényekkel fűszerezték. Lényegében azonban két önálló italból, az árpa és a komló levének keverékéből keletkezett.

Az állatok ösztönének megfigyeléséből már az ember igen régen rájött, hogy a komló gyomor- és bélzavarokra jó orvosság, s étvágytalanság ellen is hasznos. A komló leve folyékony gyógyszer ideges, szapora szív működés ellen, s a nyugodt alvást biztosítja. Őshazája a Kaukázus. Talaj- és éghajlati viszonyok miatt nem mindenütt tudták a komlót meghonosítani, s ezért például az ókori egyiptomiak sörüket komló nélkül főzték. De a komló bódító hatása nélkül is be tudtak rúgni. A Nílus-parti hajdani hét-kapus Tébából, a mai Ben-Hasszánból az ásatások csodálatos épségben maradt falfestményeket hoztak felszínre, s ezeken látható, amint az izmos rabszolgák a részeg egyiptomi urakat – miként a nehéz kosarat a magyar parasztasszonyok – fejükre téve viszik ki a sörházból. Ezek a festmények természetesen a sörházi hangulat humorát szolgálták.

A sörös italokat sokféleképpen hamisították, illetve kontár módra főzték, ezért még olyan területen is, mint Itália, ahol a borkultúra miatt a sörös italok nem terjedtek el, a sörös italokat törvényekkel kellett körülbástyázni.

A Mecsek déli oldalán

Európa egyik legnagyobb kő-réz-kori telepét Pécs keleti szomszédságában tárta fel Dombay János. E zengővárkonyi 6000 éves „gödörházak”, a gödörlakások sártapasz anyagában, a törek és pelyva keverékének vizsgálatakor az ún. kétsoros árpát találták meg.¹ A sírok vizsgálatai arról is tanúskodnak, hogy a túlvilági útra nemcsak ételeket raktak a halott mellé, de a poharakba italt is, valószínűleg életet vidámító sört.

A borról e tájról első adatunk sokkal későbből származik. A Mecsek déli lejtőjére a pannóniai születésű Probus római császár parancsára a legionáriusok nagykiterjedésű szőlőket telepítettek. E történelmi tény azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy itt előbb már nem ültettek szőlővesszőket, Probus éppen azért létesített itt nagy szőlőskerteket, mert már tudta, hogy e táj erre igen alkalmas. A mecseki szőlészet és borászat „hivatalos adattal” azonban csak 1700 esztendőös múltra tekinthet vissza.

A Kárpátmedence az időszámításunk kezdete körüli évszázadokban erősen a népvándorlás útjába esett, s e népek életformájának nem felelt meg a szőlővel járó sok munka, állandó jellegű egyhelyben lakás. Az ő italuk a sör.

Dio Cassius római író i. sz. 248-ban feljegyezte, hogy Pannóniában az árpát nemcsak eszik, hanem főzetét isszák is. Ez úgy látszik, az ő számára meglepő.

A sörkésítésnek tehát ekkor már múltja volt az itt élő népeknél.

Priscos rétor is feljegyezte, hogy amikor a görög követséggel Attilához ment a Pannón Alföldön járt, (i. sz. 448) – búza helyett a hunok kölessel kínálták, s bor helyett méhsört kapott, a szolgák pedig – pannón módra – árpából főzött sört ittak. A méhsör tehát ünnepibb, előkelőbb italnak számított: az urak itták, az árpából főzött sör pedig a közönséges hétköznapiak, az egyszerűbb emberek itala volt. A bor helyett pedig a hunok közt a kumis volt elterjedve.

A Karakum sivatag – a fekete kunok sivataga – és a többi füves szteppé, puszta lovas-nomád emberének kedvelt étele és itala a kanca teje, illetve ennek erjedt változata, a csípős, erős (hun, khun) „kun íz”: a kumisz. – Az „íz” lelket is jelent, tehát a kún, vagy rövid u-val ejtve kum-íz annyit jelent, mint „kun lelke”.

A magyarok őseinél és rokonainál mindig kéznél volt a kumisz, börtömlőben mindig ott lógott a nyereg kápáján, s ha húztak belőle egyet, igyekeztek mindig feltölteni vízzel, mert besűrűlve egyre durvább, komiszabb, egyre mellbevágóbb, „komiszul” erős ital lett volna, s ez – különösen meleg időben – hamar fejbe szállt. (Egy liter kumisztól már be lehet rúgni.)

Rokonságunk italai

A magyarság Ural mentén maradt rokonainak a mai napig a bál, a kumisz és a boza a kedvenc itala.

A baskirok a méhsört hívják „bál”-nak. A bál mézet, és az ebből erjesztett italt jelenti. A bált vízzel hígított méz lefőlözésével és olykor különféle fűszerek (szerecsendió, koriander, néha komló) hozzáadásával készítik. Ha azt akarják, hogy gyorsan erjedjen, az erjedést élesztővel segítik. A 15 napos bál annyira erős, hogy már két-három pohártól is be lehet csípni, ezért időnként egy kis méz hozzáadásával hígítják.

A baskirok másik kedvenc itala – a kumiszt már ismerjük – a boza.² A boza növényi magvakból készül, tehát ezt már teljes sörnek mondjuk. A Bakánra került hajdani „volgai emberek”, a bolgárok kukoricából, a baskirok viszont búzából, a magyar Alföldre betelepült kunok pedig kölesből főzik. A kunok még az 1800-as években is éltek vele. Ha pillantást vetünk a búzából erjesztett seres ital nevére, a rokonságot látjuk magunk körül:

magyar – búza
baskir – boza
csagatáj – boza
oszmán-török – búza, boza
tatár – buza
kirgiz – boza
kun – boza
bolgár – boza
bácskai nyelvjárás – boza
vogul – posa
osztják – pusa

A honfoglalás előtti magyarság nem csupán a félsöröknek mondott tejszeszes és méhseres italokat ismerte. Szavaink arról tanúskodnak, hogy a magyarok is már legalább 6000 évvel ezelőtt ismerték és itták a gabonából főzött, tehát a teljes seres italokat is.

A sör, vagy ser nyelvészeink szerint igen ősi szavunk, úgy vélik, hogy vagy finn-ugor, vagy török eredetű. Különös és elgondolkodtató, hogy nyelvészeink még nem gondoltak arra, hogy nemcsak csupa átvett szóval élünk, de esetleg lehetnek saját eredetű szavaink is, amelyeket tőlünk vettek át a rokonok, illetve mások . . . A ser elsősorban nyilván hangutánzó szó: a magyar így hallja a kiöntéskor felhabzó ital surrogó pezsgő hangját, s így lesz a jelenség szava a serken ige töve is: az árpalé hirtelen felbuzduló, felugró szénsavas tulajdonságát érzékelteti.

A ma röviden csupán sernek, sörnek mondott folyadék a régiségben mindig jelzős összetételben – „seres ital” – használatos. A magyar ser a vogulban sor, a zürjénben, votjákban sur, a csuvasban sira. Az árpasör neve a baskirban: bora, bor. (A magyarban ez a szőlőital neve lett). Az árpa viszont a csuvasban és a magyarban is szinte azonos: orba – árpa.

De a magyarok a komlót is igen régóta ismerik. Köztudomású, hogy a csuvas őrzi a hun-türk nyelvek legősibb formáját. A csuvasban a komló: kemla, a baskirban kumalag. (Megfelelői vannak az úz, kipszak és a többi türk jellegű nyelvekben). A komlót, mint a sör kiváló fűszerét a finn eposz, a „Kalevala” szintén több alkalommal említi.

A rokon finnek mondája, a „Kalevala” elmondja, hogy a sört előbb ismertük, mint a bort. Isten, amikor Noénak megparancsolta, hogy készítsen bárkát, azt is megparancsolta, ne mondja meg senkinek, hogy mit csinál. Így is történt. De amikor a munka már javában folyt, az ördögnek egyre jobban fúrta az oldalát, mit is művel Noé és mindenáron meg akarta tudni, hová jár dolgozni. Mindenféle cselhez folyamodott, de egyikkel sem ért célzt. Amikor látta furfangjainak hiábavalóságát, Noé feleségével árpából, meg komlóból „babonaságot” főzetett és meghagyta neki, hogy ezt itassa meg férjével, s így Noé ne tudja a művét elkészíteni. Noé ivott is és ezért lassabban, álmosabban is ment a munka. Száz év múlva azért mégiscsak elkészült a bárka. Ekkor megereedt az eső és negyven nap és negyven éjjel szakadt. Mikor végre kiléphetett a bárkából, vesszőket szedett össze, hogy a víz apadását megjelölje. A sok leszűrt vesszőből lett a szőlő.

A monda nem ad részletes, pontos felvilágosítást, de igazságmagja van. A finn-ugor hagyomány tehát úgy tudja, hogy a sört, ezt az ördögös italt már a vízözön előtt ismerte az ember, a bort azonban csak utána.

Am lássuk: miben is rejlik a sör tika, mi a sör?

A SÖR

A sörnek három fő nyersanyaga van: az árpamaláta, a komló és a víz. Az árpalé, vagy általánosabban szólva a gabonaanyagból készült ital és a komlóból készült ital valamikor két külön ital volt, s csak az idők folyamán vált a komló leve, illetve maga a komló a gabonasör fűszerévé. A komló tehát ma már másodrendű szerepet játszik a seritalban, de minden időkben, a két ital önálló formájában is, s egyesült változatában, tehát ma is, mennyiségileg a víz uralodik. A sör $88\frac{0}{0}$ -ában víz.

Öt munkafolyamat

Amíg az árpából, komlóból és vízből sör lesz, sorrendben öt fő munkafolyamatnak kell megtörténnie. Az első munkaszakasz a malátagyártás, a második a malátának a megőrlése, ezután következik a sörfőzés, majd ezt a főerjedés követi, s az utóérés (utóerjedés, ászokolás) megtörténtével kész a seres ital. Minden művelet végeredményben – de ez már nem a gyártás, hanem az értékesítés kategóriájába tartozik – a hordófejtéssel, illetve palackfejtéssel fejeződik be.

Az első dolog tehát, hogy az árpát malátává kell tenni. A malátakészítésre elsősorban azok a kétsoros árpafajták alkalmasak, amelyeknek fizikai tulajdonsága, kémiai összetétele, biológiai viselkedése helyesen oldott, enzimekben gazdag. Az árpát, miután minden idegen anyagtól megtisztították, az áztatóba rakják. 40–50 órai áztatás után csíráztatják. A kicsírázott árpát megaszalják, majd csírátlanítják és így raktározzák. Ez a kész maláta.

Mielőtt a maláta főzésre kerülne, megőrlik. Főzés után a sörlét (hűtőbárkában, csörgedezőn) lehűtik, majd az erjesztőpincében erjesztik. Itt történik a főerjedés. A sört a főerjedés után utóérés céljából 2–3 hónapon át ászokpincében érlelik, a középkorban így mondták: nevelik. A kellően megérett sört szűrik, majd fejtik, s így hordókban, vagy palackokban kerül a fogyasztókhoz.¹

A sörgyártás technológiájának rövid áttekintése után most vessünk néhány pillantást a fontosabb és magyarázatra szoruló műveletekre.

A malom. – Az áztatott, csíráztatott, aszalt malátát a raktáron kellőképpen megérett állapota után megőrlik. Az őrlésnek több célja van. A legfontosabb, hogy a malátagyártásnál életrekellett és felszaporított enzimek jobban működésbe léphessenek.

A főzőház. – A megőrölt maláta, az úgynevezett dara, a készítés következő fázisaként főzésre kerül. Meghatározott mennyiségű, 52 C°-os vízzel a daramalátát a cefrekádba cefrézik. A cefre egy részét a cefrefőző üstbe engedik, majd gőz segítségével 70–72 C°-ra hevítik, hogy így az amiláz nevű enzim hatását – a keményítő cukorra való átalakítását – kifejthesse. A keményítő elcukrosodása után a cefrerészt az anyag, valamint a sör típusának megfelelő ideig forralják, és így visszajuttatják a cefrekádba. E műveletet kétszer ismétlik meg. E két művelet után a teljes cefremennyiség keményítője máltózá és dextrinné alakul át attól függően, hogy milyen végerjedést kívánnak elérni a sör előrelátható forgalombahozatala szerint.

A cefrézési folyamat alatt nem csupán a keményítőt, hanem a különböző hőfokok hatásával a fehérjéket is úgy változtatják, ahogy ez a gyártás további folyamatához szükséges. A sör ízét, tartósságát és habtartósságát a cukor alakítja.

A lecefrézés után a szűrés következik, s így a sörle a komlófőző üstbe kerül. A szűrést mindaddig folytatják, amíg a sörle mintegy 0,5 Balling fokra le nem csökken. A komlófőző üstben a sörfajtánként megfelelő mennyiségű komló kerül a sörlebe, s ezzel együtt ismét felforralják. A sörfőzés tulajdonképpen most már be is fejeződött.

A fő és utóerjedés. – A főzések befejeztével a sört lehűtik, majd az erjesztőbe szállítják. Az erjesztőpincében történik a főerjedés. A cukor ekkor élesztő hozzáadásával széndioxiddá és alkohollá erjed. E főerjedés után a sör az úgynevezett ászokpincébe kerül, ahol utóerjedésen megy át: a még megmaradt cukor itt továbberjed és a szénsavkötés itt valósul meg.

De néhány szót kell még szentelnünk a komlónak is!

A komló

A komló talaj és éghajlat tekintetében rendkívül igényes növény. Ott, ahol az emberek az adottságok miatt szőlőkultúrával nem foglalkozhattak, a sörfőzésre adták magukat, s így kényszerülve voltak, hogy a komló telepítésére is a legmegfelelőbb körülményeket kikeressék. A svájci Sankt Gallen bencés kolostor szerzetesei a VI. században Észak-Kaukázusból telepítették környékükre sok fáradsággal a komlót. Később a bajorországi Spalt és a csehországi Zatec vidékének komlóültetvényei tettek szert különösen nagy hírré.

A komló termős virágzatának sárga mirigyváladéka, a lupulinsav, fűszeresen keserű és bódító hatású. Valaha – akár az ópiumot – kábítószerül is

használták, sőt Anglia egyes vidékein ma is ekként „élvezik.” A lupulint egyébként a modern gyógyszeripar is felhasználja, a magyar gyártmányú, *Le-gatin* elnevezésű idegnyugtatónak is ez az alapanyaga.

A komló a sörgyártásban több fontos szerepet tölt be. A komló (*Humulus lupulus*) elsősorban a sör tartósító fűszere, de ugyanakor a sör jellegzetes ízét is ez adja meg. A komló virágporában lévő komlógyanta és komlókeserű, egyszóval a komlóliszt a sör habzókéességét is növeli, de a szeszes erjedés segítője is, amennyiben a malátalébc esetleg bekerülő baktériumok káros hatásait megsemmisíti.

A komlóval készített sörtől különösen Nyugat-Európában sokhelyütt sokáig idegenkedtek. Angliában például még a XIV. században is a komló használatát a törvény tiltotta, de még egy XVII. századi angol krónikás is az ember egészségét két veszedelemtől féltette: a köszéntől, melynek füstje a levegőt, s a komlótól, melynek íze a sört teszi tönkre.

A kutatások kiderítették, hogy az első komlós sör Nyugat-Európában, pontosabban: Brabantban, – a mai Belgium és Hollandia területén – az angolszászoknak az európai kontinensről a brit szigetre történt átkelése (449) után, de még a Karolingok felemelkedése előtt, tehát a VI. és VII. század között jelent meg.

A nyugat-európai legenda szerint a komlós sört Gambrinus találta fel. A legendából csupán annyi az igazság, hogy I. János, Brabant uralkodó hercege a feljegyzések szerint nagy sörivó volt, olyannyira, hogy nemcsak engedélyt adott a sör gyártására, de még a brüsszeli sörfőző céh díszelnökségét is elfogadta, sőt a hagyomány szerint megengedte, hogy azt a festményt, amely őt sörröserleggel a kezében ábrázolja, a céh székházának dísztermében még életében kifüggeszthessék. Gambrinus – a Jan primus (I. János) név flamandos elferdítése – nem a sör feltalálója, (meghalt 1294-ben) hanem inkább csak ízletes, üdítő és tápláló voltának lelkes hirdetője, reklámozója volt.

Víz, szesz és táperő

A sörnek 88⁰/₀-os alkotóeleme miatt talán először kellett volna szót ejtenünk a vízről. A sör főzése sok vizet, a gyártás igen nagy tisztaságot, tehát megint csak sok vizet követel. A sör zamatát a víz minősége, összetétele jelentősen alakítja.

A sörnek csak 12⁰/₀-a nem víz, s ez a 12⁰/₀ a következőképpen oszlik meg: 1–4,9⁰/₀ között mozog a szesztartalom és 4–7⁰/₀ (néha még több is) a sör tápanyaga. A sör tápláló anyagát extraktív tartalomnak nevezik, s ez magyarul vonadékanyagot jelent. A sör táperejének megítélésében a vélemények ugyan kissé megoszlanak, de a táperőt végeredményben senki sem tagadhatja. Állandó és hosszú éveken keresztül tartó túlzott fogyasztása elhízásra vezet. (Gyomor- és szívtágulást is okozhat.) A söröket vonadékanyag-tartalmuk alapján osztályozzák, Tehát a sör erősségét vonadék-anyag szerint jelölik. Az eredeti

vonadék-tartalom $\frac{9}{10}$ -os mennyiségét úgynevezett Balling-fokban mérik. (A magyar barna sörök például 1972-ben 14 és 18 B° között váltakoztak.) Minél nagyobb a sör vonadékanyag-tartalma, annál nagyobb a tápértéke. A sör vonadékanyaga az emésztőnedvek keletkezését is elősegíti, tehát a szervezet a többi tápanyagot is jobban hasznosítja.

A sör dextrint, cukrot, fehérjét, különféle ásványi és foszforsavas sót és mivel erjedés közben széndioxidot termel és a lassú utóerjedési időben szénsavval telítődik, s ez adja üdítő hatását.

Hordókban és palackokban

A kész sört hordókba – a pécsi Pannónia Sörgyárban 1967. október 9-től kezdődően 50 literes alumíniumhordókba – és rövidnyakú 5 deciliteres üvegbe fejtik. A sörösüveg színének sötétnek kell lennie, s még így is csak fénytől védett helyen tárolandó. Ha a palack lezárása nem tökéletes, a sörben lévő széndioxid igen könnyen elillan, s így az ital elveszti üdítő hatását. Régebben a sörösüveget – az ún. „házi italt” literes üvegekben ma is – gumipárnás csattal zárták le. A modern söröspalackot hosszabb ideig nem szabad állva tárolni, mert a palack lezárására alkalmazott úgynevezett „koronadugó” belsejében lévő parafa, vagy egyéb tömítőanyag könnyen kiszárad, s ekkor nemcsak a szénsav illanhat el az alkohollal együtt, hanem káros mikroorganizmusok is kerülhetnek a palackba, s ezáltal a sör megromlik. A romlott sör savanykás ízű, színe nem kristályosan tiszta, zavaros, „törött”.

A sörnek két fő fajtája van: világos és barna. A világos (egészen halvány-sárga) sörök komlóízűek, többé-kevésbé kesernyések. A színező és aromamaltával készült barnák ízében inkább édeskés jelleg uralkodik, mert általában ezekben kevesebb a komló.

A sörnek csekély ugyan az alkoholtartalma, nagyobb mennyiség fogyasztása azonban mégiscsak részegítő hatású.

A sörgyártás fejlődése

A sörfőzés lassan kilépett a konyhából és önálló mesterség lett. A sörfőzés mestersége az évezredek alatt állandóan fejlődött: a tudomány és a technika egyre szorosabb összefonódásával különösen a XIX. században lépett nagyot előre.

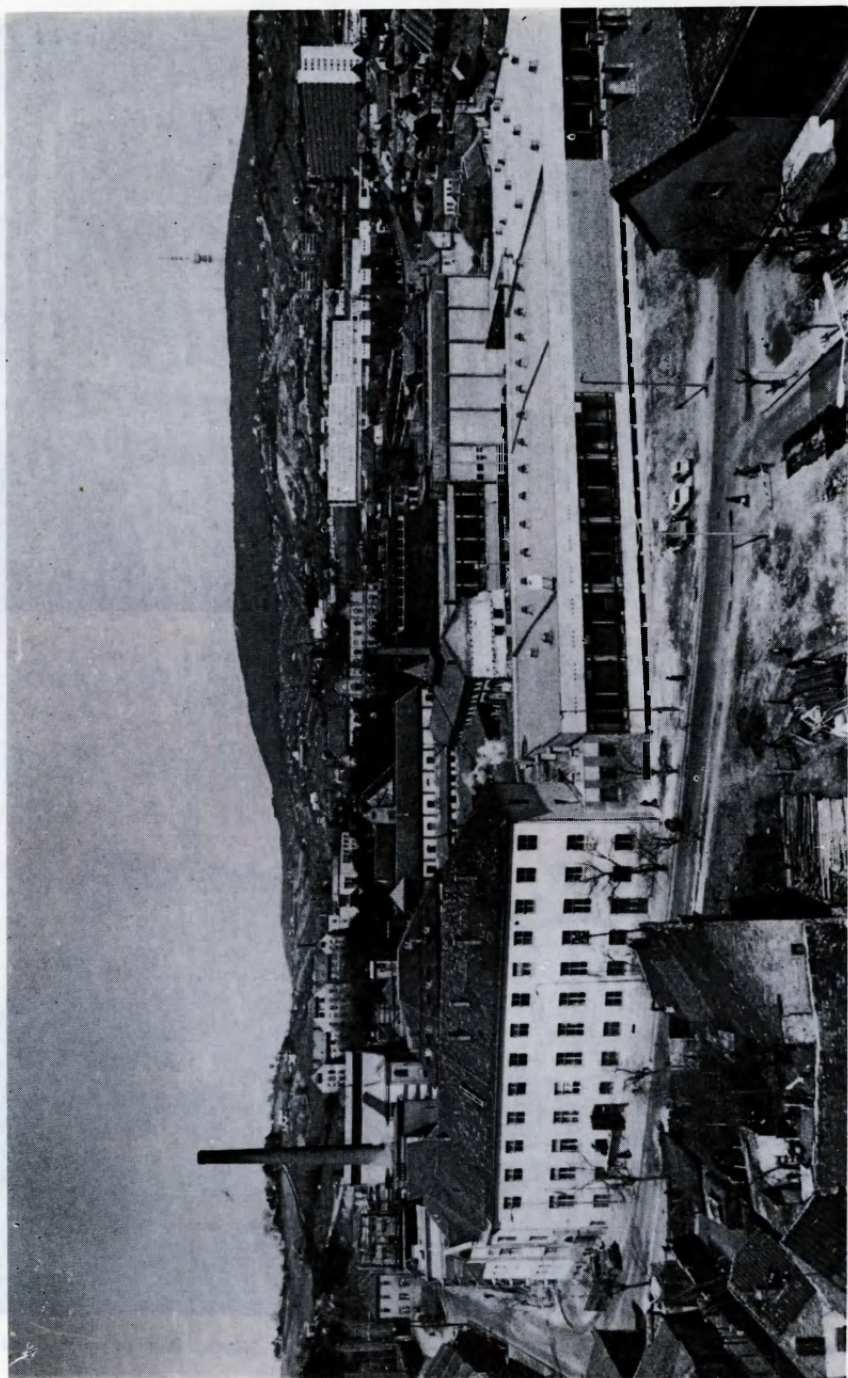
1845-ben a német Karl Balling tudományosan megalapozta és gyakorlatilag meghatározta az erjesztés kémiáját, s így a söripar számára megteremtette a tudományos alapot: a sör cukorfokát ettől az időtől kezdve az ő nevére Balling-fokban mérik.

Dreher Antal bécsi sörgyáros Münchenből magához hívta dr. Karl Linde tanárt, hogy az ő schwechati sörgyárában folytassa hűtési kísérleteit. Linde itt

1876-ban megalkotta az első hűtőgépet, amely szinte forradalmasította a sörgyártást.

Louis Pasteur „Etudes sur la biere” című Párizsban, 1876-ban megjelent hatalmas jelentőségű tanulmányában megállapította, hogy az erjedést és a fertőző betegségeket is az élő mikroorganizmusok okozzák, s a járványok (tifusz, pestis) ellen csak fertőtlenítéssel – pasztörözéssel – lehet védekezni. Eljárásával a sörbe került baktériumok elpusztulnak. Pasteur felbecsülhetetlen értékű felfedezésével a sör tartóssága, minősége óriási mértékben megnövekedett.

A XX. században az automatizálás, a gépi berendezések terén ért el a söripar nagy eredményeket. A kutatók ma egyre inkább arra töreksenek, hogy a sör gyártása minél kevesebb fáradsággal járjon, s mindenki számára hozzáférhető, minél olcsóbb, s minél egészségesebb ital legyen.

Festői környezetben – a Pécsi Pannónia Sörgyár

Csúpaüveg-falával az új főzõbáz. Tervezõmérnök – Szõke Gyula

1963-ban kezdõdött el a főzõbáz építése az alapanyagraktárak helyén. Két év múlva már üzemelt

Az irodaház a gyár egyik legrégibb része

Kollár György tervei alapján épült 1970-71-ben a Pepsi-üzem

A régi felsőudvar az olajtárolóval

Az egykori garázs és lakatosműhely. Ma ezen a helyen a modern főzőbáz áll

A felső udvar – háttérben a bordófejűtővel

A Pepsi-üzem és a sörpalackozó alagsori bejárata. Az úttestet télen fűtik

A gyár két hektáron terül el – a lejtés miatt két szinten. Képünkön a felső udvar

KÓRHÁZAK ÉS SERFŐZDÉK

Árpád-kori okleveleink a szolganépek szolgáltatásai között sűrűn emlegetik a sört. A Vág melléki Deáki faluban pl. árpátized helyett a pannonhalmi bencés monostor részére a szerzetesek felügyelete alatt az úrbéresek minden házban sert főztek. Gyakran találkozunk a mézből készült méhsörrel, s a márcnak említésével is. („Márcadó falu”, – „Királyi méhőrző állapotosok faluja”). A Baranya megye északi határán fekvő Máza faluban is királyi „marchidatorres” (márcadók) laktak, de a dél-baranyai Bodvölgye is a királyi méhészeké volt.

A magyarságnál a középkorban a sörfőzés szabadság volt és nem jog. Mindenki főzhetett sört, mégis a kolostorokban főzött sör – bizonyára a nagy gonddal, tisztasággal való készítés miatt – örvendett a legnagyobb tekintélynek.

Egy 1462-ből származó adat szerint Komló községet a pécsi káptalan jobbágysági lakják.¹ Komló helyiség „d” végződéssel is előfordul, ez pedig a magyarban ellátottság-képző. Olyan településről van itt tehát szó, amelyiknek növényzeti jellegzetessége a komló. (A falu környéke is – Kökönyös, Gesztenyész, Kenderföld – szintén növényzetéről kapta nevét.) A pécsi püspökség jobbágysági tehát minden bizonnyal innen szolgáltatták a káptalan sörfőzdéjéhez a komlót, bár abban az időben az emberek a komlót a kenyér ízesítésére és gyógyszerként is használták.

Pécs a középkorban a déli országrésznek gazdasági és kulturális központja volt. Közép-Európában az első egyetemet Prágában, 1348-ban, a másodikat Krakkóban 1364-ben, a harmadikat Bécsben 1365-ben, a pécsit pedig 1367-ben alapították. A középkorban tehát Pécs Prágával, Krakkóval és Bécs városával, a királyi székhelyekkel egyenrangú város. Egy ilyen kultúrközpontban bizonyos, hogy már az egyetem alapítása előtt is volt a városnak ispotálya, ahol a betegeket, elesetteket, öregeket istápolták. Az ispotályi szolgálatot, a betegek ellátását a ferences szerzetesek végezték. A ferencesek 1301-ben települtek Pécsre, ekkor épült rendházuk, a kórházat, aggok házat pedig a betegápoló szentről, a francia származású Rókusról nevezték el. A középkorban a

kórház és a serfőzde szorosan összetartoztak. A középkori és későbbi ábrázolásokon ezért látható oly gyakran a barnacsuhás barát kezében az egyfülű habzó sörös kancsóval.

A középkorban Pécs városi tanácsa a városban a sör- és borkimérést joggá tette, s a kocsmajogot önmagának tartotta fenn. A fogyasztásból származó bevételek biztosítására a Tettye patak partjára saját sörházat is építtetett.

A török hódoltság alatt a városi sörfőzde nemcsak tovább működött, de – mivel a mohamedán vallási törvények a sörivást nem tiltották – a sörtermelés bizonyára fel is lendült.

A Tettye patak mentén álló sörfőzdétől északra török kolostor volt. A török hódítás előtt alig néhány évvel fejezte be a pompás tettyei fennsíkon Szatmári György püspök nagyszerű reneszánsz palotáját, ahová aztán a török szerzetesek, a „táncoló dervisek” költöztek. Feltehető, hogy közülük kerültek ki a serfőzők is. (A vendégfogadás, a sör- és borkimérés bérlője, a kocsmáros már világi ember volt.)

Hasonló volt a helyzet a Rókusdombon is. A kórház itt tovább működött. (Az idők folyamán a dombon álló ispotályról átszállt a név a dombra is.) Általános történeti tünet, hogy közintézmények, középületek ugyanazon a helyen hosszú évszázadokon át szívósan tartják magukat. A középkori Szent Rókus ispotályból lett a XIX. század közepén a Bábaképző Intézet, majd ebből alakult az első világháború után a Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika, illetve a mellette lévő Gyermekmenhely, majd később a Gyermekkórház. Itt élt és működött egy tudós török szerzetes, híres gyógyítómester, a seres italok szakértője, Idrisz Baba, akinek sírja, műemlékké vált kupolás türbéje az ispotályos sörfőzdéből lett Pannónia Sörgyár, a Szülészeti Klinika és a Gyermek Kórház háromszögének közepén áll. A „Baba” Idrisznak jelzője, jelentése: „Az Élet Adója”.

Észak-déli irányban, a Rókusdombot mintegy kissé megfelezve húzódik a forrásokban gazdag bálicsi völgy. A ma Bálics útnak nevezett völgy a Rókusdomb aljában épült sörfőzdébe torkollik. Ez a völgy, ez az út erről a már nagyon régi időkben is létező, tán még a hun, avar idők óta sert főző házról kapta nevét. Mézes völgy, méhsörös út – hunul, avarul, törökül: bális út. A hódító oszmán-törökökkel együtt jött, s itt letelepült és itt is maradt bosnyákok a völgy nevét nyelvükhöz igazították, bálics-nak ejtették.

A törökkori pécsi bérletek lajstromai szerint a városban egy sörház, egy bozakháné volt. Valószínű, hogy a város Tettye patak menti sörfőzdéjének sörét mérték a sörházban.

A török kincstári adólajstromok, a defterek sem' kháné és bozakháné néven két különböző bérletet tartottak nyilván, A sem' khánéval – szó szerinti jelentése: gyertyaház, kocsmá, éjjeli mulató – hivatalosan nem törődtek, csak bérleti összegét hajtották be. A bozakháné viszont az igazhitű moszlimok szórakozóhelye: sörház, s ennek már a karbantartásáról is gondoskodtak.

A pécsi sörfőzdek működéséről az első török adat az 1560. január 28. és 1561. március 1. közötti feljegyzésből ismeretes. Ekkor Bali Abdullah (báli:

A PÉCSI SÖRHÁZ

1686-ban Lotharingiai Károly seregei és Sobieski János lengyel hadai tönkrevették Kara Musztafa Bécset ostromló seregét, majd a menekülő törököt űzve Magyarországot csaknem a Drávaig felszabadították.

A háborúkat rendszerint dögvészek, emberpusztító járványok követték. Így volt ez 1687 után is. Baranya, a Duna–Dráva szöge meg különösen a sok mocsár, a nagy tavaszi áradások, vadvizek, a fertőzött, egészségtelen ivóvizek miatt a „fekete halál” hazája lett. Az utolsó baranyai ütközet, a török felett aratott nagyharsányi győzelem után Pécsen és környékén nagy pestisjárvány támadt. Radonay Mátvás egy kipusztult, jóformán üres városnak lett első püspöke.¹ Érthető, hogy Pécs benépesítésének Radonay lett egyik leglelkesebb híve. Jászi Ferenc apát az Ausztriából jött első bevándorlókat 1694-ben telepítette le a városban. Néhány év múlva, 1697-ben újra kiütött a pestis, amit Nyugaton már csak „morbus Hungaricus”-nak, „magyar halálnak” neveztek. S a következő tíz évben is több hosszabb, rövidebb ideig tartó járvány, hol pestis, hol kolera irtotta az embereket.

A járványok leküzdésében a sör is szerepet játszott. A régi köztudat minden nyavalyát annak tulajdonította, amit az ember megevett, megivott. Járványok idején különösen a víz ivásától óvakodtak. A baktériumokat nem ismerték ugyan, de a fertőzött kutak dizentériát és egyéb félelmetes betegségeket okozó tulajdonságát annál inkább. Vízet járványos időben nem ittak, vagy ha igen, csak felforralt állapotban fogyasztották. Kézenfekvő volt tehát: ha már felforralták a vizet, árpát főztek bele (a tea nagyon ritka élvezeti cikk volt!), s így e vízből seres ital lett.

A sörfőzést nemcsak a járványok, de az osztrákok és bajor-németek települése is fellendítette. A bajor, sváb föld éghajlata szőlőkultúrára nem alkalmas, s így természetes, hogy ott a sörfőzés tudományát magas fokon művelték, s ezt a telepések új hazájukban is folytatták. Nemcsak ruházatukat, hanem ételeik és italaik szeretetét is magukkal hozták. Olyannyira igyekeztek régi otthonukat maguk köré varázsolni, hogy még lakónegyedeiket, környezetüket is az elhagyott otthon mintája szerint alakították. Érdekes, hogy a pécsi telepé-

sek ugyanúgy építették ki és nevezték el városrészüket, mint az óbudaiak, illetve a pestiek. A Sörház utca mellé került Pécs a Flórián tér, s ebből nyílik a mai napig a Kis Flórián utca és mellette a Nagy Flórián utca. Óbudán a Zichy-féle uradalmi serfőzdéről elnevezett Serfőző utca közelében ugyancsak a Flórián tér van, s ugyanúgy áll itt a barokkos Flórián szobor, mint Pécsen, – s Pesten is, a Bokréta utca végében lévő serfőzde közelében nyílik a Kis Flórián (1875 óta Vendel utca), s mellette a Nagy Flórián utca (az 1875-i névváltoztatás óta Tűzoltó utca). – Flórián a XVI. század derekától a sörfőzők védőszentje és a tűzi veszedelemtől óvó szent. Kezében oltó szerszámmal, bocskával, sajtárral ábrázolták. Pécsen a török kiűzése után szintén „honos” lett olyannyira, hogy tiszteletére szobrot is állítottak. Nyugaton, ahol a sörfőzőknek külön céhük volt, Flórián ünnepén az esztendőben elhalt mesterek, mesterfiak és lányok, legények és inasok lelki üdvösségére a céh tagjai énekes nagymisért tartoztak mondani. Pécsen azonban, mivel a sörfőzők közvetlenül a város felügyelete alá tartoztak, külön céhük nem lévén, a Flórián iránti kötelességeket a tanács vette magára: a szent névnapját, május 4-ét általános munkaszüneti nappá, az egész város ünnepévé rendelte. A város vezetésében a bajor-osztrák telepések vitték a főszerepet, s ezért lett a sörfőzők ünnepe Pécs város ünnepe is.

Pécs azonban lényegében változatlanul boros város maradt. Pécs visszafoglalása alkalmával a polgárság a hadműveletek veszélye elől is a mecseki pincékbe vette magát. Radonay Mátyásnak valósággal úgy kellett visszacsalogatnia az embereket a szőlők pincéiből: az emberek nehezen hitték el, hogy vége a háborúnak, hogy a török kitakarodott az országból. A felszabadulás előtt alig húszegynéhány évvel Evlia Cselebi török világutazó Pécsen járván, úti élményeiről beszámolva azt írta, hogy a város khedkhudája (felügyelője) 6160 szőlőskertet tart nyilván jegyzékében. Volt tehát hová bújniok a pécsieknek.

A polgárság első dolgai közé tartozott . . .

A császár kedvezményekkel csalogatott telepéseket az országba. A kedvezmények és a lakosság szorgalmának gyümölcseként Pécs gazdasági élete virágzásnak indult. A polgárság első dolgai közé tartozott, hogy a város sörházát újjáépítette, majd kérésükre 1702. augusztus 19-i leiratában I. Lipót megengedte, hogy a városi tanács a sör akója után 15 krajcár felárat szedhessen, s az összeget a város ispotályának fenntartására fordíthassa. A város tehát e ténykedésében is ősi hagyományt folytatott.

A császár 1702. szeptember 5-én kelt adománylevele alapján a város „episcopalís et capitularís civitas”, azaz „püspöki és káptalani város” lett, vagyis újra a püspökség földesúri joghatósága alá került. A polgárok mindent megragadtak, mindent elkövettek, csak hogy a püspökség földesúri joghatósága alól megszabaduljanak, a harc egyre nagyobb méreteket öltött. 1717. szeptember 2-án III. Károly „Resolutio”-jában már csak 15 pontban tudta a város és

a püspök közt felmerült ellentéteket elsimítani. A viszályok a kilenced és tized fizetése, a bíró megválasztása, a fájézés, a mézsárszék tartása, a kapuórség állítása kérdésében, de legfőképpen a kocsmá tartásának joga körül forogtak. A várost legérzékenyebben gazdasági életének fő bázisa, a bor ügye érintette. Pécs ősi idők óta élt a szesz italok kimérésének kiváltságával. A török uralom alól való felszabadulás után is a legsürgősebb dolgai közé tartozott a sörház újjáépítése, s a sör eladásából nyert haszon jogi kérdésének tisztázása.

A püspökség gazdaságilag a város elnyomására törekedett, illetve minden előnyt a maga hasznára igyekezett fordítani. Nesselrod püspöksége idején a földesúrnak már tizenöt kocsmája volt a városban, holott csupán egyhez lett volna joga. A földesúr azonban nemcsak e túlkapásával élt a polgárság rovására, hanem azzal is, hogy vidéki borokat hozatott a városba, s még csak árban sem tett köztük különbséget. 1726 tavaszán azután a városi tanács védekezésül azt a határozatot hozta, hogy a pécsi polgár idegen bort minden egyes esetben csak tizenkét forint bírság fejében mérhet. A földesúri kocsmák számának növelése miatt a tanács pedig ünnepélyesen tiltakozott, s a május 13-án tartott tanácsülésen elhatározták, hogy a város is új kocsmákat nyit. Figyelemreméltó, hogy a város és földesúr között zajló jogi harcokban a sör soha nem szerepelt, csak a bor. A püspökség kiváló, híres és nagymennyiségű borainak forgalombahozatalával törődött. A káptalannak a boreladás volt a szívügye. A város viszont a sörfogyasztásból befolyó adót a kórház fenntartására fordította.

A török kiűzése után az ország egyre inkább áttért a „tanácsí” serfőzésről az „árendás” serfőzésre. Pécs azonban viszonylag igen sokáig ragaszkodott a saját kezelésű sörfőzdéjéhez, sörházához, bizonyosan azért, mert szépen jövedelmezhetett. A városi sörfőzde 1726-ban még tizennyolc forint 39 krajcár kölcsönt is adott a városnak, tehát az egészséges emberek is – élükön bizonyosan a letelepült németek – derekasan fogyasztották a sört.

A Rákóczi-szabadságharc végén Pécsert is kiütött a pestis, s újból seregestől szedte áldozatait.

A járványok

1740-ben a pécsi polgárok boszorkányt űztek ki a városból. A boszorkány ezúttal egy sörfőző-segéd volt. Történt ugyanis, hogy Pellegrandt György Dombóvárról 1739 őszén elindult Pécsre, hogy sörfőzésből mestervizsgát tegyen. Pellegrandtnak Pécsre érkezve első dolga volt, hogy szállás után nézzen. Csakhamar talált is egy öreg törökkori málló vakolatú házacska. Az udvart övig érő gaz borította. A házon erősen meglátszott, hogy évek óta nem lakta senki. Olcsón, 8 rajnai forintért (ami egy tehén ára volt), a házat meg is vásárolta. Alig hozta ide azonban a sörfőzősegéd ifjú feleségét, a városban pestis tört ki. Az emberek először azt suttogták, hogy Pécs János az oka a pestisnek, ő hívta magára és a városra az Isten haragját, mert a nehéz, înséges időben túl sok gabonát használt fel szeszfőzésre. De hiába zárta Pécs Jánost a tanács a

város tömlöcébe, a pestis csak nem akart elmúlni. 1740 márciusában aztán egyre sűrűbben jelentek meg a fenyegető, átkozódó csoportok Pellegrandt háza előtt. „Távozz a városból, istentelen boszorkány!” – kiáltották az emberek mind szenvedélyesebben. Ki tudná megmondani, milyen okból és kik bujtogatták az embereket s miért tüzelték őket arra, hogy Pellegrandt az oka a dögvésznek? A városban azt suttogták, hogy a sörfőzőségéd háza tetején éjjelente boszorkányok lovagolnak, s azért is hajlott meg. Tény, hogy végül a városi tanácsnak is bele kellett avatkoznia a dologba, s tizenöt szavazattal egy ellenében a sörfőzőségédet a városból örökre kitiltották. A sörfőzdétől északra húzódó szurdokot, amerre útját Pellegrandt Dombóvár felé vette – Pellegrandt a városi tanács határozatát követő éjjel elmenekült –, a nép állítólag róla nevezte el „Boszorkány útnak”. Az üldözés oka bizonyára gazdasági. Fischer Sebestyén, a város bírása ugyanis megengedte, hogy Pellegrandt saját házában serfőzdet létesíthessen. Jó minőségű sört főzhetett, s ezt valószínűleg engedély nélkül, tehát adó nélkül, s így olcsóbban is adhatta el. A polgárjogot elnyert városi serfőzők – a városi sörház dolgozói – erről tudomást szerezve, a városból kiüldözték.

E nagy pestisjárvány emlékére emelt pécsi fogadalmi Szentháromság szobor három alakja közül az egyik Szent Rókust ábrázolja. Bizonyos, hogy a Rókus-kórházban sok beteget ápoltak, kiknek gyógyításában a sör fontos szerepet kapott. A betegek számára főzött sörrel való nyereszkeskedő kereskedés különösen erkölcstelen, szigorúan büntetendő cselekménynek számított. Ezért kellett Pellegrandtnak is bűnhődnie.

Akójátul egy garas

1748. február 23-án a városi tanács a pécsi italmérési engedélyről hozott határozatot. „A méhsör után fizetendő garast – mondja a határozat – (accisa a mulso vulgo méhsör) tartozik megfizetni minden nemesember és polgárember, a bor után pedig minden olyan itteni lakosember, aki a polgárjogba még nem kebeleztetett be.”³ A garas fizetése akónként Szent Mihály napjától volt kötelező. A méhsergaras és borgaras fizetése a polgári-jogos polgárok érdekeit védte. Különös figyelmet érdemel a határozatnak az a záradéka, amely kimondta, hogy ugyancsak Szent Mihály napjától a városi ispotályban „in xenodochio pauperum” az eddig folytatott italmérés tilos.⁴ A kórházi serfőzde serét tehát csak a betegek fogyaszthatták.

1761. október 9-én a tanácsülésen a bíró előadta, hogy a város sörfőzője („Braxator civitatis”) panaszkodott, miszerint a termelés mennyiségét figyelembevéve nem tud létezni, s ezért a megállapított évi 500 forintnyi bérleti díj leszállítását kéri. A tanács határozatot is hozott, s a serfőző panaszának helyt adva Szent Mihály napjától kezdve az évi bérleti díjat 400 forintban állapította meg.⁵ A panaszkodó sörfőző mestert a város nem nagyon kedvelhette, mert a jegyzőkönyv írásakor még a nevét sem említették, csupán „a jelenlegi sör-

főző” címmel tisztelték, s ebben már az is benne rejtett, hogy amint az esztendő letelik, megválnak tőle. Így is történt. 1763. április 30-án a város új szerződést kötött.⁶

A tanácsi jegyzőkönyv szerint Melczer Antal sörfőzőnek a város a sörfőzőjét a következő feltétellel adta bérbe:

1-ször Melczer Antal 1762. év Szent Mihály ünnepétől ugyanazon ünnepig a következő 1763. évben a városnak 425 forintot fizet, 1763. év ugyancsak Sz. Mihály ünnepétől 2 elkövetkező év leforgásán keresztül évenként 550 Rhénus forintot köteles fizetni.

2-szor Ha az imént említett Melczer Antal ezen két év elmúltával a sörfőző ház további kibérlésétől el akar állni, vagy a város őt tovább megtartani nem akarja, mindkét fél magát előre jelenteni köteles az esztendő közepe táján.

1765-ben, a két év letelvén, mindkét fél egymással nagyon meg lehetett elégedve, mert a jegyzőkönyv – immár nem latinul, hanem magyar nyelven – a következőket mondja:

„Meltzer Antal (a magyar írás szerint már tz-vel) sörfőző minek utánna hűségének megtartására célzó hitét letette volna, és a 30 frtbul álló taxának letételével a Cassának eleget tett volna, föállva, mellette bizonyásgúl Závodi János és Ursuluts Pál tanácsbeliek, a többi hiteles polgárságh közé be vétetett és számlálatott.”⁷ Ahogy Meltzert a város polgárai közé bevették, a tanács új három éves szerződést kötött vele: „Meltzer Antal sörfőzőjének árendája, ki a múlt esztendőben 550 ftokat fizetett, 50 forintokat hozzáadván most elmúlt Sz. Mihály naptul fogvást számlálván három esztendők elfolyása alatt minden esztendőben 600 ftokat fog fizetni. Többnyire az előbbnyi vele tett Contractusok cő erejében és értelmében meghagyatik.”⁸

A magyar családnevek között a sörfőzés tudományára a Márczi, Márczos név éppúgy vall, mint a németiség között a gyakori Meltzer, Mertz (März), Multzter név.

Az 1764. február 29-i városi jegyzőkönyvben a tanács tűz esetére hozott határozatának 3. pontja a sörfőzőket is említi. Elrendelték, hogy a sörfőzde és a város mindig vízzel töltve tartott hordóit a város béresei a tűz színhelyére kötelesek szállítani.

Ebben az időben azonban bizonyosan az egyre fokozódó kereslet miatt már nem csupán a Sörház utcai sörfőzdében, illetve a sörházban lehetett sört inni. A magánosok is árulhattak sört. A kimérés jogát azonban csak az ehhez szükséges feltételekkel rendelkező polgárok kaphatták meg, tehát ezt külön engedélyhez kötötték.⁹

1769. május 19-i keltezéssel a következő panaszos kérelem érkezett a városi tanácshoz:

„Nemes Városi Tanács,
nekem kiváltképpen nagy Uraim!

Minek utánna polgári jussomat magam gazdaságának mindenféle módon kitelhető elől mozdítására több polgár társaim Példájára én is szabadon élni

kívánván a Sörnek árultatásában, kapni akartam volna, a Sörfőző ugyan a Sörnek házamhoz leendő hozását meg ígérte, de észre vevén ezt Partl János lakatos mester a Sörfőző legényektől, kik tőle házomnak holl lételeét tudakozták, a dolognak eleit vette és nem tudhatom mi nemű okra nézve, a Sörnek hozzámvaló hozását meg gátolta. Mindhogy pediglen tudva volna az a Nemes Tanátsnál is, hogy Szigethi Kapunál levő házatskámát ezen város ékességére fundamentumtól egészen jó materialiakbul föl építtetvén és pinczét, hogy annak az árultatás által hasznát vehetném, nagy költséggel tsináltattván adósságba is kelletett magamat vernem, azért mivel Mesterségemnek tsekély folyamattya lévén, igen kevés hasznát vehetném, Isten eő Szent Fölsége pediglen több magzatokkal, kiknek táplállosokrul és ruházattyukrul természetnek törvénye szerint gondolkodnom köllenék, meg áldott volna, mindezeknek tehát, mint magamnak táplálására és súlyosabb adómnak megszerzésére nézve, hogy házomban tett Capitálisomnak valamely hasznát vehetném és az illetén beneficiummal, melynek még azok is, kik a város terheit soha nem viselték, se a város közé egy krajczárt se fizettek, hasznát veszik, élni én is kívánván, Partl János szomszédom által meg gátoltattam volna. Mély alázatossággal folyamodni kéntelenétem a N. Tanátshoz, azon nagyon könyörögvén, hogy nekem a Sör árulást meg írt okokra nézve annyival is inkább megengedni, mint hogy én azt nem kívánnám, amint nem is kívánhatnám Partl János szomszédomnak, a Sör árulásnak szabadsága miattam elvétetnék, méltózatnék. Ki többnyire ell várván kegyes resolutiójukat a Nemes Tanátsnak örökös tisztelettel maradok

alázatos szolgálja

Petátsevic Miklós

Pétsi Polgár és Szabó mester.”¹⁰

Kispolgári kenyéririgység! A kérelmező polgár azonban ezúttal a házába tett kapitálisát hasznosíthatta: a tanács számára a sörkímérési engedélyt megadta. De alig múlt el öt esztendő, a város tanácsa a közháborgás lecsillapítására, de az is lehet, hogy csupán saját bevételének növelése céljából, illetve a két ok együttesének hatására elrendelte, hogy „valaki az itt lakosok közül ezentúl sört árulni fog, akójátul egy garast fizetni tartozik.”¹¹ – 23 évvel előbb, 1748-ban még csak a méhsör után kellett minden nemesnek és polgárnak akójátul egy garast adózni, most már az árpasör kímérése is jó bevételi forrásnak bizonyult, ezt is megadóztatták. Az is természetes viszont, hogy a sok sörkímérő hely a sörház forgalmát erősen lecsökkentette. Ez lehetett a főoka annak az 1773. július 24-i tanácsi határozatnak, amely az egykor egyedárusító sörházbérlő bérlési díját 300 forinttal leszállította. Az engedményt a határozat ugyan részletezve nem indokolja, csak a tényt rögzíti röviden. „Melczer Antal város sörfőzőjének ezer ftkbul álló árendája, több helyes előadott okokra való nézve, most jövendő Sz. Mihály naptul fogvást három esztendeig 700 forintban restringáltatott.”¹²

1774-ben a tanács utasította a pénztárt, hogy utaljon ki 6 forintot a sörház részére készített rézcsapért. Úgy látszik, kissé unhatták már a sok rongáló-

dásból eredő kiadást, mert mintha ingerülten lenne hangsúlyozva a határozatban a gyakoriság jelzése: „Ismét a város sörfőző házához folyó víz válujához készített réz tsapért fizessen Vinter Mihály harangöntőnek 6 ftokat.” Ez a mondat viszont azt is elárulja, hogy a Tettyc patak vizét külön csappal szabályozható válúval vezették a sörfőzdébe.

1775-ben a város „isptályos” sörfőzdéjéről esett szó: „Haizler Christián sörfőző Rode János itt való kalaptsináló mesternél levő 200 Rhend forintokból álló Activum adósságát vigore obligatori de datu 20-ae febr. 1775 emanatard sensu articuli 107. 1723. intabuláltatta”, – tehát az 1775. február 20-án kelt kötelezvény erejénél fogva az 1723. évi 107. törvénycikk alapján a tanács a sörfőző 200 forintos adósságát betábláztatta.¹³

1776. augusztus 17-én rendkívüli ülést tartott a tanács, s ekkor többek közt: „proponálta Pintzker Mártony város bírāja, hogy a sörfőzővel tett három esztendőkre való 700 id est 700 forintokból álló contractusnak ideje kitelvén, adná a nemes Tanács és Purgerség maga szándékát, ha akarná é tovább is említett sörfőzőnek, vagy föllebbvaló árendában kiarendálni, melly dologban egyenlő akarattal elvégeztett, hogy a sörfőzőház ezer forintokban ismét Melczér Antalnak Szent Mihály naptul fogvást számlálván egy esztendőre kiadásék, oly conditióval, hogy meg nevezett Sörfőző a csatornyát maga költségével s nem az árendából jó statusban tartani köteles lészen, a város mindazáltal kürtöket és téglát submunistrálni fog.”¹⁴

Közben tudomást szerzünk egy másik sörfőzőről is, aki bizonyosan betegeskedése, öreg kora miatt hagyta fel iparát, s így az isptályos sörfőző Haizler Christián elődje lehetett. 1773-ban ugyanis a tanácsi jegyzőkönyv ezt rögzítette: „Stegman Josef itt való Sörfőző Mesternek és az Eő Hitvesének, Annának testamentuma.”¹⁵

1777. szeptember 19-én a tanács ismét kénytelen volt a város sörfőzdéjével foglalkozni: „Város sörházában való régi és avult kazány helében Pántler Károly kolompár mesterrel az Tanács úgy megegyezett, hogy az városnak Sörfőző házában csinyálandó réz kazánynak funtyát 39 krjával számlálván meg fogja tsinyálni, ávét réznek pedig funtyát várostul 24 krjával magához fogja venni.”¹⁶

1778-ban a 14 évvel előbb hozott tűzrendészeti határozatot a tanács felülvizsgálta, s tűz esetére a feladatokat újra, ezúttal részletesebben körülírva szabályozta. „Az történendő tűznek veszedelmében a czéhek illy rendet fognak tartani” – kezdetű határozat után hét csoportba osztott felsorolást találunk, s ezekben 48 féle foglalkozás szerepel. A harmadik csoportba kerültek a sörfőzdék emberei, akik a ritka, kislétszámú mesterségekkel, foglalkozásokkal együtt az ún. „vegyes céhet” alkották, s akiknek tűz esetén a víz hordása volt a kötelességük. „A Sörfőzők, Föstők, Bábsütők, Szappanyosok, Bádogosok, Kolompárok és Város Béressei a vízzel megtöltve tartott hordóknak, úgy szintén mindnyájan, akiknek lovai és ökrei vannak magok hordaikban, víznek hordására rendeltettek”¹⁷ – mondja a határozat.

A török kiűzése után az első száz évben az ország iparosodását a császári kormányzat nem ellenezte. A Habsburg udvart szemelláthatóan egyetlen gond töltötte el: minél előbb kiheverni a meg-megújuló háborúk veszteségeit. A Pécsen fellelhető sokféle iparos is azt mutatja, hogy a háborús idők elvonulásával a visszavetett gazdasági élet szinte kétszeres virulenciával buzogott. Pécs, amennyiben mezővárosi, ugyanannyiban ipari jellegű város is volt. A polgárság tavasztól őszig a kiváló földrajzi és éghajlati viszonyok miatt remekül jövedelmező szőlőművelést végezte, szüret utánról tavaszig pedig otthonában iparát űzte. Aki az iparost és a szőlőművelő parasztot magában egyesítette, az volt a jellegzetes pécsi, s ezt a sajátos pécsi életet élő polgárt nevezték tükének. A polgárság anyagilag szépen gyarapodott, életszínvonala emelkedett, de a város esküdtjei a földesúrtól való függés, kizsákmányolás miatt mégis „civitas misera”-nak, szerencsétlen városnak panaszoják Pécsen. A polgárság a püspökekkel mint földesúrral állandó harcban állt. A város folytonos perpatvarkodások, hatalmaskodások közepette védte igazát. Végül is Pécs nem csekély anyagi áldozat árán Mária Teréziától 1780-ban megkapta a „szabad királyi város” rangját.

A polgárok zaklatásai a kilenced és a tized adó behajtása miatt azonban még 1780 után is előfordultak. A káptalan nyilván a vitás esetekben próbálta jogait érvényesíteni. Így történt ez éppen Melczer Antal sörfőző mester esetében. 1781. október 11-én a városi közgyűlési (ezúttal latin nyelvű) jegyzőkönyv hosszasan foglalkozott Melczer aznap történt sérelmével. Melczer Antal „kebelbeli polgár és sörfőző mester” ugyanis jelentette, hogy a tisztelendő pécsi Káptalan megjelent a rácvárosi téglagyár közelében lévő házában és onnét 2 káptalani hajdúval és 6 ürögi telepessel borát és pálinkáját elvitette. A város a történetekre megbízta ügyészét, hogy az ügyben a vizsgálatot folytassa le. A vizsgálat eredményét október 27-én 3 pontban előadva a város a Királyi Helytartótanácshoz terjesztette fel. A következő esztendőben, 1782. április 5-én a város bírása ismertette a Melczer Antal panaszára hozott helytartótanácsi döntést. E szerint a káptalan jogtalanul járt el, mert jurisdictioja arra a területre, ahol a sörfőző mester háza állott, már nem terjedt ki, a határházaival megjelölt terület a káptalan fennhatósága alól már kiesett, tehát Melczer Antal a kilenced és tized megadását jogosan tagadta meg.

1784. május 22-én a város egy új sörház építése ügyében kérelmet terjesztett a Királyi Helytartótanács elé. A kérelem a következőképpen szövege:

„Magas Tanács

A mi polgártársunk és sörfőző mesterünk Melczer Antal benyújtott aláíratott folyamodványából a Magas Királyi Helytartótanács bővebben meg fogja érteni, milyen romos állapotban van a sörfőzőház, amelyből a városnak évente nem megvetendő megállapított jövedelme származik. De ugyanezt nevezete-

sebb költségek ráfordítása nélkül kijavítani nem lehet, mivel alapjából kellene felépíteni, s mivel a szomszédos terület sem lenne annyira tágos, hogy a kérelmező bérlő részére és a szükséges sörfőzési eszközök és használati tárgyak számára elegendően kényelmes legyen, a fáradságra érdemesnek tartjuk, hogy a város szabad telkén, mely egykor az eltörölt társaságé volt, egy újat emeljünk, mely a jövedelmeket biztosítja, amely célból már rajzot és tervet készítettünk a szakemberekkel, s amelyet itt alázatosan csatoltan mellékelünk, miért is, ha a mellékelt tervnek megfelelő épület 9431 forint 50 krajcárért felépülne és felemelését már az elkerülhetetlen szükségesség is megkívánná, éppen ezért a Magyar Királyi Helytartótanácsot legalázatosabban kérjük, – amennyiben azért, hogy ennek a városnak a sörfőzdéből származó jövedelmeit nemcsak biztosítani, de a körülmények hozzájárulása folytán a nagyobb alkalmatosság miatt növelni is képesek legyünk a közösség hasznára, az előzetes módosítással körülírt sörfőző épület felemeléséhez kegyes belecigyzését megadni méltóztassék.”

Néhány hónap múlva a tervet a geometerek átdolgozták, a következő esztendőben pedig már a sörfőzde helyét allodiális telken ki is jelölték.¹⁹

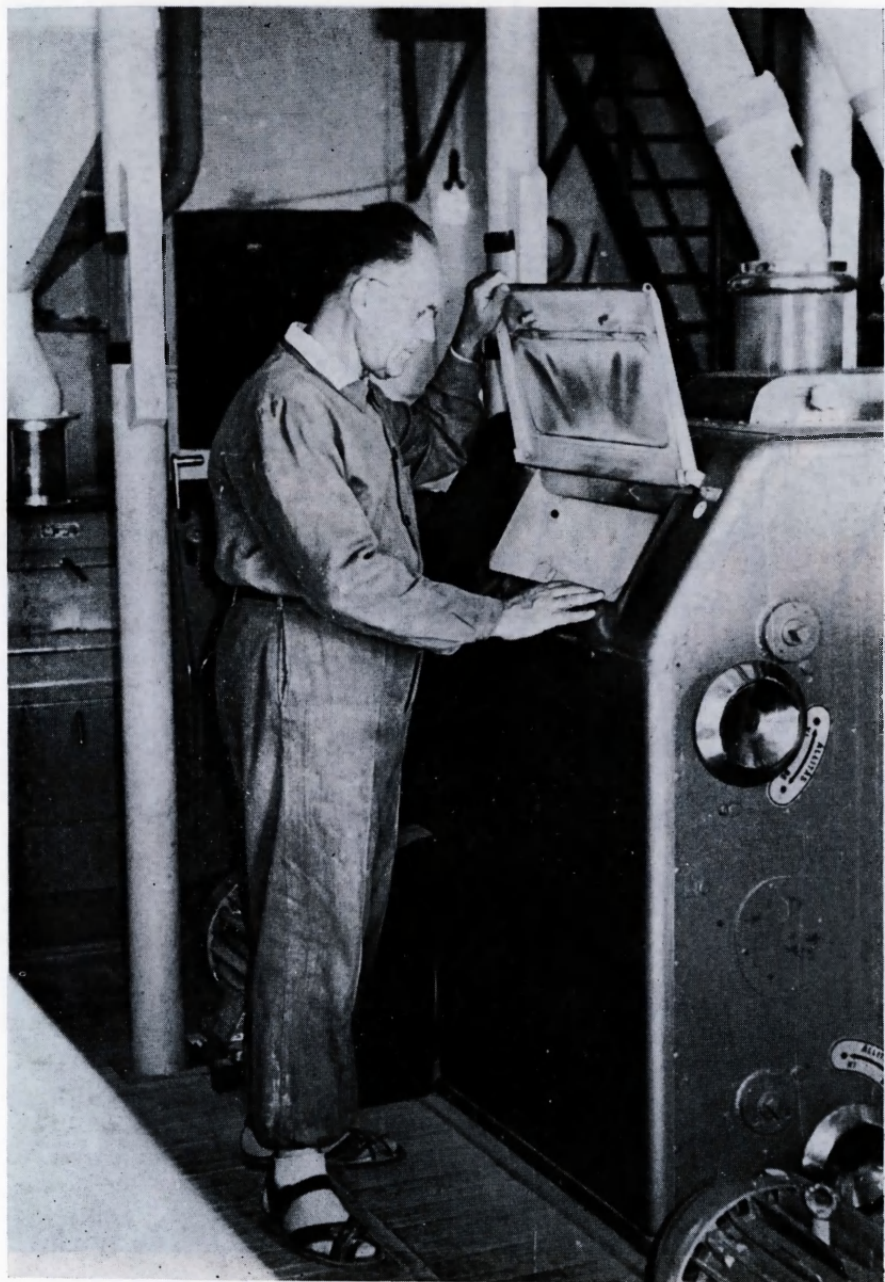
A napóleoni háborúkkal természetesen füstbe ment az új sörház építésének terve is: a pénz másra kellett. A Helytartótanácsnak is nagyobb gondjai voltak, minthogy Pécsen új sörházat építtessen. A város tanácsánál is egyre kevesebbet törődtek a sörfőzdékkal. A sörfőzde fenntartása csak gondot, kiadást jelentett, s mindinkább az volt a szándék, hogy a főzdek minél nagyobb önállóságot kapjanak, önmagukat adminisztrálják, s a városhoz csupán közegészségügyi, városrendészeti vonatkozásban tartozzanak s természetesen az adót fizessék. A városi tanács egyre kevesebbet foglalkozott a sörfőzdékkal. 1813-ban Háber Ferenc ács mester a sörfőző istállóját javította és a ciszternáját gerendákkal támasztotta alá. 1814. március 11-i ülésen Dollinger alpolgármester jelentette be, hogy a város a sörfőzdet bérbeadja licitálási alapon, s ezt 5, úgymint Baranya, Tolna, Somogy, Verőce és Bács megyében hirdetmény útján közzé is tette. Az 1814. július 5-i tanácsülésen arról esett szó, hogy Priczlmayer Antal sörfőzőnek az árendát a devalváció alapján kellett volna fizetnie, ezért a városnak beadott bonokat így számolják el. 1814. november 17-én Müller Ferenc, a város sörfőzdejének új bérlője korhadtt fát kapott s ezért ennek kedvezményes árát kérte. A kedvezményt meg is kapta. 1815. február 9-én a tanács megszavazta, hogy a sörház padlásának megerősítésére két gerendát építsenek be, hogy így az a súlyos árpát elbírja. 1816-ban a sörfőzde részére márványból készített hűtőkádnak, valamint a kád elhelyezési munkálatainak számláját Gianone Péter kőfaragó és Piatssek József építőmester a tanácsnak együttesen benyújtotta.

Látható, hogy a városnak minduntalan akadt kisebb-nagyobb gondja, baja a sörfőzdével, s mivel az ország legtöbb helyén már száz évvel előbb a bérbeadás gyakorlatát követték, a pécsi tanács tovább akart lépni: a Helytartótanács-tól a sörfőzde eladásának engedélyezését kérte. A város a kérelemre 1837-ben

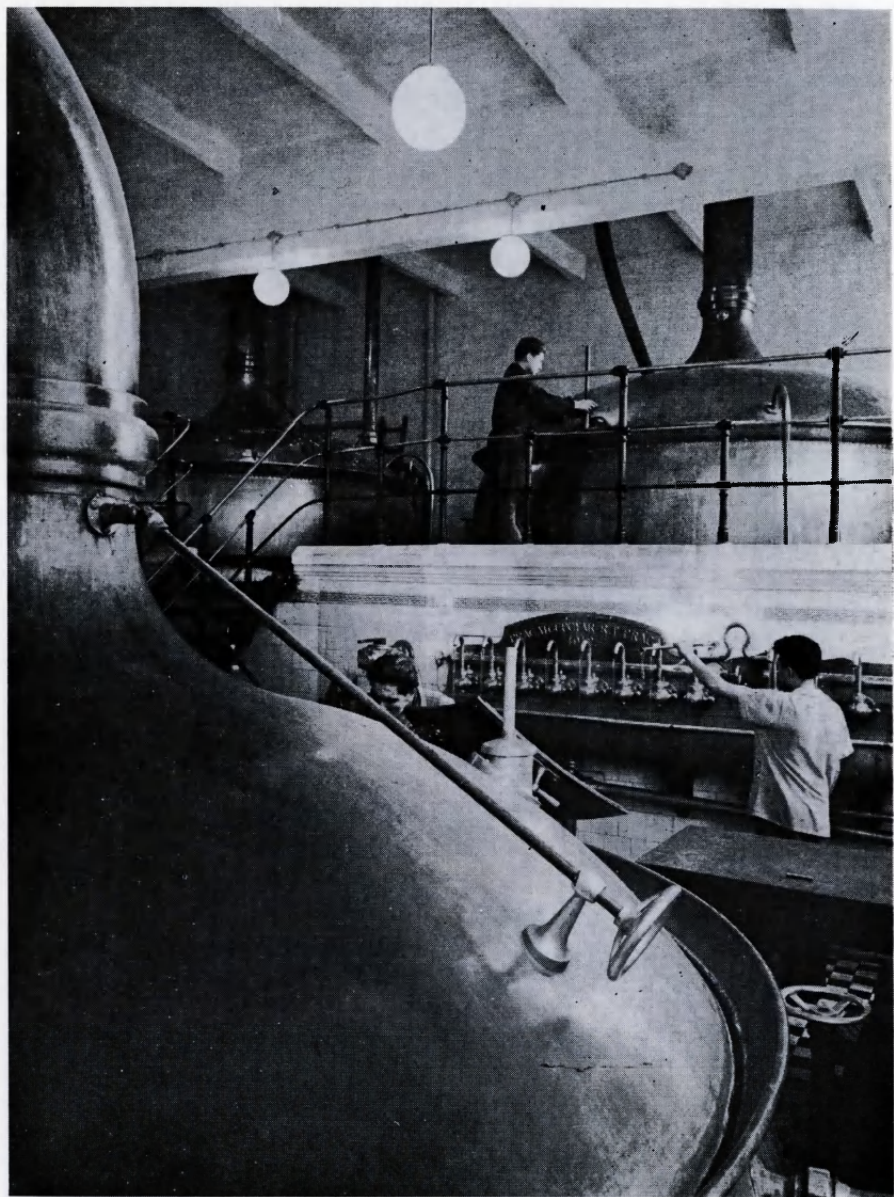
a következő választ kapta: „a sörház épületét nem eladni, hanem a többet ígérőnek kívánja bérbeadni a Magas Tanács”, – majd később: „a Pucher Józseffel kötött bérbevételi szerződést a Magas Kamara jóváhagyása után visszaküldi.”²⁰ – Az első pécsi „árendás” serfőző tehát Pucher József lett.

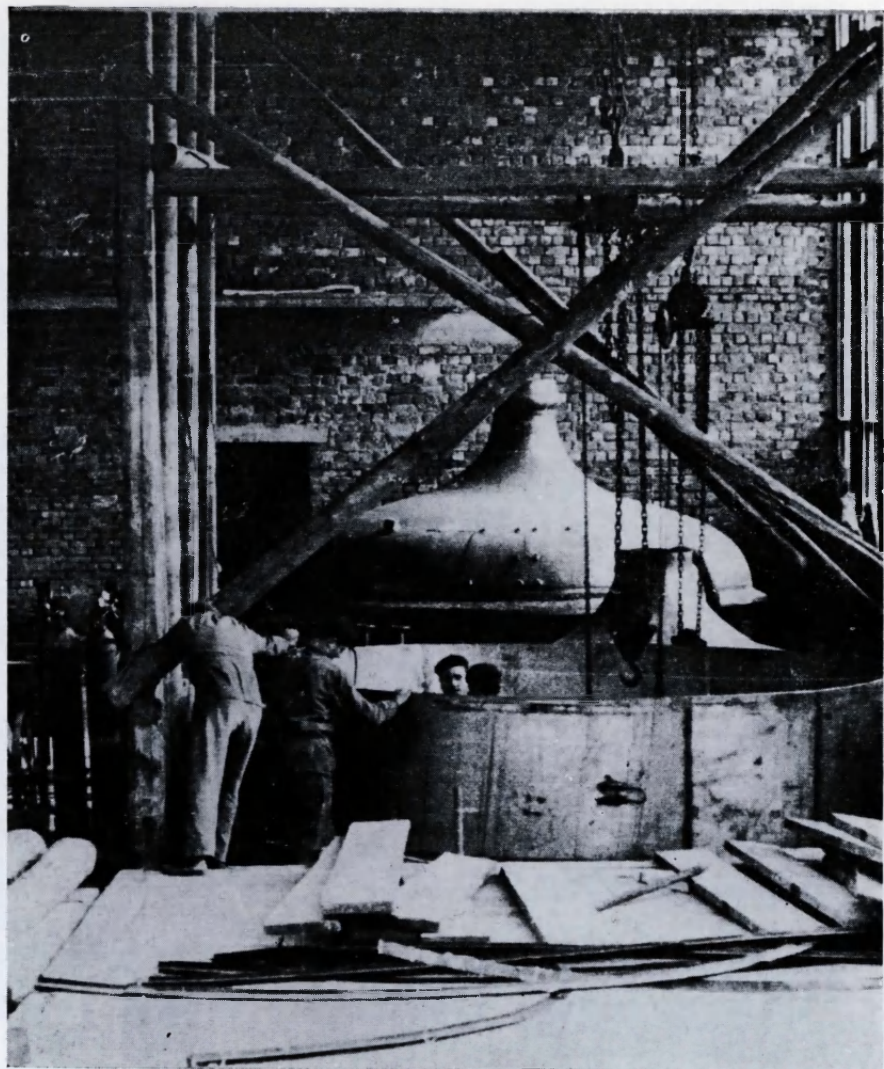
Tizennégy millióba került 1965-ben az automata-vezérlésű főzőház

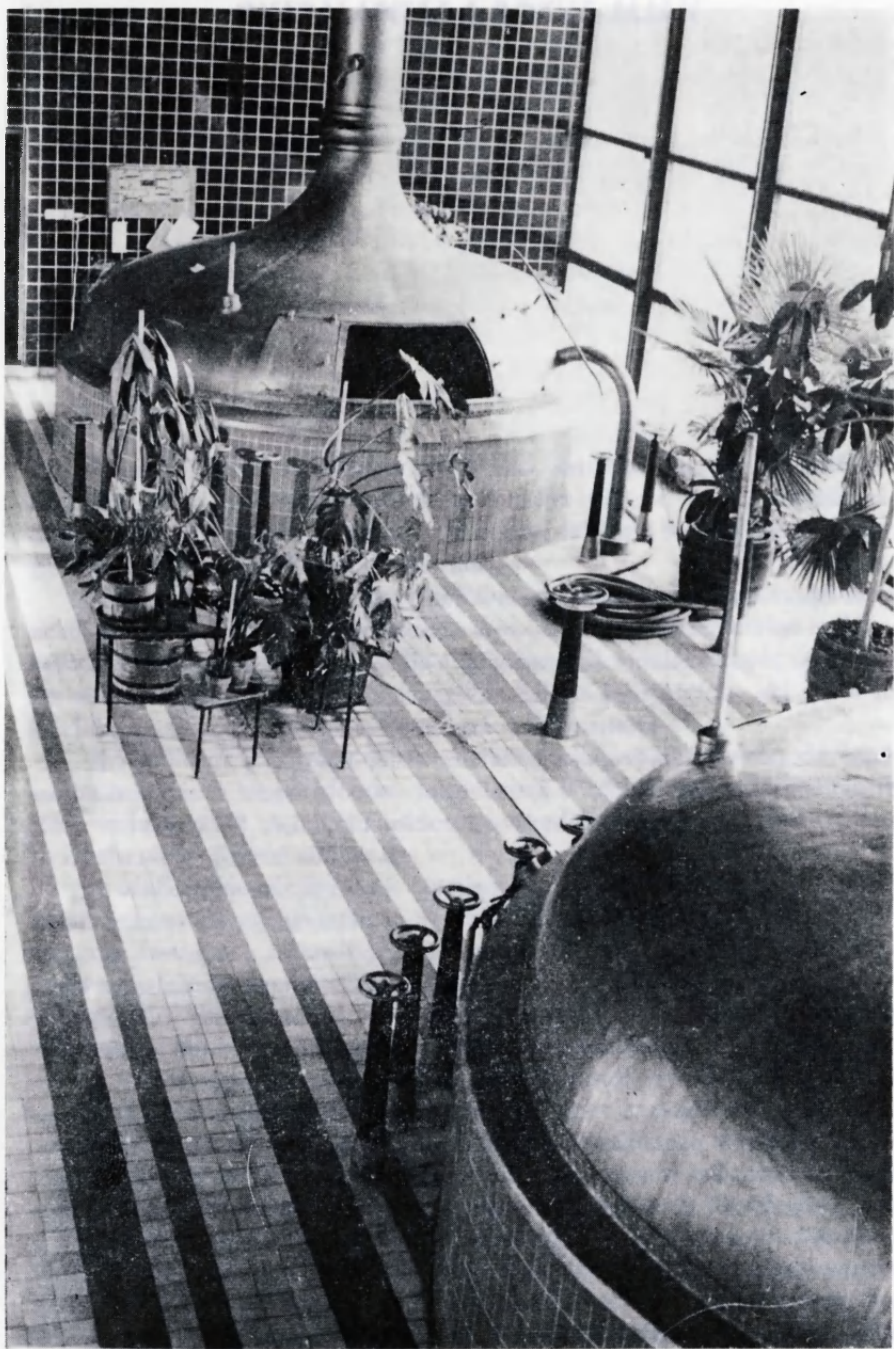
A főzöházzal egyidőben készült el a malátaőrítő malom

Az 1912-es rekonstrukció során épült régi főzőház. Berendezését Prágából hozatták

Az új főzőház edényzetét a Kiskunfélegyházi Gépgyár szállította

Szemet gyönyörködtető a főzőbáz sárga, zöld, fehéres csempéivel, vörösréz kupoláival

GYÁRALAPÍTÁS A RÓKUS-ALJÁN

A napóleoni háborúk idején keletkezett pénzjegyzőn, és az emiatt bekövetkezett pénzromlás megváltoztatta a hitel-élet alapjait. A megváltozott életforma gyors kölcsönöket igényelt, s a hiteleket főként a hadiszállításokon meggazdagodott kereskedők tudták nyújtani.

A bonyhádi Hirschfeld Lipót kölcsöneivel jelentős mezőgazdasági termékeket kötött le, s így a pécsi sörfőzdek árpa- és komlószükségletüket csak rajta keresztül tudták beszerezni, vagy ha a dolgok másik oldalát nézzük, úgy is lehet ezt mondani, hogy a sörfőzdek anyagszükségletét Hirschfeld – aki ekkor már az előkelő „szállító” néven nevezte magát – biztosította.

A napóleoni háborúkat tehát gazdasági világválság követte, de ezzel a kapitalizálódás is megkezdődött: megjelentek a céhbeli mesterektől független tőkés vállalkozások. A felhalmozódott kereskedelmi tőkének egy része behatolt az iparba: ipari tőkévé alakult át.

A céhbe tömörült iparosok megijedtek: igyekeztek soraikat szorosabbra fűzni. Számos iparágnak azonban nem volt önálló céhes szervezete, vagy azért, mert egy városban a szakmából csupán néhány iparúzó volt, s így kellő létszám híján nem lehetett önálló céhet alakítani, vagy azért, mert az iparhoz rögtön a kezdéskor kézműipari kereteket meghaladó súlyos, csaknem vagyont jelentő befektetésre lett volna szükség. Ilyen volt a nagyban történő sörfőzés is.

A céhek egy-egy iparág hatáskörét egymástól mereven elválasztották, munkakörüket szigorúan megszabták, s nem akarták észrevenni, hogy szabályaik már clavultak, hogy egész rendszerük tulajdonképpen már a további fejlődés gátját jelenti. A céhek az egyes áruk elkészítéséhez szükséges különböző mesterségeknek egységes vezetés alatt egy üzemben való összefogását, s így a készárúnak bizonyos esetekben ugyanabban az üzemben való elkészítését, illetve az egy üzemen belüli munkamegosztást, amely az áruk nagyobb mennyiségű és tökéletesebb kivitelben való gyártását tette volna lehetővé, nem engedélyezték, s ezért a haladást akadályozó, maradi, reakciós szervezetekké váltak.

A kereskedelmi tőke az iparba behatolva felvásárló tevékenysége révén függésébe vonta az önálló iparúzt: önállósága ezután már valójában csak lát-

szat volt. A kézműves iparosok egyre nagyobb tömegei kerültek a tőkés vállalkozók hatáskörébe. A gabonaszállító bonyhádi Hirschfeld Lipót az árpa és komló „biztosításával” egyre szorosabban tartotta függésben a pécsi városi sörfőzdét. Eleinte csak a nyersanyagot szállította, a sörfőzdét meghagyta a bérelő kezelésében, később már a bérleti díj fizetését is átvette, de e ténnyel tulajdonképpen a sörfőző mester már az ő alkalmazottja lett.

Az erősödő nemzeti öntudat a függetlenség mellé nemcsak politikai, hanem gazdasági reformokat is követelt. Széchenyi István magyar „ipart” – a szó ekkor kezd elterjedni – akaró nagy álmai, tervai, alkotásai a magyar közéletben már éreztették hatásukat. A kormányhatóságok liberális felfogása esetenként már elhárította a tőkés fejlődésnek, a zsidók vállalkozásainak útjában álló akadályait, de az általános rendezést csak az 1840. évi XVII. és XXIX. törvénycikk hozta meg. A törvény kimondta, hogy aki törvényesen kereskedést űzhet, az gyárat is állíthat fel, azaz „olly intézetet, mellyben ugyanazon iparkészítménynek előállításához szükséges minden részlet munkák egy fővezérlét alatt készíttetnek.” – A törvény tehát minden kellő tőkével rendelkező egyén számára biztosította az ipari vállalkozás szabadságát. A vállalkozáshoz, gyáralapításhoz szakképzettség nem volt szükséges, a vállalkozó mindenféle iparost foglalkoztathatott, mestereket, művezetőket tarthatott. A céhrendszer gyakorlatilag e törvénnyel értelmét veszítette. Természetes, hogy az 1840. XVII. tc. hatására számos iparvállalat létesült, és ettől kezdve Hirschfeld is egyre cél tudatosabban vetette rá magát a sörfőzdére.

„Sör főzetik, éspedig nem kevés”

A technikai civilizáció ugrásszerű fejlődése minden eddiginél tágabb lehetőséget tárt a polgárság elé. Pécsen is fellendült az ipar. Náray János 1845. május 9-i keltezésű, „Pécs sz. kir. városának iparstatisticai leírása” – című kis tanulmányából megtudjuk,¹ hogy: „Pécs szab. kir. város népessége 14 000 lélek” – s „van benne 2113 ház”. – „A’ tettei forrás olly bőven buzog, hogy néhány száz lépésre már malmot hajt, ’s rajta 18 malom, papírgyár, serház, fűrészmalom (Knifferé), tabakosok, tímárok, kallósok, pakróczosok dolgoznak.”

A kézművesekről szólva Náray megemlíti, hogy van „egy eczet- ’s liquergyár”, s a továbbiakban még öt gyárról veszünk tudomást. Megtudjuk, hogy – 1. Limbergert az olcsó fűtőanyag, a szén vonzotta Pécsre, s itt „a szörp és cukorliszt gyártását 1844-ben 4 lőerőre megkezdte.” – 2. „A papírgyár Hütner úr birtokában, folyamodván: a fölötte lévő romot gyárrá szeretné alakítani.” – 3. „E’ napokban nyertek engedelmet Blauhorn György és Hiltser urak egy-egy gyufagyárra.” – 4. „Törkölyből, gyümölcsből ’s borseprűből pálinkát égetnek, ’s most keletkezett Pellérdén $2\frac{1}{4}$ órákra Péctől méltóságos Czindery László főispán úr szeszgyára 30, 32 fokkal.” – 5. „Utoljára nem hallgathatom el a’ most részvényekre alakulni akaró posztó-gyárat.”

Láthatjuk tehát: Náray gondosan törekedett a teljességre, olyannyira,

hogy még azt is megemlíti, ami még csak előkészületben van . . . A rókusdombi sörfőzdeiről azonban – bizonyára „ispotályos” jellege miatt – nem tesz említést, igaz, a város sörfőzdéjével kapcsolatban is csak annyit mond, hogy a Tettye patakon van egy sörház . . .

A korabeli irodalomból a következőket tudjuk meg:

Haas Mihály „a’ szépm. és bölcsészet tanára és pécsi lyceumbeli tanító” az 1845-ös állapotokról szólva ezt mondja: „A’ sörfőzés, jóllehet borunk igen sok van, nem rossz lábon áll Baranyában. Pécssett, Trinitáson, Pécsváradon, Laskafaluban stb. legjobb főzetik. Ára sokszor meghaladja a’ borét, de azért mégis elkel kivált németeinknél”, – azt is megtudjuk, hogy „sört főzött Trinitáson a siklósi Batthyány-uradalom, Pécsváradon a Vallásalap uradalma, a Czindery-uradalom Pellérdén”.²

Hölbling Miksa ezt írja: „Sör Pécssett, Pécsváradon, Terentáson, Hetényben, Laskafaluban stb. főzetik és pedig nem kevés.”³ (Terentás – Trinitás bencés kolostor volt a középkorban – Vókány határában fekszik.)

Az 1848 után megjelent irodalomból már néhány közelebbi adatról is tudomást szerzünk.

Várady Ferenc megyei levéltáros a megye monográfiáját 1895-ben szerkesztette. A millenniumra megjelent monográfiában a Sörház utcai, akkor már Scholtz-féle sörgyárról szól, de említést tesz „az új sörgyárról”, a Mezőgazdasági Sörgyárról is, (ennek még képét is közli), s végül Várady ezt mondja: „Harmadik pécsi sörgyárunk az 50-es évek elején alapított, s jelenleg Hirschfeld S. cég tulajdona. E gyár 50 ezer hektoliter sör termelésre van berendezve, 6-féle minőségű sört gyárt, melyek piacai: a Dunántúl, Bácska és Dráva köze és Bosznia. Munkások száma 50. Van a gyárnak jégkészítő-telepe is, hol egész nyáron át gyártják a jeget.”⁴

Jellachich Károly járásorvos 1912-ből származó visszaemlékezéseinek „Vendéglők” című fejezetében ezt mondja: „Sört igen kevesen ittak, drágább is volt, mint a bor.” – A „Gyárak” című részben felsorolást találunk, s ezek közt ezt: „Az 1840–50-es évek közt volt egy sörgyár, Pucheré.”⁵

1922-ben jelent meg Lenkei Lajosnak, a Pécsi Napló megindítójának és főszerkesztőjének memoárja. Lenkei a „Pannónia Sörgyár R. T.” 1913–14. üzleti évétől kezdve 1933-ig, haláláig a gyár felügyelőbizottsági tagja is volt. A pécsi élet alapos ismerője, visszaemlékezéseiben a következőket írta: „A nagyobb termelésre berendezett Hirschfeld-féle sörgyár tulajdonosa, Hirschfeld Sámuel, aki a virágzó gyártelepet édes atyjától, ettől a termetre apró, de jóeszű embertől örökölte munkás élet után . . .”⁶ – Lenkei apja a „Fünfkirchner Zeitung” szerkesztője volt, s 1848-ban a pécsi zsidóüldözések idején, rövid időre Pécsről el is menekült. Lenkei Pécssett, 1864-ben született, s a lapot apja váratlan halála miatt 19 éves korában vette át. Mint szerkesztő is, apja révén is, hivatásánál fogva minden jelentősebb pécsi embert személyesen is ismert, így bizonyosan Hirschfeld Sámuel is, de az is lehet, hogy még ennek apját, Lipót is, hiszen az a főszerkesztőségét kezdő évében csak 75 esztendő volt . . . A sörgyár alapításának pontos évét azonban Lenkei sem közli.

Szükséges tehát, hogy az eddig összegyűjtött adatokat tüzetesebben is szemügyre vegyük!

Haas és Hölbling csak annyit mond, hogy Pécssett is főznek sört. A Várady által említett „új sörgyár”, a Mezőgazdasági Sörgyár 1894-ben a mohácsi országút mentén létesült, tehát e gyár kivülesik vizsgálódásunk körén. Várady viszont már említi a Rókus-alji serföldét is, mégpedig úgy, hogy „az 50-es évek elején alapított”. – Jellachich szerint az 1940–50-es évek közt egy sörgyár volt: Pucheré.

A Scholtz-féle sörgyárat Scholtz előtt Pucher bérelte, majd ennek tulajdonába is ment át. A Balokányi tótól nyugatra, a Budai külvárosi temető kápolnájának déli falánál volt Pucherék családi sírja. A Pucher-család sírkövén az első név: Pucher József. Élt 1775–1854-ig. – 1824. február 29-én volt a pécsi bábosok és mézeskalácsosok céhének alakuló ülése, főcéhmesterré Pucher Józsefet, alcéhmesterré Ursuluts Ferencet választották meg. Pucher ekkor 49 éves. – Németh Béla pécsi történészről tudjuk, hogy a színházról nyugatra lévő házat, „melyet akkor $7\frac{1}{4}$ számmal jelöltek, 1804-ben Frank Györgytől megvette Pucher József, ki reá 39 évre 1843-ban kertjének ama részét, mely nyugatra kiszögellert, eladta Gyenes János káptalani mérnöknek, ez a mai Perczel utca 17. sz. ház. – Látjuk, hogy e Pucher József közel félszázadig él, először, mint bábost jegyzik fel a fassiók, így áll még 1828-ban is, de már korábban megvette a várostól ennek régi sörházát a budai külvárosban, így lett sörgyáros, később Pécs város polgármestere, s alapítója az általánosan ismert Pucher családnak.”⁷ – A kitűnő helytörténész, akinek figyelme ezúttal egy házra, az úgynevezett dominikánus rendházra szorítkozott, Pucherrel csak mintegy mellékesen foglalkozott. Megjegyzései így olykor pontatlanok: Pucher nem félszázadig élt, 1837-ben csak kibérelte, s később, 1848-ban vehette meg a város „régii sörházát a budai külvárosban”, ekkor lett *sörgyáros*, majd bíró, polgármester.

Pucher életében komoly szerepet játszott Hirschfeld Lipót. A feudális társadalom céhein belül is felduzzadt bizonyos szerényebb ipari tőke, s így a nagyobb céhes műhely, mint például egy serfözde is, könnyen elszakadhatott a céhtől és a legjobb lehetőségekkel rendelkezhetett, hogy gyárrá alakuljon. Pucher is tapasztalta, hogy az új viszonyokkal szemben egymaga tehetetlen. Nem védi és nem is segíti a cég, s ezért elfogadta a szemfülesen „segítségére” siető kereskedő kínálozását. Pucher nemcsak eladta a városháza közelében fekvő kertjét, hogy ennek összegét a főzde modernizálására fordítsa, de Hirschfeldtől nyersanyagot, s bizonyosan kölcsönt is vett fel. A céhmester tehát maga feszítette szét az üzeme fejlődését gátló céhes bilincset. Előbb csak nagyobb számú segédet foglalkoztatott az amúgyis már idősebb mester, egyszerű tőkés kooperáción alapuló üzemmé változtatta a főzdet, később pedig szerves, illetve heterogén manufaktúrává alakította át. A sör már ekkor nem egy ember termelésének az eredménye, hanem részműveletek összessége. A részmunkák mind-egyikét kizárólagos tevékenységként egy-egy betanított munkás végezte. Így lett lassan Pucher is sörgyáros, kinek aztán tőkéje alapján ideje is, tekintélye is lett ahhoz, hogy a városi, közeleti tisztséget is elvállalhassa.

Az új, mozgékony, spekuláló típus – a vállalkozó kereskedő volt. A bonyhádi Hirschfeld Lipót is az ekorbéli nagykereskedő egyik jellegzetes típusa: terményekkel, gyarmati árukkal, iparcikkkel egyaránt kereskedett, de ugyanakkor pénzközvetítéssel is foglalkozott, tehát az uzsoratóke funkciójában is revékenykedett. Így Hirschfeld kezén is viszonylag szerény kezdőtőkével indulva tekintélyes vagyon halmozódott fel. Hirschfeld tőkéjével Bonyhádról természetszerűen a nagyobb város felé fordult. Árpáját, komlóját a pécsi serfőzdeknek kínálta fel. A serfőző mester nem is tudta volna előre lefoglalni, vagy éppen megvásárolni a számára szükséges árut, erre sem ideje, sem kellő tőkéje nem volt, így tehát, ha még akarta volna is, sem tudott volna szabadulni a behatoló tőke karmai közül. A kedvező ajánlatok közepette azonban nem is vette észre, hogy a nyersanyagnak, a legfontosabb termelési eszköznek, többé már nem tulajdonosa, hogy a független mester lassan, de biztosan a vállalkozó fizetett munkása lett.

Hirschfeld az árpát, komlót hozta, a sört vitte, s eme áruközvetítő tevékenységével tőkéje egyre inkább halmozódott. Telepeket, nagyraktárakat létesített. A sörfogyasztás, sörkereskedelem egyre jobban felporzódult. Hosszú éven át sok ezer hektoliter sört szállított a Pucher-féle sörgyárból, nemcsak a szomszédos megyékbe, de a messzibb vidékekre, sőt Horvátországba is. A szakszerű, gondos tárolás és szállítás révén elérte, hogy a pécsi sör a messzi piacon is jól állta a versenyt, s Bácskában, de a Dráva és Száva közén is igen keresett, kedvelt ital lett. Hirschfeld természetesen nem csupán az egyszerű kereskedelemmel gyarapította tőkéjét: a pécsi serfőzden kívül egy egész sereg kis-kocsmát, vendéglőt tett lekötözöttjévé: kölcsönök adásával, hitelbeadott sörrel, – s bank, takarékpénztár híján az ebben az időben szokásos uzsorával, zálogszedéssel függési viszonyba hozta őket, s a vendéglátó iparosokat valósággal magához láncolta. (E gyakorlatot egyébként a gyár is még csaknem száz éven át szorgalmasan folytatta.)

Hirschfeld, miután a piacot jól kitapogatta, jól ismerte, a következő lépésként maga is gyáralapításra gondolt. 1844-ben már Pesten is szabaddá vált a serfőzés – természetesen a servám lefizetése ellenében –, így joggal gondolhatunk arra, hogy Hirschfeld a sörgyár alapítására ebben az időben határozta el magát. Nem értett ugyan a sörfőző szakmához, de ez nem is volt fontos, – elég, ha ezt Pucher, illetve az ő emberei értik. Hirschfeld, az akkori kifejezéssel élve, tipikus „gründolást”, gyáralapítást végzett. A „hatalmas” Puchertől a legjobb szakembereket elszippantva, a város legkisebb, az ipari verseny szempontjából szinte elfeledett, a gyáralapítás céljára azonban már felszabadult Rókus-alji „ispotályos” serfőzdet vásárolta meg.

A pécsi „A” jelzetű 1955. sz. „Telekkönyvi lap”-on a következő olvasható: „Hirschfeld Lipót kereskedő és neje Weisz Magdolna.” A név alatt: „I. Polgári birtok. R. sz. 1. H. r. sz. 2969. Házzszám 335 udvartérrel Szigeti külvá-

ros, Makár utzában. R. sz. 2. H. rsz. 2970 házikert, 600 négyszögöl.” – A telekkönyvi adatok nem közlik a vásárlás időpontját.

Van azonban egy névjegyzék, mely az 1846-ban Pécssett élő zsidók nevét tünteti fel. – A Hirschfeld név ezen még nem szerepel.⁸ Hirschfeld és családja ebben az időben tehát még Bonyhádon élt, nem tudott, vagy talán nem is nagyon akart a vásárlás után rögtön Pécsre költözni.

A pécsi Izraelita Hitközség „Conscriptions-Protokoll”-jának csak az 1850-es állapotot rögzítő könyvében található Hirschfeld Lipót és családja a pécsi lakosok között. A könyvből azt is megtudjuk, hogy Hirschfeld Lipót 1798-ban született Bonyhádon. A „Bescheftigung” rovatban ez olvasható: „Liferant”, azaz „szállító”. Hét gyermeke volt. Mind a hét Bonyhádon született, az utolsó 1848-ban. Sámuel, aki atyja halála után a sörgyárat átvette, 1844-ben született, és sorrendben Lipót ötödik gyermeke.⁹ Hirschfeld Lipót 1848-ban éppen 50 éves, erejének teljében ugyancsak iparkodó ember, de nagy családjának költözködéséhez, letelepüléséhez több évi igen körültekintő, gondos megalapozottságra volt szükség.

A birtokvásárlások esztendejét 1850 előtt a „Telekkönyvi lapra” nem jegyezték fel. Az e téren mutatkozó rendetlen állapotokat 1858-ban számolták fel, amikor „a cs. k. Megyei Törvényszéknek Telekkönyvi Tanácsa” az igazságügyminiszter rendeletére a régi telek-jegyzőkönyvek alapján felfektette a megyei és városi adósok jegyzékét. Az új pécsi telekkönyv pontos címe: „Jegyzéke a pécsvárosi eladott telkek pénztárába tartozó adósoknak, s betáblázott követeléseknek, melyek zálogjog elnyerése végett az új telekkönyvbe átkebelezetni kértnek.”

Hirschfeld az új telekkönyvben a 94. folyószámmal található. Betáblázott összegeinek és kölcsöneinek igénybevételi gyakorisága a tőkeszegénységről és a hitelnújtás nehézségeiről ad jellemző képet. Az új telekkönyvi kimutatás kézbesítésének napját az átvevők dátummal és aláírásukkal igazolták. Hirschfeld így: „den 28/10, 859 Leopold Hirschfeld.” Az „Alte Lasten” (régii terhek) átvezetésének legrégibb adata 1851. január 22-ről származik. E 680 forintról szóló adóslevelet Hirschfeld és felesége (így: Hirschfeld Leni) írta alá. Ebből az aláírásból azt is megtudjuk, hogy Hirschfeldék a kötlevel kiállításának idején Pécssett a Belváros 349. számú házban laktak, (ma Anna utca – akkor Croatengasse –, a volt horvát iskola közelében), s a kölcsönt a várostól vásárolt telekre, illetve az ezen lévő, Szigeti külváros 335. számú házra, tehát a pécsi városi pénztár javára kebelezték be.

A szabadságharc bukásával hosszú esztendőkre nagy szegénység szakadt az országra. Az 1848-i árakhoz viszonyítva általában minden két-háromszorosára emelkedett. A nyersanyagok beszerzése, szállítása a magas árak, fuvar költségek miatt a legnagyobb gondok közé tartozott. Hirschfeld már belevágott a gyáralapításba, visszaút alig volt számára. Még arra sem gondolhatott, hogy majd a sör árának emelésével problémáit megoldhatja, hiszen az általános szegénységben ez csak még jobban csökkentette volna a keresletet, még jobban szűkült volna a piaca. Az egyedüli megoldás, ami számára kínálkozott: a minél

kitűnőbb minőségre való törekvés, s ezt pedig, ha a versenyben nem akart lemaradni, csak a legmodernebb gyári felszereléssel, minél több hordó és palack beszerzésével, valamint minél több szállítóeszköz, ló és kocsi beállításával érhetette el. Mindez nem csekély tőkét igényelt. A viszonylag nagytőkésnek nevezhető Hirschfeld Lipót is a régi terhekből az új telekkönyvbe átvezetett legrégibb esztendőtol, 1851-től számítva az 1876. okt. 21-ig tartó kimutatás szerint csaknem húsz alkalommal vett fel – mindig 6⁰/₀-os kamattal – kettőtől tízezer forintos összegeket.

A telekkönyvi adatokból azonban még más fontos dologra is fény derül. Hirschfeld e Szigeti külvárosi 335. számú háza és telke, amelyet Pécsre költözése előtt vásárolt, az 1856-ból származó pécsi térkép szerint a „Rókus Platz” és a „Pulverturm”, a „Ried Balics” és a „Ried Rókus” alatt feküdt, ott, ahol a Bálics patak a „Mühele Gassen” folyt, s a telektől keletre kanyarodva kissé a Makár utcán majd délre a Rókus utcán, s még délebbre a Megyeri dűlőn, a Mezőszél mellett csörgedezett a Pécsi vízbe. A környék figyelemreméltó. A háztól és telektől északra a Rókus fennsík és a Puskaportorony volt, mely az 1864-ben készült térképen Puskaapor raktár néven szerepelt. Ezt a „tornyot”, „raktárt”, ezt az 1591-ben épült „sírkápolnát” – raktári állapota előtt katolikus kápolna volt – aztán 1913-ban restaurálták, s lett újra, ami volt: Idrisz Baba türbéje. Itt a közelben terült el a Bálicsi nádas és a Rókus nádas. A Bálics völgyén délre folyt a Bálics patak az „Elesettek”, Fáradtak, vagy talán magyarul jobban érthető így: az Aggok utcáján végig, a ház előtt. A házban darálómalom is volt. A Bálics patakját vályún vezették a malmot hajtó kerékre. E kis malom a Rókus-kórház, az öregek menhelyének sörfőzdéjéhez tartozott: itt őrlték a malátát. A ház egyéb, a sörfőzés célját szolgáló felszerelésről nincs tudomásunk, csak kitűnő, régi pincéje ismeretes. A házat, s a hozzátartozó 600 négyszögölnyi udvart, beltelket a város 1848-ban már eladhatta: a városi kórház gondjait másol, s csaknem 70 évvel előbb már megoldotta. 1780-ban a város a Garay utca vonalában új szárnnyal bővítette a volt püspöki, a Jakovali Hasszán dzsámija mellé 1714-ben épült, az ugyancsak főként a város szegénysorsú, elhagyatott betegeinek menedékül szolgáló kórházat, s így a nagyon öreg Rókus-kórház is átalakulhatott, modernizálódhatott: az 1865-ben készült térképen már „M. kir. Bábaképző” néven szerepel.

Amíg az épülő új sörgyárban a népes Hirschfeld család részére a lakás el nem készült, Hirschfeldék a belváros 349-ben béreltek otthont. – (A házakat abban az időben 1-től kezdve számolták minden utcán végig, így tudták, hogy a városban hány ház van összesen. Az új számozási rendszer bevezetésekor kapta a sörgyár a Makár utca 82. számot.)

Hirschfeldnek nem kellett 1848-ban pécsi lakosnak lennie ahhoz, hogy a Rókus-alji ingatlant megvegye, de a ház és telek birtokában sem kényszerült arra, hogy e házban, tehát állandóan Pécsen tartózkodjon. A vásárlás célja világos volt: sörgyárat akart alapítani. A rekonstrukciós munkálatok tervezése nem kötötte feltétlenül a városhoz, s a modern felszereléseket Bonyhádról is megrendelhette. Mégis igyekezett Pécsre. A városba való költözését hátráltatta, hogy felesége 1848-ban szült, de közbeszólt a pécsi társadalmi közhangulat, majd a hadművelleti cselekmények. 1850 elején azonban már nem várt tovább: a pénz gyors romlása, az árak emelkedése arra készítette, hogy az építkezésnek, a berendezkedésnek állandó, személyes irányítással nagyobb lendületet adjon, s ezért lakást bérelve, családotul Pécsre költözött.

Az a tény, hogy a Hirschfeld családot csak 1850-től találjuk a pécsi lakosok között, nem zárja tehát ki azt, hogy már előbb megvásárolhatta a darálómalmos hajdani serföldét, a tervezett sörgyár fejlődését biztosító telket. Tény, hogy a működést engedélyező okirat, vagy ha lehet így nevezni: alapítási oklevél elveszett. De az 1848-as alapítást – amit 1917-ben a gyár nevét megváltoztató közgyűlésen Füchsl Arnold, a Hirschfeld Sörgyár Rt ügyvezető alelnöke a viszonyokkal nagyon is ismerős közönség előtt határozottan állít – nem vonta kétségbe senki. Egy jóformán szoba-konyhás sörfőzdéből nem lehetett máról holnapra sörgyár. A gépek beszerzése, beépítése, az átalakítási és bővítési munkálatok kellett, hogy legalább egy-két évet igénybe vegyenek.

Az sem lehetetlen azonban, hogy Hirschfeld már 1848-ban is főzött némi sört.

Mivel a pécsi zsidók nem sok segítséget várhattak a városi hatóságtól, Hirschfeld az engedelem-kérésekkel egyenesen fordulhatott felsőbb hatósághoz is . . . Ez gyakorlat volt, mert mi más indokolná a Városi Tanácsnak az 1848. szeptemberében hozott határozatát?! (Városi T. jkv. 3965. sz.) – „Mivel a szükséges felügyelés sikerebb eszközölése tekintetében minden bolt, mesterség, vagy akármi vállalat kezdését, s illetőleg nyitását ezen tanácsnak előre bejelenteni, s a megkívánható hatósági engedelem megnyerése végett folyamodni a jó rend megkívánná. – Határozat: A céhbiztos tanácsnok urak, valamint dobszó által közhírré tétetik, hogy előleges bejelentés, vagy tanácsai engedelem nélkül bolt, mesterség, vagy akárminő vállalkozás kezdésétől mindenki óvakodjék, ez iránti felügyelés a kapitányi hivatal és negyedmester urakra bízatik.”

Előfordult tehát, hogy tanácsai „engedelem” nélkül kezdtek vállalkozásokat, mesterségeket. Nincs azonban konkrét bizonyítékunk, hogy a határozathozók Hirschfeldre gondoltak-e, vagy sem.

A Hirschfeld-féle sörgyár alapításának pontos évét hitelesen és hivatalosan először Füchsl Arnold említette 1917. március 15-én. A gyár ekkor nevet változtatott. A bejelentésre kiválasztott nap nem véletlenül történt. Dr. Visy László főispán elnöklelté alatt az akkor már részvénytársasággá alakult Hirsch-

föld sörfőzdében a részvényesek élénk részvételével tartották meg azt a rendkívüli közgyűlést, amelyen a „Hirschfeld Sörgyár Részvénytársaság” nevét „Pannónia Sörfőző Részvénytársaság Pécssett” névre változtatták. A cégváltoztatásra vonatkozó indítványt az igazgatóság nevében Füchsl, mint a részvénytársaság ügyvezető alelnöke terjesztette a közgyűlés elé. Füchsl előterjesztésének bevezetőjében a következőket mondta: „A Hirschfeld-sörgyár közel 70 évvel ezelőtt, az 1848-iki szabadságharc emlékeztető évében alakult. Szerény kezdetből lassú, szolid menetű, de állhatatos fejlődéssel a Dunántúl egyik legszámottevőbb iparvállalatává lett.”¹⁰

Visy, a közgyűlés elnöke középiskoláit, s részben a jogi egyetemet is Pécssett végezte, jóformán egész életét Pécssett töltötte. 1910-ben, 56 éves korában a kormány Pécs főispánjává nevezte ki. Kétségtelen tényként kell elfogadnunk, hogy a városnak legalább a közelmúltját Visy jól ismerte. A sörgyáros Hirschfeld Sámuel éppen az ő főispánságának első évében, 1910. december 16-án – 66 éves korában halt meg. Visy csak 10 évvel volt Hirschfeldnél fiatalabb. – Pécs családias kis város volt, szinte mindenki ismerte egymást. Mindenesetre tény, hogy Hirschfeld halála után, amikor a sörgyár részvénytársasággá alakult, a társaság elnökeül őt választották meg s ez szintén nem lehetett csupán a véletlen műve. Visy tudta, hogy milyen gyárnak is fogadta el elnöki tisztségét. Visy és a város előkelőiből álló díszes közgyűlés minden egyes tagja az alapítás évének tanúja. Füchslnek sem oka, sem érdeke nem volt, hogy hazudjon. De egy ilyen illusztris, a helyi viszonyokkal ismerős közönség előtt ilyesmit nem is kockáztathatott volna meg.

Hirschfeld megvette tehát a földet, s szakembereivel elkezdte ennek rendezését, illetve korszerűsítését. Az ódon, kis házi, „ispotályos” sörfőzdét pompásan kiépítette. Még a malátázóház téglából rakott kéményének koszorúpárkánya is módos, angolos, „Windsor Castle” modorban épült. Ebben az időben még a sörgyári kémények is stílusosak: regényes, lőréses vártoronypártát utánoznak.

Az utolsó bérlő

Az 1848. június 9-i tanácsülés – „a város sörfőzési joga kibérlése iránt kötött szerződésnek vége f. é. october hó utolsó napján kitelendvén” – a következő határozatot hozta: „A’ f. é. november elsejével kezdődő kibérlés iránt tartandó árvereltetés július 15-ére tűzvetvén ki, ennek 3 külön újságokban leendő kihirdettetése megrendeltetett, Müller Ferencz, Witt Ferencz és Karch József urak biztatván meg azzal, hogy a’ kibérlési feltételeket kidolgozván, az iránti javaslatukat mielőbb behozni ne terheltessenek –, a’ városi pénztárnak meghagyatik.” Ugyanekkor intézkedtek a sérülésekről is. A külön lapra írott, de a tanácsi ülés sorszáma iktatott szöveg, – hangvételéről ítélve – mivel rajta aláírás nem szerepel – valószínűleg kidoboltatás útján került a lakosság tudomására. A hirdetmény a következő volt: „Pécs sz. kir. város székéről közhírré

tétetik, hogy e város seráculók joga folyó 1848 év nov. hó 1-től következő három évre, azonban minden épület és készület nélkül, jövő júl. 15-én a Tanács-házban tartandó nyilvános árverés útján ki fog adatni. A bérleti feltételek iránt a Jegyzői hivatalnál érdeklődhetni.” – Tehát a joghoz sem épület, sem a szükséges felszerelés nem járt, de természetesen a megfelelő körülményeket, egészségügyi követelményeket előírások szabályozták. – A június 16-i közgyűlésre az említett tanácsbéli urak a serfőzői jog kibérleti feltételeit a tanácsnak benyújtották. A következő határozat született: „Nem lévén reménység a város serfőző jogát jelen körülményekben nyereséggel kiadatni, az eddigi feltételek mellett Pucher József úr, mint mostani bérlo kezén még egy évig azaz 1849-ik évi nov. 1-ig hagyatni rendeltetett. Piacsek pénztárnok úrnak fizetendő fertály évi járandóság 2500 pf-tól előre fizetendő fertály évenkénti részletekben bevételbe adatván, mely meghosszabbítása 837 évi 1708 szám alatti szerződésre is feljegyeztetett.” Pucher 1837-től 1849-ig volt a város serfőzője, mint ilyen az utolsó is, mert 50-ben már megalakult a soproni Kamara, s ekkor Pucher már nem tartozott a városi tanácshoz.¹¹

Az 1848-ban hozott városi tanácsi határozat értelmében a városi serfőzés joga 1849. november 1-ig Pucher József bérlo kezén „hagyatni rendeltetett”. Ez a határozat azonban nem zárja ki azt, hogy a városban két serfőzde is lehessen, – az új ipartörvény a lehetőséget erre megadta.

1849-ben a Gazdasági Választmány már csak ezt jelentette a Város Tanácsának: „Seráculási jogot jövő évre is megtartani késznek nyilatkozott Pucher József”¹² –, a sörfőzésről tehát 1850-re már nincs szó. 1850-re Puchernek Hirschfelddel már valami közös, polgári egyezségük lehetett a sörfőzés ügyében, Hirschfeldnek egy a Helytartóság elnökéhez írt kérelmére adott válaszból értesülünk erről. Ezt az egyezséget úgy látszik Pucher nem tartotta meg, s ő a Sörház utcai sörfőzdében maradvá nemcsak a seráculási jogot, de a sörfőzési jogot is használta. Hirschfeld nem a városi tanácshoz, hanem 1851. március 1-én kelt kérelmével egyenesen a magyarországi helytartóhoz fordult azzal, hogy az Augusz Antal főispán által Pucher részére jogtalanul kiadott sörjogot (sörfőzési jogot) vonják vissza.

1851. május 21-én a Baranya megye cs. kir. Főnöki Hivatala a pécsi polgármesterhez a következő leiratot intézte: „Baró Geringer ő Magasságának, a Magyar országi Helytartóság id. Elnökének f. é. május 13-án 6108 sz. alatt kelt magas intézménye értelmében Hirschfeld Lipótnak a pécsi városi serfőzés haszonbérlojének benyújtott folyamodása következtében, miután az egyes felek közti szerződés értelmezése a közigazgatási hatóság körébe nem tartoznék, az eddig hatósági illetőségen kívül hozott határozások megszüntetésével Pucher Józsefnek Pécs város területébeni serfőzése azonnal letiltani elrendeltetvén, – T. Uraságodat ezzel hivatalosan utasítom: miszerint ezen magas rendelmény értelmében Pucher József serfőzését Pécs város területében nyomban megszüntetni, s erről Hirschfeld Lipót folyamodót kérelem levele kézbesítésével, Pucher Józsefet pedig azzal értesíteni szíveskedjék, hogy az iparviszonyok szabályozá-

sa iránt f. é. ápril 1-vel életbe lépett utasítás értelmében az üzletszabadság elnyerésére teendő lépéseire nézve a kérelmezés rendes útja előtte szabadon áll.”

Hirschfeld Lipótnak gyors és megbízható értesülései voltak: kissé fölöslegesen, de május 24-én újabb kérelmet intézett ezúttal már Cseh Edvárd, Baranya vármegye cs. kir. kormánybiztósához, melyben a magyarországi „helytartó úr ő excellenciája által leküldött határozatnak másolatban való szíves „kiadását” a „legalázatosabban” kérte.

Pucher ezután már nem kért semmit. Lehet, hogy már beteges is volt, de tény, hogy három év múlva meghalt. Hirschfeld első versenytársa eltűnt tehát a porondról. A volt városi, a Sörház utcai sörfőzde üzletszabadságának elnyerésére egy új tőkés: Scholtz Gyula adta be kérelmét.

Hirschfeld serfőzdéjének gyárrá való alakítása, fejlesztése, a sok nehézséggel való küzdelem annyira lekötötte, hogy a még régebben vállalt kötelezettségeinek is csak nehezen tudott eleget tenni. Tény, hogy 1852. május 13-án Baranya megye cs. kir. Főnöki Hivatala, mivel Hirschfeld Lipót „a katonasági élelmezés hasznobérlője többszöri eredménytelen intés után is a katonaság ellátására szükséges kellékeket beszerezni elmulasztotta, a hiányt az ő költségére kellett pótolni” – Pécs polgármesterét felkérte, hogy Hirschfeld Lipótot a kellő élelmiszerek beszerzésére szorítsa: „a kötött szerződést megtartani, és a föl-vállalt kötelezettséget teljesíteni annál is inkább törekedjék, nehogy különben a hiány fedezése tekintetéből katonai úton vagyona igénybe vétessék”.

Az ismert nehéz gazdasági körülmények között Hirschfeldnek a katonaság részére történő élelmezésszállítás inkább csak teher lehetett, mégsem mondott le róla, bár a gyáralapítás gondolatában valószínűleg ez is benne rejtett. Bizonyosan politikai, társadalmi, gazdasági biztonságát látta abban ha minden nehézség ellenére is szállításaival a katonaságot szolgálja. Hirschfeld Lipótnak a katonasággal való utolsó kapcsolatáról a telekkönyvi feljegyzés ezt mondja: a „cs. kir. katonai élelmezési igazgató által az 1865. évi jan. 30-án kiállított nyugta alapján a C 2 a:att bekebelezett 6000 ft, és zálogjognak törlése bekebelezetik”.

HIRSCHFELD SÖRGYÁRA

Az abszolutizmus azzal kezdte működését, hogy 1850-ben a bécsi kormány Magyarországot Fiume, Pest, Brassó, Debrecen, Kassa, Kolozsvár, Pozsony, Sopron és Temesvár székhellyel 9 kereskedelmi- és iparkamarai kerületre osztotta. A kamara az áruk bizonyítvánnyal való ellátására, az iparosok és kereskedők szükségleteinek, az utánpótlás, a szakképzés feladatainak megoldására volt hivatott, egyszóval az ügyek rendszerezését, az ipar és kereskedelem fellendítését szolgálta. A magyarság, mint minden Bécsből jövő intézkedést, ezt is ellenszenvvel fogadta. Pécs különösen, mert igen mellőzve érezte magát: a város a „Soproni Kereskedelmi és Iparkamara” felügyelete alá került. Pécsről Sopront a nagy távolság, az utak, közlekedési eszközök gyarlósága miatt csak nagy fáradsággal, igen nehézkesen lehetett megközelíteni.

Minden kamarának a minisztérium részére a kerületről évente helyzetjelentést kellett adnia: kereskedelmi, közlekedési és ipari statisztika készítésével beszámolót kellett készítenie. Az első jelentések 1854-ből valók, de ezekből, mivel a kerület adatait összesítve tartalmazzák, a pécsi sörfőzdekről közlelbbit nem tudhatunk meg. Az 1857. február 9-én hozott császári rendelet az ipar gyakorlásának jogát a közigazgatási hatóságra ruházta. Az iparengedélyt tehát 1857-től kezdve már nem a céh, hanem a Kamara adta.

Az 1867-ben Sopronban nyomtatásban is megjelent kerületi jelentés címe: „A Soproni Kereskedelmi és Iparkamarának jelentése az iparnak és kereskedelemnek állapotáról az 1863., 1864. és 1865. évben.” A jelentés a söripar helyzetéről a következőket mondja: „A pénzügyi hatóságok szíves közlései folytán ezen Kereskedelmi és Iparkamara azon kellemes helyzetben van, hogy a következő kimutatásban a letelt időszak alatt a kamarai kerületben termelt sörnek hiteles átnézetét nyújthatja.”¹ A négy pénzügyi kerület adatai a következők voltak:

Pénzügyi kerület	Sörfőzdék száma			A termelés mennyisége		
	1863., évben	1864., évben	1865., évben	1863., évben	1864., évben	1865., évben (akó)
Sopron	26	26	26	24 975	30 882	42 346
Győr	9	9	9	31 081	30 897	56 775
Nagykanizsa	14	14	14	13 561	14 624	20 261
Pécs	15	11	11	10 782	11 294	17 131

A mesterséges hűtés feltalálásával éppen ezekben az években a sörgyártás is minőségi fejlődésen ment keresztül. A műjég előállítására a XVIII. század második felében elkezdtek ugyan már a laboratóriumi kísérleteket, de a műszerek csak az 1870-es évek elejére fejlődtek arra a fokra, hogy jeget lehessen készíteni.

Az első arany

A pécsi Hirschfeld sörgyár a sörfőzés technológiájában is élen járt. Hirschfeld Lipót jól tudta: ha egyáltalán meg akar élni, vagy még inkább jól akar élni, a régi városi serfőzdével kell elsősorban felvennie a versenyt, s ez a verseny eredményesen csak úgy végződhet, ha valóban elsőrangú sört állít elő, ha a középkori kis „ispotályos” serfőzdét modern gyárrá változtatja. Meg is ragadott minden technikai újdonságot, s így elérte, hogy a szabadságharc huszadik évfordulóján rendezett „Pécsi Általános Kiállítás” alkalmával a gyár aranyérmet kapott. Az érem felirata: „Pécsi Általános Kiállítás 1868”. A másik oldalon ez olvasható: „Elismerés az érdemnek”. Hirschfeld e kimagasló eredményt elsősorban korszerű hűtőberendezésével érte el. A mesterséges hűtés a söriparban, az erjedés szabályozásánál kapott nagy szerepet. Csak a pontosan szabályozható hűtőgépekkel tudták ugyanis megoldani azt a problémát, hogy az erjedést mindig a sör minőségének megfelelő hőfokán vezessék. A sörgyárak csupán ettől az időtől kezdve, a mesterséges hűtési eljárás bevezetésével érhették el azt a régi, nagyon óhajtott eszményi céljukat, hogy állandóan azonos minőségű sört hozhassanak forgalomba. A sörök különböző zamatát, fokát, csak ettől az időtől kezdve lehetett rögzíteni, márkázni, csak így lehetett egy-egy sörfajtát megkedveltetni és kelendőségét biztosítani.

A soproni kamara az 1866–67–68–69. évről kiadott főjelentésében megállapította, hogy „a kerületben a sörtermelés határozottan hanyatlóban van. Az 1865-ik év folyamán a kamarai kerületben 60 serfőzde állott üzletben, ellenben az 1869. évben csak 33.” Ezúttal már csupán három pénzügyi kerület működött. A kerületek által közölt adatok alapján a következő kép tárul elénk:

Sörtermelés az 1866–1869-i években:

Pénzügyi kerület	Sörfőzdék száma				Termelés ausztriai akó			
	1866	1867	1868	1869	1866	1867	1868	1869
Sopron	19	21	19	18	34 147	27 385	28 976	24 322
Győr	7	9	4	3	38 077	30 106	32 030	32 035
Pécs	14	11	13	12	15 871	10 366	15 169	16 864
	40	41	36	33	88 096	67 857	76 175	73 275

A főjelentés a statisztikát elemezve megállapította: „a sörfogyasztás, mint tanúsítva van, évről évre növekszik, és a sörtermelés mégis látható apadás-ban van, minek következtében a sörnek Bécs, Gräcz s más helyekből behozása fokozódik, – a bécsi, pesti és gräczy nagyszerű sörfőzdeknek versenye a vidéki sörfőzdekre nézve hatalmas, sőt majdnem elfojtó hatású.” – A nagy sörfőzdék „elfojtó hatásán” kívül a visszaesést a Kamara a már 1863 óta hangoztatott regale jog korlátozó törvényeiben látta., Mert még a bortermelő országokban is – mondja a jelentés – mindinkább elterjedő, erősítő és egészséges italt nyújt, melynek élvezése, mérsékelt árak mellett a legkevesbbé vagyonos osztálytól sincs elzárva. Továbbá lehetővé teszi az árpának és komlónak – mely előbbi cikk az országban nagy mennyiségben és jeles minőségben természetik – jobb ároni értékesítését és ezen felül a hulladékok felhasználásával a baromtenyésztést és a földművelést elősegíti. Végre az állam az adóztatás folytán tetemes jövedelmet nyer. – A sörtermelés alig ismer más határt, mint amelyet a kelen-dőség elébe szab, de a sörnek termelése, mint már fentebb említettett, a fogyasztással semmi arányban nincs.”²

A kimutatásból az látszik, hogy az 1867-es esztendő sörtermelése mind a három pénzügyi kerületben csökkent, a soproni és a pécsi 5–5000-rel, a győri pedig 8000 akóval. A pécsi kerület termelése azonban mégis szépen emelkedett, annak ellenére, hogy a sörfőzdék száma apadt. A pécsi és a soproni kerület adatainak összehasonlítása különös figyelmet érdemel. A soproniban a négy év alatt a sörfőzdék számának csökkenése: egy, a pécsiben: kettő. – A soproni kerület termelése 1866-tól 1869-ig 10 000-rel, a pécsié viszont ugyanakkor csak 5000 akóval csökkent.

A pécsi úgynevezett „vegyes céhből” elsőként tőkéjük erejénél fogva a sörfőzők szakadtak ki, s így a cég létszáma annyira leapadt, hogy a bábosok, viaszkészítők és mézeskalácsosok céhe a kellő taglétszám híján 1872. június 15-én megszűnt.³

Az 1872. évről szóló soproni kamarai jelentés megint csak panaszkodott: „A sörtermelés, dacára a láthatólag növekvő sörfogyasztásnak, sajnálatos hanyatlásban van. – A fogyasztásra kerülő sör legnagyobb részt Bécsből, Pestről és Gräczből hozatik, sőt már cseh és morva sörök is nagyobb mennyiségben lesznek behozva. Ez valóban szomorú jelenség. Oly országban, mely az európai szárazföld nagy részének sörtermeléséül az árpát szolgáltatja, mely nem silány

minőségű komlót is termeszt, a sörtérmelés az ország központja, Pest városának kivételével, az iparos életből eltűnni kezd, noha anyagi megszilárdulása tekintetéből arra szüksége van.”⁴

Az 1874-es esztendőől kezdve a pécsi Zsolnay-porcelángyár is művészi kidolgozású söröskorsók forgalombahozatalával a sörfogyasztás népszerűsítését kívánta szolgálni. Magas művészi értékével különösen figyelemreméltó az 1874 novemberében német reneszansz modorban készült hasas korsó, az 1878/79-ben rózsaszín alapú mázon magastüű zománccal gyártott magyaros díszítésű, az 1882 júliusában két reneszánsz korbelt ívő legényt ábrázoló hosszúkás alakú, s az 1889-es évből származó kékesfayance, s a barnába játszó „Old Ivory” elefántcsontfaragások után készült korsók.⁵ Tizenöt éven keresztül új meg új változatú söröskorsókkal jelent meg a piacon a Zsolnay gyár, mégis mindig hamar kimentek a hétköznapi forgalomból, a használati cikk szerepét alig töltötték be: dísz tárgyakká, pécsi emlékké váltak.

Magas technikai felkészültség

Az 1860. évi októberi diploma kibocsátásával az abszolutisztikus elnyomás némileg csökkent: a kamarának az ipari és kereskedelmi élet irányításában az addiginál nagyobb önállóságot adott, de működésüket az alkotmány csak a kiegyezés után, az 1868. évi VI. törvénycikk rendezte. Pécs azonban félretolt, mostoha helyzetéből csupán 1880-ban szabadult fel: a város ekkor Baranya, Somogy, Tolna és Pécs szab. kir. város hatáskörrel új kamarai központ lett.⁶

Az első pécsi jelentést 1883-ban adták ki. A jelentés az 1882-es évi állapotot mutatja be. A kimutatás már nem csupán globális számokat ad, beszámolója részletezőbb, s így a pécsi helyzetről is többet tudunk meg. A jelentés adatai szerint a kamarai kerületben két serfőzde Pécsen, egy Siklóson, egy Csokoládépusztán, egy Kaposváron, egy Tolnán, egy Hőgyészen és egy Tevelen volt. A három megye területén az összesen nyolc serfőzde közül tehát négy Baranyában működött. A négy baranyai közül kettő Pécsen: Scholtz Antalé, akinek apja Puchertől vette meg a Tettye patakból táplálkozó Sörház utcai hajdani városi serfőzdet, – s a rókusalji, ősi „isopotályos” serfőzde, Hirschfeld Sámuelé. (A csokoládéi serfőzés első említése 1864-ben történik.)⁷

A helyzet a következő volt:

	1882-ben termelt sör (hektoliter)	1882-ben fizetett adó (forint)
1. Scholtz Antal, Pécs	5 156	12 809
2. Hirschfeld Samu, Pécs	4 020	8 109
3. Raithl Károly, Csokoládé	780	1 603
4. Nehr József, Siklós	1 200	2 404
5. Herczeg Eszterházy, Kaposvár	1 909	3 390
6. Br. Berg Vilmos, Tolna	375	914
7. Rauschenberger Vince, Hőgyész	190	380
8. Waidl Károly, Tevel	120	240
	13 750	29 854

A jelentés a sörgyártásról azt állapította meg, hogy „a termelés mennyisége a sörfogyasztási adó behozatala óta tetemes apadást tüntet fel, s az még nagyobb lenne, ha kiválóbbs sörfőzdéinknek nem sikerült volna a Bosznia occupálása óta ott szerzett üzleti összeköttetéseket fenntartani és mindinkább kibővíteni. Az itteni sörfőzdékkel leginkább csak a kőbányai, s koronként egyik-másik osztrák sörgyár versenyez. Annyi tény, hogy a sörfogyasztás a vidéken egyre csökkent.”⁸

A jelentés idején, 1882-ben, Hirschfeld Sámuel 36, az apa pedig 84 éves. A sörgyár már a fiú nevére szerepelt, de a tulajdon még az apáé volt. A telekkönyvi adatok szerint Hirschfeld Lipót felesége 1867-ben meghalt, s a gyár ez év december 24-ével egyedül a férj nevére került, (csak 95 éves korában bekövetkezett halálakor, 1893. június 22-ével írtak át mindent Hirschfeld Sámuel javára.)

Pécs gazdasági életének egyik legszomorúbb eseménye a filoxeravész volt. A filoxerát 1887-ben észlelték először a Mecseken. A Pécsi Hírlap 1887. május 29-i számában húzta meg a vészharangot: „A szőlősgazdák réme, a szőlő esküdt ellensége a phyloxera betette lábát a mi szőlőterületeinkre is!” – kiáltotta szinte kétségbeesetten az újság. Hiába próbálkoztak mindenféle gyári permetsző szerekkel, a vészt megállítani nem sikerült. 1889 őszén a filoxera elvégezte gyászos munkáját: a mecseki történelmi borvidék legnagyobb részében elpusztult.⁹

A filoxeravész, a szőlő pusztulása viszont igen nagyban fellendítette a sörfogyasztást, felemelte a sörtermelést.

Már Várady Ferenc megyei levéltáros a Hirschfeld-féle sörgyár 1894. évi technikai felszereléséről megjegyezte: „Van a gyárnak jégkészítő telepe is, hol egész nyáron át gyártják a jeget.” Kétségtelen, hogy ez a magas technikai felkészültség, ami a gyárat jellemezte, a többieket egyre inkább maga mögé utasította.

1888-ban ismét nagy ipari kiállítást rendeztek Pécsen. Az ipari vásár a Kert-tér, a régi Nőegylet és tornacsarnok területén volt. A kiállítás idején külön hetilapot adtak ki. Az újság a Hirschfeld féle sörgyár termékéről a következőket írta: „A vidéki közönség, mely most a két ünnepnapon oly nagyszámmal látogatta meg a kiállításunkat, nagy elismeréssel nyilatkozott Hirschfeld pécsi sörfőző söréről. S nemcsak dícsérte, de meglehetősen fogyasztotta is a kellemes italt. Még azok is, kik a budapesti kitűnő sörökhöz vannak és voltak szokva, itt létök alkalmával úgy nyilatkoztak, hogy Hirschfeld söre jó és versenyképes. Ezzel a nyilatkozattal Hirschfeld sörgyáros nagyon meg lehet elégedve.” – A „Kiállítási Értesítő” utolsó számában közölte a kiosztott díjakat. A kitüntetésben részesültek jegyzékében olvashatjuk: „ifj. Scholtz Gyula – Pécs – Állami ezüst érem” és „Hirschfeld Sámuel – Pécs – Kiállítási érem”.¹⁰

A pécsi Iparkamara az 1890. évi állapotról a következőket közölte: „A sörfőzés terén azt látjuk, hogy a nagyfőzdek egyre nagyobb arányokat öltenek, a középszerű főzdek csak kínos küzdelemmel tarthatják fenn magukat, a kisfőzdek pedig sorra leállítják az üzemet, mert a nagygépekkel és nagy ürtartalmú edényekkel dolgozó nagyfőzdek rezsije aránylag nem nagyobb mint a kis főzdeké, s így a sört jóval olcsóbb áron képesek előállítani. Aztán számba veendő még a nagyfőzdeknek rendelkezésére álló nagy pénztőkével elérhető számos más üzleti előny. 19–15 évvel ezelőtt az országban termelt sörnek csak mintegy 25⁰/₀-a esett a nagy sörfőzdekre, ma pedig 60⁰/₀-a. A pécsi Kamara területén tavaly 2 kis sörfőzde szűnt meg. Ma Pécsen fennáll két sörfőzde és Pécs vidékén 1. Több sörfőzde a Kamara területén nincs. Ezen sörfőzdek kivétel nélkül igen jó sört termelnek, de sörük nemcsak a kőbányai két óriási sörfőzde, hanem a grázi sörfőzde versenyének is van kitéve. A kamarai kerület keleti részéből az ott nagyon kedvelt pécsi sört kiszorította a grázi sör, mely ott ma a kőbányainál is 2 ftal olcsóbban kapható. A mi sörfőzdénk jelenleg leginkább Horvát – Szlavonország és Boszniára vannak utalva, ahol a sörük kielégítő keletnek örvend. A két pécsi sörfőzde évi termelése egyenként átlag 7000, a Csokoládé csárdai sörfőzdecé 1000 hectoliterre tehető. Mindhárom sörfőzdeben tavaly 46 munkás volt alkalmazva.

Az árpát sörfőzdénk a Kamara területén szerzik be. Legszívesebben veszik a boglári, siófoki, utána talán a somogyi, tolnai és baranyai árpát. A sörső árpa tavaly átlag 9 forint volt. Komló a Kamara területén Mozsón és Bellyén termeltetik. Az előbbi helyen termeltet az itteni sörfőzdek veszik meg, az utóbbi azonban, minthogy az összes termés egészben adatik el, csehországi kereskedők által vétetik meg, kik aztán e kiváló minőségű komlót osztályozva kis partikban magyar sörfőzdeknek adják el. A mozsói komló 50–66 fton, a csehországi 100–200 Ft-on vétetett.”

Az 1891. évről kiadott kamarai jelentés az esztendő sörtermelését a következőképpen értékelte: „Sörtermelés kamarai területünkben tavaly ugyanazon viszonyok közt volt mint az előző években, csak a termelés emelkedett közel 3000 hectoliterrel. Sörfőzdenk van 2 Pécsen és 1 Pécs vidékén. Ezen

három sörfőzdében termeltetett tavaly összesen 17 565 hectoliter sör. Sörfogyasztási adó fejében befolyt

Baranya megyében	36 767 ft.
Somogy megyében	15 127 ft.
Tolna megyében	14 489 Ft.” ¹¹

Az amúgyis számos gonddal küszködő és fejlődő magyar iparnak egyik legnagyobb ellenfele, amivel meg kellett küzdenie: az emberek tudata volt. A problémák közt nem volt elegendő az, hogy kevés és ennél fogva drága volt a szakmunkás, hogy az utánpótlás, a képzés nem volt megfelelő, hogy drága volt a hitel, hogy csekély volt a vállalkozói kedv, az egyik legnagyobb nehézség, amit le kellett győzni: a hazai gyártmánnal szemben való elfogultság, a külföld-imádat. (A statisztika feljegyezte, hogy az első magyar íróngyár pl. gyártmányainak csaknem háromnegyed részét Ausztriában volt kénytelen értékesíteni, ahol minőség tekintetében legalább annyit megköveteltek az árutól, mint Magyarországon.) Amíg egy ceruza esetében például az összehasonlítás teljes egyenlőséget mutatva, a részrehajlás elfogadhatatlan, addig a sör esetében ez lélektanilag könnyebben érthető. A több évszázados múltra visszatekintő cseh, osztrák, bajor sörgyártás nagy tekintélyre tett szert, s ezért a hazai közönség még egyenlő minőség esetén is általában az idegent részesítette előnyben.

Amikor a hazai sörfőzdeknek egyik legnagyobb feladatuk volt a hazafias gazdasági közszellem felébresztése és megteremtése, ugyanakkor ők is bizonyos „külföld-imádatban” vergődtek: a dél-baranyai komlót például magas felárral cseh kereskedőktől vették meg abban a hiedelemben, hogy így a sör minőségét, versenyképességét jobban biztosítják. A pécsi sörfőzőknek is elsősorban a legkomolyabb versenyt a bécsi, gráci és pilzeni sör, illetve ennek híre jelentette.

A harmadik pécsi sörgyár

A mecseki bortermelés hanyatlásával és a város iparosodásával, a szénbányászat fejlődésével fokozatosan emelkedett a sörfogyasztás, de hogy ez a fogyasztás nem a bécsi, gráci és pilzeni sörökből történt, hogy ezek egyre inkább kiszorultak a pécsi piacról, ezt a pécsi söripar egyedül európai színvonalon álló minőségi gyártmányával érthette el.

A szénbányák az ipar fejlődésével és a vasúti hálózat kiépítésével jelentkező nagy keresletnek munkáskezek hiánya miatt nem tudtak megfelelni. Kénytelenek voltak külföldről szakmunkásokat toborozni. A vájárok közt sok osztrák volt, de a bányászok zöme Csehországból jött, s ezek az úgynevezett „granerek” a sörnek mind fogyasztói és kényes ízlésű szakértői voltak.

1893-ra Pécsnek már három sörgyára lett. Az egyik a Sörház utcai, a volt városi sörfőzde, amelyet Pucher Józseftől Scholtz Gyula vett át, a másik a

Rókus-alji, Hirschfeld-féle, s a harmadik a Scholtz Gyula fia Antal által alapított sörgyár. A Scholtz családra és gyárukra Lenkei Lajos így emlékezett: „Jóhírű, érdemes családja volt Pécsnek a *Scholtz* sörgyáros család. A családfő Scholtz Gyula a Sörház-utcában lévő sörgyárat fejlesztette fokról-fokra. A gyár termékeit kedvelték. Az öreg, konzervatív apát követő két fiú közül az idősebb Antal, aki külföldön is folytatott szaktanulmányokat, kicsinek találta a Sörház-utcai gyártelepet, mely nem igen adta meg a fejlődés lehetőségeit, ezért meg-egyeztve Gyula öccsével, a kinek felfogása inkább alkalmazkodott atyjához, hogy kilép a régi cégből és a város kültelkén új gyárat létesít, melyhez saját vagyonán kívül az eszéki Seper sörgyáros, apósa adja meg az anyagi eszközöket. Sörgyárának létesítéséig borkereskedéssel foglalkozott Scholtz Antal, mely üzletet el kellett adnia, mivel nagyarányú sör- és malátagyára vagyoni erejét teljességében igénybe vette. Amint sörgyárának építéséhez kezdett, egyúttal elhatározta osztrák és német mintára a gyárral kapcsolatos söröző létesítését, melynek kies fekvése következtében az akkor legdivatosabb Abbázia nevet adta, mely fedett és szabad helyiségben egyszerre több ezer ember helyezkedhetett el és volt kiszolgálható. A pécsiek szívesen felkarolták a nagyvárosi stílusú helyiséget, abban tartották meg a nyári multságokat és jótékonyági ünnepélyeket, és a vasút közmegelegedésre az Üszög és Pécs budai külvárosi vasútállomáshoz való közelsége dacára vasárnapokon még külön Abbázia személyvonatokat állított be, hogy a közönség hazaszállítása ne ütközzön nehézségbe. A közönség annál szívesebben özönlött ezen nyári helyiség felé, mivel az üszögi erdőt a pécsiek legkedveltebb kiránduló és majálisozó helyiségét kevés idővel előzőleg egy apró kis, számot nem tevő terület kivételével elvonták tőle és azon már megindult volt a prózai, de hasznos hozó szántás, amint a gyakorlati élet szükségletei mindenütt kiölik a poézist, a pécsi gyermekeknek pedig több emberöltőn át az üszögi erdő majálisai képezték a szép és fenséges megtestesülését! Amikor már nélkülözhetetlennek bizonyult a sörgyár Abbázia telepe, akkor jött a mindent elsöprő háború, Abbáziából laktanya és menekültek tanyája lett. Ki gondolt a világháború első ijedelmében mulatozásra, vagy arra, hogy Pécsnek eme nagyvárosi mulatója paragon hever? A sörgyár létesítőjének korai halála krízisbe sodorta a sörgyárat, és mivel annak prosperitásához nagy érdekek fűződtek, mely közgazdasági érdekek figyelmen kívül hagyása nagy kárára lett volna a pécsi pénzpiacnak is, elhatározták, hogy a nagyarányú sörgyárat részvénytársasági alapra helyezik.”¹² – Így e gyárból lett a Mezőgazdasági Sörgyár.

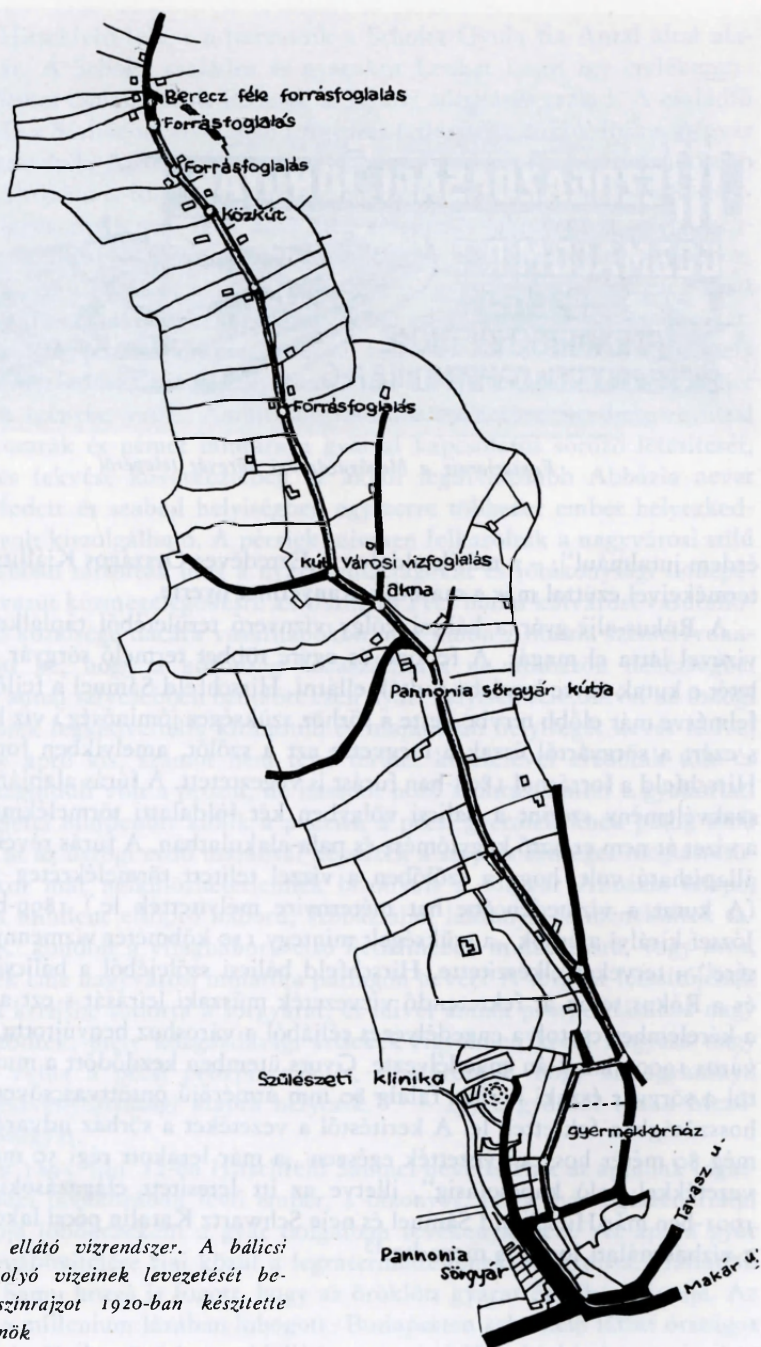
Amikor 1893. jún. 22-én Hirschfeld Sámuel nevére írták át apjának ingatlanait, Sámuel javakorában lévő ember, s bizonyos, hogy már egészen fiatal kora óta apja jobbkezeként a gyár dolgaiban tevékenykedett. Az apa a gyár ügyeinek továbbvitelére fiai közül a legrátermettebbnek őt tartotta. Hallatlan ambícióval Samu hozzá is fogott, hogy az öröklött gyárat és tőkét növelje. Az országot már a millenium lázában lóbogott: Budapesten soha nem látott országos kiállításra készültek. 1896-ban a kiállításon a pécsi Hirschfeld-sörgyár is részt vett, s termékeire aranyérmét is kapott. Az érem felirata: „Kiállítási érem az

Fantáziarajz a Mezőgazdasági Sörgyár telepéről

érdem jutalmául”, – a másik oldalon: „Ezredéves Országos Kiállítás”. A gyár termékeivel ezúttal már a második aranyérmet nyerte.

A Rókus-alji gyár a bálicsi völgy víznyerő területéből táplálkozó két kút vizével látta el magát. A fejlődő és egyre többet termelő sörgyár vízszükségletét e kutak egyre kevésbé tudták ellátni. Hirschfeld Sámuel a fejlődés ütemét felmérve már előbb tervbe vette a sörhöz szükséges jóminőségű víz biztosítását, s ezért a sörgyártól északra megvette azt a szőlőt, amelyikben forrás fakadt. Hirschfeld a forrásnál 1898-ban fúrást is végeztetett. A fúrás alapján a geológus szakvélemény szerint a bálicsi völgyben két földalatti törmelékmedence van a vizet át nem eresztő kagylómész és pala-alakulatban. A fúrás révén az is megállapítható volt, hogy a szőlőben a vízzel telített törmelék réteg 10,7 méter. (A kutat a vízmedencébe hat méternyire mélyítették le.) 1899-ben Kardos József királyi mérnök „a szükségelt mintegy 150 köbméter vízmennyiség nyerésére” a terveket elkészítette. Hirschfeld bálicsi szőlejéből a bálicsi út mentén és a Rókus tetőn át fektetendő vízvezeték műszaki leírását s ezt a tervrajzzal a kérelemhez csatolva engedélyezés céljából a városhoz benyújtotta. A tervet a város 1900. jan. 8-án engedélyezte. Gyors ütemben kezdődött a munka. A kútól a sörgyár északi kerítés faláig 80 mm átmérőjű öntöttvascsövet 813 méter hosszúságban fektettek le. A kerítéstől a vezeték a sörház udvarán keresztül még 80 méter hosszan vezeték egészen „a már lerakott régi 50 mm átmérőjű vezetékkel való kapcsolásig”, illetve az itt létesített elágazásokig. A város 1901-ben már Hirschfeld Sámuel és neje Schwartz Katalin pécsi lakosok részére a vízhasználati jogot is megadta.¹³

A sörgyárat ellátó vízrendszer. A bálicsi források túlfolyó vizeinek levezetését bemutató helyszínrajzot 1920-ban készítette Papp J. mérnök

1902-ben annak ellenére, hogy jó volt a termés, s a bőséges aratás lendületbe hozta a mezőgazdasági ipart, a sörgyártást, s fokozta a széles néprétegek vásárlóképeségét, az általános közgazdasági helyzet nem javult. A kivándorlók száma gyarapodott. 1902-ben már 154 952 fő vándorolt ki, leginkább a tengerentúlra, Amerikába.

Sikeres sztrájk

1905. június végén bizonyosan a januári és tavaszi oroszországi sztrájkok biztató hatására több napos sztrájk volt a pécsi Hirschfeld-féle sörgyárban is. A sörgyár munkásainak sztrájkja sikerrel végződött. A munkások munkaideje és bére kedvezőbb lett. A sztrájk alatt Hirschfeld egyre több munkást igyekezett felvenni. Az újonnan felfogadott munkásokat azonban a létrejött megállapodás 6. pontja értelmében Hirschfeldnek el kellett bocsájtania. Az „Egyezség” júl. 4-én jött létre. Ebből megállapítható, hogy a gyárban „egyesületi szervezet” működött, ami a szocialista mozgalom létezését bizonyítja. Mivel e sztrájk nemcsak a gyár történetében, hanem a pécsi munkásmozgalomnak is első sztrájkjai közé tartozik, a létrejött egyezséget az alábbiakban szószerint közöljük:

Egyezség,

mely Hirschfeld S. pécsi sörgyáros, annak az alulírott ötös bizottság által képviselt férfimunkásai között Vaszary Gyula Pécs szab. kir. város rendőrfőkapitánya közreműködésével következőleg megkötetett.

1. Minden férfimunkás Hirschfeld S. gyárában a mai naptól kezdődőleg fejenként, hetenként 2 koronával magasabb munkabért kap.
2. A munkaidő március 1-től kezdve okt. 15-ig reggeli 5 (öt) órától este 7 (hét) óráig, október 15-től március 1-ig pedig reggeli 6 (hat) órától esti 6 (hat) óráig tart.
3. Március 1-től okt. 15-ig délben egyórai, okt. 15-től március 1-ig pedig 1 és félóra pihenő.
4. Vasár- és ünnepnapokon a munkások fele felváltva dolgozik, másik fele pedig pihen.
5. Május 1-én az összes munkások reggeli nyolc óráig munkába vannak, ezen időn túl a munkások fele munkában marad, a másik fele pedig egy napi pihenőt tart.
6. A munkabeszüntetés után felfogadott munkások elbocsájtandók.
7. Egy éven belül a munkások közül senki sem bocsájtható el kellő indok nélkül.

8. Újjonnan belépő munkások 10 Kor. heti bért kapnak, mely három hó múlva egy Koronával, egy év után pedig további egy Koronával felemel-tetik. Minden újjonnan belépő munkásnak az egyesületi szervezetbe is be kell lépnie, mit ha ez 8 napon belül nem tenne, elbocsájtandó.

9. Ezen egyezség 2 egybehangzó példányba kiállítva a felek illetve azok képviselőinek aláírásával ellátva, azoknak kézbesítendő s főbb pontjaiban a munkarendben felveendő felolvasva, helybenhagyva aláíratott.

Pécsett 1905. július 4-én.

Hirschfeld S.

Csepregi István

Szantner József

Valkó Károly

Kurucz Vendel

Balogh József

Az aláírás hitelül Vaszary Gyula főkapitány.¹⁴

1907-ben országos kiállítás volt Pécsett. A kiállítás május 15-től október 15-ig tartott. A kiállítás végrehajtó bizottsága február 20-án közzétette a ki-adott építési engedélyeket. A közlés szerint „Frigyes főherceg, Biedermann Rezső báró és Hirschfeld S. sörgyáros magánpavilonra nyertek engedélyt”. Hirschfeld az elsők között volt, akik ilyenre engedélyt kértek. Hirschfeld mun-kástílusába a nagystílus, rangos reklám ugyancsak beletartozott. A Hirschfeld-féle úrcsarnok a kiállítás főbejárata mellett az Indóház utca (jelenleg Szabad-ság út) sarkán épült fel. A „Kiállítási Kalauz” szerint e pavilonban a „leg-finomabb minőségű pilzeni módszer szerint gyártott világos, és bajor módszer szerint gyártott barna sörök” voltak kaphatók. A pécsi sörfőzdék közül a kiállításon, Hirschfeldéhez hasonló nagy pavilonnal csak a Scholtz Sörgyár szerepelt.¹⁵

Az 1907. év esős nyara, rossz termése az emberek amúgyis gyenge vásárló-képességét csak még jobban csökkentette, így a kiállítás nagyon mérsékelt anyagi sikerrel zárult. A nyár végén a kereskedelmi miniszter a pécsi kamarától az élelmiszercikkek árusítására létesült kartelszerű egyesületekről jelentést kért. Habár ezek ebben az időben országszerte elharapóztak, a szeptemberi köz-gyűlés a miniszter kérdésére jólesően jelentette, hogy ilyesmik a területén nin-csenek. A miniszternek tett jelentés a drágaság okait a pénz vásárlóértékének csökkenésében, a házaló élelemcikkgyűjtők, élelmiszerkereskedők elszaporodá-sában, a termelés stagnálásában, s a nagybirtokosoknak a termelésben való gyér részvételében állapította meg.¹⁶

A söripar az 1900-as évek elejére már erősen koncentráldott. Amíg 1851-ben még 773, addig 1907-ben már csak 89 sörgyár fedezte az országban a közben sokszorosára nőtt sörszükségletet.¹⁷

Hirschfeldet nem rettentette vissza az általános rossz gazdasági helyzet.

A sörpiac biztosítására új akcióba kezdett. 1907. július 14-én „Pécs szab. kir. város közönségétől” bérbevette a Kossuth Lajos utca 28. sz. alatt lévő kocsmaházat, s ezt Erb József és neje szül. Győri Katalinnak alhaszonbérletbe kiadta.

Idősb. Scholcz Gyula és Hirschfeld Samu sörgyárosok 1908-ban a várostól arra kértek engedélyt, hogy „az új vásártéren a cédulaháztól nyugatra terjedő főbejárati út déli, illetve északi oldalán közvetlenül a cédulaház melletti részen állandó árusító csarnokokat állíthassanak fel, illetve a kiállításon volt árusító csarnokaikat ide áthelyezhessék.” – A város törvényhatósági bizottságának április hó 22-én tartott rendes közgyűlése a következő határozatot hozta: „Mínthogy a kérelem a vásártér jelenlegi beosztását nem befolyásolja, az a körülmény pedig, hogy folyamodók az eddig alkalmazni szokott ideiglenes, ponyva alatti sátrak helyett állandó csarnokot állítsanak fel, közegészségi és rendészeti szempontból csak örvendetes haladásnak tekinthető, a kérelmet teljesíti s az átengedni kért területrészekben állandó csarnokok létesítését megengedi s e célra Scholcz Gyulának 105 négyszögméter, Hirschfeld Samunak pedig 183 négyszögméter terület igénybevételére engedélyt ad, mégis a következő kikötések mellett:

Köteles Hirschfeld Samu évi 450 korona, Scholcz Gyula pedig évi 300 korona bért fizetni az elfoglalandó területekért, a mely bérösszeg hozzávetőleg megfelel évi 6 vásár után 12 napot számítva, – az átengedni kért terület után helypénztarifa szerinti díjnak.

Kiköttetik, hogy a felállítandó csarnokokban csakis országos vásárok alkalmával árusíthatnak folyamodók, tehát heti vásárok és más alkalmakkor nem.”¹⁸

Pécsi sörkartell

Scholcz (gyakran így: Scholtz) Gyula idősebb fia, Antal 1908-ban hirtelen meghalt, s ezért a „Scholcz Antal és Fia” cég részvénytársasággá alakult. Wallfisch Pál gabonakereskedő buzgólkodására a sörgyár és malátagyár mellé gőzmalom is épült. Így lett a gyár hivatalos neve: „Mezőgazdasági Sörgyár és Gőzmalom Részvénytársaság”. A céget két név hitelesítette: Füchsl és Szegő. A két cégvezetőről Lenkei Lajostól a következőket tudhatjuk meg: „... a Wertheimer Jakab borkereskedő cég, forgalom szempontjából második helyen állt Pécsen. Csakis kifogástalan minőségű borokat vásárolt és adott el. Cégvezetője Oblath Adolf, aki szabóiparosból sodródott a borkereskedői karrierre, később csendes társa volt a cégnek, melynek tulajdonosa a leglelküimeretesebb kettéosztását eszközölte üzleti vagyonának, amikor Gizella lánya Füchsl (Forbát) Arnold nagyváradi borkereskedőnek lett a felesége, akit maga mellé vett az üzletbe, hogy azt néhány év múltával teljesen annak gondjaira bízsa. Füchsl mögött már sok évi francia és spanyol borvidéken szerzett borkelzési tapasztalat volt.” – Füchsl Arnold a filoxéra pécsi pusztítása után „a régi Wertheimer Jakab-féle legjobb hírű borkereskedést feloszlatta, s a Mezőgazdasági Sör-

gyárnál az alelnöki tisztséget foglalta el... A gyár vezetésére a jó szakértő hírében álló Szegő Pált hívták meg Temesvárról és nem is lehetett panaszt emelni a sörgyár üzletmenete ellen”, – írta visszaemlékezéseiben Lenkei.¹⁹

1909. augusztus 28-án Hirschfeld a Mezőgazdasági Sörgyárral kartell létesített. A két gyár első ténykedése közé tartozott, hogy gyáraik állandó sörvásárlóiról hiteles jegyzéket készítettek, s ezt a jegyzéket egymással kicserélték. A kimutatások ama pécsi „korlátlan italmérési engedéllyel bíró vevőket” tartalmazták, akik 1909. augusztus havában a Mezőgazdasági, illetve a Hirschfeld-sörgyártól vásárolták a sört. A Hirschfeld S. sörgyáros vevőinek száma: 83, a Mezőgazdaságié: 39 volt. (A jegyzékben 3 közös vevő szerepelt.) A kartell a piac felmérését, rögzítését, illetve egy kilátásba helyezett szabályozását szolgálta.

A kartell működésének egyik jellegzetes példáját alig a megalakulás után a Benkovits-féle eset szolgáltatja. Az 1909. október 19-én felvett jegyzőkönyv a következőket rögzítette: „Hirschfeld S. cég bejelenti és okmánnyal igazolja, hogy Benkovits István vevőjének a Dreher Antal sörfőzdéi r.t. budapesti cég 18 000 korona kölcsönt ajánl föl 4⁰/₁₀-os kamat mellett. Miután a Mezőgazdasági Sörgyár és Gőzmalom r.t. és Hirschfeld cég közt fennálló szerződés szerint kölcsönök nyújtása csak a szokásos kamatláb mellett van megengedve, 4⁰/₁₀-os kamatláb pedig nem tekinthető szokásos kamatnak, alulírott felek abban állapodnak meg, hogy Hirschfeld S. cég a verseny leküzdése céljából Benkovits Istvánnak 18 000 koronát 4⁰/₁₀-os kamat mellett adhasson kölcsön.” – A jegyzőkönyvet a Mezőgazdasági Sörgyár részéről Füchsl és Szegő hitelesítette.

A szerződő felek 1910 januárjában már Cserta Antal és Müller Károly pécsi sörraktárost is bevonták megállapodásukba. Az 1909. augusztus 23-i szerződést a két raktáros szintén magáévá tette, s a szerződéshez való csatlakozásukkal az eredeti a következőképpen módosult:

„Jég ingyen csakis a szerződő felek csaposainak adható, más vevők, tehát a szatócsok is 1910. évi április hó elsejétől ingyenes jégben nem részesíthetők. Sörüzleti célokra sörvevőknek természetes jég száz kilónként kettő koronán alul, műjég pedig táblánként huszonnégy filléren alul nem adható vevőkhöz szállítva.

Mi a magunk részéről is hozzájárulunk és kötelezzük magunkat a nevezett sörgyárakkal szemben, hogy miként ők, 1910. év április hó 1-től kezdődőleg mi is csak saját csaposainknak fogunk jeget ingyen adni, más bármely vevőinknek azonban e naptól fogva ingyen nem, és nem is olcsóbban az itt idézett pontban megjelölt áraknál.”

Ugyanúgy megállapodtak abban, hogy egyik szerződő fél sem fog senkinek sem sört a megállapodott árnál olcsóbban szállítani, természetesen kőbányai sört sem, továbbá, hogy „magánfeleknek egy-egy alkalommal tíz palack sörnél kevesebbet” szintén nem szállítanak.

A két gyár ezután 1910. április 1-én – s ebbe a két raktáros már nem szólhatott bele – a szerződés néhány pontját az előállt új helyzettel szintén módosította: „Az 1909. aug. 28-án kelt szerződés 7. pontjában megállapított

minimális jégárak az 1910. évi április 1-től 1910. évi szeptember hó 30-ig terjedő 6 havi időtartamra hatályon kívül helyeztetnek és azok helyett az ezen itt megjelölt hat óra az alábbi pontokban kitüntetett minimális eladási árakat, úgy az alábbi pontokban foglalt eladási és szállítási feltételeket ismerik el szerződő felek kötelezőknek és nem csupán sörvevőkkel, hanem bárkivel szemben is, ki jeget vesz, létrejövén a szerződés egyáltalán a jégeladásra vonatkozólag 1910. április hó 1-től kezdődőleg 1910. szeptember hó 30-ig hatállyal.” – A módosítás 2. pontjában a következőket rögzítették: „Pécs szab. kir. város fogyasztási adóterületén lakó korlátlan, korlátolt és kismértékbeni engedélyes kímérők, tovább bármely ipart űző iparos részére, de csakis saját ipari üzlete céljaira, egy tábla műjég 40 (negyven) fillér vevő üzletéhez szállítva, – magánfelek részére Pécssett egy tábla műjég ára 60 (hatvan) fillér vevőhöz szállítva”. – A 9. pontot így módosították: „Az idegen söröket tartó pécsi raktárosok részére egy tábla műjég minimális ára 40 (negyven) fillér a gyártás helyszínén átvéve.”

Április 1. után alig néhány napra, hogy a felemelt jég ára érvénybe lépett, a sörgyárosok ellen a vendéglősök zúgolódni, mozgolódni kezdtek. A Szociáldemokrata Párt lapja, a „Munkás” ezt írta: „A vendéglősöknek, kiknek naponta két darab jégre van szükségük, ez egy évben 200 korona több kiadást jelent. A kávéosok és vendéglősök ipartársulata átiratban fordult a sörgyárosokhoz, hogy a jeget mérsékeltebb árban adják. A sörgyárosok, bízva kartelljükben erre nem is hederítettek. – És mert az áremelkedés mindenkor a fogyasztó közönség rovására megy, ez esetben pedig a vendéglősök és kávéosok ezt tenni nem akarják, ezért elhatározták, hogy a pécsi sört nem mérik addig, míg a jeget mérsékelt árban nem kapják.” – Befejezésül megjegyezte még a lap: „A jégdrágaság által támadt sörbojkottnak csak a városi műjéggyár vehetne véget – ha volna. Azonban olyan városi tanácstól, mely a virilis részvényesek befolyása, illetve dirigálása alatt áll, a fogyasztó közönség semmi üdvöset nem várhat.” – A szocialisták a megoldást jó helyen keresték, a bajok gyökerét jól látták. A sörbojkott azonban alig tarthatott egy napnál tovább. Amikor a bojkottról szóló hír megjelent (ápr. 24.), hogy „a pécsi sört nem mérik addig, míg a jeget mérsékelt árban nem kapják”, – a bojkott már meg is szűnt.

Április 22-én még erősebb, s még szorosabb lett a kartell. A tárgyaló felek: a pécsi vendéglősök ipartársulatának kiküldöttei: Radócsay Imre elnök, Pogány János és Szamp Ádám választmányi tagok, valamint Hirschfeld S. sörgyáros, Szegő Pál, a Mezőgazdasági Sörgyár és Gözmalom r.t. igazgatója, Horváth Béla, a Horváth és Lettnigg csokoládéi sörgyár megbízottja, s egyik tulajdonosa, Cserta Antal és Müller Károly pécsi sörkereskedők voltak, akik megállapodásaikat a következő 4 pontba foglalták:

„1. A megnevezett sörgyáros és sörkereskedő cégek kötelezik magukat, hogy a mai naptól fogva f. é. szept. 30-ig terjedő időben sörvevőknek egy-egy tábla műjeget 40 (negyven) fillérért szállítanak házhoz, a szállítandó mennyiségre nézve azonban csak annyiban vállalnak szavatosságot, hogy minden sörvevőnek üzleti forgalmához mérten naponta 1–2 táblával szállítanak, ennél

többet csak az esetre, ha a műjég termelés mérve, arányítva a felmerülő szükséglethez ezt lehetővé teszi.

2. Kötelezik magukat, hogy a pécsi vendéglősöknek, kocsmárosoknak és kávéosoknak, ki-ki saját vevőinek és akikkel nincsenek máris különleges megállapodásaik az 1910. évi április 1-től 1910. évi szeptember 30-ig terjedő hat hó alatt minden tényleg meg és átvett száz liter sör után, akár hordókban, akár palackokban történjék a szállítás, jéghezjárulás címén 60 (hatvan) fillért térítenek meg havonként és utólag.

3. A sörgyárosok és sörkereskedők a jég kiszolgáltatását ahhoz a föltételhez kötik, hogy minden vevő írásbeli kötelezettséget vállal, a neki szállított jeget csakis saját üzleti céljaira használni, hogy abból átengedni, sem elajándékozni nem szabad, mit ha vevő mégis megtenne, köteles lesz a jég minden tábláját egész időre, tehát visszamenőleg a jégvásárlás megkezdésétől és egészen szeptember 30-ig a magán embereknek számított árat fizetni, egyúttal jogosítva van a szállító (a sörgyáros, vagy sörkereskedő) a jég további kiszolgáltatását ily vevőtől megtagadni.

4. Az ipartársulat kiküldöttei a jég árát, a mennyiségbeli megállapítást, a jég árának felemelését, vagy a jég további kiszolgáltatásának megtagadását egyesekkel szemben és a jég hozzájárulási engedményt az ipartársulat nevében elfogadják és a holnapi naptól fogva megszüntetik a sörbojkottot.”²⁰

„Szabad érvényesülés”

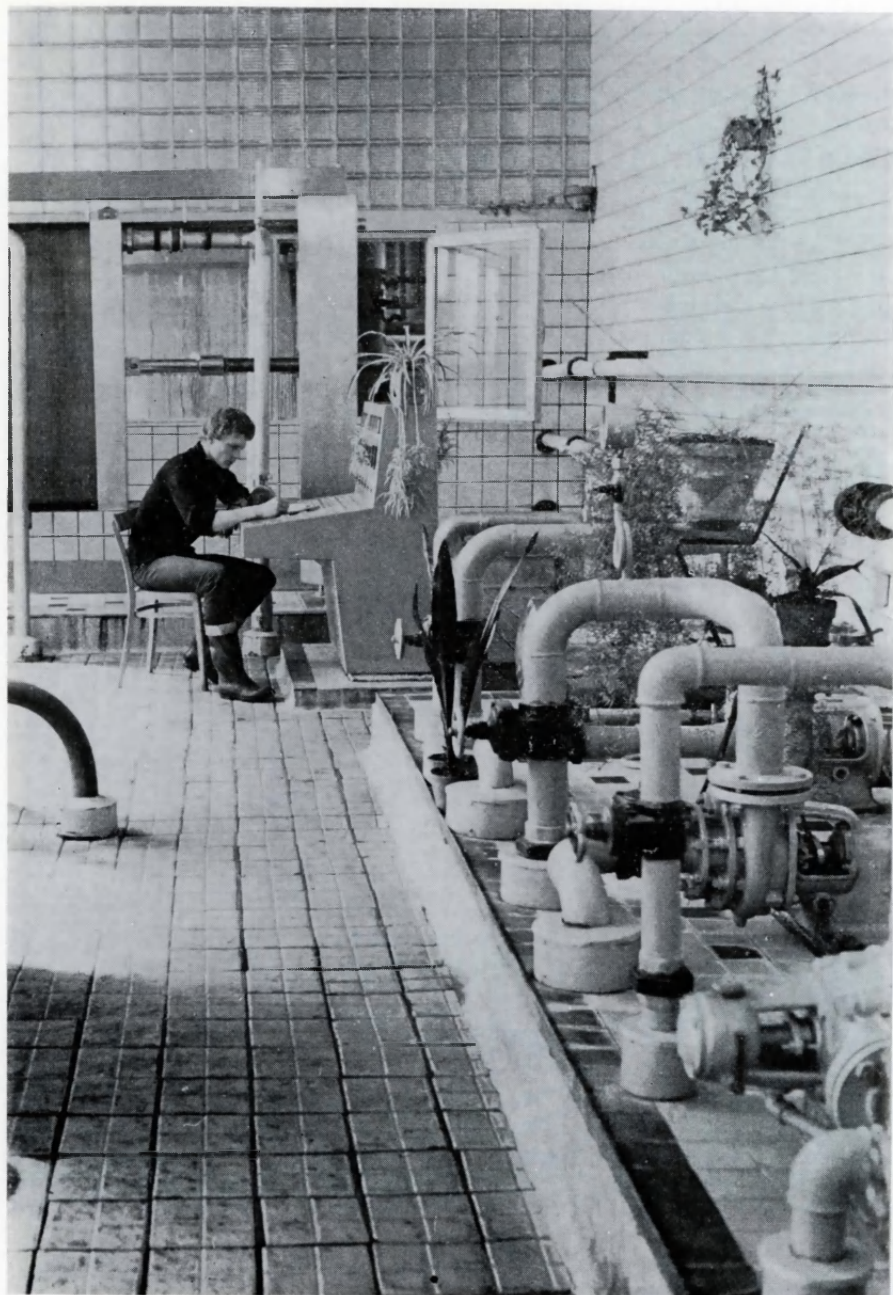
A gazdasági versenyt nem korlátozta, nem korlátozhatta semmi és senki. A „szabad érvényesülés” elvében dolgozó gyárak versenyében mindig a kis tőkével rendelkezők maradtak alul, lettek a vesztesek. Scholcz Gyula is két választás elé került: vagy beszünteti üzemét, vagy emeli a forgalmat. Scholcz sörfőzdéjét hely és tőke hiányában nem tudta fejleszteni, így többtermelésre nem volt képes. A kartell egyébként piacát is leszűkítette, tehát nem volt sok töprengeni valója. A kérdést a másik két pécsi sörgyár által teremtett körülmény döntötte el. A gazdasági helyzet parancsolt: Scholcz Gyulát a sörkartell rövid néhány hónap alatt iparának föladására kényszerítette. Scholcz, mint söriparos megszűnt létezni. Tönkrement. Vagyonából a Sörház utcában, volt gyárának szomszédságában, szép emeletes bérházat épített, s nagyon takarékosan, visszavonultan, az embereket szinte kerülve, egyre magánosabb lett, s búskomorságban töltötte napjait.

Scholcz „sörgyárának felhagyása után” – ahogy az 1910. június 20–21. napon megtartott városi közgyűlés jegyzőkönyve mondja – az új vásártéren az 1908-ban kapott engedély alapján létesített sörpavilonját, illetve annak anyagát, díjtalanul a városnak ajándékozta. Scholcz tagja volt a városi tanácsnak. E rangot a városi serfőző utódjaként örökölte. Az ajándékozást éppen ezért a tanács kissé zavartan fogadta. A vásártéri pavilonra a Mezőgazdasági Sörgyár és Gőzmalom r. t. nyújtotta be igényét, az a sörgyár, amely Scholcz fiának a sör-

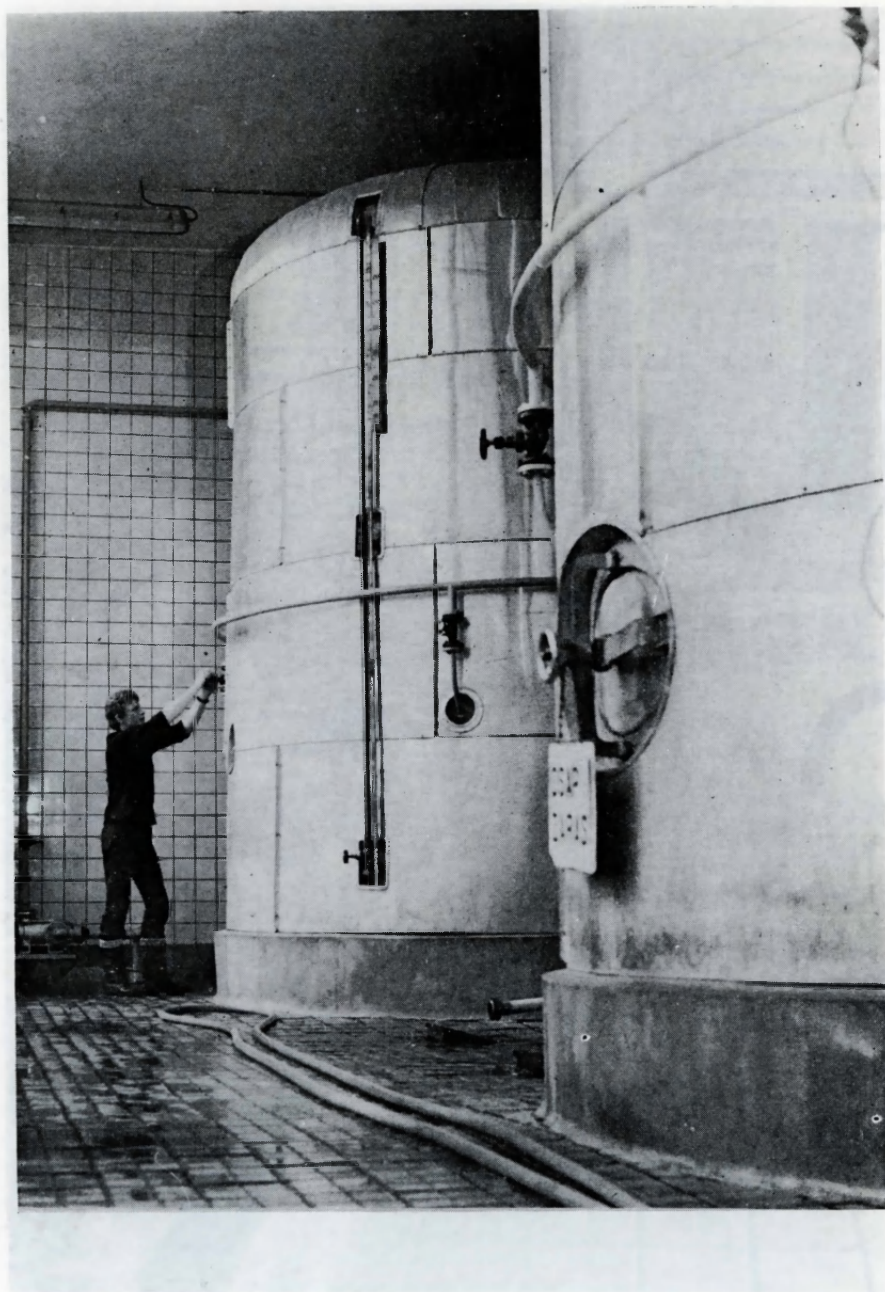
gyárát is megvette, az a kartell-tag, amelyik Scholczot tönkretette. A Mezőgazdasági Sörgyár kérelmében hangsúlyozta, hogy mivel az egyik pavilonban „a Hirschfeld S. sörgyár méri ki termékeit, így csak méltányos”, hogy a másik pavilonban az ő termékei kerüljenek kimérésre. A tanács a kérelmet, a jegyzőkönyv szavaival szólva „a maga részéről méltánylandónak és teljesítendőnek jelzi, mert a város nem zárkozhatik el egy virágzó iparvállalat támogatásától, ha azt minden nagyobb nehézség nélkül megteheti”. A tanács indoklásában a méltányosságra való hivatkozás a mentegetőzés jele, de a kérést nem tagadhatta meg. Határozatában végül is kijelentette: „Az ekként tulajdonba került sörpavilont, illetve annak anyagát a megajánlott 1200, azaz egyezerkettőszáz korona örökárért, a jelen állapotában a Mezőgazdasági Sörgyár és Gözmalom Részvénytársaságnak eladja, amely részvénytársaság tehát azt mint a saját tulajdonát tartozik a jövőben fenntartani és gondozni, és ezenkívül természetes leendő a tulajdonába került sörpavilon által elfoglalt helyet a vásárok alkalmával a rendes tarifa szerinti helypénzdíjat is megfizetni.” – Hirschfeld is ugyanekkor megragadva az alkalmat, 3 évre előre és lényegesen csökkentett bérrel biztosította magát. A tanácsi határozat 3. pontja ugyanis a következő volt: „Ugyanitt egyidejűleg a vásártéren levő Hirschfeld-féle másik sörpavilon utáni helypénzdíjat f. évi július 1-től számított 3 évi hatállyal a nevezett sörgyárosnak ez irányban előterjesztett kérelme, illetve nyilatkozata alapján a megajánlott évi 278 kor. 36 fillérben, azaz kettőszázhetvennyolc korona 36 fillérben megállapítja, amely díj megfelel a pavilon után elfoglalt 113 négyszögölnyi városi terület után 6 vásárt számítva, a rendes helypénz tarifa szerinti felszámításnak.”²¹ – Hirschfeld 1908-ban 183 négyszögöl területre kapott engedélyt, s ennek 450 korona volt az évi bérösszege, ezúttal 60 négyszögöllel kevesebb terület után csak 278 korona 36 fillért fizetett.

Hirschfeld – akár valami sakkjátékos, de az élet komolyságának megfelelőbb, ha hadvezérhez hasonlítjuk – apró részletekig kidolgozott terv szerint cselekedett. Gyárának bővítése céljából a szomszédos házakat sorra megvásárolgatta, de számos olyan házat is megvett, amelyben kocsmá volt, s ide csaposait elhelyezve gyára termékeinek szakszerű eladását biztosította. Haláláig összesen 18 helyrajzi számú ingatlan került a tulajdonába.

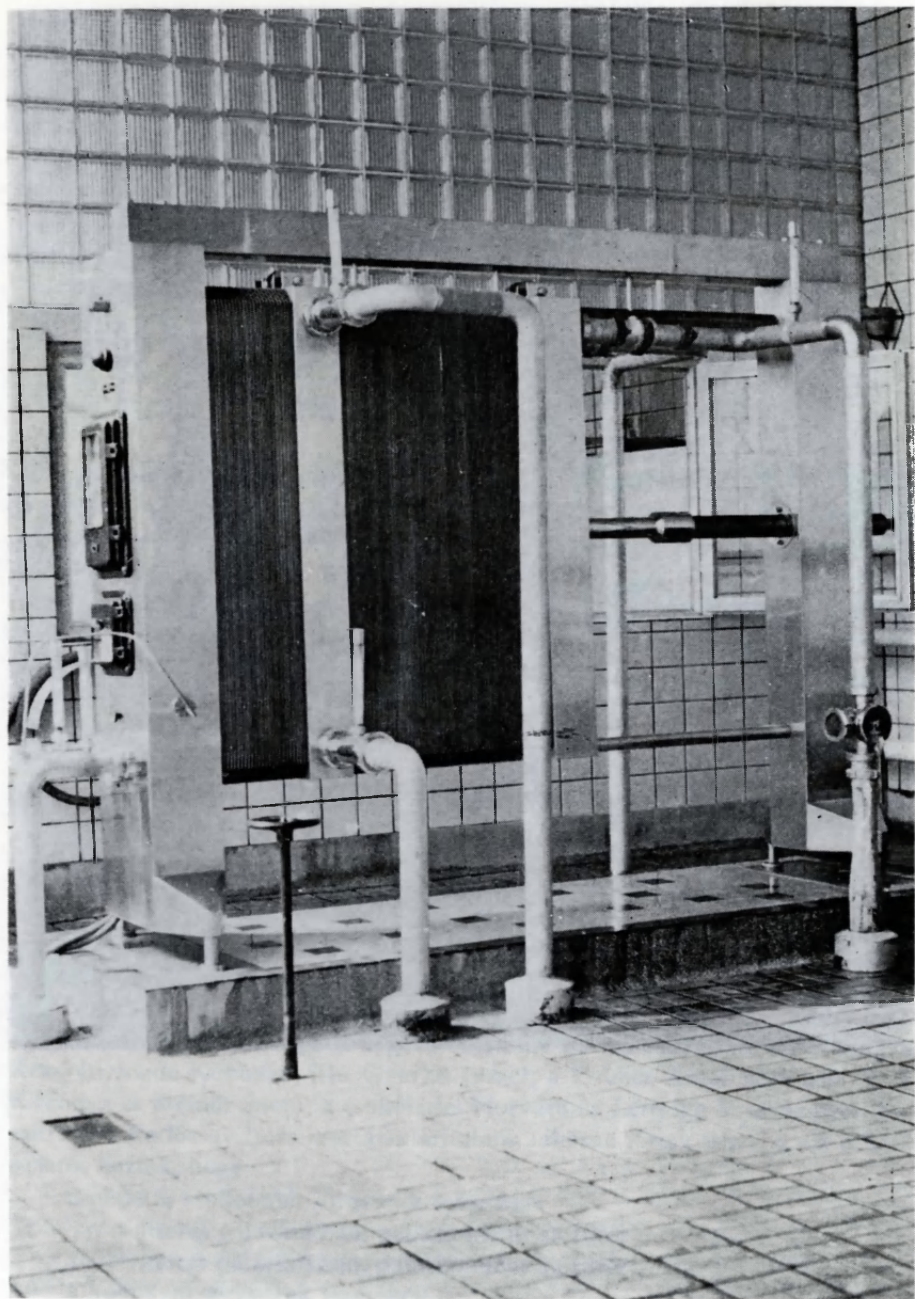
A siker és aggodalom, a terv és a kivitelezés hullámzó izgalmai, idegfeszültségei bizonyos, hogy az ő szervezetét is erősen megviselték. Így törénhetett, hogy 1910. december 16-án lakásán (Makár utca 82), 66 éves korában hirtelen, éjjel 10 órakor meghalt. A halotti anyakönyv „Halál oka” rovatában ez áll: „szívba”.²² – (Különös, de eddig senki nem vette észre azt a tragikus összefüggést, ami Hirschfeld Sámuel és Scholcz Gyula halálában mutatkozik. Hirschfeld nem maga választotta meg halála napját, Scholcz viszont igen. Ugyanis lehet-e pusztán véletlennek tekinteni azt, hogy Scholcz Gyula is életének éppen 66. évében halt meg, akár Hirschfeld, és a 365 nap közül ugyanazt a napot választotta ki, amelyiken Hirschfeld is meghalt? – Scholcz Gyula ugyanis 1922. december 16-án mecseki szőlejekben lévő présházának ajtajára felakasztotta magát.)

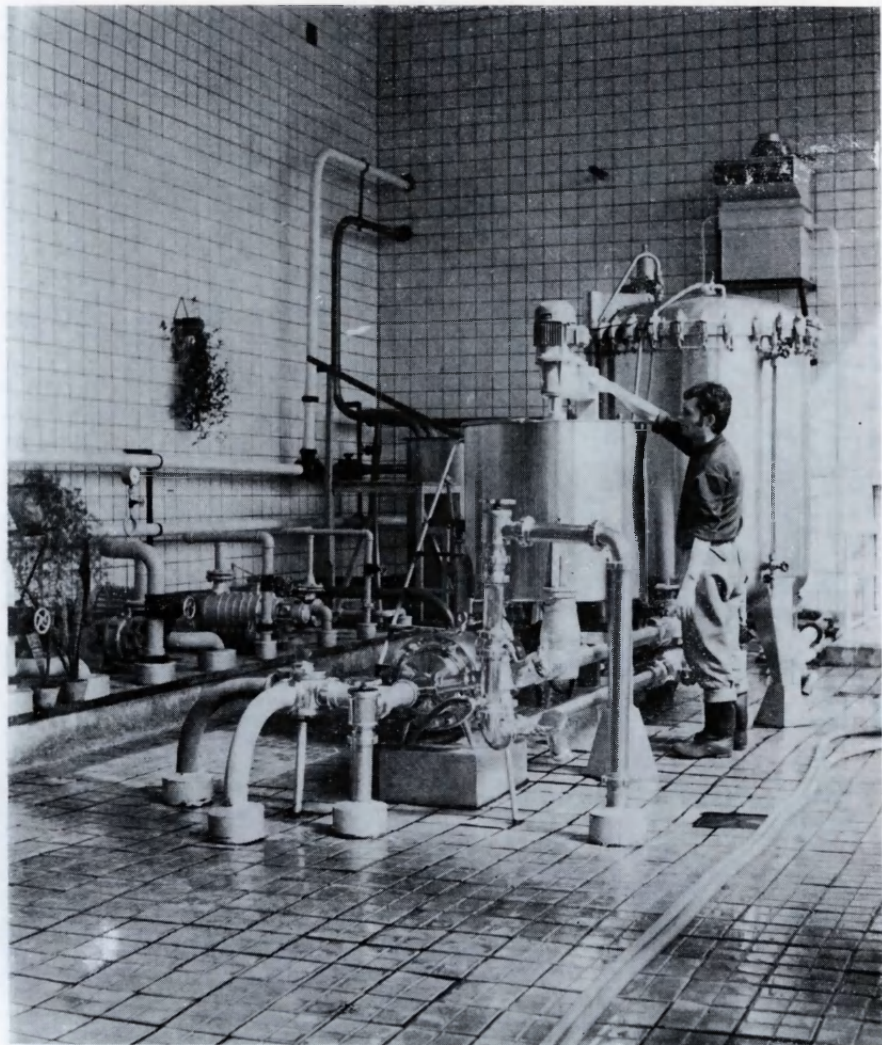
A sörfegadó állomást 1969-ben helyezték üzembe

A főzóbázból ülepítőtartályokba kerül a sörle

A lemezes hőkicsérélőben a korábban elveszett gőz 70 fokra vízzé változik

A szűrőberendezést svájci cég szállította

HIRSCHFELD S. SÖRGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

„Az özevgy nem érzett magában hajlandóságot, hogy a gyár vezetését maga vállalja. Veje, aki ügyvéd volt, erre nem rendelkezett a szükséges képességgel, így fölmerült a gyár eladásának eszméje” – írta visszaemlékezéseiben Lenkei.¹ Füchl Arnoldnak, a Mezőgazdasági Sörgyár alelnökének sikerült hamarosan az özevgyel megállapodnia. Füchl megvette a gyárat és vezetését a Mezőgazdasági Sörgyártól szintén megvált szakértőre, Szegő Pálra bízta. Füchl nagyarányú terveket szőtt: a gyárat minden konkurenciával szemben versenyképpessé akarta tenni. Első dolgai közé tartozott, hogy a gyár bővítése céljára megvegyen két szomszédos házat. 1911. április 9-én sikerült is Bradics Istvántól 7600 koronáért a Makár utca 78. számú házat, Léderer Edétől 9500 koronáért a Makár utca 80. számú házat megvásárolnia.

Pécsi sör Budapesten

Időközben a Pécsi Vendéglősök Ipartársulata és a pécsi szatócsok a sörár szabályozására mozgalmat kezdtek. A sörár-szabályozási mozgalom ügyében június 20-án a Hirschfeld S., a Horváth és Lettnigg, a Mezőgazdasági Sörgyár és Gőzmalom R. T. sörgyári cégek, valamint Cserta Antal, az Első Magyar Részvényfőzde Kőbánya, ifjú Gyurkó József, a Dreher Antal Serfőzdei R. T. Kőbánya és Steiner Samu, a csokoládéi Horváth és Lettnigg Sörgyár pécsi sör-raktárosa Radócsay Imre ipartársulati elnök lakásán jöttek össze, s azt a határozatot hozták, hogy

a pécsi és csokoládéi sörgyárak termékei:

5/10 literes palackokban, palackonként 26 fillér

10/10 literes palackokban, palackonként 44 fillér

a kőbányai sörgyárak termékei:

5/10 literes palackokban, palackonként 28 fillér

10/10 literes palackokban, palackonként 48 filléres áron hozhatók forgalomba.

Szigorú büntetésekben, elbocsátásokban állapodtak meg arra az esetre, ha valamelyik cég alkalmazottja a megállapodást megszegi.²

A gyár felújítása, bővítése, gépi felszerelése nagy tőkét igényelt, s ezért Füchsl az ország egyik legnagyobb pénzintézetével, a Hazai Bankkal szövetkezve a gyárat részvénytársasági alagra helyezte, kereskedelmi társasággá, tehát meghatározott számú és névértékű részvényekből álló alaptőkével rendelkező társasággá alakította.

Az alapszabály a társulati tőkéről és a részvények befizetéséről szóló 7. §-a a társaság alaptőkéjét 1 millió koronában állapította meg. E tőke 5000 darab, egyenkint 200 koronáról és bemutatóra szóló teljesen befizetett részvényre oszlott. Ebből az 5000-ból 4570 darab Füchsl birtokába került. A társaságnál a Hazai Bank tehát nem annyira részvényesként, inkább finanszírozó hitelezőként volt érdekelve, mert a részvénytöbbséget apport gyanánt a korábbi magáncég kapta.

Füchsl előrelátó szervezőmunkával hozta össze a 7 tagú igazgatóságot és a 3 tagú felügyelő bizottságot. A Hazai Bank R. T. a sörgyár igazgatóságába Lénárt Jakabot, a temesvári sörgyár volt vezérigazgatóját delegálta, aki értékes gyakorlati útmutatásaival segítette a gyár fejlődését. Az ügyvezető igazgatói tisztséggel Szegő Pált bízták meg, a főkönyvelő Elek Sándor lett. Az igazgatóság elnöke dr. Visy László, tagja: Füchsl Arnold, dr. Kelemen Gyula, Lénárt Jakab, Radócsay Imre, Ratkovics Károly, Telegdi Kálmán, – felügyelő bizottsági tag pedig: ifj. Fürst Gyula és Herbert János, a bizottság elnöke: Keresztes Gyula, a Hazai Bank R. T. igazgatója lett.

1911. július 7-én volt az alakuló ülés. A sörgyárhoz érzelmi szálakkal kapcsolódó Pécsi Napló a Pécsen megjelent Hazai Bankot, mint az ország egyik vezető intézetét, a város ipari és kereskedelmi életének valóságos eseményeként üdvözölte. A lap az új részvénytársaság megalakulásáról hírt adó fővárosi újságból is idézett egy kommunikét. A pesti újság közlése szerint a pécsi sörgyár 1910-ben 21 000 hektó sört termelt. Malátagyára és napi 100 métermázsa gyártására berendezett jéggyára és nagyobb tejgazdasága is van. – Az alapszabály 1. §-a a következő: „A társaság cége magyarul: „Hirschfeld S. Sörgyár Részvénytársaság”, németül: „S. Hirschfeld Bierbrauerei Aktiengesellschaft”, mely cég a pécsi kir. törvényszéknél bejegyeztetik. „A 36. § szerint: „A társaság üzleti éve minden év október 1-én veszi kezdetét és szeptember 30-án végződik. Az első üzleti év 1911. évi március hó 15-étől 1911. évi szeptember hó 30-ig terjed.”³

A R. T. megalakulása után már július 28-án a Mezőgazdasági Sörgyár és Gözmalom R. T. írásba is adta a Szegő és Baumann Emil üzletvezető-igazgató közt lefolyt tárgyalások eredményét, amely szerint a Mezőgazdasági Sörgyár a részvénytársasággá átalakult Hirschfeld-féle sörgyárral 1909. augusztus 28-án kötött szerződést továbbra is kötelező joghatályúnak ismeri el, mégis azzal a módosítással, hogy a szerződés 22. §-ának szövege helyébe a következő szövegezést teszik: „Amennyiben szerződő felek valamelyik pécsi vevője kizárólagos sörszükségletét huzamosabb időn át éspedig legalább három hónapon ke-

resztül a szerződésen kívül álló idegen megyebeli sörgyártól, vagy annak megbízottjától, képviselőjétől, vagy továbbárusítójától szerezné be, az új vevőt bármelyik fél megszerezheti, s kiszolgálhatja kötbér fizetés nélkül. Tilos azonban egyik szerződő félnek kibérelni azon ingatlant, melyben az üzlethelyiség van, megvenni, vagy az ily vevőt bármily nemű pénzbeli támogatásban részesíteni. Az idegen versenytől a fenti körülírás értelmében visszaszerzett vevőre ezen kikötés nem áll. – A Hétfejedelem, Ponauer és Weindorfer üzlet után kötbér nem jár.

A cartell szerződés III. szakaszát, mely a termelés contingentálására vonatkozik, szerződő felek már az 1910/11. évad és a többi termelési évadra is hatályon kívül helyezik, s kölcsönösen megállapodnak abban, hogy mindegyikük tetszés szerinti mennyiségben termelhet.

A vevők kímélésére vonatkozó megállapodás Pécs és Baranya megyére vonatkozik, mégis olyként, hogy szerződő feleknek jogában áll már korábban elmaradt vevőiket a cartellmegegyezős feltételei mellett visszaszerezni.”

Az 1909. évi kartellmegállapodás szövegének kínos gondossággal történő módosításai, a demarkációs vonalak meghúzásai, a két gyár „legbensőbb kartársi viszonyának” ápolását szolgálták.

A Hirschfeld-féle sörgyár a Hazai Bank segédletével Budapestre is „betört”: a kőbányaiak egyeduralmát igyekezett megingatni. November 15-re röpcédulákon hirdetett ingyenes sörkóstolót rendezett a Rákóczi úti Kaszás nagyvendéglőben. A röpcédulák a következő csatakiáltásokat, jelszavakat hirdették: „A közönség ne igyék kőbányai sört!” – „Jobb sör, mint a kőbányai!” – „Bojkott a kartellben lévő kőbányai sörgyárakra!”

A Pesti Hírlap december 5-i számában pedig majdnem egy teljes hasábos, nyilván sugalmazott cikk jelent meg a kőbányai sör ellen. „A kőbányai sör élt és uralkodott, agyoncsapva minden konkurrenst – írta az újság. – És immár úgy látszott, hogy a nem Kőbányán készült sörök sohasem fognak érvényesülni és hogy ezek a vidéki készítmények mindig igen alárendelt jelentőségűek maradnak, lenézve a vidéki fogyasztók által is. Most azonban mégis történt valami, ami a vidéki söröknek hasznára válhatik. Amint tudnivaló, a kőbányai sörgyárak kartellje, hatása alatt a telhetetlenségnek, az árakat fölemelte, miközben kényúrhoz hasonlóan diktált. A kartellnek ilyenét eljárása néhány nagyobb budapesti vendéglőst a sarkára állított s a vidéki sörök kimérése a fővárosban is kezdetét vette. A közönség egy része, amely a sör árának fölemelése miatt ugyancsak bosszankodott, most már megízlelni kezdte a vidéki gyártmányokat, részben azért is, mert azoknak az ára nem emelkedett. Mikor pedig a kóstolást végezte, arra jött rá, hogy ezek a vidéki sörök, amiket kellően érett állapotban mérnek ki, sokkal jobbak a hírüknél. Megtudták, hogy a vidéki italok éppen úgy élvezhetők, mint a kőbányaiak, amelyek a nagy fogyasztás következtében nem mindig érhetnek meg. – Befelezésül, nem kis szemforgató ártatlansággal a cikk ezt mondta: – Mindebből pedig az következik, hogy a kartell kapzsisága egy csapásra, minden reklám nélkül a vidéki sörgyárakra terelte és tereli a figyelmet, úgy, hogy ezek az eddig mellőzött és lenézett gyártmá-

A közönség ne igyék kőbányai sör!

Jobb sör mint a kőbányai sör!

Ingyen sörkóstoló.

Az „ORSZÁGOS VENDÉGLŐS EGYESÜLET“ és a „SZÉKESFŐVÁROSI VENDÉGLŐSÖK IPARTÁRSULATA“ a kartelben lévő kőbányai sörgyárakra kimondta a bojkottot. De gondoskodott arról is, hogy az indokolatlanul megdrágított kőbányai sörök helyett, ezeknek megfelelő, sőt a **kartel gyártmányainál jobb minőségű sört mérhessenek a vendéglőkben.**

Hogy a vendéglősök és a közönség erről meggyőződést nyerjen,

e hó 15-én, délelőtti fél 11 órától kezdve, a Kaszás nagyvendéglőben (Rákóci-ut 44. sz.)

ingyen sörkóstolót rendez;

melyre a fővárosi sajtó képviselőit, a vendéglősöket, valamint a közönséget meghívja az elnökség.

A kartelen kívül álló sör jó minőségéről mindenki győződjék meg!

Rendelések felvételnek az ipartársulat irodájában

VIII., Rákóci-ut 13, II. em. 20.

*A pesti közönséggel
természetesen
nem tudatták,
hogy egy másik,
egy pécsi
kartellben lévő
sörgyár
kínálja sörét*

nyok divatba jönnek s kapósak lesznek. Így azután hamarosan bekövetkezhetik az az idő, amikor a kőbányaiak egyedulalma véget ér s a most még nehezen mozgó és kisebb arányokban dolgozó vidéki gyárak fellendülnek, alkalmat adva a tőkének is arra, hogy figyelmével feléjük forduljon. Az a nagy haszon tehát, amely a sörgyártásból előállt, mihamar meg fog oszlani a kőbányai és vidéki termelők között s egészségesebb helyzet áll be, aminek első sorban is a meguszorázott fogyasztók veszik a hasznát.” – A cikk nyilvánvalóan Füchsl vágyálmait mondta el, természetesen ezüstpapírba csomagoltan, mintha ő egyedül és kizárólag a fogyasztók érdekét szolgálná . . .

A Hirschfeld S. Sörgyár R. T. első évi rendes közgyűlését 1911. december 17-én (Sámuel halálának évfordulóját követő napon) tartotta a gyár üléstermében. A csonka üzleti évről szóló mérleg – mint minden következő esztendő mérlege – nyomtatásban is megjelent. A közgyűlési beszámoló a többi közt

ezt mondja: „Sörfőzdénk ezen első üzleti évben 24 034 hl termelést és a 6 és 1/2 hónapon át tartó üzleti évben 26 045 hl eladást ért el úgy, hogy sörgyárunk a vidék legnagyobb főzdéi közé sorolható. Eme nagy forgalmunkat gyártmányaink jó minőségétől eltekintve, főként a konjunktúras esztendőnek köszönhetjük.

Termékünk minősége már ezen első üzleti évben oly színvonalra emelkedett, sörünk annyira kedvelté és elterjedtté vált, hogy azzal méltán vehetjük fel a versenyt az elsőrendű gyártmányokkal.

Vállalatunk termelési képességének fokozottabb emelése céljából sörgyárunknak rekonstrukciójával foglalkozunk éspedig olyként, hogy azt a legmodernebb technikai vívmányokkal felszerelve, 55–60 ezer hl. évi termelésre szándékozunk berendezni.

Dacára a nyersanyagok magas beszerzési árainak, az első csonka üzleti évben az összes költségek levonása és az alapítási költségek teljes leírása után, valamint összes berendezéseinket csakis azok tényleges értékének megfelelően felvéve, 121 606 korona nyereséget mutatunk ki, mely összegből 50 000 koronát értékcsökkenési tartalékalapba és 15 000 koronát az adóhátralékba helyezve, 56 606 korona tiszta nyereség áll a t. Közgyűlés rendelkezésére.”

A nyereségből a Közgyűlés hat tételt (7⁰/₁₀-os osztalékra, – a tartalékalap 5⁰/₁₀-os dotálására, – az igazgatóság illetményeire, – a tisztviselők és munkások jutalmazására, – a felügyelő-bizottság tiszteletdíjára – és végül a kétes követelések tartalékának erősítésére) levonva a fennmaradt 3262 koronát az új számlára vezette át.

Munkarend és Rendszabályzat

Az 1912. esztendő: az első teljes üzleti év, a gyár teljes rendjének, arculatának kialakulási éve volt.

A gőzgépet Pártos Gyula gépészmérnök vizsgálta felül (jan. 12.), majd Johann Tille prágai mérnök készített elaboratumot a gyár átépítéséről, s a pécsi Klein Ignác pedig a gyár vízgondjainak megszüntetéséről készített tervet.

A sörgyár a szükséges vizet a bálicsi dűlőben levő szőlőjében fúrt kútból nyerte, éspedig a földben kb. 1 méter mélyen lefektetett 80 mm belső átmérőjű csövön keresztül. Mivel azonban termelését tetemesen felemelte, vízszükségletét is fel kellett emelnie. Ezt a gyár régi kútjának lemélyítésével kívánta elérni úgy, hogy a vizet egy dinamó által hajtott szivattyú emelje fel. A dinamó hajtásához szükséges elektromos erőt a gyárban levő áramfejlesztő telepről kívánták nyerni. A telep kétvezetékes 115 Volt feszültségű egyenáramot adott és 113,5 HP teljesítményű volt, tehát az itt fejlesztett elektromos erőt dűcokra erősített 10 mm-es átmérőjű vörösréz huzalon az aknába elhelyezett szivattyúhoz vezették. A terv bevált: e megoldással a gyár vízszükségletének problémája megoldódott.

1912. március 28-án készült el a gyári „Munkarend és Rendszabályzat”

is, melyet az I. fokú iparhatóság és Oberhammer rendőrfőkapitány május 29-én láttamozott.⁴ E „Munkarend és Rendszabályzat” 13 pontból és számtalan al-pontból állt. A harmadik pont a munkásszemélyzet felosztását tartalmazza:

- a. sörfőzőmester, felügyelő és ispán
- b. gépész és gépkezelő, illetve fűtő
- c. pincemester, malátamester és sörfőzőlegény
- d. kádár és kőműves
- e. kovács, ács, asztalos, bádogos és molnár
- f. kocsis és tehenész
- g. segédmunkás és munkásnő
- h. törkölyszárító, porcióköto és tejkimérő
- i. irodaszolga, kapus és éjjeli őr.

Az 5. pontból is idézünk néhány részletet: „munkaidő nem állapítható meg bizonyos meghatározott számú órákra, mert a munkatartam az üzletforgalomtól függ és ez nem engedi meg a rendszeres munkabeosztást. Vasár- és ünnepnapok délelőttijein az elvégzendő munka természete a mindenkori szükséghez képest a sörmester által állapíttatik meg.

A feljebbvaló rendeletének megfelelően a szolgálatot, illetve a munkát a nap és éj minden órájában el kell végezni. A munkaidő nem lehet nagyobb a törvényesnél, nevezetesen 16 éven aluli munkás legfeljebb napi 10 órára alkalmazható olyképp azonban, hogy ezen munkaidő tartama alatt minden ily alkalmazottnak délelőtt-délután $\frac{1}{2}$ – $\frac{1}{2}$ óra és délben 1 órás munkaszünet adassék.

Éjjeli és nappali munka esetén az éjjeli és nappali csoportok megfelelő felváltásáról olyként történik gondoskodás, hogy mindig ugyanazon csoportok éjjel ne dolgozzanak.

A női munkásokra vonatkozólag rendelkezik a nők éjjeli munkájáról szóló 1912. évi január hó 1-én életbelépett törvény, mely szerint nők legfeljebb esti 10 óráig foglalkoztathatók és reggeli 5 óra előtt munkába nem állíthatók.

Minden alkalmazott, munkás és munkásnő foglalkozására való tekintet nélkül, szorosan kötelezve van józanságra, tisztaságra, a munka szorgalmas és rendes elvégzésére, a világitással való óvatosságra, a villany, valamint vízcsapok használat utáni elzárására, udvariasságra feljebbvalói iránt és köteles tartózkodni minden bujtogatástól és veszekedéstől.

A dohányzás – a lakószobák, ügyeleti szoba és étterem kivételével – minden helyiségben a legszigorúbban tiltatik és az ellene vétők azonnali elbocsátással büntetnek.

Kötelességszegés, hanyagság, vagy mulasztás 5 koronaig terjedő bérlevonások által büntetnek. A büntetés mérvét a sörmester, vagy felügyelő határozza meg. A bírságpénzek a gyári munkások betegsegélyezési alapjának javára fordíthatnak.”

Az 5. pontban tehát étteremről is szó esett, holott ez a valóságban még so-kaig nem létezett. A 6. pontot az akkori állapotok miatt idézzük: „Minden munkásnak és munkásnőnek elbocsátás terhe mellett szigorúan kötelességévé tétetik csakis a kijelölt árnyékszékeket és vízdéket használni.”

A 9. pont így szól: „Látogatókat a gyárban fogadni egyáltalán tilos. Indokolt és rendkívüli esetekben a gyárvezetőség engedelmet ad, hogy a munkás, vagy munkásnő a látogatókkal a kapus, illetve éjjeli őr szobájában érintkezhesék, de a látogatókat a gyárba vezetni minden körülmények között tilos.

A gyárban bennlakó munkások a gyárból csak a munka bevégezése után, vagy pedig a gyárvezetőség külön engedélyével távozhatnak.

Tilos bármely alkalmazottnak is oly helyiségbe lépni, vagy ott tartózkodni, ahol munkát nem kell teljesítenie.

A szokásos „házi ivás” mindenkinek csak a maga szükségletére nézve van megengedve, tilos tehát a házi italt a gyárból kivinni, valakinek elajándékozni, vagy eladni. Kivételt képeznek a szabadnaposok, kik szabad napra járó sörüket magukkal vihetik.

A sörivás a palackmosóban, mind a hordófejtő helyiségben tilos és az ezen tilalom ellen vétők első esetben 3 korona, azután pedig 5 korona büntetéssel és azonnali elbocsátással fenyejtetnek. Ezen bírságpénzek az „Otthon” alap javára fordíttatnak. A házi ital a fizetésnek kiegészítő része, így tehát az alkalmazott és munkás csak akkor és addig részesül ebben, amikor és ameddig fizetést élvez. Munkásnő egyáltalán nem tarthat igényt házi italra.”

A 13. pont a felmondás körülményeiről szól és erre 18 esetet sorol fel (az abc a-jától egészen az s-ig), amikor a munkás azonnal elbocsátható. A 18 lehetőségből csupán néhányat említünk meg:

„b. ha feljebbvalójával vagy annak családtagjaival szemben tettlegességre vetemedik, vagy pedig káromkodásra, trágár kifakadásokra, vagy sértő megjegyzésekre ragadtatja magát, vagy kötelességének eleget tenni vonakodik és feljebbvalója tudta és beleegyezése nélkül egy egész munkanapon át ünnepel, vagy nem dolgozik,

i. ha a fennálló rend, a feljebbvalók rendelkezése és utasítása, a gyár vezetősége ellen izgat,

k. ha az üzemben levő gépek mellett, vagy munka közben elalszik,

p. ha munkástársát tetteleg bántalmazza, vagy összeférhetetlen természetével a munkások között a békés egyetértést megbolygatja,

r. ha többszöri büntetés és intés dacára a mellékkapun jár be és ki,

s. ha bármely alkalomkor leitatja munkatársait vagy -társnőit.”

A város és az ország címerével

A gyár a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarához kérelmet intézett: védjegyet söröspalackokba bepréselve, a söröshordókon és söröspalackokat tartalmazó ládákon, illetve palackokon címkéként kívánja alkalmazni – lajstromozzák be. A Kamara értesítése szerint ez 1912. március 10-én délelőtt 10 órakor a 126. folyószám alatt, illetve április 1-én délelőtt 10 órakor meg is történt s a védjegyet a Kamara áruvédjegylajstromába a 128. folyószám alatt belajstro-

mozták. A védjegy az ez időtől számított 10 éven keresztül a törvényben meghatározott oltalomban részesült.

A védjegyek belajstromozása után a gyár a városhoz is kérelmet nyújtott be. A gyár Pécs szab. kir. város címere használatának engedélyezését kérte. Az április 15-én tartott közgyűlés a következő határozatot hozta: „Pécs szab. kir. város törvényhatósági bizottsága figyelemmel arra, hogy a Hirschfeld-féle sörgyár városunknak egyik legrégibb és nemcsak városunk legközelebbi vidékére, de a szomszéd vármegyékre, Horvát-Szlavonországra, sőt Boszniára is kiterjedő folyton fokozódó forgalmat kifejtő, ez által városunk ipari jó hírnevét is emelő ipartelepe, – folyamodó részére a városi czímer használatára az engedélyt a legutóbb alkotott szabályrendelettel megállapított 200 kor. díj megfizetésének kötelezettsége mellett czennel megadja.”⁶

A Hazai Bank R. T. alelnökének, Hatvany-Deutsch Sándor bárónak, az ország egyik legnagyobb gyáriparosának az első teljes, de tulajdonképpen a második üzetév kezdete alkalmából a pécsi sörgyár köstölőt küldött. A választ⁷ már csak rövideje miatt is érdemes szószerint közölnünk:

„Budapest, 1912. május hó 11.

Hirschfeld S. Sörgyár R. T.

Pécs

Vettem f. hó 8-i levelüket, mellyel gyártmányukból 25 palack sört avisálnak és időközben a küldemény is birtokomba jutott.

A sört megízleltem és annak minősége felől elég kedvezően nyilatkozhatom.

Teljes tisztelettel

Hatvany”

A gyár 1912 márciusában a miniszterelnöknek is kérvényt nyújtott be a „magyar korona országai egyesített címerének” használati engedélyezése ügyében. A kérvény a gyár helyzetét vázolván a következőket terjesztette elő:

„A jelenlegi termelőképességünk kifejtése mellett termelt sör után is már mintegy félmillió korona adóhoz jut a kincstár, mi 1–2 év után bizvást egymillió koronára fog emelkedni. Ez idő szerint állandóan 100–110 munkást foglalkoztatunk, kiknek mintegy 100 000 koronányi évi munkabért fizetünk. Irodai alkalmazottaink száma 10, évi fizetésük 40 000 korona. A sörgyárral kapcsolatosan fenntartunk egy nagyobb tehenészetet, melynek minden tejtermékét Pécssett értékesítjük, továbbá egy egyelőre napi 150 q termelőképességű műjéggyárat a város szükségletének ellátására.” – A vagyoni viszonyok feltüntetésére céljából mellékeltek az 1911. évi első, de csak 6 és 1/2 hónap üzemeredményről szóló mérleget is. Az „állandó szükségletüket nálunk fedező s évtizedek óta a vállalatához szokott nagyobb vevőink száma – folytatta a kérelem – ez idő szerint 840, ezek közül magyarországi 550, horvát-szlavóniai 250, boszniai 30 és balkáni 10.

A részvénytársaság fő törekvése már csak a geográfiai közelségénél is kiálóan kedvező piacnak kínálgzó Horvát-Szlavonországban és Boszniában

Fantáziarajz a Hirschfeld S. Sörgyár Részvénytársaság telepéről

minél nagyobb tért hódítani. Ebben máris biztató credményt tudunk felmutatni.

Ezen térhódítás nehéz munkáját nagyban megkönnyítené nekünk a teljesítőképesség és megbízhatóságnak mintegy állami elismerését dokumentáló országos címerhasználat.”

Lukács László miniszterelnök az 1883. évi XVIII. törvénycikkben nyert felhatalmazás alapján „Magyarország külön címerének használására” az engedélyt 1912. szeptember 2-án kelt „Engedély-Okmány”-ával megadta.⁸ Igaz, hogy az egyesített címer helyett csak a külön címet engedélyezték, a gyár erkölcsi tekintélyét azonban ez is növelte. A gyár vezetősége a címer használatát igyekezett is minél jobban közhírré tenni. Az ország legkülönbözőbb újságjaiban jelentek meg a következő és ehhez hasonló hirdetések: „Örömmel hozzuk mélyen tisztelt üzletbarátaink tudomására, hogy a nagyméltóságú m. kir. miniszterelnökség sörgyárunk jelentőségének, gyártmányainak elsőrangú minőségének, versenyképes árainknak és az utóbbi években elért örvendetes fejlődésének elismerésében megengedte az országos magyar címer használatát . . .”

A második, 1911/12. üzleti évről szóló mérleg indokolásában a december 7-én tartott igazgatósági ülésen a többi között a következők hangzottak el: „Jól lehet az elmúlt év esős és hűvös nyara az egész ország sörfogyasztását lényegesen apasztotta, sörfőzőnk ezen üzleti évében mégis 41,685 hl. sört termelt és ezt a mennyiséget, – a normális keretben maradt és szükségkészlet levonásával – el is helyeztük. Ezek szerint tehát eladásunkat jelentékenyen emeltük, megfelelően e tekintetben a gyárunkkal szemben támasztott igényeknek és a nagyobb keresletnek, mely elterjedtté vált sörcink után megnyilvánult. Utóbbi főként azoknak az anyagi áldozatoknak tudhatjuk be, amelyeket gyártmányaink jó minőségének megtarthatása és fokozása, valamint távolibb piacok megszerzése érdekében hoztunk.

Gyárunk tervbevett rekonstrukcióját az elmúlt évben foganatba vettük és kb. 800 000 Korona befektetéssel járó építkezések és berendezések munkálatai

befejezésükhöz közelednek, úgyhogy új és megnagyobbított üzemünket jövő év tavaszán megindíthatni reméljük.

Vállalatunk egészséges alapjának fenntartása érdekében eszközölt leírásaink után 108 792 korona nyereség mutatkozik, mely összegből még további 35 000 koronát értéksökkentési tartalékalapba helyezve, 72 792 korona tiszta nyereséggel zárult az esztendő.”

A szalonsör címkéje Pécs városa és a „Magyar Korona Országainak” egyesített cimerével

„PANNONIA”

*A gyár specialitása,
a Pannónia sör
címkéje
az 1912-ben
belajstromozott
védjeggyel*

A gyár nyugodt és biztos menetéhez 1913. febr. 26-án még külföldi szakértővel malátaanalízist, június 3-án pedig szén-analízist végeztek.⁹

A söröspalackok védelmében is intézkedni kellett. Sokan ugyanis a söröspalackokat nem adták vissza, hanem megtartották maguknak, vagy olcsó áron házalóknak, zsbárosoknak adták el. A két pécsi sörgyár a város rendőrfőkapitányához volt kénytelen fordulni, aki hirdetményt tett közzé.

Figyelmeztette a fogyasztó közönséget, hogy óvakodjon a palackok visszatartásától, elidegenítésétől, vagy azok eladásától, mert különben sikasztás, orgazdaság, illetve tulajdon ellen való kihágás miatt az eljárást meg fogja indítani. De a június 27-én kelt plakáton még az is szerepelt, hogy a söröspalackokban mást, „nehezen vagy alig kitisztítható folyadékot” tilos tartani, aki ilyet tesz, a közegészségügyi törvény alapján fogják ellene az eljárást megindítani. Még a kereskedelemügyi miniszter is külön rendeletet adott ki arról, hogy a védjeggyel ellátott palackokban mást, mint az illető palackon megjelölt cég termékét árusítani tilos. Aki ezt megszegte, 100, illetve 200 koronáig terjedhető pénzbüntetés-sel sújtották.

1913 Péter-Pál napjára a fejlődő gyárról hosszú cikk jelent meg a PécsiNaplóban.

„A Makár-utca végén már hetek óta gyönyörű kép tárul az arra járó-kelő pécsiek és idegenek elé – kezdi ismertetését a lap. – Az impozáns női klinika és gyermekmenhely épületek a kultúra e modern nagy alkotása révén amúgy is egész világvárosias fejlődést mutató környék, a sörgyár nagyarányú építkezésénél fogva Pécs városának ezen néhány év előtt még jelentéktelen részét egyik legszebb helyévé avatja. Ha a város ezen részéhez még a nagy Ferenc József-laktanyát és a honvédhadapród iskolát, nemkülönben a méreteiben óriási nagy-

Pécs szab. kir. város rendőrfőkapitányától.

10470/1913. é. kp. sz.

HIRDETMÉNY

a söröspalackok védelme ügyében.

A sörgyárosok és sörkereskedők panasszal fordultak hozzám, hogy a fogyasztók egy része a cég- vagy védjeggyel ellátott söröspalackokat nem szolgáltatja vissza az elárúsonak, hanem magának megtartja, esetleg pedig elidegeníti, amennyiben rendszerint házalóknak és zsbárosoknak olcsó pénzért eladja és ezáltal a gyárosok és kereskedők jelentékeny kárt szenvednek.

Figyelmeztetem ennél fogva a fogyasztó közönséget, hogy a palackok visszatartásától, elidegenítésétől, illetve a szokásos vevők (zsbárosok, házalók, sth.) azok összevásárlásától tartózkodjannak, mivel ellen esetben a sértett felek panaszára az eladók ellen a büntetőtörvénykönyv 355. §-ába ütköző sikkasztás vétsége, a vevők ellen a 370. §-ba ütköző orgazdaság vétsége, illetve az 1879: 40. t.-c. 120. §-ába ütköző tulajdon ellen való kihágás miatt az eljárást meg fogom indítani.

Ezen kívül a fentiek azt is panaszolták, hogy sokan a birlalutokban lévő palackokba, azoknak visszaadásig, az egészségre veszélyes és a palackokat azoktól nehezen vagy alig kitisztítható folyadékok (sósav, kén-sav, benzín, petrol-eum, terpentin és más mérgező tulajdonságú anyagok) töltenek, illetve azokban tartanak. Az illetők ellen az eljárást a közegészségügyi törvény 7. §-a alapján, illetve az 1879: 40. t.-c. 127. §-a alapján fogom megindítani.

Végül szükségesnek tartom felhívni az érdekelteket a 9312/1911. sz. kereskedelemügyi miniszteri rendelet 4. §-ára, mely a következőket mondja: „Aki másnak nevével, cégével, vállalatát ismertető jeleivel vagy védjeggyel a tartály sérélmé nélkül el nem távolítható módon ellátott palackokban mást, mint az illető palackon megjelölt cég (termék, gyáros, vállalat) eredeti dugaszolásában (lezárásiában) lévő termékét (gyártmányát) árusítja, amennyiben cselekménye nem csak súlyosabb becsapítás alá, kihalást követ el és — a sértett fel indítványára — 100 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, visszaszárs esetben pedig azon esetben, ha utolsó büntetésnek kiállása óta meg két év nem telt el, 200 koronáig terjedhető pénzbüntetés-sel büntendő.

Pécs, 1913. június 27.

Oberhammer Antal s. k.

rendőrfőkapitány

nak készülő Pius internátust hozzátudjuk, bizvást állíthatjuk, hogy városunk ezen gyönyörű része méltán megérdemli, hogy azt annak minden egyes polgára és a nálunk megforduló idegenek megtekintsék és a szigeti külváros lakossága sem emelhet panaszt, hogy ezen városrész fejlődése elmaradna. – A Pécsi Napló ezután röviden ismertette a gyár közelmúltjának történetét, az új vezetőség célkitűzéseit, majd ezt írta: – Még emlékezetünkben áll egyik híradásunk kapcsán, hogy néhány hónappal ezelőtt a sörszakma Berlinben megjelenő világlapja, a naponta megjelenő *Berliner Tageszeitung für Brauerei* is méltónak tartotta ezen, egyben nevezetesség számba is menő sörgyárunkról, a magyarországi sörgyárak fejlődéséről írt cikkében megemlékezni. Innen tudjuk, hogy a sörgyár a Németországból bevándorolt Pucher-család által *az országban, mint az első sörgyár már kétszáz évvel ezelőtt ezen helyre építtetett*. A gyár az előző tulajdonosok alatt is évtizedről-évtizedre igen szépen fejlődött, úgy, hogy létalapja már adva volt a mai nagy arányok elérésére.”

Talán nem is lennének németek a németek, ha a rókusalji sörfőzde alapítását is ne tulajdonítanak maguknak . . . A berlini újság közléséből annyi azonban mégis igaz lehet, hogy Pucher az 1700-as évek elején vándorolhatott Pécsre, s az is igaz lehet, hogy a család első magyarországi ősenek tanult foglalkozása sörfőző volt, s itt ez ispotályos sörfőzdében kezdhette el munkáját.

A riporter a gyár utcai homlokzatával is bővebben foglalkozott. A homlokzat szerinte „a legkényesebb ízlést is kielégíti”, s ha ezt kissé talán túlzásnak is tartjuk, ürügynek azonban mégis jó, hogy az itt látható lényegről, a címerekről is szó eshessék. „A gyárhoz érve, a tágas új irodai és főlaképület mellett az utcai frontra építve találjuk a kétemeletes gépházat, az ugyancsak kétemeletes főzőházat és a négyemeletes dísztoronyt, mely egyben a cég által újabban létesített modern vízművet is magában foglalja. – A második főhomlokzati falon megpillantjuk a sörgyárnak az elmúlt év folyamán a kormány által engedélyezett országos címert, nemkülönben a Pécs város közönsége által engedélyezett városi címert, amelyek színpompás kivitele a Zsolnay-gyár munkáját dicséri.”

Érdemes a látogatót a gyárba belépve is kissé elkísérnünk. „A toronyépületből, mely egyúttal az új főkaput adta a gyárnak, a lépcsőházba jutunk, melyen át az összes gyári épületek áttekinthetők. Első lépésünk a gyönyörű főzőházba vezet, melynek párját csakis müncheni és amerikai utazásainkból ismerjük; bizvást állíthatjuk, hogy még az ott látottaknál is modernebb és újabb, amit a technika csodái ezen főzőházban nyújtottak. Mind a négy főzőüst-kolosszus tiszta vörösrézből készült, a falak szintén a Zsolnay-gyár által készített fehér lemez burkolattal vannak ellátva, a mennyezet – az építkezés remeke – vasbeton. Minden ragyog a tisztaságtól, tündöklük a világosságban és tiszta levegőben! – Ahogy belépünk a főzőházba, épp folyik az aznapi két főzet elkészítése. Aki egyszer látta azt a páratlan tisztaságot, a főzésnek ezen gusztusos voltát, az árpa eme kiváló nektárának fogyasztásától többé el nem tántorítható. A gyár éppen védjegyezett, különleges előállítási eljárásával készülő *Pannónia sört* főzött, amelynek ragyogó barna színét az ablakokon keresztül beszűrődő óriási fény, mint megannyi gyémántcseppet tükrözteti vissza. A gyár vezetőség-

A főbejárat az 1955-54-ben lebontott malátagyárral

gének előzékeny kalauzolása mellett módunkban volt még azt is látni, hogy ezen kiváló sörfajtának előállításához külön erre a célra készülő barna malátát hozatnak Münchenből, úgy hogy nem lephet meg, ha ma már a köztudatba ment át azon meggyőződés, hogy a sörgyár által előállított barna Pannónia sör a müncheni híres Spatenbrau, Salvator-sör stb.-vel teljesen *egyenrangú*. Ugyancsak a baranyai árpa minőségének és a saazi világhírű komlónak tudható be, hogy a sörgyár világos sörtermékei is nemcsak hogy a hazai elsőrendű gyártmányokkal, hanem a híres pilseni sörökkel is egyenrangúak.”

A cikkíró túlzott lelkendezésében, áradozásában elköveti azt a hibát, hogy a Pannónia-sört, amelyet a gyár különleges előállítási eljárása miatt védjegyzetett is, a Münchenből hozatott maláta okán a müncheni barnasörökkel teszi egyenrangúvá, s ugyancsak a saazi komló miatt a pécsi világos sör is a pilzeni-vel „egyenrangú”, – holott ha egyenrangúak is, bizonyos, hogy mindkettő egészen más, s a pécsieknek éppen ez a különbözőség a jó, s a különbözőség miatt védjegyzettette a gyár is barna sörét. A különbözőség nem szűgyen, de rangot is jelenthet.

Most pedig lépünk a gépterembe!

„A főzőházból átmenve a sörgyár *új géptermebe*, nem kevésbé szép látvány terült elénk. Impozáns a gyár gyorsjáratú 330° túlhevített gőzzel járó gőzgépe, mely egyben egy 150 HP. dynamót is hajt, amely dynamo a gyár évtizedekre szóló *villanyáram-szükségletét* van hivatva ellátni, mert meg kell jegyeznünk, hogy nincs a gyárnak az a zuga, amely villanyvilágítással bőségesen ne volna ellátva. Az udvarokon az esti forgalom lebonyolítását hatalmas ívlámpák nappali fényessége könnyíti meg, míg a gyárban szíjzatatok és közlőművek nem láthatók, mert mindezeket felváltották a villamos motorok, amelyek az egyes gépeket azon időn át tartják üzemben, ameddig azon gépek munkájára tényleg szükség van.

A nagy gőzgép mellett láttuk a sörgyár két új 240 000 kalóriás iker-kompressorját is (hűtőgép). Ezen hűtőgép volt a tervezet szerint hivatva, hogy nemcsak Pécs városának, hanem az egész vármegyének műjégszükségletét ellássa. Ez a várakozáson felül sikerült a sörgyárnak, mert ma már az összes jégfagyasztói üzemben állnak és módjában áll, tropikus meleg időjárás esetére is, pincéi hűtése mellett úgy Pécs városának, mint egész Baranya vármegye közönségének jég-szükségletét fedezni. Gondoskodás történt arra nézve is, hogy még járvány esetén is a sörgyár műjégszolgáltálya mind azt a mennyiségű jeget előállíthassa, amelyre a járvány leküzdése céljából szükség van.

Külön meg kell még emlékeznünk a gyár által létesített vízművekről. Már amint a gyárhoz közeledik a szemlélő, megragadja figyelmét, hogy az óriás méretű gyári kémény, szemmel alig látható füstje mellett a gyárakat körülvevő szokásos gőzfelhők is elmaradnak, mert a gyárból kipuffogó gőzt szabad szemmel alig lehet látni, lévén a gyárnak oly berendezése és gőzleparló telepe, amely minden ki- és fel nem használt gőzt a gőzkazánok táplálására szolgáló vízzé lecsapol. Ez megkönnyíti és biztosabb alapokra fekteti a pécsi ismert mész-tartalmú vizek mellett a gépek üzemtartósságát és használhatóságát. A gőzkazá-

nok táplálása úgyszólván egy örökös körforgás: ugyanazon gőz, amely a kazánokban előállott, lehűtés útján újra csak mint víz használtatik fel a kazánok táplálására. Ugyanezen módra vannak berendezve az ammóniák és egyéb víz-hűtési telepek is. Magára a vízmennyiségnek felfogására két, egyenként 1000 hl-es vasbeton és két, egyenként 600 hl-es *vasból készült víztartánya van a gyárnak*, amely lehetővé teszi a telep vízfogyasztásának egyenletes biztosítását. A szemlélő figyelmét nem kerülheti el a számokban ki sem fejezhető sok víz-gőz-levegő és hűtővezetékek sora; a vezetékek mint az a modern üzemekben látható, mind parafaköszigetelésekkel vannak ellátva, hőveszteségek elkerülése céljából. A sörfőzde még azon gőzpára mennyiséget is, amely a sörfőzéshez keletkezik, lecsapolja, hogy azt mint melegvizet újra felhasználhassa.”

Mivel a 60 évvel ezelőtt működő gyár képe tárul elénk, időzzünk még néhány percet a gyárban annak ellenére, hogy az üzemrészek leírásában talán csak a szakemberek látnak érdekességet!

„Láttuk az úgynevezett sörtörkölynek, vagy sörmalátának szárítási módját is, amely cikk, hogy ma már mily értékes és fontos takarmánycikke a modern gazdaságoknak, nálunk Magyarországon még kevesen tudják, mert ezen cikknek vásárlói a németországi nagy uradalmak. A gyár ezen mellékterményét legnagyobbbrészt külföldre szállítja, miután nálunk ezen takarmánycikk különösen tejgazdaságok és hizlaldák részére való nagy tápértékét még csak kevesen ismerték fel. Mindazt amit magán a malátagyárban, az erjesztő és ászokpincékben látni, egy ily tárcza keretében felsorolni alig lehet, ki kell azonban mégis emelnünk a látott, óriási méretű *sörerjesztő kádakat*, amelyeknek 1–1 darabja 170 hl. űrtartalommal bír. Ugyanilyen impozáns a sörgyár sörhűtő bérkájának épülete is, valamint az abban látható *hűtőbárka* 175 négyzetméter felületével. Ezen épület teljesen védve van az utca és levegő pora ellen és a Mecsek özondús levegőáramlata felé van építve. *A hűtőbárka maga az eddig felállítottak közt a legnagyobb méretű a monarchiában.* A sörfőzde kettős főzháza, ahol naponta négy, egyenként kb. 140–150 hl-es főzést lehet eszközölni, évtizedekre kimenőleg bármely nagy fejlődésre van berendezve. – A cikkíró a tapasztaltak után szinte felkiált: – Semmi akadályja annak, hogy Pécs városa a Hirschfeld S. Sörgyár R. T. mind kiválóbbá váló sörtermékei révén ugyanolyan ismertté és jelentőségűvé váljék, mint ama nagy osztrák városok, pl. Pilsen, Gráz, Budweis stb., amelyeket az onnan származó sörök hírneve tett jelentőssé és általános ismertté.” – A cikkhez azonban ezúttal legyen szabad hozzátennünk: sohasem lesz söréről oly híres, mint Gráz vagy Pilsen, ha a pécsiek csak annak örülnek, hogy a pécsi sör a pilsenivel, vagy egy másik város gyártmányával egyenrangú, ha törekvésük egyetlen célja csak, hogy német, vagy a cseh sörök színvonalát elérje . . .

Néhány pillanatra azonban tekintsünk még be a hajdani hordómosóba, s az úgynevezett szociális létesítményekbe is! – „Meg kell emlékeznünk a gyárnak épp most szerelés alatt álló *hordómosó*, szurkoló és palackfejítő telepéről, amely teljesen automatikus berendezés lévén minden a gyárral szemben támasztható igénynek eleget fog tenni tudni, amellet, hogy a gyár munkásai ezen

üzemrészekben is épp úgy, mint a már működő részekben, tulajdonképpen csak művek feletti felügyeleti munkát fogják gyakorolni és fizikai munkát a jövőben igen keveset fognak kifejteni. A gyár ezen utóbbi része a már legközelebbi hetekben szintén teljesen elkészül, amikor is a sörgyár egész telepének ünnepélyes bemutatását tervezi a vezetőség . . .

Végül követendő példaként állítjuk oda a sörgyárban már létesített és még létesülő *munkás jóléti* intézményeket. A gyárban modern fürdő-, lakó- és étkező, valamint pihenő-helyiségek készülnek a munkások részére, így jogosult a remény, hogy a jól kereső, mind kevesebb fizikai munkát végző munkások a maguk értelmességével is hozzá fognak járulni ezen, városunk és Baranya minden egyes polgárának támogatására érdemes vállalat sikeres fejlesztéséhez.”

A szociális létesítményeket tehát hiába szerettük volna megtekinteni, ezekről csupán említés történik. A látogatót ide valószínűleg be sem vezették, így ezeket nem is írhatta le. A „készülőnek” írt ebédlő például csak 1945 után készült el. Egy bizonyos: a „munkásjóléti” intézmények kérdése nem véletlenül került a beszámoló végére: a gyártulajdonosoknak nem ez volt a fontos. Fürdő-, lakó-, étkező- és pihenőhelyiségeket említett a cikk írója úgy, hogy ezek „készülnek”. A lakóépületekről a tévedések elkerülése végett, meg kell jegyeznünk, hogy ezek nem voltak a gyár létesítményei. Már Hirschfeld úgy vásárolta, csatoltgatta a gyárhoz a szomszédos házakat, hogy a bentlakók azt többnyire tovább is használhatták szolgálati lakásként, az tehát ahhoz volt kötve, hogy a volt tulajdonos a gyár alkalmazottja lesz. A házak lakói a gyártulajdonossal függő viszonyba kerültek, mert az elbocsájtási szabályok mint munkásokra rájuk szintén vonatkoztak, de az is természetes, hogy ezek mindent el is követtek, hogy erre ne kerülhessen sor.

A szokatlanul nagyterjedelmű riportban látszik, hogy nagy gonddal készült. A leírások gyakran apró részletességgel, hitelesen mutatják be a gyárat. Ha a leírásból kirostáljuk a reklám-ízt, az utókor értékes dokumentumot kap.

A cikk megírásának oka és célja is volt. Az 1913. december 6-án tartott III. üzleti év közgyűlésének 4. napirendi pontja ugyanis a felügyelő bizottságnak egy taggal való kiegészítése volt. E megtisztelő tagságra Lenkei Lajost, a Pécsi Napló tulajdonosát és főszerkesztőjét hívták meg. A tagság különösebb munkát nem jelentett, de megtiszteltetés volt és igen szép tiszteletdíjjal járt. (A cikk írója – szokásos jelzése: „-i” – maga Lenkei volt.)

A harmadik, 1912/13. üzleti évről szóló mérleget dr. Visy László főispán elnöklésével a közgyűlés megtárgyalta. Az évről szóló jelentés többek közt a következőket mondta: „Habár az elmúlt év nyári hónapjai nagyobbára eláztak, az 1911–12-i évben termelt 41 685 hl.-rel szemben sörfőzőnkben a lefolyt üzleti évben mégis 54 856 hl. sört termeltünk és ezt a mennyiséget – a normális keretben maradt és szükséges készlet levonásával – el is helyeztük.

Gyárunk rekonstrukciójának első része befejezést nyervén, az elkészült és a technika legmodernebb követelményeinek megfelelő új berendezések használatba vétettek és teljesen beváltak. Aszok- és erjesztőpincéink átépítése és meg-

nagyobbítása, valamint egy új és modern palackfejtőhelyiség berendezése iránt a munkálatok folyamatban vannak és előreláthatólag a jövő év tavaszára el is készülnek, amivel azután a gyár rekonstrukciója befejezettnek tekinthető.

Az elmúlt évben a nyersanyagok közül különösen az árpa beszerzési ára volt ismét magas, de ezenkívül a dongafa, szurok és egyéb segédanyagok árai és a munkabérek is emelkedtek.

Az átmenet a régi üzemből az új üzembe az elmúlt évben tetemesen növelte üzemiadásainkat.

A lefolyt üzleti év zárószámadásában vállalatunk egészséges alapjának fenntartása érdekében eszközölt leírások után 136 294 korona nyereség mutatkozik, mely összegből még további 65 000 koronát értékcsökkenési tartalék-alapba helyezve (egymilliós alaptőke mellett) 71 294 korona tiszta nyereség maradt.”

Az 1913. esztendőben azonban a pécsi Ulmann-M. Károly bankja csődbe ment és ezért a sörgyár az e cégnél fennállott teljes – közvetlen és közvetett – érdekeltiségét, 60 000 koronát behajthatatlan követelés címén leírta. A gyár tehát ezért az 1912/13. üzleti évre osztalékot sem tudott fizetni.

A III. üzleti év alkalmával a pécsiek a Pesti-Hazai Első Takarékpénztár Egyesület vezérigazgatójának küldtek kóstólót. Wainer Gyula december 19-i keltezéssel a küldeményre a következőket válaszolta: „F. hó 17-én kelt levelükkel jelzett küldeményt megkaptam és amidőn azért köszönetet mondok, egy-szersmind örömmel jelenthetem ki, hogy a sör kitűnő.”

Az Ulmann-bank összeomlása miatt szerencsétlenül járt sörgyárnak ez a harmadik esztendőre szóló elismerés, mely már korántsem volt oly tartózkodó, mint a Hatványé, legalább némi balzsamul szolgált.

A gyár ebben az időben már a rangos, tekintélyes hazai gyárak közé tartozott. 1910-től 13-ig, a három év alatt negyven olyan magyarországi gyár volt, amelyik 10 000 hl feletti termelést ért el.¹⁰

Fronton a szakmunkások javarésze

1914 első felében a gyár életében több fontosabb dolog történt. Február 26-án és 27-én vízanalízist végeztek, március 12-én főzési próbákat, március 30-án törkölyanalízis történt, június 16-án gőzkazán és géppróba volt, a gőzgépek indikálásáról szóló jelentés július 1-én készült el, július 2-án pedig a fűtési próba eredményét rögzítették.¹¹ Üzembe vették az új palacktöltő telepet, az erjesztő és ászokpincét.

Miután kitört a háború, a gyár csak a legszükségesebb termelési feladatokra szorítkozhatott.

Ebben az időben még csaknem az egész ipar és a szállító, közlekedési eszközök legnagyobb részének – a gépkocsipark elenyésző volt, luxusnak számított – üzemanyagát a szénbányászat teremtette elő. A szén szükséglet mindjárt a háború kitörése után a vasutak és hadiüzemek fokozott teljesítményei követ-

keztében rohamosan megnövekedett. A gabonaneműek felhasználásáról, akár a szénről, kormányrendeletek intézkedtek s ennek következtében természetes, hogy a sörgyárnak a termelési szint fenntartása, illetve fokozása különösen nagy gondot és erőfeszítéseket jelentett. Az általános mozgósításkor, 1914. július 23-án a munkások nagy része bevonult katonának. Anyag, munkaerő csak a hadicélokot szolgáló üzemeknek állott rendelkezésére, a nem hadiérdekű iparágak üzeme hanyatlott, sok esetben megszűnt. A katonai szempontból fontos vállalatok hadiüzemmé lettek, katonai ellenőrzés alá kerültek, a munkást a gyárhoz kötötték, tehát szabadon nem változtathatta munkahelyét. A munkaerőt főként nőkkel és hadifoglyokkal pótolták. A sörgyárnak öt irodai és 27 egyéb dolgozója vonult be katonának, a B. osztályú főfőlkélok szemléjén pedig ismét 12 embert soroztak be. (Telegdi Kálmán főkönyvelőt Lonkai Jenő váltotta fel.) A gyárnak számos fogata is bevonult hadiszolgálatra. Az igazgatóság hadbavonult alkalmazottai számára segélyalapot létesített s számottevő hadikölcsönt is jegyzett. Ilyen események után ült össze 1914. december 23-án a IV. üzleti év mérlegének megvitatására a gyár közgyűlése.

„Azonkívül, hogy az elmúlt év tavasza nagyobbára ismét elázott – mondotta bevezetőjében az elnökség –, még reánk szakadt a világháború is, minden súlyos következményével egyetemben.” – Figyelemreméltó, hogy a jelentés a kitört háborút 1914 decemberében már „világháború” névvel jelölte. – A nehézségek ellenére a sörfőzde forgalma az előző évi forgalomtól nemhogy elmaradt, hanem még emelkedett is. A sörfogyasztást a bevonuló katonaság is nyilván fellendítette, de ez is csak elsősorban a gyár kiűnő termékeinek tudható be. A sörgyár prosperitását bizonyító 424 000 korona bruttó nyereségből, az üzleti költségek levonása után 157 000 korona nyereség maradt, mely összegből az igazgatóság, ez évben is a megszokott módon eszközölt intern leírásokat elvégezve, a háború okozta súlyos helyzettel számolva követeléseit is fokozott szigorú mérlegelés tárgyává téve, azokból kb. 80 000 koronát leírva, még 50 000 koronát értékcsökkenési és 5000 koronát kétes követelések tartalékába helyezve, a fennmaradó nyereséget az alapszabályoknak megfelelően elosztották.

1915-ben az üzem fenntartása rendkívüli nehézségekkel és anyagi áldozatokkal járt. A gyár alkalmazottai közül 1915 végére már 86 fő teljesített katonai szolgálatot, s a pótlásukra beállított munkáskezekkel a gyár működését a megszokott megbízható keretekben fenntartani az egyik legnehezebben megoldható feladatok közé tartozott. A sör előállításához szükségelt nyers- és segédanyagok beszerzése csak fáradsággal és igen magas árakon volt lehetséges. A kormány elrekvirálta a gyár legfontosabb nyersanyagát, az árpát, s így részben külföldről és csak igen drága áron tudták a kész malátát beszerezni.

A gyár hadbavonult alkalmazottainak segélyalapját megnövelték, a bevonult tisztviselőket külön segélyezték, a munkásokat pedig némi béremelésben és drágasági pótlékban részesítették. Az állam már a harmadik hadikölcsönt bocsátotta ki, s a gyár igazgatósága mindháromból köteleességszerűen jegyzett is. A jegyzések összege 125 000 koronát tett ki. A kölcsönjegyzéshez szükséges

összeget a gyár igazgatósága lombardkölcsön útján szerezte meg. A gyár az üzleti évben 543 000 korona bruttó nyereségre tett szert, tehát a termelés és forgalom minden nehézség ellenére az előző évekkal szemben szépen emelkedett. A bruttó nyereségből az üzleti költségeket levonva, a szokásos intern leírások után a nyereség 6⁰/₀-os osztalékkal került kifizetésre.

Az első öt év lezárása alkalmával a pécsi sajtóban is több cikk jelent meg a gyárról. A Pécsi Napló az üzleti év mérlegéről közölt szokásos rövid hírnél ezúttal részletesebben számolt be a közgyűlésről. A lap még a közgyűlést követő sörkóstolón elhangzott kisebb beszédek is megemlítette. A „Magyar Nemzetgazda” pedig az öt év gazdasági eredményeit elemezte. A közlőny az üzletévről megállapította, hogy a társaság rentabilitását újból a régebbi színvonalra javította, mivel a tiszta nyereség – áthozat nélkül – 84 361 koronát tett ki. A pécsi sörgyár tehát a sörgyártás terén uralkodó háborús konjunktúrát – akár csak a többi sörgyár – jól kihasználta. A gazdasági helyzet elemzőjének valóban igaza volt, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az előző, a negyedik üzletévben értéksökkenés címén a társaság csak 50 000 koronát írt le, az ötödik üzletévben pedig erre a célra kétszerannyit, vagyis 100 000 koronát fordítottak, s ezzel az értéksökkenési tartalék 300 000 koronára emelkedett. A rendes tartalék a mérlegben 7530, a kétesek tartaléka 40 000 koronával szerepelt. Az elfogadványi tartozás 500 000 koronás tétele a negyedik üzletév óta változatlan maradt. Folyószámla-hitelezőknek a társaság az ötödik üzletévben 1 313 082 K-val tartozott. A kimutatott nyereség dekonjunkturális volta abból is kitűnik, hogy a csökkent termelés folytán az államkincstár adókövetelése 305 233 K-ról 167 714 K-ra apadt.

Ausztria számos városában

1916. július 19-én a sörgyár az Automobilwerke Franz A. G. Zürich cégtől a lófogatok némi pótlására egy 2 és fél tonnás tehergépkocsit vásárolt, augusztus 5-én pedig Garzon Ferenc és neje Szolga Katalintól a gyár szomszédságában lévő Tavaszi u. 1/1. sz. házat 3800 koronáért és ugyancsak ezen a napon Kovács Sándor és neje Lotharecz Máriától a Makár utca 76. sz. házat 30 000 koronáért megvásárolta.¹²

A Pécsi Napló nov. 24-i számában a pécsi hadiadózókról jegyzéket tett közzé. A hadiadó alá esők lajstromában 177 név szerepelt. A 20 000 koronán felüli jövedelműek megadóztatásánál a három legtöbbet fizető pécsi polgár: Littke Ernő és József pezsgőgyáros 140 000 – 6240 K, Füchsl Arnold háztulajdonos (nem akart így szerepelni: sörgyártulajdonos) 38 396 – 1520 K. és Baumann Emil sörgyári igazgató 30 000 – 1050 K volt. – Füchsl tehát a város második leggazdagabb emberének számított.

Annak ellenére, hogy a termeléshez szükséges összes nyersanyag, különösen az árban nem maximált maláta beszerzése rendkívüli nehézségekkel járt, s a vállalat régi kipróbált alkalmazottainak javarésze – ezúttal már 90 fő – katonai szolgálatot teljesített, a sörgyár vevőkörét zavartalanul ellátta. A gyár

a katonai kincstár részére is vállalt műjégszállítási kötelezettséget, s hogy ennek maradéktalanul megfelelhessen, műjéggyártó részlegét kibővítette. 25 000 koronás alappal a vállalat tisztviselői részére nyugdíj alapot is létesítettek. A kibocsátott negyedik hadikölcsönből a gyár 75 000 koronát jegyzett, tehát az eddig átvett címletek összege 200 000 koronát tett ki.

Az üzleti év hatodik közgyűlésére nov. 12-én került sor. A gyár az eddig 79–90 000 K. között ingadozó mérlegszerű tiszta nyereségek után ezúttal egyszerre 225 910 koronás tiszta hasznot mutatott ki annak ellenére, hogy a söripart a kiadott kormányrendeletek szűkebb határok közé, eléggé hátra szorították. A társaság 1916 végére voltaképpen 483 087 koronás üzemfelesleget ért el, vagyis 1 milliós alaptőkéjének csaknem 50⁰/₀-át kereste meg.

Ennek a valóban bámulatos eredménynek titkát kutatva azt látjuk, hogy a sör fogyasztásának növekedésében erősen, de talán legfőképpen a rendkívül alacsony bortermelés játszott közre. Amíg az 1913–14. termelési évben 3 971 000 hl, addig 1916–17-ben 2 460 000 hl bor termett, – tehát az 1 511 000 hl-rel kevesebb bor a sörfogyasztást érhetően nagyon felemelte. A szőlő- és bortermelés már a háború első éve után a rézgalic beszerzésének nehézségeivel küzdött, s ez a hiány csak egyre fokozódott, amihez még a munkáskéz, a kellő trágyázás, kapálás hiánya is hozzájárult, s mindez a bortermelés jelentékeny csökkenését természetszerűen hozta magával. Ugyanekkor a sörgyár M. Willisch császári és királyi udvari szállítóval megállapodva exportját Bécsbe is megkezdte.

Novemberben aztán a sörgyár nagy nyereséggel zárult esztendeje nyilvánosságra került. Az eredmény sokakban irigységet keltett. A sörgyárnak így természetesen újabb ellenségei támadtak. A Dunántúl című pécsi napilap először december 10-i számában a gyár hadikölcsön-jegyzésének ügyét bolygatta meg s ennek összegét kevesellve az igazgatóságot hazafiatlansággal vádolta. E szemrehányások után két nap múlva december 12-én pedig már csaknem egy teljes oldalon foglalkozott a lap a gyárral. „A Hirschfeld sörgyárról.” Alcímként pedig ez volt olvasható: „Nyilatkozat a hadikölcsönjegyzésről. – Megrovás a „Fünfkirchenért”. – A hadikölcsönjegyzésre írt cikkekre adott választ a lap „jóindulatból teljes szövegében” (ahogy az újság magát kifejezte) közölte. A válasz így hangzott:

„Igen tisztelt Szerkesztő úr!

B. lapja vasárnapi számában egy levélnek adott helyet, mely ugyan megdicsér bennünket a háborús jótékonyágban való részvételünkért, mégis rekriminálja, hogy hadikölcsönjegyzéseinkről egyik lapban sem olvasott.

Engedelmeivel tájékoztatásul közöljük, hogy vállalatunk, nagyságához mérten, aránylag csekély alaptőkénkhez képest, az előző hadikölcsönökből 200 000 koronát, ezúttal pedig további 100 000 koronát, tehát elég tetemes összeget jegyzett.

Ha a levélíró V. L. úr még tekintetbe veszi, hogy vezetőink közül ügyvezető alelnökünk egymaga további 250 000 koronának négy pénzügyintézetnél történt jegyzésével igyekezett a hadikölcsönök sikerét előmozdítani, úgy azt

hisszük, hogy vállalatunk méltán számíthatott volna arra, hogy példaképen állíttassék oda mint olyan, mely hazafias kötelességének mindig az elsők között szokott megfelelni.

Tette ezt már mint legelső az első hadikölcsön felhívás után, amidőn ezen ténykedése nyilvános köztörvényhatósági ülésen elismerésre is talált, annál érthetlenebb tehát a „viszonyokkal ismerős” V. L. úr közérdekből történt felszólalása.

Azon reményben, hogy nem fog elzárkózni soraink közzétételétől, maradunk kiváló tisztelettel Hirschfeld S. sörgyár részvénytársaság igazgatósága nevében: Füchsl.”

A Dunántúl című napilap sem akart azonban alulmaradni. Csaknem egy egész oldalt szánt az ügyre. Füchsl nyilatkozatának közlésével „legördült ugyan a függöny”, – ahogy a lap kifejezte magát, – de ezzel csak az első felvonásnak lett vége. A „második felvonásban egy a Hirschfeld-gyárból elindult söröspalack játsza a főszerepet”, – kezdte az újság az új felvonást. „Ez a söröspalack ment-mendegélt, míg eljutott a kávéházba. Itt a kávéházban a vitézség jeleivel ékesített magyar tisztek asztalára került, és itt kezdődik a drámai fordulat. Éles kifakadásokban erős drámai hangok törtek elő. A legjogosabb felháborodás váltotta ki a megütközést. Mert a söröspalack vignettáján *német* felírás állott.

– Nono, hiszen az nem olyan nagy baj, azért, hogy egy magyar, egy pécsi gyár németül is tud, nem kell mindjárt lármát csapni!

Helyes. Mi nem is csapunk lármát, de felháborodásunknak kifejezést adunk. Nem a német szövegű vignetta miatt. Bár azt is kifogásoljuk. *Magyar szövegű felírást kell hogy használjon a magyar batáron belül a pécsi sörgyár*, mert elvégre magyar sörgyár és magyar alaptőkével alakult. Magyar az igazgatója és mint népfölkelő főhadnagy felmentett; magyar az igazgatósága. Ennyi magyartól elvárhatjuk, hogy magyar földön magyar vignettát használjanak. De ez a német vignetta még nem minden, mert a német szöveg között szerényen bár, de ott éktelenkedik a „Fünfkirchen”!

Íme, a vignetta szó szerinti szövege:

Gesetzlich geschützt

Pannonia Doppelmalz Bier

aus der

S. Hirschfeld Bierbrauerei
Aktiengesellschaft Pécs
(Fünfkirchen).

Alleiniges Füllrecht für Wien und Niederösterreich:
M. WILLISCH k. u. k. Hoflieferant Wien.

POSNER, BUDAPEST.

Ezért a Fünfkirchen-ért megrójuk a pécsi Hirschfeld sörgyárat. Megrójuk magyar igazgatóját és magyar igazgatóságát. Nekik ismerniök és tisztelniök kell a mi magyar érzékenységünket. Hosszú küzdelem kellett ahhoz, hogy megértessük a világgal, hogy magyarok vagyunk. Magyarok az intézményeink, magyarok városaink, magyarok vállalataink és véres harctereink legveszedelmesebb pontjain is vitéz magyar fiúk állanak örökéletű harci dicsőséggel.

Tisztelt sörgyár! *Pécs nem Fünfkirchen!* Sem zárójelben, sem magyar koronával. Pécs az Pécs és ha a tisztelt sörgyár közelebbi megjelölést akar a német vignettán, akkor írja oda, hogy Baranya Komitat Ungarn, vagy amit akar, de Fünfkirchent írni nincs joga, mert ilyen sem Baranyában, sem Magyarországon nincs.

Nincsenek fünfkircheni vitéz katonák, nincsenek fünfkircheni derék polgárok, de úgy látszik még akadnak merész emberek, akik ahelyett, hogy a harctéren kardot forgatnának, felmentve itthon gazdagodnak, gyarapodnak és Fünfkirchent csinálnak Pécsből. Azért, mielőtt legördülne a függöny, erre a második felvonásra, utolsó mondatnak ide iktatjuk, hogy résen leszünk!

Ami pedig közleményünk valóságát illeti, arra nézve hajlandók vagyunk a legteljesebb bizonyításra.” – A Dunántúl cikkét így kezdte: „Szeretjük ugyan a jó sört, de mégsem annyira, hogy a mai drága világban reklámcikket írjunk róla.” De a cikk tulajdonképpen mégiscsak a sörgyár jóhírét szolgálta, mert az újságnak nem volt igaza ebben a felvonásban sem. Mondvaccinált volt ez a második felvonás. Az ok pedig az újság egyik mondatában megtalálható: „Ez a gyár amellest, hogy a háborús esztendők alatt kimutathatóan óriási nyereséget ért el, elkövet olyan súlyos és magyar érzékenységünket sértő hibát, amelyet nem szabad szó nélkül hagyni.”

A „magyar érzékenység” ügyében december 13-án Füchsl megírta – vagy megíratta – a választ, s ezt december 14-én a lap le is közölte, de hogy ezt czúttal ne „jóindulatból” tegyék (ez a *jóindulat* sérthette Füchsléket), a közlést a sajtótörvényre hivatkozva kérte. „Hivatkozással a sajtótörvény 20-ik §-ának első bekezdésére, valamint utalással ugyanezen paragrafus 4-ik bekezdésére, kérjük az alanti sorok közzétételét – kezdte nyilatkozatát Füchsl. – Gyártmányaink Ausztria számos városában, így Bécsben is jelentékeny vevőket szereztek. Főbizományosunk Bécsben a gáncsolt címkén is szereplő M. Willich cs. és kir. udvari szállító kit el nem tilthattunk attól, hogy ausztriai vevőinek saját ízlése szerint kiállított címkéssel hozza sörünket forgalomba, de azt kikötöttük, hogy az általa használandó címkében is szerepeljen a magyar címer, védjegyünk, cégünk és telephelyünk, Pécs megnevezése. Főbizományosunk aztán pusztán vevői tájékoztatására nyomtatja zárójelben Pécs neve mellé, az Ausztriában ismert történelmi nevet »Fünfkirchen«-t.”

Ez a címke, amint az magából a címke szövegezéséből is szembetűnik, nem a belföldi forgalomnak van szánva, és csupán a háborús viszonyok folytán kevésbé avatott személyzet elnézése következtében történhetett meg, hogy néhány Ausztriába szánt palack belekeveredett a helybeli „Pannonia” kávéháznak szállított palackok közé, amit B. cikkéből tudtunk meg.

Az ellenőrzéseket megszigorítottuk, s hisszük hogy a jövőben az ilyen sajnálatos elnézés nem fog többé előfordulni.”

Egy év alatt 50 százalékos növekedés

Az 1917-es esztendőben a szénhiány már állandósult, s ezen a nagy hatáskörrel felállított szénkormánybiztosság sem tudott segíteni. Hol az egyik, hol a másik iparág szünetelt szénhiány miatt. A sörgyárnak azonban ebben is szerencséje volt: a pécsi szénbánya mindig biztosította számára a szenet, s a bánya közelsége miatt még csak szállítási problémák sem voltak. Igaz ugyan, hogy a gyár alapanyagait általában a hivatalosan megállapított árakon felül tudta csak beszerezni, de azért ebben sem szenvedett komoly hiányt. A hadügyi kormányzat a termés betakarításánál hiányzó munkaerőt főként a katonáknak adott szabadságokkal igyekezett megszüntetni. A kedvezőtlen időjárás, a sok esőzés, az ennek következtében elharapódzott rozsda, majd hóguta, s főként a föld rossz megművelése a termést a felére csökkentette. Amikor a hadvezetőség az ország teljes gazdasági összeomlását meg akarta előzni s a bányák termelésének biztosítására hazavezényelte a tanult bányászokat, már csak kevesen tudtak eleget tenni a parancsnak. A nagy embervesztéssel járó galíciai harcokban meghaltak, vagy fogságba estek, – különösen a pécsi 52-es gyalogezredbeliek közül pusztultak el sokan. A háború második és végső szakaszában a szükség egyre nőtt s vele a közhangulat egyre romlott.

A sörgyárban azonban a kereseti lehetőségeket nem lehetett a legrosszabbnak mondani. De a részvénytársaság tagjai – a részvények 98⁰/₀-a Füchsl tulajdonában voltak, így a gyárnak gyakorlatilag ő volt a tulajdonosa – mint „hadigazdagok” nem mutattak feltűnően fényűző életet, s mivel az aránylag kis létszámú munkásság, melynek többsége nőkből állt, ilyet nem vett észre, a gyárban a bérharc nem éleződött. 1917-ben, amikor az élelmiszeradagok már igen lecsökkentek, s a lisztet 20⁰/₀ tengerivel kellett keverni, s burgonya hosszú hónapokon át nem volt a piacon, a zsirt és szalonnát a legnagyobb hiánycikkek közé számították, a sörgyár a termelését az előző évihez viszonyítva csaknem 50⁰/₀-kal növelte, s közben az év folyamán alkalmazottait drágasági pótlékban is részesítette. Az ország többi gyárában azonban nem ez volt a jellemző. A pécsi sörgyár kivétel volt. A sörgyár vezetősége, ha számításból is, de bölcsen cselekedett. A gyár szépen fejlődött. 1917. január 29-én a műjéggyár összes építési munkálatait, július 25-én pedig a jéggyár alagsorába tervezett vasbeton víztartály munkálatait a pécsi Műszaki és Építkezési Vállalat R.T. megkezdte.¹³

PANNÓNIA SERFŐZŐ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG PÉCSETT

1917. március 15-e új forduló a gyár történetében. A magyarság e nemzeti ünnepén a gyár rendkívüli közgyűlést hívott össze. A rendkívüli közgyűlés fő napirendi pontja a gyár nevének megváltoztatása.

Az indítványt Füchsl Arnold, a társaság ügyvezető alelnöke terjesztette a közgyűlés elé.¹ A névváltoztatás szükségességét az előterjesztés többek között azzal indokolta, hogy „a részvénytársaság minden ízében magyar, magyar tőkével alakult, és kizárólag magyar gazdasági érdekeket szolgál, helyénvaló tehát, hogy a társaság magyar volta cégében is megfelelően kifejezésre jusson”. – Az indokolásban lehetetlen nem észrevenni azokat az érveket, amiket nemrég a Dunántúl című napilap sorakoztatott fel a gyárral szemben, amikor a söröscímkén szereplő Fünfkirchen miatt a lap a gyárat megróttá . . . A gyár magyarságát bizonyító hármas érv után, amikor ennek levont következménye, az eredmény jött volna, Füchsl kápráztató cselt használt: javasolta, hogy a Hirschfeld nevet a Pannónia névre „magyarosítsa” a társaság. A főrészvényes óhaja természetesen parancs volt. Az indítványt, mely az „idegenek” ellen irányuló egyre ellenségesebb közhangulat lecsillapítását szolgálta, dr. Visy László főispán elnökletével a közgyűlés tapprod fogadta.

A cég neve tehát „Pannónia Serfőző Részvénytársaság Pécsett” lett. A gyár új nevének elfogadása után Füchsl röviden ismertette a sörgyár múltját is. „A Hirschfeld sörgyár közel 70 évvel ezelőtt, az 1848-iki szabadságharc emlékeztető évében alakult. Szerény kezdetből lassú, szolid menetű, de állhatatos fejlődéssel a Dunántúl egyik legszámottevőbb iparvállalatává lett. Kerek hat évvel ezelőtt a nagy tőkeerővel rendelkező budapesti Hazai Bank R.T. érdekkörében alakult részvénytársaság vette át a sörgyárat. A részvénytársaság mindjárt alakulása után több millió korona befektetéssel a modern technika minden vívmányának felhasználásával teljesen újjáépítette a sörgyárat.”

Füchsl a cégváltozás alkalmát megragadva a gyár „jótékony adományainak és alapítványainak számát elismerésre méltó módon” kívánta szaporítani, s ezért – ismét saját szavaival élve – „a következő, szociális érzékről tanúsító adományokat és ösztöndíjakat” jelentette be:

1. A Pécsi Segélyalap javára 1000 koronát,
2. Pécs szab. kir. város tuberkulózis ellen védekező egyesületének a Pécssett létesítendő népszanatórium javára 1000 koronát,
3. A Pécssett létesítendő Vakok Intézete javára Polgármester úr kezeihez 1000 koronát,
4. Ugyanannak a Városi Felső Kereskedelmi Iskola részére 2000 koronát, 60/0-os hadikölcsönkötvényben, melynek kamataiból évente egy jó előmenetelű és magaviseletű szegény ifjú, ki vagy hadiárva, vagy kinek atyja rokkant, nyerjen tandíj- és könyvségélyt.
5. A Kereskedelmi és Iparkamarának 2000 koronát, 60/0-os hadikölcsönkötvényben, egy-egy a harctérrel visszatérő kiskereskedő és iparosnak kiadandó segélyre, hogy existenciájuk újból lehetővé tétessék,
6. Végül a Vendéglősök helybeli ipartársulatának hasonló célra 500 koronát folyósított.

Hazánk egyik legnagyobb jéggyára

Füchsl ugyanczen a gyűlésen bejelentette, hogy a jéggyár rekonstrukciója is folyamatban van: „Az épülő nagy jéggyárat a világhírű Skoda ágyúgyárral egyesült prágai gépgyárak szerelik fel. A tervek szerint a jéggyár hazánk egyik legnagyobb méretű és teljesítőképességű jéggyára lesz úgy, hogy remélhetjük, hogy a természetes jégben oly szegény Baranyának és a környékező megyéknek egészségi szempontból is mind égetőbbé vált jégkérdése végre teljes megoldást fog találni.”

Április 27-én Füchsl a gyár szomszédságában, Gergelics Antal és neje szül. Vörös Máriától 22 000 koronáért a Tavasz utca 1. számú házat, s ugyanczen a napon Tóth Mihálytól 28 000 koronáért a Tavasz utca 3. számú házat vette meg.² Ekkor fejeződött be a Nyár utca 17. szám alatt lévő igazgatói lakás építése.

Augusztus 24-én ismét rendkívüli közgyűlést tartottak. „Ma már vállalatunknak oly megfelelő kiépítéséről kell gondoskodnunk – mondta előterjesztésében Füchsl –, amely lehetővé teszi számunkra, hogy a háború előtt elért nagyobb termelési képességre berendezett sörfőzdénk a háború után a fogyasztóköörünk részéről velünk szemben támasztandó nagyobb igényeinek, minden fennakadás nélkül, teljes mértékben megfelelhessen. E célból a további főző-, hajtóerő- és hűtőberendezésekről kívánunk gondoskodni, s azonkívül ipartelepünket iparvágánnyal kívánjuk ellátni.”

Az új beruházások, valamint a háború alatt rendkívül megdrágult nyersanyagok beszerzése további és újabb tőkéket igényeltek. A tőke biztosítása érdekében az egymillió korona részvénytőkét kétmillióra emelték fel.

A VII. évi rendes közgyűlést november 18-án tartották dr. Visy László nyugalmazott főispán elnöklésével. Az 1916–17-i üzletév mérlegeredménye megmutatta, hogy a termelési nehézségek, az anyagok túlnyomó részének zár alá vétele ellenére, még a kormány által előírt 13⁰/₀-os kulcson túl terjedő ellátásban is részesítette a vidéket. – A gyár a katonai kincstárral létesített szerződése miatt jégműveit lényegesen kibővítette, megnagyobbította.

A sörgyár bruttó-nyereségéből az üzleti költségek levonása, valamint a künnlevőségekből történt leírás után fennmaradó tiszta nyereségből, a háborús üzem okozta nagyobb elhasználásnak megfelelően, az alap kamatain felül 340 000 koronának értéksökkenési tartalékba való helyezése után a fennmaradó nyereségből 12⁰/₀-os – az előző évben ez csak 10⁰/₀ volt – osztalékot fizettek. Ezenkívül 20 000 koronát háborús jótékonyági célokra, 15 000 koronát a tisztviselők és munkások jutalmazására, 50 000 koronát pedig a gyár tisztviselői kara számára az 1916-ban létesített nyugdíjalap dotálására fordítottak. – A felügyelői bizottságot egy új taggal kibővítették. A bizottságba Hamerli Imre pécsi gyárost és szállodatulajdonost választották meg.

A közgyűlés által háborús jótékonyági célra megszavazott 20 000 koronát a következőképpen osztották szét:

„Az Est” szerkesztősége útján a „Szurmay-alapra” 5000 koronát,

a „Vidéki Hírlapírók Fővárosi Otthona” számára 500 koronát,

a „Pécsi Jótékony Nőegylet” népkonyhájának céljaira 500 koronát,

a „Pécsi Izraelita Nőegyletnek” 200 koronát,

a „Tápiintézetnek” 200 koronát,

a „Gyorssegélyalapra” 300 koronát, s

az „Országos Postaskórház és Üdülőtelep” céljaira 300 koronát folyósítottak.

A Pécsi Napló a „Pannonia Sörfőző” részvényeinek beváltásáról szóló közleménye után november 19-i keltezéssel két rövid „eredeti táviratot” közölt:

„Stockholm. – Utasok elbeszélése szerint Pétervárott nyugalom van. Pogrom, tolvajlás megszűnt. A frontokról delegátusok érkeznek, hogy a helyzetről tanácskozzanak. Az egész hadsereg a kormány partján van; követelik a harcot Kerenszki ellen.”

„Kopenhága. – Wieth báró, az itteni orosz követség új követségi titkára, aki most érkezett Pétervárról, a következőket mondotta a Politiken munkatársának: Az utolsó percben hagytuk el Pétervárt, amikor a bolsevikiek golyói már a fülünk mellett süvítettek el. Ami Kerenszkit illeti, őt az ország megmentőjének tartották – eddig. Ma már nem. Oroszország meg van törve, mint egy ember, akinek beteg a teste, lelke. Döntő fordulat előtt állunk.”

A pécsi szociáldemokrata Munkás november 17-i számában azt írta: „A pétervári Munkás- és Katonatanács, melyben a bolsevik párt volt többségben, ellenforradalmat szervezett az ideiglenes Kerenszkij kormány uralma ellen, hogy azt megbuktassa. A forradalom e hó 8-án győzött.”

1918. február 3-án újabb vétel történt: Kirner Kornél és neje szül. Rathmann Blanka 52 000 koronáért a sörgyárnak eladta a Boszorkány út 1. számú szőlőt a rajta épült villaszerű épülettel együtt. Szeptember 30-án pedig a sörgyár megvette Hetinác Izvánné szül. Vörös Katalin, Hetinác Erzsébet, Hetinác Izván, özv. Kovács Kálmánné szül. Hetinác Mária és kiskorú Rein Mária pécsi lakosoktól 26 000 koronáért a Tavasz utca 11. számú házat.

1918. június 4-én a részvénytársaság újra rendkívüli közgyűlést tartott.³ „Ísmételten szükségessé vált alaptőkének oly magasságra történő felemelése, amely vállalatunk összes szükségleteit ki tudja elégíteni” – mondotta bevezetőjében Visy elnök.

„Az üzem és hűtőgép tartalékok felállításán kívül szükségessé vált a gyár sörfőzdéi üzemrészének akkénti biztosítása is – vázolta a helyzetet Füchsl ügyvezető – hogy az zavartalanul működhessék. Közel áll ugyanis az időpont, amidőn a hadügyi kincstár részére át kell szolgáltatnunk rézből és egyéb fémekből készült berendezési tárgyait, és hogy ezen kötelezettségnek megfelelhessünk a szóbanforgó berendezési tárgyaknak pótlásául vasból történő sürgős elkészíttetéséről kell gondoskodnunk, nemkülönben ama új épületek megépíttetéséről is, amelyekben az új vasból készíttendő berendezések elhelyezendőek lesznek.

Azonkívül már ma kell gondoskodnunk ama tőkéről is, amelyre közvetlenül a háború után felépíttendő új malátagyárunk céljaira szükségünk lesz.

Emelkedik tovább tőkeszükségletünk ama kút fúrásának költségeivel is, amelyet szintén legkésőbb a háború befejeztével gyárunk vízszükségletének zavartalan és megbízható ellátása céljából készíttetnünk kell.

E mellett még felkészülni kívánunk az ipari koncentrációk révén esetleg vállalatunk érdekkörébe vonható egyéb vállalkozások és finanszírozások sikeres keresztülvihetésére is.”

Füchsl szavai után a közgyűlés elhatározta a kétmillió koronát tevő részvénytőkének négymillió koronára való felemelését.

A közgyűlés után a gyár Pinterics József és neje szül. Hegyi Máriától, valamint Fischer Józsefné szül. Hegyi Teréztől október 1-én 40 000 koronáért megvette a Nyár utca 15. számú házat, s ugyanczen a napon Tamasits Mihály és neje szül. Horváth Annától 38 400 koronáért a Tavasz utca 9. számú házat, Marton Mórtól pedig bérbevette Pécsét a Perczel utca 2. számú házban lévő vendéglőt, november 15-én pedig Samu János és neje Erős Máriától 44 000 koronáért megvette a Tavasz utca 13. számú házat.

A gyár az 1917/18. évi VIII. üzleti évről szóló mérlegét 1918. november 30-ra meghirdetett közgyűlésén terjesztette elő.

Az igazgatóság elnöke dr. Kelemen Gyula, a Hazai Bank Részvénytársaság ügyvezető igazgatója lett, alelnök: dr. Visy László ny. főispán, ügyvivő alelnök: Forbát Arnold, a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara alelnöke (Füchsl a gyár neve után saját nevét is megváltoztatta), tagok: Lénárt Jakab nyug. sör-

gyári igazgató, Radócsay Imre a Pécs-Baranyamegyei Vendéglős Ipartársulat elnöke, Ratkovics Károly, a Pécsi Ipartestület elnöke, Szegő Pál ügyvezető igazgató, – a felügyelőbizottság: ifj. Fürst Gyula kereskedelmi tanácsos, Hammerli Imre, a Munkásbiztosító Pénztár elnöke, Herbert János, a Pécsi Villamosművek igazgatója, Keresztes Gyula, a Hazai Bank R.T. igazgatója, Lenkei Lajos főszerkesztő. A jogtanácsos dr. Fürst Győző, az ügyész: dr. Kaufer Jenő volt.

A beszámoló megállapította, hogy az üzembehelyezett új műjégyár Pécs, Baranya és Somogy bármilyen igényét el tudja látni. A tiszta nyereség 1 230 000 korona, ami a 4 milliós alaptőke 30⁰/₀-os kamatoztatásának felel meg. Az 1918. évi 26 koronás osztalék a legnagyobb, amit a részvénytársaság fennállása óta fizetett. (A 20 000 darab részvény után összesen 520 000 K.)

A tartalékalap javadalmazásának 150 000 K-ra való kiegészítése céljából 107 426 koronát fordítottak, amely így összesen 800 000 koronára emelkedett, – a nyugdíjalap javára 50 000 K-t, – a felügyelőbizottsági tagok tiszteletdíjára 3600, – az irodai alkalmazottak és munkások részére 20 000 – s végül a háború által sújtottak támogatására 20 000 koronát fordítottak.

Érdemes néhány pillantást vetnünk a négy háborús esztendő gazdálkodási eredményére. Az első háborús üzletévben még csak alig 90 000 korona nyeresége volt a gyárnak, a negyedikben viszont már az elsőnél tízszer nagyobb üzemfelesleget ért el. Ez a megnövekedett eredmény azonban nem az időközben történt kétszeres alaptőke-emelkedésnek volt a következménye. – A sörgyár sohasem szenvedett hiányt. A tőkeemelések inkább csak bizonyos arányosítás célját szolgálták. 1916–17-ben ugyanis, amikor egymillióval emelték az alaptőkét, másfélmilliót fektettek értékpapírokba, s az 1918. június 4-i kétmillióس tőkeemelésből 600 000 korona vándorolt hadikölcsönökbe és kb. egymillió a patronáló bankba. A gyár piacának növekedése a több mint félmillióس sörszámla emelkedésében mutatkozott meg.

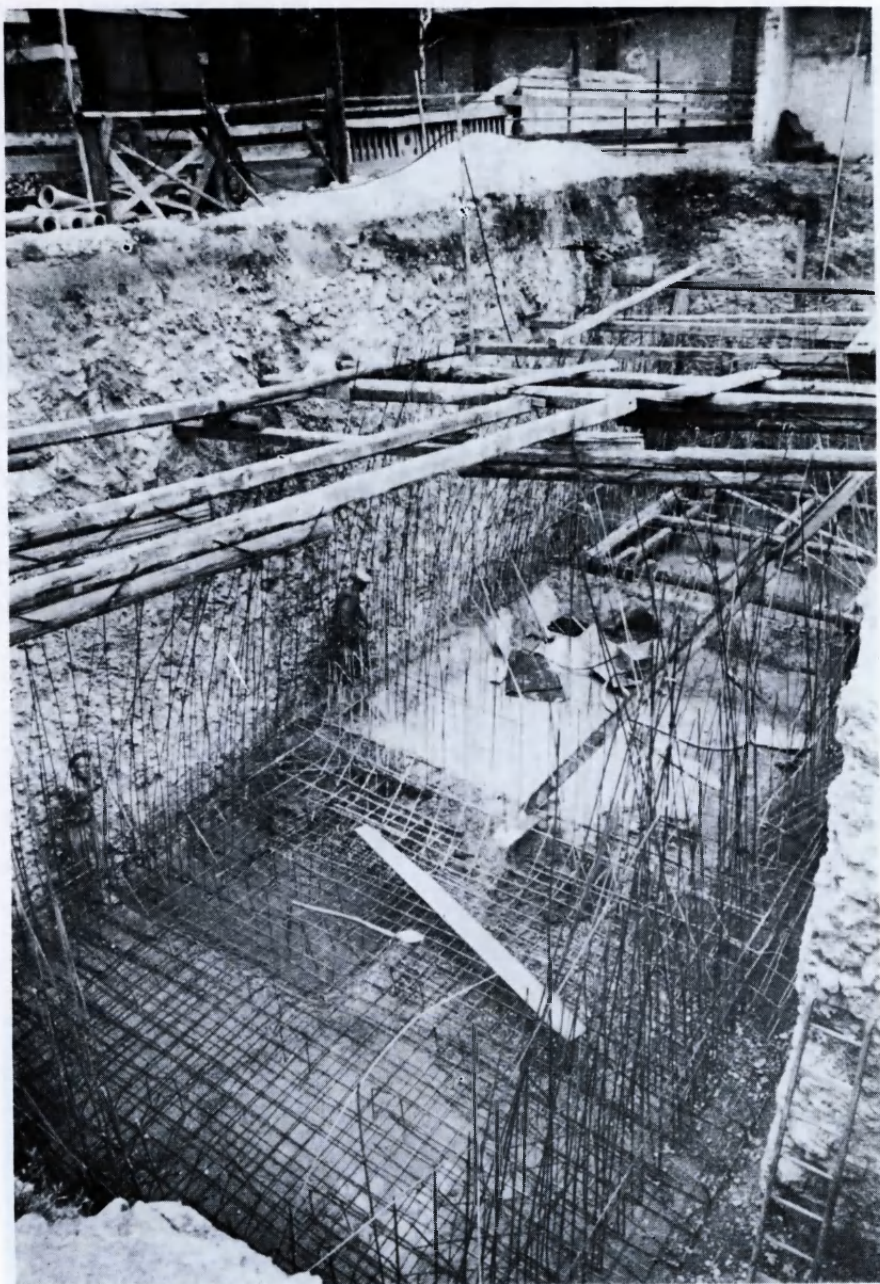
200-800 hektoliteres kádak sorakoznak az erjesztőpincében

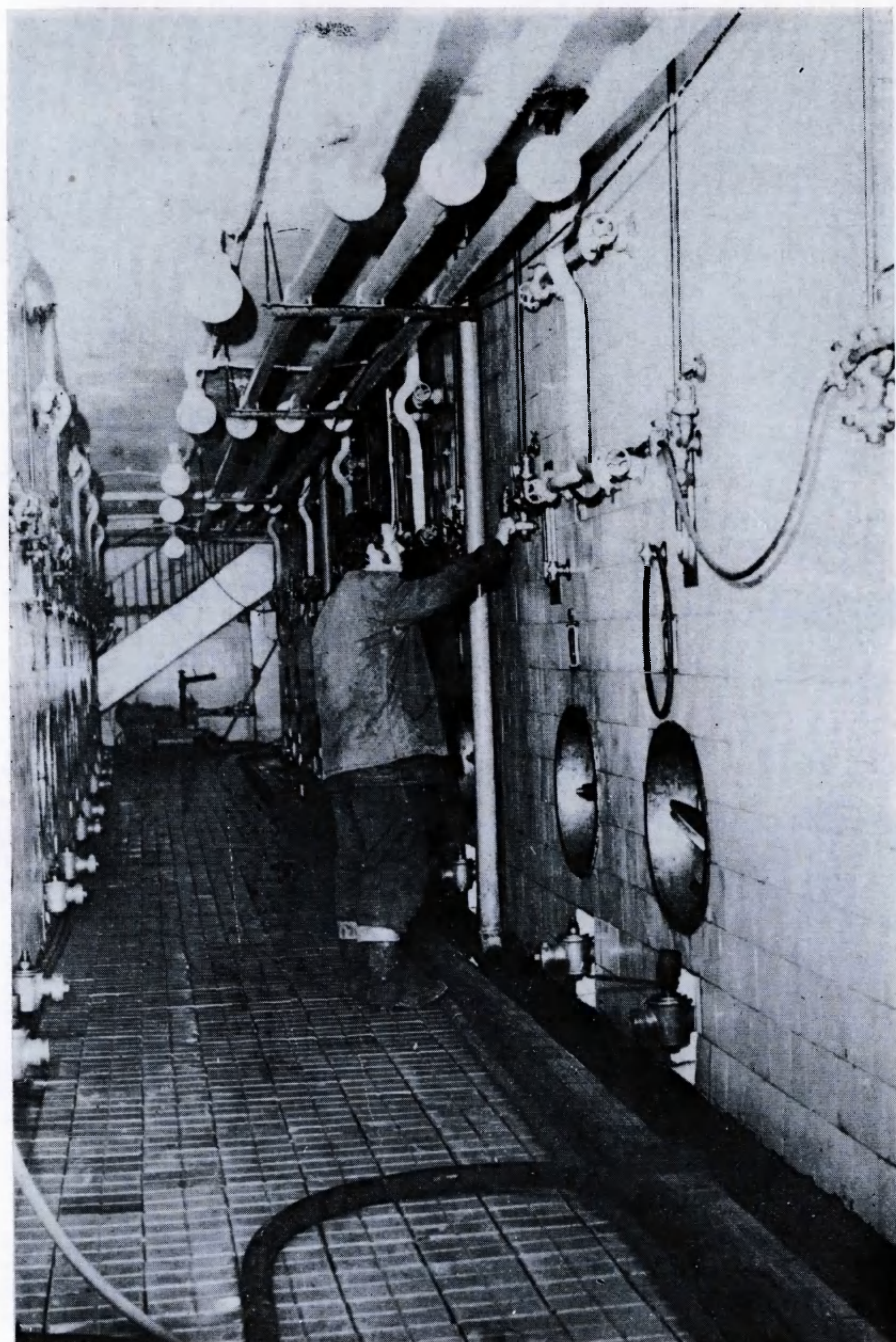
A régi erjesztő

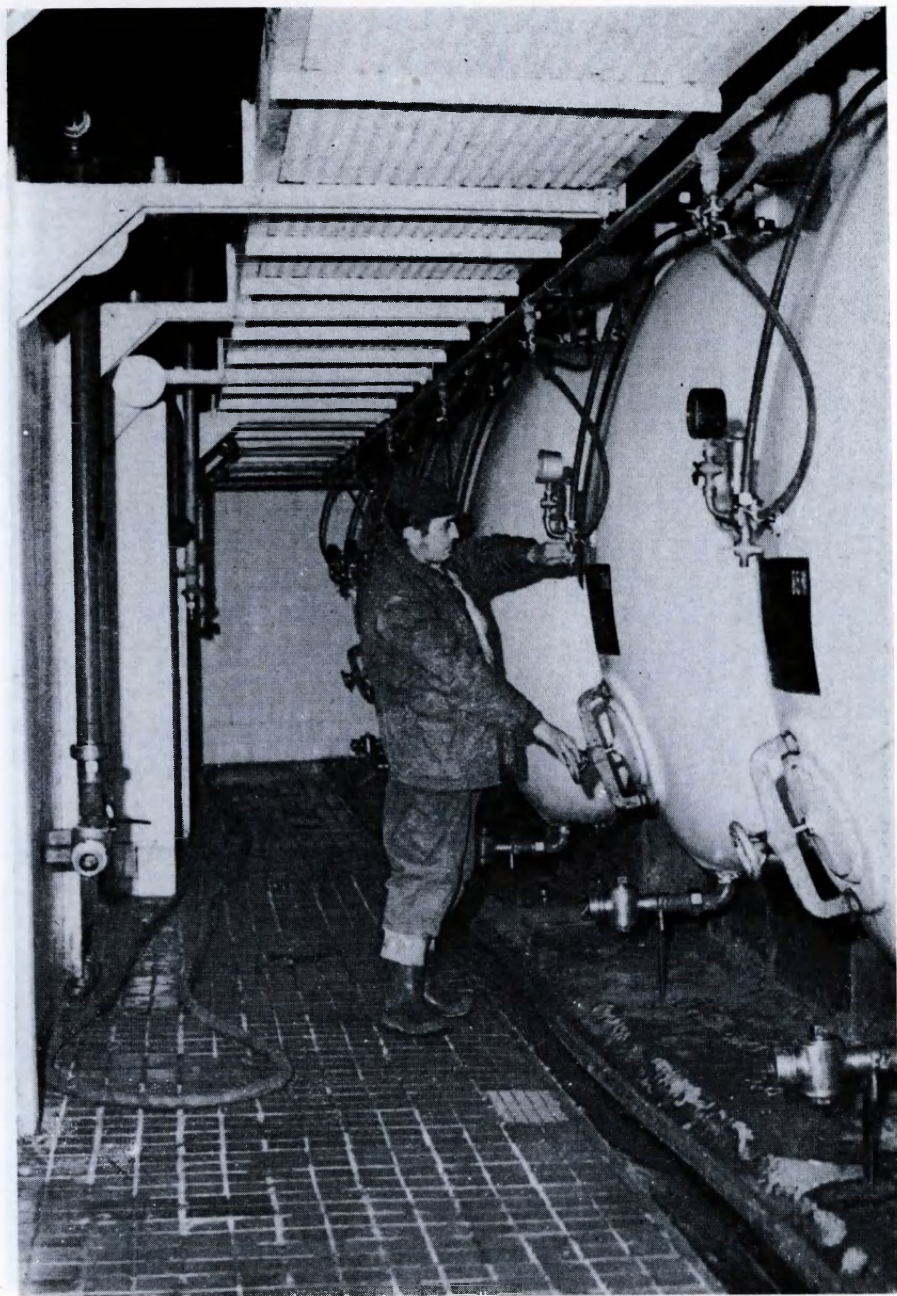
A nyolcvanmilliós rekonstrukció – amelynek során az erjesztő és ászokblokk is készült – 1967-ben kezdődött el

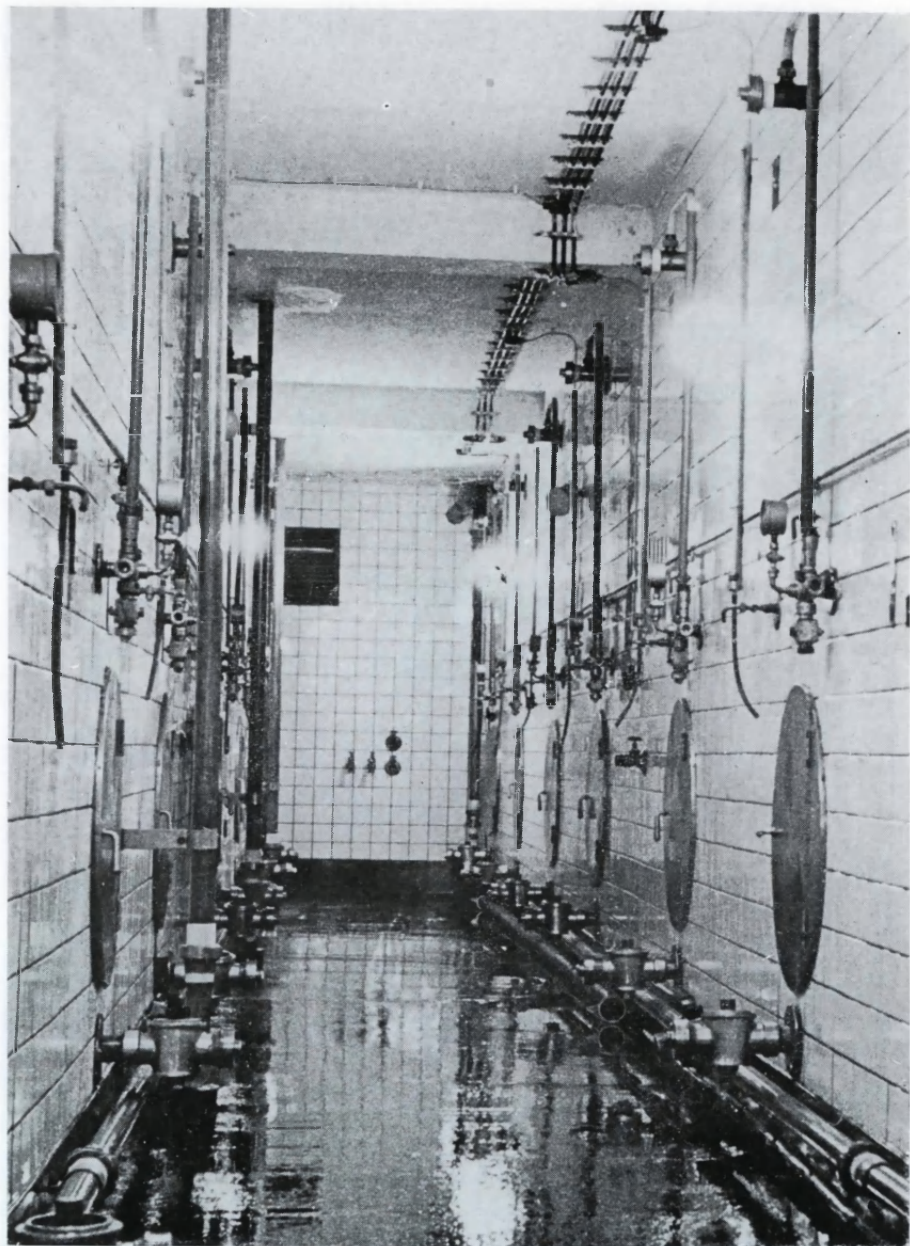
Az erjesztő alatt három szinten belyezkedik el az új ászokpince

A betontankos ászokpince. Az összes ászoktér bruttó űrtartalma 58 268 bektoliter

A falak mögött 60 óriási alumíniumtánc

A folyókat a mennyezetig febr csempék burkolják

1958-ban véglegesen búcsút mondtak a pincékben a fabordóknak

A SZERB MEGSZÁLLÁS ALATT

1918. november 14-én az S.H.S. királyság (szerb–horvát–szlapon) hadserege bevonult Pécsre. A megszálló csapatok a királyság tőkéseit képviselve eleinte nem avatkoztak a város ügyeibe, de májusban már lefoglalták a gyár gépeit és sok nehézség árán felraktározott anyagkészletét. A zsákmányoló bizottság a pécsi részvénytársaságokat, tehát a Pannónia Sörfőzőt is sequestrum alá helyezte. Megengedték, hogy az üzemek termelésüket tovább folytathassák, de eleve lekötötték az üzemköltségen felül megmaradó hasznot az S.H.S. királyság kincstára részére azzal az indokolással, hogy ezt a békekötés alkalmával a Magyarországra kivetendő hadisarcba fogják beszámítani.

A szerb megszállás alatt a termelés lassú szabotázzsal folyt. 1919. február 22-én általános sztrájk tört ki tiltakozásul ama kísérlet ellen, hogy Pécsre is az S.H.S. királysághoz csatolják. A Pécsi Napló február 23-i számában így írt: „A munkások beszüntették a munkát, csatlakoztak hozzájuk a tisztviselők is. Bezártak minden kereskedést és egyéb üzletet. A délelőtti folyamán népes deputáció kereste fel Radovanovics Stevo alezredest, akinek 13 pontból álló memorandumot nyújtották át.” – A Dunántúl így írt: „A munkások minden üzemben, kereskedésben letették a munkát. Ehhez a munkabeszüntetéshez csatlakoztak a vasutasok, postások és az összes tisztviselők. A délelőtti folyamán a munkásoknak, tisztviselőknek egy népes küldöttsége kereste fel a szerb parancsnokot.” A 13 pontos követelést Radovanovics nem fogadta el. „A városban egész nap csend és rend uralkodott. Rendzavarás nem történt. Az utcákon szerb őrzőjáratok cirkálnak”, – fejezte be cikkét az újság.

A pécsi sztrájkhoz egész Dél-Baranya csatlakozott. A sztrájk 17 napon át tartott. A megszálló katonai parancsnokság végül is a munkásokat a munka felvételére, s a kereskedőket a boltok kinyitására fegyverrel kényszerítette.

Dr. Visy László a szerb megszállás nehéz éveiben egyike volt a megszállók elleni propaganda szervezőinek és a magyarság ébrentartóinak. Ezért a nyílt agitációs tevékenységéért eleinte csak zaklatták, majd később el is fogták és hosszabb időre Valjevoba túszként internálták.

A megszállás idejéről csak véletlenül maradt hivatalos irat a városban.

A kivonuló szerbek minden aktát, amit csak tudtak, magukkal vittek. A gyár irattárában azonban megmaradt például a havidíjasok 1919. márciusi fizetési jegyzéke, mely szerint Szegő Pál üzem- és ügyvezető 3000, Forbát Arnold ügyvezető alelnök 2500 korona havi illetményben részesült. A dr. Kaufer helyébe került dr. Szegő Sándor „jog és munkásügyintéző”, vállalati ügyésznek 1800 korona, Steiner (később Szilas) könyvelési osztályfőnöknek havi 840 korona volt a fizetése.

1919 májusában a sörgyár úgynevezett „zárgondnokot” kapott.

A megszálló hatóság július 5-én Szegő Pál igazgatót szerb–magyar nyelvű irattal az adókövetőbizottság póttagjául kinevezte, – Szegő viszont július 15-i keltezéssel Baranyavármegye S.H.S. királyi főispánjához kérvényt nyújtott be, melyben tiszte alól felmentését kérte.

Az üzleti év szokásos zárási idején az év mérlegének elemzése helyett 1919 végén a Pécsi Napló csupán ennyit írhatott: „A Pannónia Sörgyár termelése a háborús termeléssel párhuzamosan halad. Az árak a nyersanyag beszerzési nehézségei következtében magasak. Az idei évben valamivel javult a termelés kvantuma, s ha a forgalom megnyílik, jelentős fokozás várható. A megszálló francia csapatok Szegedre nagyobb mennyiségben vitettek Pannónia sört.”

Munkabér és munkaviszony egyezmény

1920. április 25-i számában a Pécsi Napló gyors hírként közölte: „bér-sztrájk a sörgyárakban. – A Pannónia Sörfőző és a Részvénytársaság sörgyár munkásai 50⁰/₀-os béremelést követelnek. Szombat délre kérték az igazgatóságtól a választ. Miután az igazgatóság válasza nem elégítette ki a munkásokat, nyomban beszüntették a munkát.”

Alkusz János e sztrájkra így emlékezett vissza:

„1920. január 16-án a szerb megszállás alatt kerültem a gyárba mint géplakatos, vasesztérgályos. Nem 50, ahogy túlozva az újság írta, csak 25⁰/₀-os béremelést kértünk. Az igazgatóság ezt visszautasította. Ekkor a Mezőgazdasági Sörgyár dolgozóival együtt sztrájkba léptünk. Pénteken déli 12 órakor tettük le a munkát, s ekkor a sztrájektanyára mentünk. A sztrájektanya a mai Kamaraszínházban, akkor Uránia mozi helyiségében volt. Délután a gyár vezetőségével megkezdődtek a tárgyalások. Hegerth Antal, a Pannónia Sörgyár asztalosa volt a bizalmink. Az igazgatóság tiltakozott a béremelés ellen. A malátagyár a Pannóniában abban az időben még működött. Itt az árpa a szérűkre éppen le volt terítve, s hogy ez tönkre ne menjen, Szegő Pál igazgató és testvére, dr. Szegő Sándor, a gyár ügyésze, valamint Kozák Albert (cseh ember volt) sörmester a sztrájkoló malátázók helyett 2 óránként megforgatta. Ha ezt nem teszik, 180 mázsa árpa ment volna tönkre. A 3 személy 8 munkás helyett dolgozott, ingre-gatyára vetkőzve izzadtak. Szombaton aztán 11 órára kértették a bizottságot, s kb. 20⁰/₀-os béremelésben meg is egyeztek. A Pannónia Sörgyár

80, a Mezőgazdasági Sörgyár 60 munkása szombat déli 12 órakor újra felvette a munkát. Megtorlás nem történhetett.'

A „Munkabér és munkaviszony egyezmény”-t 5 tételben, 6 oldalon kidolgozva július 29-én a sörgyár vezetősége részéről Forbát és Szegő, a Szakszervezeti Bizottság részéről Schmira Károly titkár, az összmunkásság nevében pedig a 10 tagú bizalmi testület: Szios István, ifj. Walcz Antal, Szalay Sándor, Szabó Lajos, Jancsók János, Pilcz Kálmán, Lotharecz Mária, Braunberger Bella, Alt István, Szupper Ferenc és Pécs szab. kir. rendőrkapitánysága nevében Polácsi főkapitányhelyettes írta alá.

Az egyezményből néhány pontot idézünk.

I. Munkaidő.

1. A gyárban a rendes munkaidő reggel 7 órától 2 órai ebédpihenővel délután 5 óráig tart, tehát 8 óra. A szombati napon azonban és a karácsony előtti munkanapon a munkaidő reggel 7 órától 1 órai ebédpihenővel 3 óráig tart, tehát 7 óra. Akik a rendes munkaidőn túl, vagyis összesen 8, illetőleg 7 óránál többet dolgoznak, az alábbi korlátok között túlóradíjazást kapnak.

2. Mindazon munkahelyeken, ahol a munkát folytatólagosan több csoport végzi, a munkások az illető munkahely felügyelője, illetőleg vezetője rendelkezése és beosztása szerint látják el munkájukat, munkahelyüket mindaddig el nem hagyhatják, míg a következő csoport által fel nem váltatnak.

II. Munkabér.

A sörilletmény kizárólag a munkás és háznépének közvetlen fogyasztására van szánva, az semmi szín alatt el nem idegeníthető, másnak el nem ajándékozható. A sörilletmény kiszolgáltatásához felhasznált palackok a gyár tulajdonát képezik.

III. Túlóra-díjazások.

1. Az összmunkásság a túlórák lehető mellőzésére törekszik, de tudatában van annak, hogy a sörgyár-üzem feltétlen megkívánja a túlóra munkát, elvileg azonban a túlórák száma nem haladhatja meg átlag a napi 2, illetőleg heti 12 órát, mégis, ha az ~~üzem érdeke~~ megkívánja szükség esetén a túlórák száma heti 18 óra is lehet. Veszély esetén, kár megelőzése, veszély leküzdése, a következmények eltakarítása végett korlátozásra tekintet nélkül teljesítendőek túlórák, de csak egy hétnél nem hosszabb időn át. – Kocsisok, csak abban az esetben tarthatnak túlórai díjazásra igényt, ha délután 5 óra, illetőleg szombaton 5 óra után küldetnek ki. Ha fűvás előtt, tehát délután 5 óra, illetve szombaton 3 óra előtt küldetnek ki, túlóra-díjazás csak akkor jár, ha oly hosszabb útra küldetnek, hogy előreláthatólag nem érhetnek vissza rendes munkaidőn belül, ilyenkor rövidebb útra nem jár túlóra-díjazás.

IV. Szabadnapok.

A vasárnapi napokon, valamint a karácsony első napján teljes munkaszünet van. A munkások május 1-én is teljes munkaszünetet tartanak. – Azonban ezeken a napokon is a malátázók és szárítók ellátják a malátázással járó munkát, a tej- és jégkihordó kocsisok pedig lebonyolítják a tej- és jégkihordást, s ha a pincék hőmérséklete, valamint a jéggyártás megkívánja, úgy a kazán és

gépház személyzete, valamint a jéggyári személyzet is köteles az üzemi munkát ellátni, úgy a kocsisok, mint a tehenesek a rájuk bízott jószágot ápolni és itatni, a kocsisok még ezen kívül vasárnap délelőtt a kocsikat megkenni kötelesek.

V. Vegyes intézkedések.

1. Az összmunkásság ragaszkodik ahhoz, hogy a gyárban csak olyan ipari és segéd munkások dolgozhassanak, akik tagjai a szervezetnek. E követelésnek megfelelően az üzemben állandó alkalmazásban csak szervezett ipari és segéd munkások dolgozhatnak. Ha bizonyos munkanemre, szakra, vagy időre megfelelő szervezett munkás nem volna kapható, úgy szervezetlen munkás is alkalmazható, aki azonban 8 napon belül köteles a szervezetbe belépni. Ha a gyárban alkalmazott szervezetlen munkás vonakodik a szervezetbe belépni, elbocsátandó. – Az újonnan felvett munkások, így természetesen a kocsisok is, 6 heti próbaidőre vétetnek fel, mely próbaidőn belül bármely este kiléphetnek, vagy elbocsáthatók.

A munkások igazságos, méltányos és tisztességes bánásmódban részesítendők, viszont a munkások is illedelmes magaviseletet kötelesek tanúsítani feljebbvalójukkal szemben. Magáncélokra a feljebbvalók, felügyelők a munkásokat csak az üzem- és ügyvezető igazgató kifejezett hozzájárulásával használhatják fel.

Személyes bosszúból nincs helye elbocsátásnak, ha valaki személyes bosszúból bocsáttatná el, a bizalmi férfiak útján az igazgatóságnál sérelme orvoslását kérheti. Kizárólag az üzem- és ügyvezető igazgató, vagy általa erre kifejezetten felhatalmazott alkalmazott bocsáthat el munkást.

A gyári munkásság egy tisztességes, tiszta és fűthető étkező szobát kap, mely el van látva asztallal, ülőhelyekkel és fogassal. A kocsisok szintén kapnak egy egészséges, tiszta és fűthető szobát, mely az ügyeletes kocsis részére ágygal és pokróccal is el van látva. A malátázók és szárítók tisztességes alvóhelyet, ágyat és ágyneműket kapnak, a gyárban tartózkodás idejére.

A betegsegélyző díjat a törv. értelmében fele részben a munkások, fele részben a vállalat fizeti. A munkások által fizetendő fele díj hetenként a bérből le lesz vonva.

Betegség esetén a munkások nem tarthatnak igényt fizetésre, vagy sörre. A gyárban előfordult balesetekből kifolyó munkaképtelenség esetén a megbetegedett munkás teljes bérét 3 napon át, a sörjárandóságának pedig a felét legfeljebb 2 héten át kapja. Az igazgatóság különös méltányosságból az arra érdemes egyéneknek sörjárandóságát továbbra is megadhatja.”¹

Az új batárok között

A pécsi Iparosok Lapja 1920. december 26-i számában a következő hirdetés jelent meg: „Pannónia Sörfőző R.T. Pécs. – A gyár fennáll hetvenkét esztendeje. Sürgőncím: Pannónia sör. – Magyarország egyik legnagyobb vidéki sör és mûjég- és malátagyára, Sörgyártmányai a legkitünőbb bel- és külföldi

A békeszerződés által megváltozott viszonyok miatt kevés magyar iparág szenvedett annyira, mint a söripar. A régi ország termelőképességének $70\frac{0}{10}$ -át adó budapesti sörgyárak megmaradtak akkor, amikor a sörfogyasztó vidékek legnagyobb részét más országokhoz csatolták. A lakosság 18,26 millióról 7,48 millióra csökkent, hegyi szőlőinknek ugyanakkor kb. a felc, homoki szőlőinknek pedig csaknem $90\frac{0}{10}$ -a megmaradt. A népsűrűség és a mezőgazdasági népesség arányszámainak összevetése szerint Magyarország nemhogy megtartotta őstermelői jellegét, de Közép-Európa államai közül a legőstermelőbb lett Európában Francia-, Spanyol- és Olaszország mögött a negyedik legnagyobb bortermelő Magyarország volt, de a bortermelő területet a megművelt terület-hez viszonyítva, nem is állt mögöttük. A magyar bor kivitele az Osztrák–Magyar Monarchia közös vámterületének megszűntével lehetetlenné vált, így a borfeleslegék ráncszedtek a piacra és lenyomták az árat, s ez természetesen a sörfogyasztás zuhanásszerű visszaesését is eredményezte. Magyarország Európa egyik legtöbb bort fogyasztó állama lett. Amíg 1925-ben Németországban 4,9, Csehszlovákiában 3, Ausztriában 10, addig Magyarországon fejenként 38 liter bort fogyasztottak, ami a háború előtti mennyiségnek több mint kétszerese.¹ Bizonyításra bizonyosan nem szorul az, hogy egy borfeleslegben élő népnek sört eladni nehéz feladat. A sört egyébként sem lehet életszükségleti cikknek tekinteni. Az emberek sörfogyasztásában a mindenkori idők gazdasági viszonyai is tükröződnek: fellendülés idején a sörfogyasztás emelkedik, szűkös helyzetben csökken.

Fúzió a Mezőgazdasági Sörgyárral

Alig távoztak a szerbek Pécsről, szeptember 16-án a Pannónia és a Mezőgazdasági Sörgyár fúziója tárgyában a tárgyalások már meg is kezdődtek, s először „Pro memoria” határozatokat fogadtak el, majd a végső megállapodást szeptember 28-án kötötték meg.² A megállapodás első mondata a következő

volt: „Kötelezőleg kijelentjük, hogy sör- és jéggyáruzemünket a mai nappal, sörüzletünket pedig a még meglévő sörkészletünk kiárúsítása napján végleg megszüntetjük.” A 6 oldalas megállapodás már csak a részleteket rögzítette.

A Mezőgazdasági Sörgyár és Gőzmalom R. T. még 10 évet sem ért meg. Ez volt tehát az a rejtélyes „felkészülés”, amiről Forbát már az 1918. június 4-i közgyűlésen említést tett. Elsősorban ez indokolta akkor a gyár alaptőkéjének felemelését. A cél a Mezőgazdasági Sörgyár megszüntetése volt. A közgyűlésen e célt akkor így fogalmazták meg: „az esetleges ipari koncentráció”, – „az érdekkörbe vonható vállalkozások”. Forbát szavai realizálódtak, az elgondolás beteljesült. A Mezőgazdasági Sörgyár gépeit leszerelték, ezeket a Pannónia átvette, s a régi sörgyárból raktár lett. A malom megmaradt, falán a márványtábla:

Épült 1912 évben
Zsolnay Miklós főrendi nagygyáros
igazgatósági és
Jeszenszky Imre nagybirtokos
felügyelő bizottsági elnökök
Baumann Emil gyárigazgató
vezetése és
Wágner József sörmester közreműködésével
Károlyi Emil építész tervei alapján.

1921. november 4-re a város immár egyetlen sörgyára közgyűlését összehívta. A Pannónia utolsó gyűlését 1918. november 16-án tartotta, de ekkor már a szerb sequester alá is került. A megszállás alatt a gyár közgyűlést nem tartathatott. Az igazgatóság azonban a helyén maradt, s a vállalat ügyeit tovább vezette.

A vezetőség az elmúlt három esztendő üzletét egybefogta. A gyár „1919 májusától 1921 júniusáig – mondja a jelentés – az S. H. S. minisztérium által sequester alá volt helyezve és szerb zárgondnok rendeltetett ki vállalatunkhoz. A sequester lényeges károkat okozott társaságunknak és vállalatunkat állandóan létalapjában fenyegette, azonban óvatosan körültekintő eljárással és lényeges anyagi áldozatokkal a fenyegető veszélyt el tudtuk hárítani és vállalatunkat megkíméltük olyan károsodástól, amely existenciáját és jövő eredményes működését veszélyeztette volna.

Tisztviselőink és munkásaink magatartása a szocialista városi regime alatt is általában korrekt volt s csak igen kevesen akadtak, akik megfeledeztek a vállalattal szemben tartozó kötelességükről.

A fennállott nehézségek ellenére sikerült gyárunkat sértetlenül átmenteni a megszállás nehéz idején, sőt még értékes újabb berendezésekkel is kiegészíteni, így modern anyaelesztő tenyésztő állomást állítottunk fel és helyeztünk üzembe, ami által sörélesztő szükségletünket immár magunk tudjuk fedezni.”

Forbát a szerb megszállás éveiről beszámolva nem hagyhatta szó nélkül

a sztrájkot, de ezt nagyon jellemző módon úgy állította be, hogy „csak igen kevesen akadtak, akik megfeledeztek a vállalattal szemben tartozó kötelességükről”. – Forbát megfogalmazása nem fedte a valóságot. Ha valóban csak igen kevés lett volna a munkaviszony-javítást és béremelést követelők száma, czekek a „kötelességükről megfeledezőket” Forbát simán elbocsátotta volna. A helyzet egészen más volt. Összesen 130 munkás dolgozott a szerb megszállás idején a gyárban, s ha 10 főből állt csak az a küldöttség, amely a gyár vezetőségének a munkásság követelését átadta, s végül a létrejött megállapodást aláírta, akkor itt nagyon is szervezett, egyöntetű akaratról lehet csak beszélni, tehát a helyzet Forbát állításával szemben csak fordítva lehetett igaz: igen kevesen akadhattak csupán, akik megfeledeztek a *munkástársukkal* szemben tartozó kötelességükről.

1 001 989 koronát tett ki a szerb államkincstártól való behajthatatlan követelés. Ennek ellenére mindhárom üzleti év eredménye olyan volt, hogy az a gyár belső megerősödését szolgálta annak ellenére, hogy a királyságban a magas árpaárak – mert rögtön aratás után kénytelen volt a gyár magát nyersanyaggal ellátni –, valamint a pénzkicseréléssel járó 30⁰/₁₀-os levonás (a sequester miatt az árpavásárlásra tartalékolt pénzt sem tehették bankba), az üzleti eredményt hátrányosan befolyásolta.

Mindezek a Mezőgazdasági Sörgyárat is érintették, de azt oly súlyosan, hogy a gyár létalapjában ingott meg, s ezért tudtak könnyen megegyezni abban, hogy a Mezőgazdasági Sörgyár termelését beszünteti, s vevőkörének sörrel és jéggel való ellátását a Pannónia veszi át. A békekötés után a sör főnyersanyagának, az árpának ára a magyar gazdasági viszonyok, s a valuta romlása miatt a magyar területen is elérte már a békebeli árak több mint százszorosát. Még rosszabb arányban emelkedtek a sör- és műjéggyártáshoz szükséges többi nyersanyagok árai.

A Pannónia tőkeszükséglete ismét nagy mértékben megnőtt, s ezért a 4 milliós alaptőkéjét 10 millió koronára emelték fel. S mivel a részvénytársak nem névre, hanem „bemutatóra” szóltak, a pécsi és a kőbányai „Fővárosi Sörfőző R. T.” között egyre szorosabbra fűződött a kapcsolat. A „Fővárosi Sörfőző” néhány tagja – a személy, illetve az összeg gyári titok volt – „Pannónia-részvényei” birtokában, a befektetett tőke arányában szólhatott bele a Pannónia ügyvitelébe. A tőke-adta beleszólási jog által lett a pesti Hazai Bank, illetve a „Fővárosi Sörfőző R. T.” a gyár ügyeiben érdekelt.

A Pannónia Sörgyár igazgatóságában Szegő Pál ezúttal már mint vezérigazgató szerepel, a felügyelő-bizottságba pedig új tagként Morvay István, a Hazai Bank R. T. h. igazgatója került.

Horthy ellenforradalmi rendszerének kiépülése Pécssett azzal kezdődött, hogy a Kerületi Nyomozó Csoport a pécsi vállalatokról kimutatást készített. A rendőrség nyomozási adatainak feldolgozását 1921. december 6. után fejezhette be. A Pannónia Sörgyár Irattára ugyanis egy 1921. december 6-i keltezésű, de címzés, aláírás és iktatás nélküli lila indigóval készült másodpéldányt őriz, melynek címe: „A vállalatunkra vonatkozó adatok ismertetése.” A 10 pontba

foglalt irat kérdésekre ad feleletet. Az 1. pont után hosszú üres hely van kihagyva, s ide ceruzával ezt írták: „bélyegző”. Utána ez következett: „távirati címe: Pannóniasör Pécs”. A 10. pont gazdasági kérdésekre ad választ. A politikai természetű kérdésekre úgy látszik, más adhatott felvilágosítást, mert erről másodpéldány nem készült. A többi pont a következő volt:

2. Alapítási év: 1848. Részvénytársasággá alakult: 1911. Vezérigazgató: Szegő Pál.
3. Alapítke 10 000 000 korona, évi forgalom 50–60 000 hl. között.
4. Évi termelőképesség 168 000 hl . . . Munkások és tisztviselők száma 150, gépek teljesítő képessége 250 HP.
5. Vörösrézből készült 4 főzőüst rendszerű, gőzfőzésre berendezett főzőház automatikus töltő, fejtő, és továbbító berendezésekkel.
6. Sör-, maláta- és műjéggyár.
7. Fentieket.
8. Különlegessége: „Pannónia” dupla malátasor.
- 9.. Millenniumi és pécsi kiállítási aranyérmek stb.
10. Kivitel Jugoszláviába és a tenger mellékre.

A kerületi nyomozó parancsnokság a város üzemcineinek adatait összesítette, s ennek a következő címet adta: „Kimutatás a nagyipari munkásállományról és annak politikai irányú tagozódásáról.”³ A kimutatásban 41 vállalat szerepelt, s ezek sorrendjében a Pannónia Sörgyár a 24. volt.

A Pannónia Sörgyár e kimutatásban a következő képet adta:

A gyár megnevezése	Alakulási év	Munkások száma		Munkások politikai irányú tagozódása	Mozgalmak 1919–1921 között
		rendes időben	1921-ben		
Pannónia Sör-főző és műjéggyár R. T.	1848	150	150	párton kívüli 100 ^{0/0}	Önálló mozgalom nem volt, általános mozgalomkor 2-szer félnapos sztrájk

A kőbányai „nagybácsi”

Az 1922. év azzal kezdődött, hogy az élelmezési munkások – ide tartoztak a sörgyár munkásai is – február 23-án taggyűlést tartottak, melynek előadója Vági István párttitkár volt. A gyűlés az éjjeli munka törvényileg való be-szüntetését, s a munkaidő kezdetének reggel 6 órában való megállapítását kö-vetelte.⁴

Pécs 33 hónap után újra a hivatalos Magyarországhoz került. A Hazai Bank, illetve a kőbányai vezetőség igyekezett a gyárral a régi kapcsolatot fel-venni. Szegő igazgató 1922. május 26. és 27-én kelt levelére május 30-án Kell Sándor, a Fővárosi Sörfőző R. T. vezérigazgatója a következőket válaszolta:

„Ami b. utóbbi levelének üzleti részeit illeti, intézkedtem ugyan, hogy jobb hordókat szállítsanak le, ámde hordókészletünk nagyon megcsappant és nincs miből választani. – Ez-ídszerint, sajnos, még mindig teljesen tájékoztatlan vagyok annak tekintetében, hogy mennyi sört akarunk Önöktől átvenni, tájékoztatlan vagyok egyrészt azért, mert nem tudom, hogy a képviselői választások után milyen lesz a sörforgalom? Azt sem tudom, hogy mikor fog a várható söráremelés életbe lépni, illetőleg milyen megszorító hatása lesz ennek a sörfogyasztásra?

Úgy gondolom, hogy Ön mindenesetre nem riszkál azzal semmit, ha úgy számítja, hogy a mostani napi mennyiségeket 5–6 hétig még folytatólag átveszszük, mert hiszen a 13 fokos sörnek semmi baja sem támadhat, ha az a rendes időn túl is raktározna Önöknél, azért, mert mi az esetleg visszafelődött sör-eladás folytán nem tudnánk folytatólag ezen arányos mennyiséget Önöktől átvenni.”⁵

„Riszkál” vagy nem riszkál, tény, hogy a „Pannónia” bizonytalanságban élt. A budapesti főnökség intézkedett ugyan, hogy „jobb hordókat” küldjenek, de a jobbakk Budapestben maradtak . . .

1922. május 31-én a gyár a Róka Automobil R. T.-től egy Benz-Gaggenau tehergépkocsit vásárolt. Ez lett a gyár második gépkocsija.

A szerb megszállás 33 hónapja a sörgyárat bizonyosan eléggé kiszarolta, de mégsem azért annyira, hogy vesztésre kerüljön. A régi magyar közigazgatási formák közé visszakerülve pedig – ahogy Kell Sándor vezérigazgató levele is mutatja – a pécsi sörgyár a kőbányai „nagybácsitól” sem sok segítséget kapott, ez a kapitalista gazdasági összefonódásnak inkább csak az előnyeit igyekezett kihasználni.

Az elvesztett háborúval az országra szakadt ínséges helyzetben Pécs város tanácsa is azon volt, hogy bevételeit biztosítsa, sőt növelje. A városi tanács figyelmét sem kerülte el az a tény, hogy a háború alatt a sörgyár tetemes nyereséggel dolgozott, s ezért 1922. március 10. napjától kezdődően hektoliterenként 200 korona úgynevezett „sörfogyasztási” adópótlékot vett ki.

A Pannónia Sörgyár a városnak ezt a rendelkezését is ügyesen a maga hasznára fordította. A sörgyár a saját dolgozói munkalehetőségének biztosítására hivatkozva, a gyár bezárását kilátásba helyezve, kérelmet nyújtott be a városhoz. A június 24-én tartott tanácsülés a kérvény hatására a sörgyár termékeinek adópótlékát 200-ról 50 koronára szállította le és egyben ígéretet tett, hogy a „Pécsre szállított nem pécsi gyártmányú sört vagy a kövezetvámdíjtétel felemelésével, vagy más megfelelő címen olyan összeggel fogja megterhelni, hogy a Pannónia Sörfőző R. T. a nem helybeli sörgyárakkal szemben versenyképességét fenntarthassa.”⁶

Ahogy a tanácsülési határozat megtörtént, rögtön másnap a sörgyár és az „Első Magyar Részvény Sörfőzde R. T. raktára Cserta Antal” pécsi cég az általuk Pécs város területén forgalombahozott sör után számítandó sörárak ügyében megállapodást kötött.⁷ A kettőszázcezer korona bíróilag sem mérsíkelhető kőtbéres megállapodás szerint Cserta Antal kötelezte magát, hogy „Pécs terü-

letén 10 és $\frac{1}{2}$ fokos sörnél alacsonyabb foktartalmú sört forgalombahozni nem fog mindaddig, míg a Pannónia Sörfőző R. T. maga részéről a netán megváltozandó termelési feltételekre tekintettel 10 és $\frac{1}{2}$ -nél alacsonyabb foktartalmú söröket nem fog forgalomba hozni."

A megállapodás szerint tehát a

„hordó világos sör hektóliterenként	3800 K.,
hordó barna	4200 K.,
világos sör palackonként	28 K.,
barna	32 K. volt".

Cserta kötelezte magát továbbá arra, hogy „az általa gyártott müjeget a Pannónia Sörfőző R. T.-gal legalább egyenlő árakon fogja eladni, vagyis iparüzőknek táblánként 24 koronájával, magánosoknak pedig 30 koronájával.” – A Pannónia Sörfőző R. T. is kötelezte magát viszont arra, hogy „az eddigi városi minőségi sörért Pécs város területén a maga részéről szintén a felsorolt árakat fogja számítani és annál alacsonyabb árakon Pécs városában nem fog sört, illetve müjeget eladni.” – A szerződést „Pécs város területén fogyasztásra kerülő sör minőségének és foktartalmának megóvása érdekében” szép, eszmei szavak kíséretében kötötték.

A megállapodás után három nappal a gyár már röpcédulákon adta tudtul az 1922. június 29-től érvényes árakat. A röpcédula a palackok és hordók ügyé-

A „Pannonia“ Sörfőző Részvénytársaság Pécsen termékeinek árai 1922. június hó 29-től kezdve:

Hordósör hektóliterenként:
Városi fogyasztási és forg. adóval együtt

5.10 lit. palacksör 100 palackonként:
Városi fogyasztási és forg. adóval együtt

Világos „Szalon” sör	K 3.800.—	Világos sör	K 2.800.—
Törv. védj. világos „Pannonia” sör „	4.200.—		
barna „Pannonia” „	4.200.—	Barna sör	K 3.200.—
Műjég ára házhoz szállítva 125 kg.-os táblánként	K 24.—		

További intézkedésig a fővárosi sörfőzdek által felszámított hl.-kénti, illetőleg 100 palackonkénti K 120.— szállítási díj fenti árakban szintén belefoglaltatik.

A palackokért darabonként 40.— korona betét fizetendő, hiányzó gummitárcsáért darabonként 4.— korona fizetendő.

Kölsönedényeink kizárólagos és elidegeníthetetlen tulajdonunkat képezik és esetleg hiányzó darabok ezidőszertint a következő árak mellett térítendőek meg:

Hordók: 200 literes 8.000.—, 100 literes 6.000.—, 50 literes 4.000.—, 25 literes 3.000.—,
125 literes 1.500.— korona darabonként.

Vasárnap a sör házhozszállítása szünetel.

vel is foglalkozott: „A palackokért darabonként 40,- korona betét fizetendő, hiányzó gumitárcsáért darabonként 4,- korona fizetendő – mondta az új rendelkezés. – Kölcsönédényeink kizárólagos és elidegeníthetetlen tulajdonukat képezik és esetleg hiányzó darabok ezidőszerint a következő árak mellett térítendőek meg: hordók: 200 literes 8000,-, 100 literes 6000,-, 50 literes 4000,-, 25 literes 3000,-, 12,5 literes 1500,- korona darabonként. Vasárnap a sör házhozszállítása szünetel” – jelentette be végül a tájékoztató.

1922 nyarán a sörgyár 14 házának – a Makár u. 75., 78., 80., 82., a Tavaszi u. 1., 3., 5., 7., 9., 11., és Nyár u. 15., 17., valamint a Damjanich u. 52. sz. – igénybevétel alól való mentesítését kérte. Az Államrendőrség pécsi Kapitánysága, ezt, mint lakáshivatal, meg is adta. Indokolásában ez szerepelt: „A Pannónia Sörfőző R. T. részére történt mentesítést fontos közérdek kívánja. Ettől függött gyári termelésük gyarapítása, csak így képesek szakmunkásokat felvenni, ilyenek pedig Pécsen nem léteznek, s ezeket felfogadni csak akkor lehetséges, ha ilyeneknek lakást biztosítani tudnak, ezt pedig a részvénytársaság csak úgy eszközölheti, ha a fentnevezett lakások a hatósági igénybevétel alól mentesítve vannak, enélkül productiv munka nem is képzelhető.” – A gyár kérelmében felhozott és a rendőrség által is megerősített indoklás azonban csak részben volt igaz. Mind a 14 házban nem is laktak szakmunkások. A Sörgyár ugyanis 1923-ban egy fellebbezést nyújtott be a Kapitánysághoz, melyben panasszal élt. A hatóság a gyár Tavaszi u. 7. szám alatti házának szoba-konyhás lakásában élő Jozipovics Ignácznénak egy nem sörgyári alkalmazottal való lakáscserét engedélyezett, holott Jozipovicsné „1921. év végéig vállalatunk szolgálatában állott – mondja a sörgyári fellebbezés –, a kérdéses lakást, mint természetbeni illetményt, mint munkáslakást bírta. – Tény, hogy nevezett 1921. év óta szolgálatunkban nem áll, nem vitás azonban, hogy azon, csakis a lakásinségből kifolyó ok miatt, mert őt másutt ezideig elhelyezni nem tudtuk, bár a végrehajtást a Tek. Hatóságtól már több ízben kérelmeztük, semminemű joghátrány nem érhet. – Özv. Jozipovicsnénak ezen kifejezetten munkáslakással semmiféle rendelkezési joga nincs.”⁸ Özvegy Jozipovicsné tehát nem volt szakmunkás, nem szakmunkást pedig olyat, akinek lakása volt csak munkája nem, a gyár ugyanis csakis bőven találhatott Pécsen.

1922. augusztus 20-án a Siklósi úti vásártéren Pécs a szerb megszállás alól történt felszabadulás évfordulóját ünnepelte. Az inséges időkre, a szürke hétköznapi életére jellemző az a hirdetés, ami erre az alkalomra a Dunántúl című napilapban megjelent:

„Árak: egy adag gulyás kenyérrel 50,-
egy pár virsli tormával, kenyérrel 30,-
egy pohár sör 15,-
egy liter bor (1918-as Vajda Ferenc hentes szőlőtermelőtől) 30 korona.”

Horthynak erre az alkalomra szintén volt „ajándéka”: a Szociáldemokrata Párt pécsi napilapja, a Munkás nem jelenhetett meg többé.

Október 3-án a sörgyár rendkívüli közgyűlést tartott. A közgyűlés össze-

hívására a valuta romlása miatt volt szükség. A közgyűlésen a nyersanyagszükséglet biztosítása, s a technika fejlődésével lépést tartva a berendezések felújítása, illetve kiegészítése céljából elhatározták, hogy a 10 milliós alaptőkét 26 millióra emelik, s ezért új tőke bevonásáról, új részvények kibocsájtásáról, illetve jegyzéséről intézkedtek. A gyár vezetőségében is változtatásokat hajtottak végre. A szeptember 2-án Badenben hirtelen elhunyt dr. Kelemen Gyula, az igazgatóság elnöke helyére buzásági Walder Gyula főrendiházi tagot, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület alelnök-vezérigazgatóját választották, s a vezetőséget 12 taggal egészítették ki. A 12 választmányi tag a következőkből állt: Almássy István főerdőtanácsos, dr. Hollán Péter posta és távírda titkár, Oberhammer Antal nemzetgyűlési képviselő (aki 1913-ban, mint Pécs szab. kir. város rendőrfőkapitánya hirdetményt tett közzé „a söröspalackok védelme ügyében”), Pilch Andor műépítész, dr. Schmidt Antal közkórházi igazgató, Surjánszky Ödön ny. jószágkormányzó, Fischer Béla megyei főjegyző (felesége dr. Visy László leánya volt), Linder Ernő, a Dunántúl című pécsi napilap főszerkesztője, dr. Pál Artúr földbirtokos (akinek felesége Forbát Emma volt), Rauch János, a városi Villanytelep és Villamos Vasút igazgatója, Sorsich Béla tábornok és dr. Szitányi Ferenc p. ü. minisztériumi titkár.

December 12-én Pécs szab. kir. városi pénzügyőri szakasznak a gyár az 1899. évi XIX. t. c. 8. §-ának 8. bekezdésében előírt kötelezettségének megfelelően jelentette, hogy az addigi sörmester, Kozák Adalbert alkalmaztatása december 13-tól megszűnt. A gyár új sörmesterévé Schmied Albert baseli sörmestert nevezte ki, „aki a segédek és munkások felügyeletével van megbízva és ki jogosult a pénzügyi közegeknek az előírt felvilágosításokat megadni, s a szükséges bejelentéseket megtenni.”⁹

A XII. évi rendes közgyűlést 1923. január 20-án Pécsen, 30-án pedig Budapesten a Hazai Bank Részvénytársaság üléstermében tartották.

A Pannónia Sörgyár fejlődése az 1921/22. évi üzleti évben is jelentős mozzanatokban mutatkozott meg. Az 1922. okt. 3-án elhatározott alaptőke-emelés az új értékpapírok eladásával sikerrel megtörtént. A megszűnt Mezőgazdasági Sörgyártól nagyobb mennyiségű üzemi tárgyat és segédanyagot is átvett a gyár. A Pannónia érdekkörébe került Első Kaposvári Sörgyár R. T. rekonstruálása és gazdasági megerősödése is befejeződött, s így Kaposvár és Somogy megye ezen egyetlen sörgyárának prosperálását is biztosították. Jelentékeny érdekeltiségeket vállaltak továbbá Pécs két modern szállodája, a Pannónia és Nádor Szállodát összekapcsoló Dunántúli Szállodai és Élelmiszer Üzemi R. T.-nál, s így a renoválás után elérték azt is, hogy a város legszínvonalasabb szállodái sörszükségletüket a Pannóniától szereztek be.

Ama törvényadta kedvezménytel, hogy az aktívák a vagyonszármazékokkal felértékelhetők, ez üzleti év mérlegében életem is, de miután az összes elhasznált leltári tárgyak még nem voltak pótolhatók, a felszerelések és berendezések felújítására „Felújítási tartalék számlát” létesítettek.

Az értékcsökkenési számlának a háború utáni viszonyok és ellenséges megszállás okozta nagyobb üzemelhasználódásnak megfelelően 960 000 koronával

és az alap kamataival történt növelése, valamint a gyári gépek, felszerelések és berendezések felújítási tartalékába helyezett 1 500 000 korona tekintetbe vétele után az üzletév eredményeképpen az 1921/22. évre vonatkozólag a tiszta 4 397 253 K. nyereséghez hozzáadva az előző évi 94 881 korona nyereségáthozatot, a tiszta nyereség összesen: 4 492 134 korona volt.

Az alapszabályszerű levonások után az 50 000 darab részvény után részvényenként 50 koronát, összesen 2 500 000 koronát fizettek. (Forbát csaknem 2 milliót kapott.) A felügyelő bizottsági tagok – 5 fő – 18 000 koronát, a választmányi tagok – 12 fő – 26 000 koronát kaptak. A tisztviselői nyugdíjalap javára 800 000 koronát fordítottak, míg a munkásjóléti alapra 200 000, a munkás segélyalap javára pedig 100 000 koronát. (A munkások és tisztviselők kb. 10:120 arányban álltak egymással.)

Malátexport

1923. január 5-én Török Sándortól egy Saurer-gyártmányú 3 tonnás tehergépkocsit vásárolt a gyár, s ezzel háromra nőtt a sörszállító eszközök száma. – Ugyanczen a napon iktatta a gyár a Mecsek Egyesület 500 K.-ról szóló nyugtáját „Szegő Pál tagtárs adományát, mellyel a Kardos úti menedékház kibővítéséhez hozzájárult”. (10 adag gulyás kenyérrel . . .)

Május 5-én a következő hirdetmény jelent meg a gyár hirdetőtábláján: „Vezérigazgató Urunk házasságkötése alkalmából a munkássegélyalap javára 50 000 koronát adományozott azzal, hogy ezen összeg „Szegő Pál és neje alap” elnevezéssel külön kezeltessek és egyben fenntartotta magának azon jogot, hogy ezen külön alap tőkéjéből és kamataiból a gyár segélyre szoruló gyermek munkásainak a segélyalap szabályzatától függetlenül is segélyeket utalványozhasson. Közöljük továbbá, hogy igazgatóságunk hozzájárult ahhoz, hogy a munkás segélyalap tőkéje után f. évi május hó 1-től kezdődőleg visszavonásig tizenöt százalékos kamattal téríttessék.”¹⁰

1924 április végén a Sörgyár 12 és 1/2 kg súlyú, táblánként 3500 korona árban 3 évre „jégszerződést” kötött özv. Cafilisch Kristófné, Gindl Dezső, Klein Imre, Morvay Dezső és Zdesek Ferenc cukrásszal, Éber Ferenc, Faubl József, Fleischer Mihály, Gadó József, Gergely Antal, Graumann Gusztáv, Grünberger József, Guttmann Mór, Gyula József, Gyulai Márton, Heim József, Hirt Ferenc, Hoffmann Antal, Klie János, Klein János, Kollár Károly, Körösty Vince, Lénárt Ernő, May István, Petrovics János, Pollák Jakab, Schlésinger József, Schweitzer Antal, Székely István, Ternay Vince, ifj. Teiszinger Ferenc, Vajda Ferenc, Wetring Eustach, Wortmann Andor hentes és mészárosokkal, valamint 36. ügyfélként Faragó Vilmos tejkereskedővel.¹¹

Pécs kereskedelmi és gazdasági viszonyaira vet fényt a lelkendező újsághír: „38 autó van Pécsen!” A város legtöbb adófizetőjének listáján pedig ebben az időben 2337 aranykoronával a Pannónia Sörfőző R. T. a harmadik helyen állt.

Özvegy Deák Ferencné 1924. szeptember 1-én lépett a gyár dolgozói sorába.

„Tizenhét éves voltam, a palackozóba kerültem. Ott dolgoztam 1951-ig, tehát 27 évig. Végtelenül sok hideget szenvedtem. Még akkor öltözőnk se volt, de még egy szekrény se, 19 fillér órabérem volt. Meztí-lábas fapapucs, zsákkötény. Csak a felszabadulás után jött meg a munkás-
védelem, akkor lett gumicsizma, gumikötény és kesztyű. Melegvizbe is csak lopva tettük a lábunkat, hogy a művezető meg ne lássa, mert akkor kikaptunk érte. Titkolni kellett, hogy fázunk. A fejteseknek, mikor vége volt, akkor télen is vízesen, meztí-lábasan lejöttünk cserepezni a hóba és az lett az eredmény, hogy 1951-ben kerültem a portára, mert kézre lábra megmeredtem” – írta életrajzi visszaemlékezésiben özvegy Deákné.

Október 8-án elhunyt Herbert János nyug. városi tanácsnok, a gyárnak részvénytársasággá való alakulásától fogva felügyelőbizottsági tagja, 17-én pedig buzsáki Walder Gyula elnök. Herbert helye üresen maradt, Grüner Tivadar kincstári főtanácsost, az Első Pesti Takarékpénztár Egyesület helyettes vezérigazgatóját alelnökké, a volt alelnök Szécsi Pál kincstári főtanácsost, a Hazai Bank vezérigazgatóját pedig elnökké választották meg.

A gyár főtörekvése a megváltozott gazdasági helyzetben az egyensúlyi állapot megteremtése, illetve megszilárdítása s a gyár termékeinek, a sör és jég árainak a korona értékvesztésével való összhangban tartása volt olymódon, hogy a vállalat továbbfejlődését, anyagi bázisát biztosítsák.

A tartós meleg és a száraz nyár a műjéggyár forgalmát előnyösen alakította, s a sörgyár másik melléküzletága, a malátacexport is hozzásegítette a vállalatot az üzletév nyereséges befejezéséhez. A Magyarországi Vidéki Sörfőzők és Malátagyárosok Egyesülete ugyanis az 1923/24. üzleti évre a Pannónia Sörfőző R. T. Pécssett céggel 29 vagon, a Mezőgazdasági Üzem és Malátagyár R. T. pécsi céggel 60 vagon, a Takách Testvérek csokoládépusztai céggel 7,5 vagonra kötött kiviteli szerződést.¹²

A december 10-én tartott közgyűlésen¹³ az 1923/24. évi, tehát a XIV. üzletév mérlegének bemutatásakor 394 220 485 korona tiszta nyereséget jelentettek be. Ebből többek közt a felügyelőbizottsági tagok 4 millió, a választmányi tagok tiszteletdíjára 2 millió 400 000 koronát, a munkás-segélyalap javára 30 millió koronát fordítottak. A 280 000 darab részvény után 1000 korona osztalékot, tehát 280 millió koronát fizettek. – (Négy felügyelőbizottsági tag volt, munkás 30-nál több...)

Pannónia Sörgyár-ból

*Ígár, hogy még akkor Tészevgy Társaság volt
mikor én léptem, 1924 Szeptember 1-én
17 éves voltam palackozóba kerültem ott dolgoztam
1951-ig tehát 27 évig végtelenül sok hideget szenvedtem
még akkor öltözőnk se volt de még egy szekrény se
19 fillér óra bérem volt, díszít lábas ja 1000 mész kardé
lábas bálé felszabadulás után jött meg a munkás
védelem akkor let gumis csizma, gumikötény és
kesztyű meleg vizbe is csak lopva tettük a lábunkat
hogy a művezető meg ne lássa mert különben akkor*

1925. júliusában Forbát, mint a pécsi Kereskedelmi és Iparkamara elnöke a minisztériumhoz felirattal¹⁴ fordult az 59805/1925 sz. rendelet módosítása ügyében, s kérte, hogy „vasárnap és Szent István napján a sörnek nagyban való eladása a korlátlan kimérési üzletek (vendéglők és kocsmák) zárójelbe legyen végezhető. A hivatkozott rendelet – írta Forbát – a városunkban lévő Pannónia Sörfőző Részvénytársaságot valósággal létében veszélyezteti. Ha ez a vállalat, amely ma sajnos kizárólag városunkra és a közeli környékre szállíthat, még a szállításban is korlátozva lesz s még akkor sem adhatja el termelt sörcit, ha arra vevő kínálkoznék és a söre szükség lenne, rövidesen bezárhatja gyárát és a munkanélküliek számát 150 fővel szaporíthatja.” – Forbát természetesen nem mint a sörgyár tulajdonosa kérte a vasárnapi szállítómunka engedélyezését, s természetesen nem a saját hasznát említette, szemforgató jóakarattal csak a 150 alkalmazottat sajnálta, aki munkanélküli lesz, hiszen a gyár, ha vasárnap nem szállíthat, be kell hogy szüntesse működését... Nem a 6 napi munka tehát, hanem a hetedik napi tartja Forbát szerint életben a gyárát...

November 18-án Szegő Pál már a „Fővárosi Sörfőző R. T.” levélpapírján írt Pécsre: Szegő állást változtatott, a Fővárosi Sörfőzőnek lett a vezérigazgatója, de megmaradt a Pannónia igazgatósági tagságában is. Levelében a Rókus dombon lévő ún. Cserta-kerttel határos szőlejét és a rajta lévő házat a gyárnak megvételre ajánlotta fel, – amit a gyár aztán meg is vásárolt.

A M. Kir. Pénzügyminisztériumnak az államháztartás helyreállításáról szóló 1924. évi IV. t. c. alapján kiadott 7000/1925. számú rendelete értelmében a gyár vezetősége elkészítette az 1925. évi október 1-ről szóló újértékelésű mérlegét. Csupán néhány adatot említünk ezúttal. Az alaptőke 28 000 darab, egyenként 30 pengő névértékű részvény lett. (A részvényeket kicserélték és felülbélyegezték.) A tisztviselői nyugdíj alap 24 000 pengő – 300 000 000 korona – munkás segély alap pedig 10 000 pengő – 125 000 000 korona lett.

1926. január 16-án Budapesten tartotta a sörgyár XV. évi rendes közgyűlését.

A valuta stabilizálódásával és az árak lassú kiegyenlítődésével a széles néprétegek életfenntartási költségei is kedvezőbben alakultak, s így természetesen a fogyasztóképeség is emelkedett. A sörfogyasztás emelkedéséhez a gyár kiváló termékei is hozzájárultak.

A közgazdasági viszonyok konszolidálódása azt is lehetővé tette, hogy az árakat a termelési költségekhez viszonyítva realisabb színvonalon állandósítsák, s hogy a nyersanyagszükségletet is a termelésnek megfelelő mértékben és kellő időben, előnyös árakon szerezhessék be.

A gyár érdekkörébe tartozó Első Kaposvári Sörgyár R.T. üzleti eredménye is kedvezően alakult.

A különböző levonások és tartalékolások után az 1924/25. év nyeresége 722 884 779 korona volt, s ebből 28 000 részvényre darabonként 2000 korona (100^{0/0}) osztalékot fizettek.

Forbát Arnold „Bevallás a vagyonadó és jövedelemadó 1926. évi kivetéséhez” című űrlap kitöltése alkalmával 1926. február 27-i keltezéssel sajátkezűleg írta be értékpapírjait. A 7 különböző fajta értékpapír közt első helyen ez áll: „28 000 drb. Pannónia Sörgyár 560 millió értékben.” – Az összes osztalékot tehát Forbát vette fel. Az adóköteles „Foglalkozása” rovatába ezt írta: „magánzó, sörgyári vállalati alelnök”. Forbátnak egyébként ekkor a Kaposvári u. 27. számú háznál, melyet „nyaraló”-ként tüntetett fel, 465 négyszögöl szőlje és 1256 négyszögöl kertje is volt, melynek értékül 30 millió koronát írt be. Ezen kívül még házbirtoka is volt: a Felsőmalom u. 22. sz. – Rákóczi u. sarok, (itt lakott 31 év óta), 300 millió, s a Vörösmarty u. 1. 115 millió értékben.

A barkányi „resti”

1926. január 1-től kezdődően 1933. december 31-ig terjedő 8 év tartamára Antal Jenő és neje szül. Breuer Ilonától, a gyógyfürdő bérlőitől a harkányi fürdőtelepen bárhol és bárhogyan kiszolgálásra, fogyasztásra kerülő minden étel és italműek – a tej és termékeinek kivételével – egyedül és kizárólagos eladási jogát évi 150 millió koronáért a sörgyár albércbe vette, az ezzel kapcsolatos vendéglőt a felszereléssel együtt pedig 250 millió koronáért vásárolta meg.¹⁵

A város közben sörfogyasztási adópótlékot vetett ki. A gyár ennek eltörlesztését kérte. A város a „helybeli sörtermelés válságos helyzetére való tekintettel” az adópótlék szedését 1926. január 1-től számított 2 év tartamra fel is függesztette.¹⁶

A Pannónia Sörgyár az 1926. évi április 11-én kelt okirattal a Magyar Kir. Államvasutaktól, ezek pécsi üzletvezetősége útján engedélyt nyert arra, hogy Harkányfürdő állomáson a pályaudvari vendéglőt a bemutatott terv szerint megépíthesse. A felépült „resti” 1938. aug. 1-ig – 10 évre – Zimmermann József bátaszéki lakos bérelte ki, de azzal a feltétellel, hogy minden sörszükségletét egyedül és kizárólag a Pannónia Sörgyártól szerzi be.

A mohácsi vész 400 éves fordulójára rendezett mohácsi ipari kiállításon a gyár aranyérmet kapott.

Október 28-án a pécsi Sörház utca 3. számú házban lévő vendéglőüzlet és az ehhez tartozó helyiségek bérletére az ingatlan tulajdonosa, özv. Schweitzer Józsefné a Sörgyárnak optiót engedélyezett, s a Sörgyár az optió jogáról lemondva hozzájárult ahhoz, hogy özv. Schweitzerné a vendéglőüzletet a hozzátartozó helyiségekkel együtt a Pécsi Keresztényszocialista Pincér Szakszervezetnek öt évre bérbeadhassa. – Annak fejében és annak ellenértékül, hogy a Sörgyár az optió gyakorlásáról lemondott, a bérlő Fuchs Sándor, Rostás József és Boronkay Gyula által képviselve kötelezte magát, hogy a Sörgyárnak november 1-től kezdődően öt egymás után következő éven át havonta, éspedig hónaponként előre 725 000 koronát fizet, s ugyancsak kötelezte magát, hogy minden sörszükségletét egyedül és kizárólag csak a Sörgyárnál szerzi be.¹⁷

Oklevél a mohácsi aranyéremről

1927. január 1-től a koronát a pengő váltotta fel. 1 pengő 12 500 papír-korona értékének felelt meg.

1927. január 27-én Budapesten a Hazai Bank R.T. üléstermében tartotta a sörgyár a XVI. évi rendes közgyűlését. Ez volt az első pengőben készült mérleg beszámolója. Forbát ezúttal új ranggal szerepelt: „a magyar országgyűlés felsőházának póttagja”.

A jelentés szerint a lefolyt üzletévben az időjárás szeptember hónap kivételével a sörfogyasztás szempontjából csaknem állandóan kedvezőtlen volt, a gyárnak mégis sikerült fogyasztókörét bővíteni, s a gyártmányok kiváló minőségével az előző esztendőк sörforgalmát is elérték. Az 1925/26. év nyereségét 88 000 pengőt kitevő tartalékolások után 86 384 P. és 62 fillérben állapították meg, s ebből 28 000 darab 30 pengős névértékű összevont részvényre darabonként 2 pengő osztalék kifizetését rendelték el. – A felügyelőbizottsági tagok tiszteletdíjára 800 pengőt, a munkás-segéyalap javára 1200 pengőt fordítottak. (A felügyelőbizottság 4 főből állt.)

Új munkarend

Míntha a balesetek éve lett volna 1927... Andréli Keresztély a malátagyár liftházába behajolt, s közben a kézzel működő lift a fejére esett. A pécsi vizsgálóbíró gondatlanságból okozott emberölés vétsége miatt gyanúsított

ismeretlen tettes elleni bűnügyben a pécsi királyi ügyészség indítványára 1927. január 21-én elrendelte a bírói helyszíni és szakértői szemlét. Borbély Gyula tanácsos iparfelügyelő pécsi lakos kirendelt szakértő megállapítása szerint egy-szerű baleset történt, de az ipari célokat szolgáló felvonókészüléket néhány biztonsági felszereléssel kellett a gyárnak ellátnia. Augusztus 21-i kellettel pedig a következő ügyiratot őrzi a Janus Pannonius Múzeum Helytörténeti Osztálya: „Dacára annak, hogy a hatósági vizsgálat megállapította azt, miszerint néhai férjem Márcz József halálos végű villamos balesetének sajátmaga volt az oka, és így kártérítési igényem Önök ellen nem lehet, mégis köszönettel veszem tudomásul azt, hogy Önök néhai férjem után nekem 6 hónapon keresztül 50 p. kegydíjat adnak.”

A „Pannónia Sörfőző R.T. Pécssett, Makár utca 82. gyártelepén” kötelező „Munkarend” 10 pontba összesűrítve 1927. május 1-i keltezéssel, nyomdai úton 53×60 cm nagyságban előállítva, a gyár minden üzemrészében kifüggesztésre került. A „Munkarend”-et Pécs szab. kir. város I. fokú Közigazgatási Hatósága május 31-én látta el pecsétjével és aláírásával.¹⁹ A „Munkarend” a munkaadó és munkás között kötött szerződésnek volt tekintendő és minden munkás a munkába állás tényével magára nézve kötelezőnek ismerte el.

A munkarend „Munkaidő” részéből a következőket idézzük: „A felnőtt gyári munkások, kocsisok kivételével napi rendes munkaidejének tartama 8 óra. Reggel 7 órakor kezdődő és 5 órakor végződő 10 órás időkereten belül 12–2 óra között ebédidő tartatik. – Normaünnepeken a munkaidő 5 óra, karácsony, húsvét és pünkösd első napján teljes munkaszünet van, mégis a tejesek, jegesek és mindazon szakmában, hol nélkülözhetetlen munka folyik, a munkások ezen a napokon is kötelesek dolgozni.” Az 5. pont: „Magatartás a gyárban: Munkaidő alatt mindenféle értekezés, beszélgetés és csoportosulás szigorúan tilos. Munkaidő alatt a gyárépületet a munkás csakis a munkavezetője által aláírt távozásijegy felmutatása mellett hagyhatja el. Szeszes italt az üzembe behozni, vagy behozatni tilos. Dohányozni csak a munkaközi szünet alkalmával szabad, és pedig csak azon helyiségekben, melyek erre a célra a munkásoknak kijelöltettek. Idegeneknek, akiken a munkások hozzátartozói is értetnek, a gyár területére való belépése és fogadása a gyárvezetőség külön engedélye nélkül szigorúan tilos. Ezen rendelkezés alól kivételt csak azon személyek képeznek, akik az ebédidő alatt a munkás ebédjét hozzák be. Az ezen személyeket esetleg érhető balesetekért a gyárvezetőség semminemű felelősséget nem vállal. Különösen tilos a munkásoknak a belépés oly munkahelyekre és helyiségekbe, ahol dolguk nincsen.”

A forradalmak megrendítették az uralkodóosztály biztonságérzetét. A megrendülés fokát az új munkarend is mutatta. Amíg például 1920-ban a vasárnapok és május 1. teljes munkaszünetét a munkások kivívták, 1927-ben a vasárnapokon is már 5 óra volt a munkaidő, május 1. megünnepléséről pedig szó sem eshetett, s a tőkés sem véletlenül dátumozta az általa diktált munkarendet május 1-re!

A „Pannonia“ Sörfőző R.-t. Pécsen, Makár-utca 82. gyártelepén.

A munkakeresésben hátrányosabb helyzetű a munkázó és munkát kereső közötti társadalmi-gazdasági különbség és minden tekintetben a munkába állás helye áll: érhetsz, hogy ennek területén azaz és hátrányosabb helyzetű magánál áll.

1. Munkások felvétele

A munkások felvétele a gyárvezetésnél állásfoglalás, illetmény, vagy művészet által történik. A munkások csak rendszer munkakörnyezet vagy iparkultúrát igazoló bizonyítvánnyal lehetnek felvételre alkalmasak, melyben az előbbi munkaadóval kötött szerződés megnevezésére hivatkoznak igazolással. A munkások munkakörnyezet és esetleges egyéb okmánya a gyár vezetőjének feladata és kötelessége kaphatni csak vissza.

2. Munkaldd

[illegible]

Készfőrtés bevezetése: a gyári elvándorlással szembe fordított irányú vándorlást. Készfőrtés, melyet a vállalat kintlév. a munkaadó helyzettől bevezet, mint bevezetési és kifizetési idő és kifizetési időtartama.

A minden munkás által tervezendő 10% munkabérgőzölaps és a megállapított
szociális hozzájárulási díj

4. Σύνοψη ετήσιου έργου

Sőt csak a teljesen idegen szolgálatban élő munkás kap meg pedig a gyárvezetésnek által mindenkor megalkudott iránítást és megnevelést. Azon munkás, aki neheztelenül a gyárból távol áll, vagy nem szívesen hordozza a palackot csak a vállán, kénytelen, avagy sőt a palackokhoz a gyárba bármilyen szeszre állt behoz, azonnal elbocsátatik.

B. Megalotia a. cyanea

Minden munkás kérésre egy magvaszerlethez, némi munkájában hősziget-, hővezető-, szorogó- és egyéb tulajdonságok szerinti anyagokhoz, valamint a munkájához szükséges egyéb anyagokhoz, valamint a munkájához szükséges egyéb anyagokhoz.

Munkahelyi általános munkavédelmi felvilágosítások, bemutatók és megbeszélések megszervezése a munkahelyi munkavédelmi felvilágosításokról.

A munkások tudnak-e használni kezelt szennyvizet? ...

Különböző típusú a munkásság munkagörvényeire vonatkozó bizalmas és védő
készségek nélkül dolgozunk.

A munkagörvények általános munkagörvénye a gazdasági ismeret, ellenőrző

[illegible]

A munkák teljesítése érdekében meg kell teremteni a szükséges feltételeket, vagy átköltetést kell végezni a munkák elvégzéséhez szükséges helyre. A munkák elvégzéséhez szükséges helyre átköltetést kell végezni a munkák elvégzéséhez szükséges helyre.

Minden munkás köteles a munka bevételeit a háztájiában volt (régi) és voltát elkölti.

Minden munkát bíróság a gyárat esetleg lezárva is, vagyis munkálkodó személyeken át, vagy más által megítélva, és megítélés után a lezárásig, vagy elutasítás, vagy megtagadás és így esetleg munkások érdekeinek lejegyzésének hiányában, látszólag teljesen, mert időnként börtönbe is zárták.

B. Betegedg.

Megbízásukat követe a szerzők természetesen, vagy megbízott újak az údában leperlesek, ahol betegségeket kap. További eljárás: néha a betegségek előfordulása alapvetően szociológiai úton történik.

9. Panaszok, kérelmek.

A munkások esetleges panaszaikkal, vagy kéréseikkel közvetlen feljebbvalójukhoz fordulhatnak. Ha itt nem találnak megfelelő orvoslást, jogukban áll a munkásoknak ügyüket előzetes bejelentés mellett a gyár igazgatósága elé vinni.

Egyéni panaszok, vagy kérelmek csak személyesen adhatók elő, munkáscsoportokra vonatkozó panaszok, vagy kérelmek előterjesztésére legfeljebb 3 munkás jelenhetik meg feljebbvalója előtt.

10. A munkaviszony felbontása.

Minden munkás hat helyi próbaidőre vétetik fel, mely idő alatt bármely napon kiléphet, vagy elbocsátható.

A probaidő letelte után úgy a munkaadónak, mint a munkásnak jogában áll nyolc napi felmondással a munkaviszonyt minden indokolás nélkül felbontani. A felmondás csak minden csütörtökön este történhet meg.

A munkaviszony változatlan fenntartása mellett, a munkások ideiglenesen szabadsághoz juthatnak, így esetekben a munkás vezetőjétől szabadságolási jegyet köteles kérni, amelyben a szabadság ideje fel van tüntetve. A kért szabadságidő letelével vissza nem tért munkás kilépettnek, illetve elbocsátottnak tekintendő.

Az elbocsájtott, önként kilépő, vagy szabadságáról vissza nem térő munkás munkakönyve és eselleges egyéb okmányai a nagy irodájában rendelkezésre állnak, és azok részére, vagy kellően igazolt meghatalmazottjának elismervény ellenében adatkik.

A munkásnak szabadságolása idejére munkabér nem jár, kivéve a 3. pont alatt említett szabadságot.

Pécsett, 1927. május 1.

Pannonia Sörfőző R.-t. Pécsen.

Láta: Pécselt, 1927. évi május hó 31.-én.

Aktīvais:

amelynek
melynek a felfedezése.

Részletek
az 1927. évi
Munkarendből

A városi mérnöki hivataltól július 30-i keltezéssel a következő értesítést kapta a sörgyár: „A nagymérvű vízhiányra való tekintettel értesítjük, hogy a mai naptól fogva kénytelenek vagyunk a Nyár u. 19. sz. vízkapcsolásról a vízszolgáltatást teljesen megvonni és a Kis Makár u. 2. sz. vezetéken a vízfogyasztást napi 100 m³-re redukálni, miből kifolyólag ellenőrző közegünkkel a vízmérőt naponként leolvastatjuk, s ha a napi 100 m³ vízfogyasztást túlléptetnék, úgy kénytelenek vagyunk az egész vízvezetékot lezáratni.” – Az átiratot a város részéről Krisztián György t. b. műszaki főtanácsos és Kalenda Lóránt műszaki főtanácsos, a hiv. vezetője írta alá.

Trebbin Ágoston, a sörgyár gépészmérnöke július 1-től július 31-ig terjedően „Gépüzemi jelentést” készített és ebben bővebben kitért a mérnöki hivatal átiratára, illetve a sörgyár vízügyi helyzetére is.²⁰ „A Bálics-kútból – mondja többek közt a jelentés – átlag naponta 450 m³ vizet szivattyúztunk és vízállásunkat az állandó szivattyúzás alatt a nagy szárazság miatt 24-én teljesen elvesztettük, úgy, hogy naponta kétszer kellett a vízszin emelkedését bevárni és a szivornya vezetéket feltölteni. A szivattyúzás megszűnte után úgy 1 órára a vízszin ismét 2,50–3,00 m-re emelkedett, de annyit a forrás nem volt képes pótolni, mint amennyit a szivornya-cső állandóan elszállított.

E forrásunknak bővebb vízszolgáltató képessége érdekében a Kelemen-kútból is szivattunk vizet az ottani szeszfőző kis centrifugal szivattyújával s ezáltal napi 14 m³ vizet nyerünk, mely éppen elegendő volt, hogy a vezetékünknél meg ne szakadjon... A mostani állapotban a kút napi 280–300 m³-es mennyiséget ad átlagban, további mélyítése nem volna célravezető, mert már felülről csörgedeznek a kis vízerecskek.

A városi vezetékből az egész hónapban 7919 m³, azaz P. 1742 ára vizet fogyasztottunk, ami napi 253 m³ azaz P. 55,62 összegnek felel meg.” – A házi kutak 14 óra alatt 70 m³ vizet adtak, a Bálicsi-kút 18 óra alatt 108 m³ vizet adott.

A jelentésből azt is megtudjuk, hogy a palackosztály 80 órán át volt üzemben, czalatt 9,60 q szenet fogyasztott és 606 hl sört fejtettek le. A palackosztály direkt gőzt 182 órán át kapott (45,50 q szénnel), és e gőzzel 92 513 palackot pasztörizáltak.

A kazánház júliusban 1726 q szabolcsi porszenet, 24 q komlóí aknaszenet és 137 q fűrészpont és faforgácsot fogyasztott, ami napi 61 q és üzemóránként 2,56 q átlagfogyasztásnak felelt meg.

A gépüzem létszáma – két gépkezelő üzemlakatos, két lakatos, egy palackosztályi kezelő, egy bádogos, egy kovács, egy kovácssegítő, egy bogár, két kőműves, két gépkocsivezető, két gépkenő, két kazánfűtő, két szentoló, nyolc jég húzó, egy segéd munkás mint asztalos, két autókísérő, egy kőműves nap-számos – összesen 31 főből állott.

1927-ben történt, hogy bizonyos Reisinger Alajos, 1890-ben Passauban született bajor állampolgárságú, német honos sörfőzőt hívott meg valószínűleg a pesti központ a pécsi sörgyárba. A Kereskedelemügyi Minisztérium azzal a feltétellel engedélyezte Reisinger pécsi munkavállalását, hogy a gyár magyar

tanulót állít be melléje, aki így a sörfőzés mesterségét Reisingertől elsajátíthatja. A pécsi sörgyár a minisztérium eme utasítására Stalenberger Jánost nevezte meg Reisinger tanulójaként. Stalenberger 1886-ban született. 1912. július 8-án lépett a gyár szolgálatába. Személyügyi kartonján ez olvasható: iskolai végzettsége 6. elemi. Szakképzettsége nincs. Szolgálati beosztása: pincemunkás. Amikor a pécsi sörgyár Stalenbergert jelölte meg Reisinger tanulójaként, az 41. évében volt. 1927. március 17-én a Kereskedelemügyi Minisztérium a gyárral a következőket közölte: „Reisinger Alajos 1927. évi december hó 31-ig kapott tartózkodási engedélyt, a f. évi február hó 5-én kelt 62522 számú rendeletem értelmében Stalenberger János sörgyári munkást osztotta be tanonci minőségben, hogy a külföldi munkakörét elsajátíthassa. Miután azonban nevezettnek megfelelő előképzettsége nincs, kellő kiképztetése évekig el fog tartani, Cím eme eljárása fentidézett rendelettemmel, mely kifejezetten előírja, hogy a külföldi mellé a betanításra *legalkalmasabb* és lehetőleg magyar *elméleti képzettségű* alkalmazottat, vagy ilyen nem létében „új magyar honost” köteles alkalmazni – ellentétben áll.”

Némi magyarázkodás és huzavona után a sörgyár augusztus 5-i keltezéssel már a következőket jelentette: „A nagyméltóságú m. kir. Kereskedelemügyi Minisztérium 69199/1927. számú leiratában közölt rendelkezésével kapcsolatban van szerencsénk mély tisztelettel bejelenteni, hogy az üzemünkben alkalmazott és megbetegedett Stalenberger János sörfőző-tanonc helyébe, miután felgyógyulása és munkaképességének visszanyerésére sajnos kevés a remény, f. év júl. 7-én Péter József, Zimonyban 1911-ben és Schwarcz Jenő, Pécsen, 1908-ban született, 4 középiskolát végzett magyarhonosságú ifjakat vettük fel két évre sörfőző-tanoncként, amit azon tiszteletteljes kérésünkkel jelentünk be, hogy nevezett tanoncok beállítását tudomásul venni kegyeskedjék.” – A jelentés kitér a minisztérium előbbi leirataira is. „Sörfőzdénk vezetősége – írja a válasz – mindenkor és minden körülmények között a magyar szempontot tartotta szem előtt; mindig súlyt helyeztünk arra, hogy sörfőzdénkben mindenütt, ahol üzemi érdekeink veszélyeztetése nélkül ez lehetséges volt és megbízható magyar munkásokat, illetőleg előmunkásokat, külföldön járt és ott gyakorlatot szerzett sörfőzőket kaphattunk, azokat tényleg alkalmazzuk is. Ennek folyamánként sörfőzdénkben állandóan volt és jelenleg is vannak magyar honosságú sörfőzők alkalmazásban, ami annál is inkább méltánylandó körülmény, mert sajnos igen kevés magyar állampolgár választotta annakidején ezt a szakmát élethivatásul, s így az a szakerő tábor, amelyből a gyárak a kiválasztásokat eszközölhetnek, rendkívül korlátoznak mondható.” – Miután a sörgyár ekként a minisztériumot kioktattatta, végül is igyekezett a minisztériumot meg is nyugtatni azzal, hogy a beállított új két sörfőző-tanonccal a pécsi gyár is előmozdítani kívánja, „hogy rövid néhány esztendő alatt a magyar sörgyárak számára kellő szakképzettségű magyar honosságú szakmunkások rendelkezésre állhassanak. Ehhez azonban még az is szükséges lesz, hogy a sörfőző-tanoncok gyakorlati idejük lejárta után oly külföldi neves szakiskolába kerüljenek elméleti szakképzettségük megalapozása céljából, amelyek bizonyítványaival min-

denkor könnyen el tudnak helyezkedni és hogy a szakképzettségüket igazoló oklevelek elnyerése után legalább is a háromféle legismertebb sörtipust előállító (pilseni, wieni és müncheni) sörgyárakban szerezenek bő gyakorlatot, amely őket aztán predesztinálhatja ily állások betöltésére és a reájuk bízott, speciális képzettséget és tudást igénylő szakmunkák megfelelő és önálló ellátására. Hazánkban jelenleg alig hat sörfőzde működik és ezek is pl. az ausztriai sörfőzdek évi majdnem tízmillió hektolitert kitevő termelésével szemben összesen csak alig 6–700 ezer hektoliter sört állítanak elő és ezen sörfőzdeknél a személyi változások száma évenként összesen talán 4–5 főre rúg, úgyhogy aligha lesz keresztyülvihető egy itthoni szakiskola felállítása.”

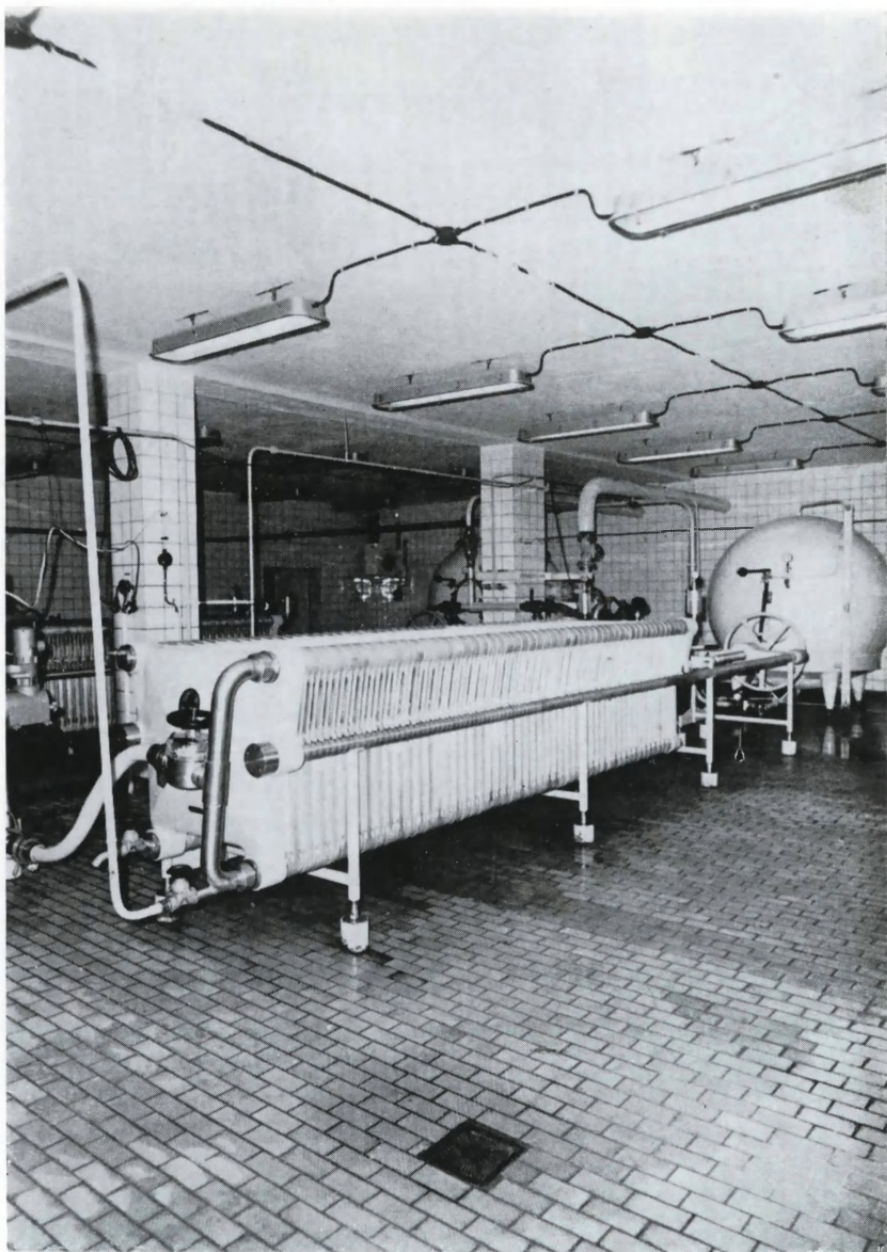
A hosszú, körülményeskedő mondatok mögött az igazság az, amit az egyesített MABI, OTI fizetések szabadságidők nyilvántartása mutat. A Pannónia Sörgyár Munkaügyi Osztály irattári adatai azt mutatják, hogy Stalenberger soha nem volt beteg. A kartonok adatai szerint 57 éves korában, 1943-ban pince-munkásként vált ki a gyár kötelékéből úgy, hogy soha nem is tudta, hogy őt tanoncként jelölték ki valamikor . . .

Reisinger végül is munkavállalási engedélyének többszöri meghosszabbításával 1935. dec. 31-ig dolgozott Pécsen. A pécsi sörgyár még 1934-ben is Reisinger munkavállalását azzal indokolta, hogy „magyar honos megfelelő képzettségű sörfőző, kire Reisinger munkakörét rábízhatnók, nincs.”²¹ Féger ekkor már régen sörfőzősegéd volt, Schwarcz Jenő pedig már Münchent is megjárta, ahol a sörfőző mesteri diplomát is megszerezte, s mint ilyen már 1933 óta dolgozott a gyárban.

1927. augusztus 14-én, vasárnap Barcon a Széchenyi Nemzettség, a Faluszövetség, Stefánia Szövetség és az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara kiállítását József királyi herceg nyitotta meg. „A kiállítás nagy érdekessége volt a pécsi Pannónia Sörgyár gyönyörű pavilonja és elsőrendű söre, melyben minden látogató egy pohárral kapott. Volt ugyan számtalan, aki nagy készséggel repetált. A jelenlévő Müller József cégvezető készséggel állott a sörivók rendelkezésére”, – írta egy Mohácson megjelenő hetilap.

1927. december 30-án tartotta a gyár a szokásos helyen a XVII. évi rendes közgyűlését. Forbát az év januárjában még „a magyar országgyűlés felsőházának póttagja” volt, az év végére azonban e tisztségétől már megfosztották. Viszont az igazgatóság egyik tagját, Hamerli Imrét Pécs szab. kir. város országgyűlési pótképviselőjévé választották meg. Hamerli azonban alighogy a választások lezajlottak, elhunyt.

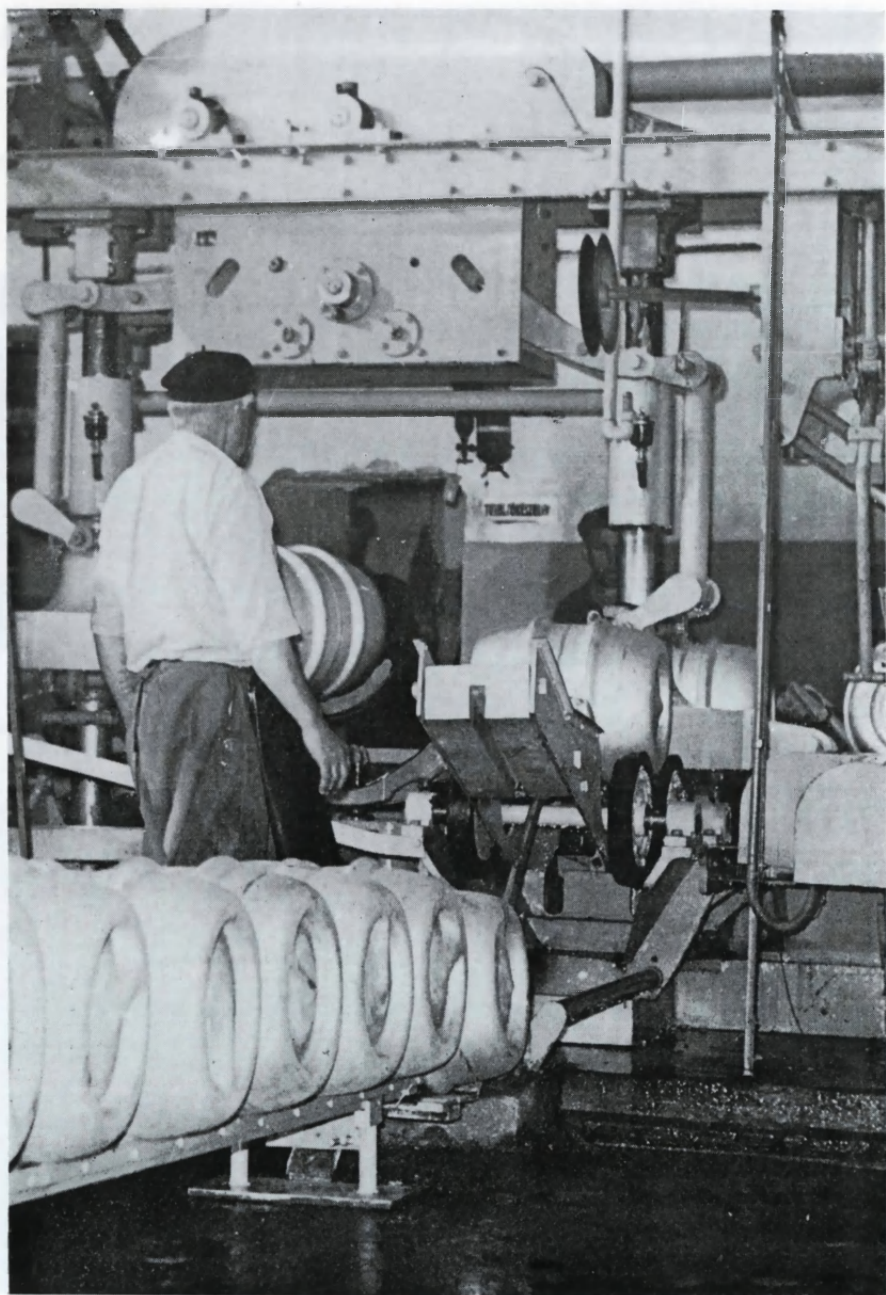
Az 1926/27. üzleti év forgalma a már normálisnak mutató 1924/25-ös üzleti év forgalmát nem haladta meg, úgyhogy a gyár termelése nem emelkedett. A 28 000 egyenként 30 pengő névértékű részvény után az előző évi 2 pengővel szemben részvényenként mégis 3 P. osztalékot fizethettek.

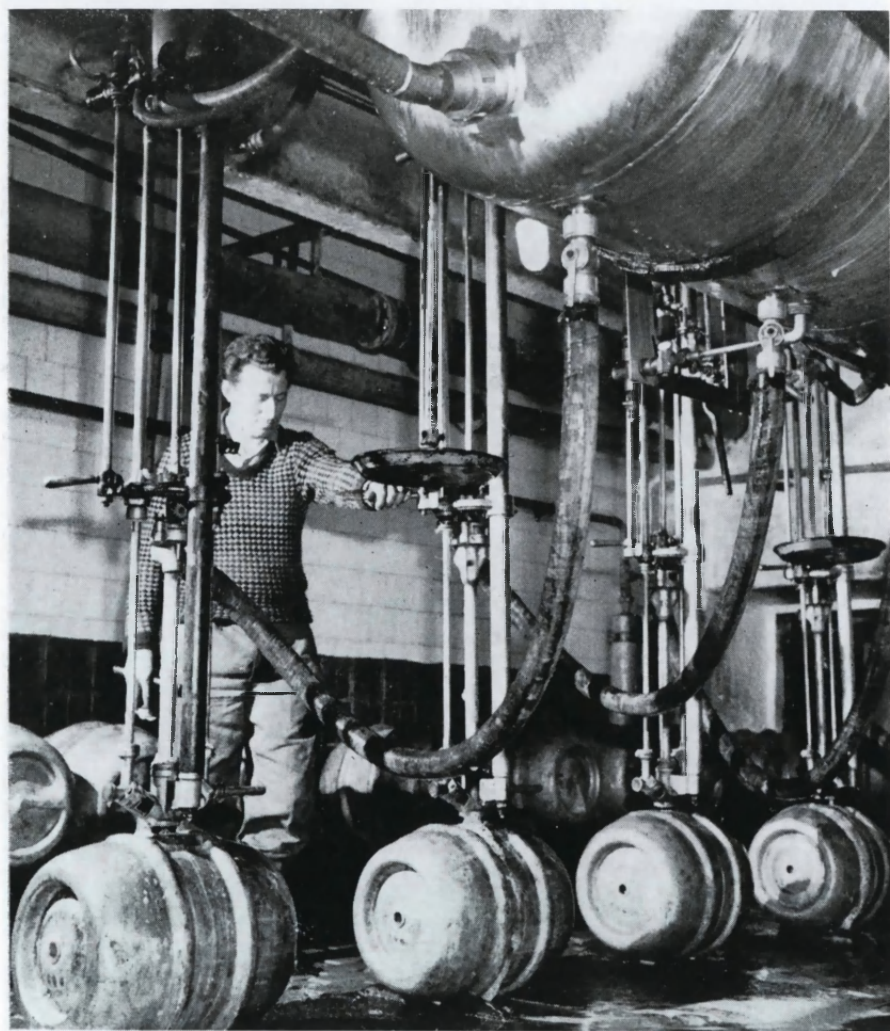
Az ászokpincéből felszivattyúzott sört fényesre szűrik

A megsűrt sör a nyomótankokba kerül

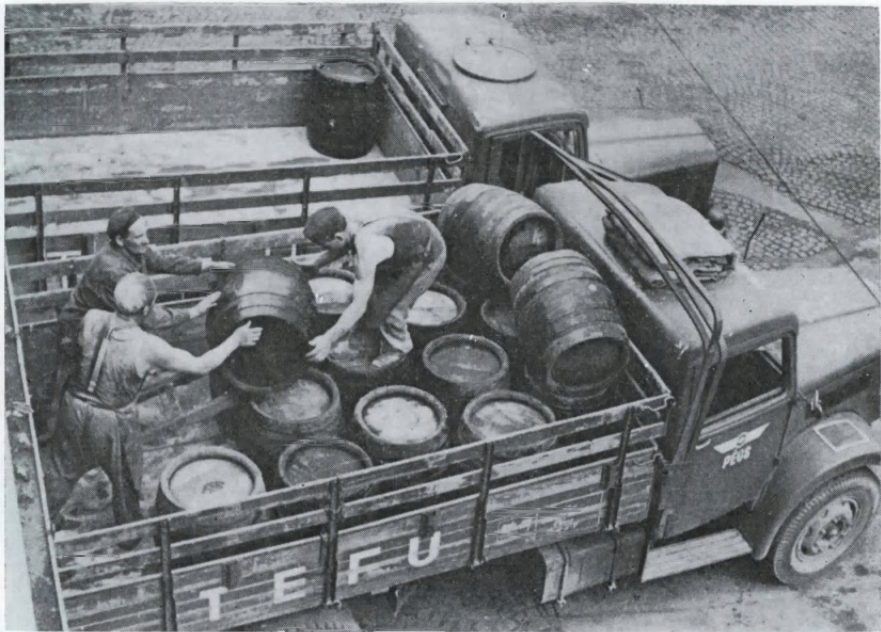
1963-ban épült az új bordómosó

1967 óta alumíniumbördőkből töltik a sör

1972-ben 131 500 hordó- és 387 100 hl palack sört gyártottunk

Az 50 literes fabordó 20 kilogrammal volt súlycsabb, mint ma az ugyanakkora alumínium-bordó

*Az első sör-tartályautót 1966-ban vásárolta a gyár.
Tankjában 125 hektoliterrel napjában háromszor fordul Szekszárdra*

A JÉGKORSZAK

1928. január 11-én a sörgyár Antal Jenő és neje szül. Breuer Ilonától megvett 9703 darab Dunántúli Szállodai és Élelmiszerüzemi R. T. részvényt 128 000 pengőért. Ezzel a Nádor és a Pannónia Szálloda és Étterem a Pannónia Sörgyár tulajdonába került.

Március 12-én újabb szerződést kötöttek. A gyár a Pécs-Baranyai Központi Takarékpénztártól nyolc év időtartamra a Király u. 3. sz. alatt (1945 után Kossuth Lajos utca) lévő Arany Hajó Éttermet és Sörözőt évi 7000 aranykoronáért bérbevette.¹

Április 27-én a gyár világítása részére a rendszeresen fogyasztott városi villamosáram egységárának mérséklését kérte. A Városi Villamostelep igazgatója június 4-én a kérelmet elutasította, „mert az érvényben és gyakorlatban lévő szabályaink értelmében azok a vállalatok, amelyeknek saját áramfejlesztő berendezésük van és azt használják, mindenkor a legmagasabb egységárakat fizetik. Ha t. Címed fontosnak tartja azt, hogy telepének engedményes áron számlázzuk a fogyasztást, szüntesse be saját áramtermelését, ami kijelentése szerint úgylis jelentéktelen, akkor automatikusan részesül a megfelelő engedményekben.”² – A gyár a saját áramtermeléses megoldásban maradt.

Műjéggyárat épít a város

A város elhatározta a közbiztonság kibővítését, s tervbevette, hogy egyúttal átérnek a sós vízzel való hűtésről a száraz hűtésre, gőz helyett a villamos üzemre és így napi 120 métermázsa jeget is termelnek.

A sörgyár azonnal a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségéhez (GYOSZ) fordult, hogy a tervbevelt műjéggyár felépítését akadályozza meg, illetve azt ne engedélyezze. Kérelmét azzal indokolta, hogy „ha ez bekövetkeznék, úgy kénytelenek leszünk sör- és műjéggyárunk üzemét beszüntetni, és ezzel 140 családot munkanélkülivé tenni... Utolsó 1927. szeptember 30-i mérlegünk szerint 259 370 pengő különféle állami és városi adót fizettünk,

lehetetlennek tartjuk tehát, hogy akkor, amikor úgy az államnak, mint a városnak ilyen tekintélyes összegű jövedelmet hajtunk, úgy maga a város legyen az, amely iparvállalatunkat tönkretége.”

Három hónappal később hasonló tartalmú beadványt intéztek a Város Tanácsához is. Kifejtették, hogy a gyár eddig „a legsúlyosabb viszonyok közt is és legnagyobb áldozatok árán teljesen kielégítette a közszükségletet és soha nem élt vissza monopolisztikus helyzetével az árak tekintetében. Vállalatunk, annak elődje, néhai Hirschfeld Samu által évtizedek előtt létesített, a normális szükségletet teljesen kielégítő műjéggyár mellé a világháború kezdetén a nagy kórházak fokozott jégszükségletének ellátására és saját fokozott sörkészleteink hűtésére óriási befektetéssel egy új, teljesen modern, a réginél négyszerte nagyobb műjéggyárat építtetett, amit indokoltta tett ama példaképpen felhozott körülmény, hogy pl. 1915/16. évi sörtermelésünk 80 248 hl. volt a jelenlegi kitűnő nyár dacára is csak 21 956 hl-t kitevő termeléssel szemben, s a régi jéggyárat tartalékként hagyta meg, mely szükség esetén minden órában üzembe helyezhető, amire eddig szükség nem volt.” – A beadvány még azt sem felejtette el megemlíteni, hogy „a jégszállítások gyorsabb lebonyolítására fogatokon kívül a tavasszal gyorsjáratú teherautót állítottunk be és mindent elkövetünk, hogy vevőinket a legteljesebb mértékben kielégíthessük. A jégüzem tehát nekünk segítők kell hogy legyen a költségek megoszlásában; ha a jégüzem károsítatik, úgy egyedüli segítő pillérünk gyengül és összeomlással fenyegeti az egész vállalatot. – Az üzem beszüntetése 140 munkás- és hivatalnoksaládot tenne munkanélkülivé. Lehetetlennek tartjuk, – mondja a kérelem a befejező sorokban –, hogy maga a város legyen az, amely iparvállalatunkat tönkretége. Minden hazafias és jótékony aktióban résztvevő vállalatunk nem szolgált rá, hogy a Város károsítson meg bennünket komolyabb ok nélkül.”

Az 1928. december 14-én tartott városi építési bizottsági ülésen Krisztián György tb. műszaki főtanácsos ismertette a vágóhídi jéggyár rentabilitási számításait, mely szerint évi 15 000 pengő tiszta jövedelem mutatkozik napi 60 métermázsa jég értékesítésénél. Dr. Nendtvich Andor polgármester szavai után – a vágóhídi jéggyárra közérdekből van szükség, de konkurrenciát nem akar – a bizottság a jéggyár felállítását elhatározta.³

Ezúttal szeretnénk egy pillantásra felidézni a Munkás 1910. április 24-i számának szavait, amely szerint a jég állandó drágulásának „csak a városi műjéggyár vethetne véget – ha volna. Azonban olyan városi tanácstól, mely a virilis részvényesek befolyása, illetve dirigálása alatt áll, a fogyasztóközönség semmi üdvöset nem várhat.” Pécs a szocialista Munkás mögött tehát 18 évvel elmaradt. De már az is valami fejlődésnek számít, hogy a minduntalan „összeomlással”, – „a vállalat beszüntetésével”, – a „munkanélküliség növelésével”, – ijesztgető sörgyár ellenében hozta meg a közgyűlés a határozatot. A sörgyár beadványában arra hivatkozott, hogy jegével „a legsúlyosabb viszonyok közt is a legnagyobb áldozatok árán teljesen kielégítette a közszükségletet.” A „legsúlyosabb viszonyokat” azonban csak a nép érezte, hisz éppen a háború alatt volt a sörgyár legnagyobb konjunktúrája, s éppen e legnagyobb nyereségű évekre nem illett

volna a sörgyár vezetőségének úgy hivatkoznia, hogy „a legnagyobb áldozatok árán” elégítette a közszükségletet. A különböző szerződésekkel (Cserta stb.), gyárvásárlásokkal (Mezőgazdasági Sörgyár, Czirják I. Antal) a jég árait ugyancsak eléggé monopolisztikusan diktálhatta . . . A városi vágóhídi jéggyár egyedül csak a Pannónia részvénytulajdonosok nyereségét csökkentette volna. De még a csökkenésről sem akartak hallani.

Az építési bizottság határozatát követő napon, december 15-én ült össze Budapesten a Pannónia Sörfőző R. T. XVIII. évi rendes közgyűlése. Forbát az alelnök, de neve alá már csak azt írhatták: „a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara volt elnöke.”

Az 1927/28. évi nyereség – 80 000 P tartalékolások után – 125 074 pengő volt, s ebből 28 000 darab 30 P névértékű részvényre darabonként 3 P osztalékot, tehát összesen 84 000 pengőt fizettek. Az üzletévről szóló jelentés a következőképpen ismertette a sörgyár helyzetét: „Az elmúlt év nem hozta meg gazdasági viszonyainknak a várt és az előző évben már megindult javulásának további kifejlődését. A kereseti viszonyok szintén nem lettek jobbak, s úgy ezek a körülmények, mint az elmúlt év kedvezőtlen tavaszi és nyár eleji időjárása útját állották iparunkban a forgalmi viszonyok erőteljesebb emelkedésének. A lefolyt üzletévben ismét magasabb nyersanyagárakkal és változatlanul magas közterhekkel kellett megküzdenünk, amelyek a termelési költségek további emelkedését vonták maguk után, ennek dacára azonban a forgalmunkban beállt kisebbmértvű emelkedés lehetővé tette a tavalyi eredmény elérését és ebben gyártmányaink megszokott elismert, kiváló minősége és közkedveltsége szintén segítségünkre volt.”

A gazdasági válság küszöbén

Az öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság esetére való kötelező biztosítást szabályozó 1928. évi XL. t. c. végrehajtásaként a „Fővárosi Sörfőző Részvénytársaság Kőbányán” nyugdíjintézete 1929. január hó 1-től számítandó hatállyal vállalati nyugdíjpénztárrá alakult, s így, mint ennek érdekkörébe tartozó vállalat a pécsi Pannónia Sörfőző R. T. is csakúgy, mint az Első Kaposvári Sörgyár R. T. és a budapesti „Frigor” Hűtőházi és Kereskedelmi R. T. is e nyugdíjpénztárhoz csatlakozott.

A Pécsi Ipartestület Húsipari Szakosztálya április 24-én kérelmet intézett a Sörgyárhoz: „Méltóztassék a műjég eladási árát revízió alá venni, s figyelemmel a mai közgazdasági állapotokra, azt megfelelően leszállítani szíves legyen. Előterjesztési kérelmünk különösebb indokolást természeténél fogva nem igényel, éppen ezért bizton hisszük, hogy jelen kérelmünk a legsürgősebben kedvező elintézkést fog nyerni.” A kérelmet Molvay Ferenc elnök és Saághy Kálmán főjegyző írta alá.

Ez olaj volt a tűzre. Megkezdődött tehát a jégcsata!

A sörgyár május 7-i keltezéssel 5 és 1/2 oldalas kérvényt írt a belügyminisz-

terhez, melyben lényegében megismételte a tönkremenés, az összcomlás veszélyét, ha engedélyezi a városi jéggyár létesítését.

„A műjéggyár-létesítési mozgalom egyébként onnan származik, – adta a történeti hátteret a gyár –, hogy az érdekeltek hozzá voltak szokva a régi állapotokhoz, amidőn a nagytermelésű sörgyár viselte a jégtermelési költségek nagyobb hányadát és a jéget előzékenységből jóval termelési áron alul adtuk el. Ma a változott viszonyok mellett, természetesen ezt képtelenek vagyunk tenni, azon árakat kell elélnünk, amibe a mai szénárak mellett a jég nekünk kerül. Mert a jég árának legnagyobb termelési coefficientse éppen a szén. Amint mérséklés történik tehát a szénáraknál, úgy redukálódik a jég ára is.”

A kérelem végül is mégsem fenyegetőzött gyárbezárással, a munkanélküliség növelésével: „ha Nagyméltóságod mégis a városi műjéggyár felállítása mellett döntene, úgy legalázatosabban kérjük az engedélyt csakis azon kikötéssel megadni, hogy a felállítandó műjéggyárat a Város csak 60 q műjég előállítására rendezhesse be, ennél többet tehát ne is termelhesen, ezen mennyiséget kizárólag húsiparosoknak, csakis műjéggyár telepén átadva hozhassa forgalomba és, hogy a Város vállalatunkkal ilyen értelmű megállapodást létesítsen.”

A belügyminiszter a polgármestertől a városi jéggyár ügyében magyarázatot kért. A polgármester többek közt ezt írta: „A jéggyár felállítását kimondó 402/1929 kgysz. határozatunkban kifejtettük, hogy a Sörfőző Rt.-nak, mint a város egyetlen jéggyárának árai az ország többi városában érvényes jégárakhoz képest lényegesen magasabbak és ezen árak mérséklésére okvetlen szükség van.” – A polgármester válasza a törvényhatósági bizottság határozatának érveit, elmondta, hogy a jéggyár felállítását annak hangsúlyozásával mondták ki, hogy az a sörgyárnak „indokolatlan konkurrenciát nem kíván támasztani, és ez egyelőre a Pannónia Sörfőző Rt. kívánságának megfelelően kizárólag a 100 pécsi húsiparos mintegy napi 60 q jégigényét fogja gyártani és kiszolgáltatni, még pedig közvetlenül a helyszínén. – Személyes tárgyalásaink során minderről a Pannónia Sörfőző Rt. igazgatóságát megnyugtattuk, de hogy még tovább menve a város erről kötelező nyilatkozatot adjon és hogy minden további fejlődési lehetőség kizárásával a jéggyárat csak napi 60 q jég gyártására alkalmas gépi berendezéssel lássa el, a város közönségének érdekeivel összeegyeztethetőnek nem tartom.

Úgy a tervezett egységből, – q-ként 4. – P – szemben a Rt.-nak házhoz szállított 5,12 P. egységárával, mint az alig számottevő napi 60 q mennyiségből látható, hogy a város a Pannónia Sörfőző Rt. alapjait megingató versenyt nem kíván előidézni, miért is tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a Pannónia Sörfőző Rt. kérését elutasítani és a városi jéggyár felállítását engedélyezni méltóztassék.”

„A Sz. kir. város Közönségének, Pécs” címmel a város a belügyminisztertől leiratot kapott. Az október 24-én kelt döntés szerint a jéggyár felépítésére a város az engedélyt megkapta. Az engedély utolsó bekezdésében a miniszter a következőket írta: „Végül kikötöm, hogy a létesítendő jéggyárnak csak a vágóhidat igénybevevő húsiparosok részére, és pedig kizárólag a vágóhíd terü-

letén szabad kiszolgáltatni jeget, ami ezidőszent, – a polgármester szóbeli jelentése szerint – hozzávetőleg napi 60 q jeget tesz ki.”⁴

Ezekben a napokban New Yorkban nagy tőzsdepánik tört ki. Az érték-papírok árfolyama egyik napról a másikra hatalmasat zuhant. Vagyonok semmisültek meg. Ki gondolta volna akkor, hogy ez a New Yorkban történt tőke-rengés az egész kapitalista világ gazdasági életét megrendíti?!

A december 16-ra Budapestre összehívott XIX. évi rendes közgyűlésen a Pannónia Sörgyár részvényeire még 3 pengő osztalékot, összesen 84 000 pengőt tudott kifizetni. De 1934-ig ez volt az utolsó osztalékfizetés.

A magas nyersanyagárak és a felemelt közterhek sokkal magasabb termelési költségeket okoztak volna, ha az évek óta keresztülvitt intézkedésekkel, s megfelelő üzemi gazdálkodással elért megtakarítások a termelési költség-többletet ki nem egyenlítik. Hogy mégis sikerült az előző csztendő eredményeit elérni, azt az üzem gazdaságos kihasználásán kívül főként a kiváló minőségű és közkedveltségnek örvendő söröknek köszönhatték.

A pécsi sörgyár érdekltségébe tartozó Első Kaposvári Sörgyár Rt. különösen megérezte az általános kereseti viszonyok romlását, s az ebből adódó sör-fogyasztás általános lecsökkenését, mert az amúgyis kis termelésű sörgyár üzletéve lecsökkent termelésével nem alakulhatott gazdaságosan, s így e gyár mérlege veszteséggel zárult.

A csöd réme

1930. április 7-én 3 oldalas panaszos iratot nyújtott át a sörgyár a polgármesternek. „Sérelmeinket csak a legrövidebb és tömör formában terjesztjük Méltóságod elé, hogy módot nyújtsunk arra, hogy az előadandó anomáliákról meggyőződést szerezhessen és orvoslásuk végett a kellő intézkedéseket még idejekorán megtehesse, mielőtt a Vágóhídi Jégüzem túlbuzgó és érdemeket szerezni kívánó Vezetősége megállapodásunk ellenére nekünk helyrehozhatatlan károkat okozhatna, amivel a város javát nem szolgálná, csak annak tenné ki, hogy üzemünket kénytelenek lennénk beszüntetni és a munkanélküliek számát gyarapítani. Hasonló sorsra jutna a „Pannónia” Sörfőző itt, mint a Kaposvári Sörgyár R. T., melynek üzemét végleg fel kellett oszlatnunk, és most liquidálás alatt áll.” – A kaposvári sörgyárat tehát megszüntették. De vajon mik volnának azok az „előadandó anomáliák”, amiket az esetleg „túlbuzgó és érdemeket szerezni kívánó” vágóhídi vezetőség elkövethet a sörgyár kárára? – A félelmek 3. pontja ez volt: „Minden egyes mészáros, aki a Vágóhídon megfordul, ki lesz oktatva, hogy bár a hűtőüzem csak a helyszínen adhatja el a jeget, de nem kívánja ellenőrizni az egyének szükségletét és nem törődik azzal, hogy mi történik a jéggel tovább. Értésére lesz adva, hogy autón, vagy gyűjtő-forgalomban ő maga vihet annyi jeget, amennyit tud és a felesleget elhelyezheti, ahol akarja, vevőinél, magánfeleknél.”

Makay István helyettes polgármester a panaszra röviden válaszolt: „Ápri-

lis hó 7-én kelt és nálunk május hó 26-án iktatott panaszbeadványára értesítem, hogy a közbiztonsági igazgatóját utasítottam arra, hogy a közbiztonsági jéggyárban termelt jég forgalombahozatalára vonatkozóan részére kiadott utasításokhoz alkalmazkodjék.” – Április 7. és május 26., a két dátum között kerekén 50 nap van, ez a posta valahogyan túlságosan lassan jutott el a címzetthez, s a 3 gépelt ívre is csak a polgármester helyettes válaszolt, s az ő 3 soros válasza is nagyon kurta elintézésnek bizonyult. – De a sörgyár nem volt rest: június 12-én egy újabb, most már 3 és 1/2 íves beadványt terjesztett a polgármester elé. A beadvány egy újabb képet fest a város vezetői elé: „Csonka országunk egyik leg-hatalmasabb malomvállalata a Miskolcon székelő és a Hazai Bank concernjéhez tartozó Borsod-Miskolci malom is kénytelen volt az idén a nyomasztó gazdasági viszonyok hatása alatt üzemét leállítani és összes munkásait és alkalmazottait szélnek bocsájtani. Miskolc város közgyűlése, hogy ezt a város szempontjából is katasztrofális veszteséget és az előálló munkanélküliséget elhárítsa, kénytelen volt még azt az áldozatot is meghozni, hogy nevezett vállalatot hosszú évekre minden városi adótól felmentette, csak hogy üzemét a következő kampagneban újból felvegye.

Mi megelégedtünk volna azzal, hogy a Város megkímélt volna bennünket jéggyári versenyzésével, mely úgyszólván csak veszteséges lehet. De ha már úgy látta, hogy ezen üzemre minden körülmények közt szüksége van, úgy maradt volna meg programja mellett, hogy nem kíván olyan versenyt támasztani, mely a város egyik legértékesebb iparüzemét létalapjaiban ingathatja meg és ezzel a Város önmagát fosztaná meg egyik legerősebb adóalapjától.” – S minden aggodalom főként azért volt, mert a város táblánként 48 fillérért és nem 50 fillérért adta a jeget . . . ! „Tehát újból felkérjük Méltóságodat utasítását olyan irányban és félremagyarázást nem tűrő alakban kiadni, hogy a városi jégüzem a táblánkénti 50 filléres jégárat saját jól felfogott érdekében visszaállítsa.”⁵

Ez év júliusában a város a használaton kívül levő Bálics út mentén a Sipőcz féle szőlő alján fakadó, a volt csapatkórháznak szolgáló forrásvizet a sörgyár mosási, tisztogatási céljaira évi 800 pengő vízdíj fizetése ellenében engedélyezte. – Egy sörgyár vízszükségletének biztosítása a legfontosabb feladatok közé tartozik. 1927-ben amikor a városi vízvezeték vizét is alig vehették igénybe, s a még előbbi vízhiányok, amikor még az ammoniakkondenzatortól lefolyó vizet is sörgyártási célokra használták fel, a gyár főtörekvése a víz mennyiségének megszerzése volt, s ezért is iparkodtak a Bálics-forráson kívül, a házi, udvari, kutak vízszolgáltatását kiépíteni és a gépüzem vízigényének csökkentésére a vízhűtőtornyot felállítani. 1930 tavaszán azonban néhány nem sikerült főzet a figyelmet a gyári kutak (inkább csak egy kútról lehet beszélni) vizének elszennyeződésére irányította, majd dr. Vogel, a müncheni főiskola professzorának novemberi vizsgálatai ki is derítették, hogy a víz összetétele sem a leg-kiünőbb. A gyár álláspontja az volt, hogy a sörfőzőnek a legjobb vizet kell adni, nehogy alkalma legyen saját mulasztását esetleg a vízre fogni, a minőség a vízzel ne legyen palástolható. A bálicsi és városi víz carbonat és magnesia keménységét a bécsi vegykísérleti állomás által is jóváhagyott mézheménység-

gel az 5 német keménységi fokra emelték, s így ez a probléma aránylag könnyen megoldódott.

A sörgyár minden alkalmat megragadott, hogy bevételeit növelje. 1930. július 9-én a pécsi Weisz Testvérek Export Állatkereskedelmi Vállalattal is szerződést kötött 10 darab 3–4 éves tinó, vagy bika hizlalására. A vállalat az állatok felvett súlyáért tinók után kg-onként 1,30, bikák után pedig hizlalási költség fejében 1 pengőt fizetett.⁶

Egy régi kipróbált szakmunkásról a vezetőség azt az értesítést kapta, hogy este 8-tól reggel 5-ig a gyárból a közeli boltba lopja ki a sört és ott adja el. „... úgy kihasználja a belé helyezett bizalmat, hogy engem akinek semmi köze hozzá, direkt megbotránkoztat.” A levél aláírása „Egy jóakaró”. A feljelentést a gyár ilyen formában is komolyan vette. 1930. október 23-i keltezéssel egy nyugalmazott állami detektívfelügyelő egy teljes hónapi megfigyelés után a gyár vezetőségének jelentette a gyanúsítás alaptalanságát.⁷

A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara összegyűjtötte területéről azokat az állami, törvényhatósági és községi üzemeket, amelyeknek működését közérdekből nem tartotta indokoltnak. A Kereskedelemügyi Minisztériumhoz intézett kamarai felterjesztést az elnök írta alá, – az a Fürst Gyula, aki a Pannónia Sörfőző R. T. felügyelőbizottságának is tagja volt. Így természetes, hogy a jelentés szerint a Kamara területén a hosszúhetényi állami kőbányát és Pécs szab. kir. város műjéggyárának a működését tartotta indokolatlannak. A város műjéggyárának indokolatlan működését a Kamara még külön csatolt okmánnyal is alátámasztotta.⁸ Az okmány a sörgyár néhány adatát tartalmazta, mely szerint a gyár létszáma 1928 év nyarán 96 volt, s ez 1931 év nyarán 54-re csökkent. 1928. szeptember 30-ig adószámlán az 1927/28. évadra kiadtak összesen 288 582 pengőt, ebből esett söradóra 211 666 pengő, egyéb adóra: 76 916 pengő. 1931. szeptember 30-ig kiadtak az 1930/31. évad terhére összesen 110 411 pengőt, abból esett söradóra 80 904 pengő, egyéb adókra 29 506 pengő.

A pontos munkáslétszám végeredményben a kimutatásból nem tudható meg. Csak a tavasztól őszi dolgozó létszámát közölte a sörgyár. Vajon az állandó jellegű szakmunkásokat és tisztviselőket miért nem vették be a létszámjelentésbe?

Veszteséges esztendő

A világgazdasági válság 1932-re kimélyült. Nagykőrösön egy liter bor ára ekkor 5–6 fillér volt. (Csak az 1933-ban megalakult nagykőrösi szövetkezet rögzítette a bor literjét 16 fillérben.) Az átlagos gyári teljesítmények rendkívül visszaestek. Igen nagymértékű volt az a veszteség, amely a munkások számának apasztásából, valamint a heti munkanapok, illetőleg a naponként teljesített munka idejének megrövidítéséből (heti 32 óra) állott elő. A világgazdasági helyzet képe a fokozódó árromláson kívül a munkanélküliség ugrásszerű emelkedésében mutatkozott legsötétebb színekben.

1932 januárjában a sörgyár újra kérelemmel fordult Nendtvich Andor polgármesterhez: „Méltóztassék lehetővé tenni, hogy egyrészt Méltóságod, mint Pécs szab. kir. város képviselőtestületének feje, másrészt vállalatunk vezetősége között oly tárgyalások indíttassanak meg, melyek a városi jég gyártásának megfelelő kártalanítása ellenében történő beszüntetése által – oly módon, hogy a meglévő berendezés csupán a vágóhíd hűtését lássa el – a jelenlegi helyzet liquidálását tennék lehetővé.” – Szeptember 24-én újabb három oldalas beadvány ment a polgármesterhez. „Tárgyalási alapul olyan összeget méltóztatott akkor megjelölni, mely lehetetlenné tette ellenajánlat tételét – kezdte a kérvény . . . – A sörfogyasztás összehsugorodása még nagyobb, szinte hihetetlen mérvet öltött az idei évadban, dacára a rendkívüli kedvező időjárásnak. Évek óta hangoztatjuk, hogy a sörgyártás ilyen körülmények közt nem hasznothajtó, ha nincs olyan melléküzem, mely annak hozamát javítja és a költségek megoszlásában nem segíti. – A fővárosi nagy sörfőzdek ilyen célzattal már évek óta kultiválják a malátakávét, likőr, csokoládégyártást, pamutfonást és szövést. A vidéken, ahol a sörgyáraknak nincs módjukban ilyen ipartelepek létesítésével kísérletezni kedvezőtlen fekvésük és megfelelő tőkének hiánya folytán, egyedül a jéggyártás volna olyan üzem, mely valahogyan csakis egy sörgyár hűtési szükséglete keretében tudna boldogulni és esetleg a gyárat egy jobb jövőbe átmenteni segíteni.” – És befejezésül: „Még egyszer felhívjuk tehát Méltóságod figyelmét arra, hogy amennyiben a Városi Jégüzem meg nem szüntetnék, a legrövidebb idő alatt sörgyárunk leállítása nem lesz elkerülhető. Ez elhatározott dolog. – Nekünk a Város sürgős segítségére van szükségünk, hogy üzemünk le ne állíttassék, s a még máig is foglalkoztatott 80 család kenyér nélkül ne maradjon.” A 80 családot külön sorban középre írták, nyilván, hogy az így nagyobb súlyt kapjon.⁹

A sörgyár 1931. szeptember 22-i adata szerint a nyári munkáslétszám 54 fő volt, s ha ehhez a szakmunkások és irodai alkalmazottak összlétszámaként 26 főt veszünk, s ez nem lehet túlzott, azt látjuk, hogy – a többi magyarországi gyártól eltérően – az eltelt egy esztendő alatt 1932. szeptember 24-ig a gyár létszáma nem apadt.

A város polgármestere október 25-én kelt levelében hosszan, részletesen válaszolt a sörgyár érveire: „Mindenekelőtt Tek. Címnek azon nyilván tévedésen alapuló megállapítására kell reflektálnom, mintha a városi jéggyár üzeme veszteséggel dolgozna. A városi jéggyár az 1931. évi számadási esztendőt – a közgyűlés által megállapított zárszámadás szerint 5000 P. tiszta haszonnal zárta és a folyó mérlege is – bár a rendkívüli hosszú tél következményeként a tavalyi évhez viszonyítva kevesebb jég került értékesítésre – aktív, dacára annak, hogy amortizációként évi 9000 P. kiadás számoltatik el, ami az egész jéggyár berendezésének aránylag rövid idő alatt leírását teszi lehetővé.

A városi jéggyár üzemének megszüntetése viszont évi 7000 P.-nyi terhet jelentene, mert a gépi berendezés vételárának törlesztése természetesen továbbra is terbelné a város pénztárát. Ezen tényállás nyomán foglalkozott pénzügyi bizottságunk Tek. Címnek azon kérelmével, hogy t.i. *a városi jéggyár*

minden feltétel és térítés nélkül állíttassék le és ezt a kérelmet nem találta teljesíthetőnek.”¹⁰ (Aláhúzás az eredeti iratban!)

A XXI. évi rendes közgyűlést 1932. december 28-án tartották. Az 1931/32. üzletév beszámolója rögtön a „jégcsatával” kezdődött. „Leccsökkent termelésünk mellett jéggyárunk fokozottan érezte a városi jéggyári üzem versenyét és a jégtermelésünkben ezen verseny által hozott kiesés növeli a sörtermelés mai közismert nehézségeit.” – Az esztendő veszteséggel és a vezetőségben néhány személyi változással zárult. A felügyelő-bizottságba Morvay István helyébe Vágó József közgazdasági író, főszerkesztő került, 1932. aug. 1-től pedig dr. Greiner József foglalta el apósának, Fürst Győzőnek jogtanácsosi helyét.

Az általános gazdasági válsággal együtt járt a vendéglős- és kávéipar helyzetének leromlása is, s a tény a sörkimérouzemek fizetőképességét, s a gyár kinnlevőségeinek bonítását is hátrányosan befolyásolta. – S mivel a pécsi húsiparosok jégszükségletét a város látta el, a gyár elesett bevételének pótlására jéggyártó üzemével kapcsolatosan 1932 nyarán hűtőüzemet létesített, s ezzel a pécsi tojás- és gyümölcskereskedelmet is elősegítette. Trebbin Ágost sörgyári mérnök a Magyar Mérnök és Építészegylet pécsi osztályának előadó ülésén még 1931 júniusában nagysikerű előadást is tartott a mesterséges hűtés jelentőségéről, a hűtőgépek alkalmazási lehetőségeiről. Ez az előadás egyúttal a sörgyári hűtőüzem beharangozását is szolgálta.

A Nádor a sörgyár tulajdonában

Az 1933-as esztendő azzal kezdődött, hogy az árverés alá került Nádor Szálloda épületét a pécsi sörgyár megvette. Amíg az adásvételi formulák zajlottak, a sörgyár újabb beadványt intézett a város polgármesteréhez, s újból azt bizonygatta, hogy a városnak a jéggyári üzemén nincs és nem is lehet haszna. „Ma tehát az a helyzet – fejtegette tovább a beadvány –, hogy míg egyrészt a Város a még mindig csökkenőben lévő jégszükségletre való tekintettel egész biztosan ráfizet üzemére, másrészt vállalatunk, – mely valamikor cca. 60 000 hl. sört termelt és ma csak alig 6000 hl.-t állít elő, a csekély termelésnél nem a sörgyártás a főüzem, s a jéggyártás a melléküzem, mint régen volt, hanem fordítva, ma a szintén lezsugorodott kisebb terjedelmű műjéggyártó üzem a főüzeme – az elmúlt üzletévben közel százezer pengő veszteséggel zárta a mérlegét. Ha már most az ezidőszerinti főüzem: a műjéggyártás, csak egyik tartó pillérétől is (mint jelen esetben a húsiparosok jégszükségletének ellátásától) esik el, nem képes még a legfontosabb regitétételeket sem megkeresni és nem tudja biztosítani a szintén lezüllött termelésű sörgyár üzemfenntartását sem. Nem csoda tehát, ha igazgatóságunk ily körülmények közt belekényszerül az üzem teljes beszüntetésébe! De a város nem siettetheti egy 85 éve fennálló vállalat megszüntetését és a sajnos amúgyis nagyszámú munkanélküliek szaporítását!

A magunk részéről többet tettünk, mint módunkban állott volna. Épp a munkanélküliség enyhítése érdekében létesítettünk többezer pengős befektetés-

sel gyümölcsshűtőházat, melyet ez év nyarán is ráértünk volna felépíteni és be-
rendezni és melynek egyelőre még kétséges eredményét a jövő fogja megmu-
tatni.

Ezen ténykedésünkkel nemcsak jéggyári üzemünket gondoljuk fejleszteni,
hanem elismerést várunk a várostól.”¹¹

A gyár január 27-én kelt kérelmére már február 3-án válaszolt a polgár-
mester. A válasz „Tárgy” megjelölésében ez szerepelt: „A városi jéggyár üze-
ménék leállítása.” A polgármester azonban csak a tárgyban jelölte meg a célt,
előbb még néhány dologban tájékozódni kívánt, meg akart győződni arról,
hogy valóban a gyár életét menti-e meg azzal, ha leállítja a városi jéggyárat.
„Előzetesen tájékozódást kívánok szerezni arról – mondja Nendtvich polgár-
mester – hogy a Tek. Cím vezetése alatt álló iparvállalat az elmúlt 1932. évben
minő veszteséggel dolgozott és evégből kérem szíveskedjék lehetővé tenni azt,
hogy a város szakközege a vállalat könyveibe betekintést nyerhessen.”

A könyvekbe való betekintési kérelem a gyár vezetőségének nyugtalan
éjszakákat okozhatott, s az ügy hirtelen nem lett sürgős, a válasz egyre húzó-
dott, végül is a február 3-i levélre csak április 23-án született meg. „A velünk
közölt nagybecsű elhatározásáért köszönetet mondunk Méltóságodnak”, – kez-
dődött a válasz. A könyvekről természetesen szó sem esett, helyette egy meg-
állapodás-tervezetet készített a sörgyár. A létesítendő megállapodást – ezúttal
már „70 család nevében” – a következő négy pontban terjesztették elő: „A
város közönsége beszünteti jéggyártási üzemét és ezen megállapodás tartama
alatt nem is gyárt jeget annak ellenében, hogy

mi a város közönsége amortizációs terheinek viseléséhez hozzájárulunk
a városi jéggyártási üzem beszüntetésétől kezdődően

az első évben 3000,

a második évben 3500,

a harmadik évben 4000,

azontúl évi 4500 arany pengővel egynegyed évi előzetes részletekben azzal,
hogy amennyiben itt vállalt fizetési kötelezettségeinknek eleget nem tennénk,
a város közönsége visszanyeri jogát ahhoz, hogy beszüntetett üzemét újra meg-
indítsa.

Ezen megállapodás tartama öt év és folyó évi május hó elején lép
hatályba.

3. Megnyílik a város közönségének az 1. pontban említett jog akkor is, ha

a. sörgyártási üzemünket teljesen beszüntetnők, vagy olyan mérvben szállí-
tanánk le a jelenlegi üzemkeretet, ami az általános söripari és sörfogyasztási
viszonyok és vállalatunk speciális termelési viszonyai és lehetőségei által meg-
kívánt intézkedéseken lényegesen túlmenne és ezen szükségesség által nem
volna indokolva,

b. vagy ha gyárunk forgalma eléri az évi 12 000 hektolitert.

4. Megállapítatik, hogy az aranypengőben megállapított ezidőszerinti
jégárak a jelenlegi, aranypengőben megállapított szénárak és munkabérek
alapján vannak kalkulálva és azok, akár ezen szénárakban és az összes kate-

góriájú munkabérekben történő változás, akár pedig valutáris értékelésben beálló változás esetén szabályozhatók vagy emelkedően, vagy csökkenően mégis egy $20\frac{0}{10}$ -ig terjedő változás nem szolgálhat okul sem az árak emelésére, sem azok csökkentésére.” – Az ajánlatot úgy időzítették, hogy ne is legyen idő a könyvekbe való betekintésre. A gyors intézkedést szolgálta a megállapodási pontok megszerkesztése is: elfogadásuk esetén a könyvek szemléje úgyis feleslegessé válik . . . „A jéggyártási üzem ügyszólván azonnali megkezdésének szükségessége folytán Méltóságod sürgős válaszát kérjük”, – fejeződött be a megállapodási ajánlat.

Július 5-én a város pénzügyi bizottsága dr. Nendtvich polgármester elnökletével ülést tartott, s erről a pécsi sajtó a következő híradást adta: „Az együttes bizottság átmenetileg hozzájárult a kérelem teljesítéshez, mégis a következő kikötésekkel: 1. A sörgyár évenként hozzájárul 3000–3500–4000–4500 és azon túl minden évben 4500 pengővel a vágóhídi jégüzem amortizációs terheihez. – 2. A húsiparosok a jeget a legutóbbi (48 f.) áron kapják. Eltérés csakis a szénárak $20\frac{0}{10}$ -nál magasabbra való emelkedése esetén állhat elő. – 3. Amennyiben a sörgyár évente 12 000 hl.-nél nagyobb mennyiségű sört termelne, a jéggyártás joga visszaszáll a városra. – 4. Magánosoknak nem adható jég magasabb áron, mint amilyen áron azt más, hasonló lélekszámú városokban árúsítják.”

A város törvényhatósági bizottsága 1933. július 15-én dr. Nendtvich Andor polgármester elnökletével tartotta meg közgyűlését. – A városi jéggyár üzemének átmeneti szüneteltetése tárgyában előterjesztett javaslat ellen Molvay Ferenc hentesmester szolt elsőnek. Tiltakozott az ellen, hogy a jéggyártás terén monopóliumot biztosítsanak a Pannónia Sörgyárnak, dr. Werner István a javaslatot helyeselte, Római Róbert fűszerkereskedő és Polgár Ferenc, valamint Schmidt Mátyás ellenezte, dr. Gombos Ede bizottsági tag pártolta, végül is 18 szavazattal 12 szavazat ellenében a javaslatot elvetették.

A sörgyár nem hagyta annyiban a dolgot, s Szegő is arra buzdította a pécsi vezetőséget, hogy a közgyűlési határozatot fellebbezze meg, forduljanak a belügyminiszterhez, hogy ő a városi határozatot semmisítse meg, s a várost utasítsa újabb határozathozatalra. – A belügyminiszterhez intézett fellebbezés augusztus 5-én el is készült. „Tudatában vagyunk annak, – kezdődik a fellebbezés –, hogyha egy nyereségre alakult részvénytársaság – mint iparvállalat – egy másik félnek, és lehet ez a másik fél a törvényhatóság is – üzleti ajánlatot tesz és a másik fél azt nem fogadja el, akkor ennek az ügynek az actái le vannak zárva, lévén autonóm joga a törvényhatóságnak az, hogy a felkínált üzlet esélyeit mérlegelje, latolgassa és ha nem találja meg mellette a számítását, akkor azt a limine visszautasítsa.

Nem is emelnénk panaszt a határozat ellen, ha üzleti érdekeinken túlmenő szociális vonatkozásai nem lennének az ügynek”, stb. A 6 oldalas fellebbezés tartalma lényegében már ismeretes. A befejezésben újra hangoztatták, hogy a sörgyár javaslatának elfogadása „lehetővé teszi az üzem fennmaradásával 100 család megélhetését”, – s legalább 5 éztendei szüneteltetést kértek . . .

1934. február 17-én összehívott XXII. évi rendes közgyűlésen az elnök bejelentette, hogy Grüner alelnök 1933. szeptember 13-án, Lenkei Lajos felügyelőbizottsági tag, a Pécsi Napló főszerkesztője pedig 1933. december 29-én (69 éves korában) elhunyt. A kimutatott 347 813 pengős veszteséget a tartalék alapban lévő 77 500 pengővel fedezték, a tőketartalékból 270 313 pengőt használtak fel.

Szüneteltetik a városi jéggyártást

Az 1932/33. üzleti évet tárgyaló XXIII. sörgyári közgyűlés előtt két héttel, 1934. január 30-án a polgármester a belügyminiszternek a sörgyár fellebbezésére megadta a magyarázatot. A polgármesteri felterjesztés emlékeztetett arra, hogy a belügyminiszter egyszer már a Pannónia Sörfőző R. T. panaszára a városi jéggyárat 1929-ben csak azzal engedélyezte, hogy ez csupán a vágóhíd területén és csak a húsiparosoknak és naponta legfeljebb csak 60 q jeget szolgáltathat ki. Az eredetileg napi 120 q jégtermelésre tervezett és ilyen kapacitásra is kiépített jéggyár hozama e korlátozó rendelkezéssel természetesen lényegesen csökkent, de „az 1931. és 1932. években így is akkora volt, hogy a befektetett tőke 9⁰/₁₀-os amortizációja mellett 7368, illetve 3509 pengő tiszta nyereséget mutatott fel.” – Így festett a helyzet, amikor a sörgyár fellebbezésében mindenekelőtt azt igyekezett bizonyítani, hogy a városi jéggyár veszteséges üzem. „Kétségtelen, – állapította meg a polgármester végül –, hogy a sörgyár kaállítása esetén érzékeny veszteség érne a kincstárt és kb. 10 000 P. bevételi kieséssel kellene a városnak is számolnia. Az ajánlat elfogadása viszont a jéggyári bevételnél 5000 pengőnyi tétel elmaradását jelentené, vagyis végeredményben az évi 5000 pengőnyi hiány fedezetéről kellene a háztartási költségvetés keretében gondoskodni.”

Ennek ellenében a részvénytársaság kötelezettséget vállalna arra, hogy a sörgyár üzemét legalább a jelenlegi keretek között fenn fogja tartani.

„A város vezetőségének ebben a kényszerhelyzetben, – ahogy a polgármester mondta, – nem volt más választása, minthogy a fogyasztók érdekeinek legteljesebb megóvásával, a városi jéggyár üzemének átmeneti szüneteltetése.”¹³

A város 1934. június 5-én tartott közgyűlése a belügyminiszter f. évi április 24-én kelt 126.764/1934. V. sz. leiratát tudomásul vette. „Méltányolva azt az erőfeszítést és anyagi áldozatot, amit a Pannónia Sörfőző r. t. helybeli cég tett, illetve kényszerűen vállalt” – ahogy a jegyzőkönyv mondta – elhatározta a sörgyár üzemének fenntartása érdekében a városi jéggyárnak 5 esztendői szüneteltetését. Kikötötte a város azonban az évi 3000–3500–4000–4500 és 4500 pengő térítési összegén kívül, hogy a sörgyár az általa termelt jeget a húsiparosoknak táblánként (12,5 kg) 42 fillérért, házhoz szállítva 48 fillérért, a magánfogyasztók részére pedig házhoz szállítva 70 fillér helyett 60 fillérért adja, azonkívül a fennálló kedvezményes jégárák (fűszerecsk, vendéglősök stb. részére) változatlanul tovább is érvényben maradtak.

A város és a sörgyár között folyó tárgyalások közepette május 25-én érkezett a város polgármesteréhez a Pécs és Vidéke Mészárosok Nyersbőrszövetkezetének ajánlata, mely szerint a Szövetkezet hajlandó a város jéggyárát 5 esztendőre bérbevenni az első 3 évre évenként 4500, a negyedik és ötödik esztendőre évenként 5000 pengőért.

Az ajánlat kedvezőbb volt, mint a Pannóniáé, de mert az volt a cél, hogy egy meglévő nagy vállalat fennmaradása biztosíttassék és a háztartási jég ára is mérsékeltesse, s mert a miniszteri rendelet intentiója is az volt, hogy a város a sörgyárral egyezzen meg, s mivel a sörgyár vállalta, hogy a húsiparosoknak házhoz szállítva ugyanolyan áron adja a jeget, ahogy a várostól a vágóhidnál kapták, ezért a sörgyár javára, a húsiparosok és a fogyasztó közönség egyforma érdekében a város jéggyárának átmeneti 5 évi szüneteltetését elhatározta. A megállapodás 1934. július 1-én lépett életbe.¹⁴

Alkusz János ezekre az évekre így emlékezett vissza:

„A lakatos műhelyben 38 fillér volt egyenlően az órabér. Túlórázni lehetett. A nem szakmunkások nem tudtak szervezkedni, de mi vasasok erős szervezetet alkottunk . . . A gyár úgynevezett szanált napokat tartott. Két munkanap után 1 munkaszüneti nap következett. Még a bányában is „szanált” napokat tartottak . . . A sörgyár vezetősége nemcsak segédmunkási, de szakmunkás területekre is legszívesebben falusi parasztgyerekeket vett fel, akik nem voltak szervezett munkások, s ezekkel a leggorombábban bántottak. Persze a nők sem voltak kivételek. 1934-ben lakatos művezető lettem 220 pengő lett a havi fizetésem – s ez abban az időben egészen kivételesen szép fizetésnek számított. A gyárnak három-négy olyan részlegvezetője volt, aki hasonló „kiemelt” fizetésben részesült . . .” (Idősb Zoltány Kálmán, a malátagyár vezetője, a „malátamester” például az 1935. évi bérfizetési jegyzék szerint júniusban 224 pengő fizetést kapott.)

Forbát Arnold *„Bevallás a vagyonadó és jövedelemadó 1934. évi kivételéhez”* című sajátkezűleg írt (1934. január 30-án dátumozott) űrlapján 3956 db „Pannónia Sör” részvényt 35 600 pengő értékben, 100 db „Dunántúli Malom” részvényt 500 pengő, 90 db „Dunántúli Bank” részvényt 4500 pengő értékben, a Felső Malom utca 22/24. sz. házat 30 000 pengő, a Kaposvári u. 27. sz. házat 12 000 pengő értékben tüntette fel. A *„Jegyzet”* rovatba ezt írta: „Sem a „Pannónia Sör”, sem a „Dunántúli Malom” már 4-ik éve nem adhatott osztalékot. A Tőzsdén a „Pannónia Sör” 1931. júl. jegyzése volt 15 pengő, ebből leszámítandó 40⁰/₁₀₀, marad 9 pengő. A „Dunántúli Malomipar” névértéke 20 pengő, de még 5 p-vel sem lenne értékesíthető. Mivel azonfelül zárolva is vannak, vevő nem található. – Az I. a. és II. a. alatti lakházat és nyaralót felváltva télen és nyáron csak magam használom 39, ill. 41 év óta, mint egy családnak szolgáló lakás az együttes 12 000+800 p. bérérték 15-szöröse van számításba véve.”

A „Bevallás a jövedelemről” részben:

I. Földbirtokból eredő jövedelem: $1\frac{1}{4}$ kat. hold szőlő 10 hektós mustermés 240 P.

II. Házbirtokból, be nem épített városi telekből és községi belsőségből eredő jövedelem: 2380 P.

III. Az általános kereseti adó alá tartozó foglalkozásból eredő jövedelem egyenként:

iparból: Pannónia Sörfőző üggy. ig. tiszteletdíj és lakbérátalány: 7200 P.
és a Vállalat által fizetett

jövedelmi adó: 429,- P.

kereseti adó: 194,80 P.

rokkantsági adó: 2,40 P.

A „Jegyzet” rovatban: „Ad. III.: Mivel a Pannónia Sörfőző 1933. éve igen nagy veszteséggel zárult, az utóbbi években mint *kivételes rendk.* pótlék megszavazott jövedelem megszűnt és csak a felsorolt 7826,20 maradt meg, mint tiszteletdíj és helyettem kifizetett adó.”

A *tantiemeadó alá eső jutalékokból és javadalmakból azok részletezése:*

Dunántúli Banknál 806,50

Dunántúli Malomnál 70,15

V. Szolgálati és munkabérvizonyból származó jövedelem: -

VI. A tőkevagyonból származó jövedelemnek részletes felsorolása a *jövedelmi forrás megnevezésével:*

Dunántúli Bank osztalék 180 P.

Összes jövedelem: 11 383 P.

Esetleges megjegyzések: „Az ált. gazd. helyzet nálam is mutatkozik. Jövedelem évről évre megcsappan, eladósodásom pedig rohamosan emelkedik.”

Forbátnak a tiszta jövedelme, amit nem szolgálati és munkabér viszony alapján kapott, 948,58 pengő volt. (Forbát az adóíven két gyermeket tüntetett fel: Elemér 30 éves, foglalkozása vegyész-mérnök, állásnélküli, s Irma 27 éves, háztartásbeli.)

A lakatosok ebben az időben 38 filléres órabérért dolgoztak, s a szanált napok miatt csak heti 4 napot tölthettek munkában. Ha napi 10 órát dolgozhattak, ez így egy hónapra 60 pengő 80 fillér keresetet jelentett.

Zsirbűtés

A Kereskedelemügyi Minisztériumnak 1926. május 28-án kelt rendelete szerint a vidéki városokban munkaszüneti napokon a sör kifuvározása az évnek május hó 1-től augusztus hó 31-ig terjedő szakában délután 4 óráig, az évnek egyéb szakában pedig déli 12 óráig volt végezhető.

A sörgyár a rossz gazdasági viszonyokra, a munkanélküliségre és a jövedelemcsökkenésekre okozta pénztelenségre, az olcsó borra és a mindezekkel járó minimumig leszállott sörforgalomra hivatkozva 1935-ben kérelmet nyújtott be

a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarához, hogy járjon el a Kereskedelmi Minisztériumnál a rendelet megváltoztatása ügyében. A sörgyár a kiránduló vendéglők elláthatása érdekében kérte a munkaszüneti napokra is a sörszállítás engedélyezését.

„Gyakran előfordul, – mondja a kérelem – hogy ünnepnap délelőttjén borús, esős idő van. Ilyenkor a kiránduló vendéglő tulajdonosa nem látja el magát sem sörrel, sem jéggel, vagy legjobb esetben lényegtelen mennyiséget vásárol. Hiszen forgalomra aznap már nem számít. Délután 3 órára kiderül az idő, az emberek kirándulni mennek, a vendéglősök telefonálnak sörért, de mi nem küldhetünk, mert már 4 óra elmúlt. Itt volna tehát az alkalom, hogy néhány hektoliter sört eladhassunk, de ezt a rendelet nem engedi meg, károsodik a vendéglős, károsodunk mi, de károsodik a kincstár is, mert ennyivel kevesebb lesz a sörreladásunk, illetve sörtermelésünk, kevesebb lesz a söradó és forgalmi adó, mi pedig beszüntethetjük üzemünket, mert ha a mostani pénztelenség mellett olyan rendelet is van, amely az amúgyis kevés sörreladási lehetőséget korlátozza, semmi kilátásunk sincs arra, hogy a már évek óta súlyos veszteséggel dolgozó vállalatunk sorsa jobbra forduljon.”

Tehát újból helyben vagyunk! A néhány ünnepnap, s ennek is néhány délutánjának esetleg már nem borús időszaka miatt, s a néhány kirándulóhely vendéglőjében esetleg eladható néhány hektoliter sör érdekében a minisztérium változtassa meg a munkaidőt szabályozó rendeletet, mert ha nem, „beszüntetjük üzemünket”.

A Pécsi Iparkamara gyorsan megkapta a választ, s közölhette a sörgyárnak: „Folyó évi június hó 24-én 39,333/XIV/1935. szám alatt értesített bennünket a m. kir. kereskedelemügyi miniszter úr, hogy az idézett rendeletben foglalt szabályozást nem áll módjában megváltoztatni.”¹⁵

A pécsi húsiparosok („Magyar Húsiparosok Szövetkezete Pécs”) nevében Papp Károly és Müller Károly 1935. szeptember 9-én a sörgyárral megállapodást kötött, mely szerint az általuk termelt és termelendő sertésszárkészszer (márkázott) a sörgyár hűtőüzemében hűtik és tárolják. A szerződést egy évre kötötték. A megállapodás alapján az exportra kerülő szárkészszer a szövetkezet szállította és raktározta el a helyszínén, tehát a gyár semminemű erőt nem szolgáltatott, csupán a hűtést adta minden egyes métermázsa zsír után 1 pengő hűtési díj térítése fejében, – 1 vagon 100 q zsír után 20 napra 66,70 pengő hűtési díjat tartoztak fizetni.¹⁶

1935. november 25-én a városházán és több középületen megjelent a gyászlobogó: elhunyt 82 éves korában nagyatádi dr. Visy László ügyvéd, nyug. főispán, Pécs szab. kir. város törvényhatósági bizottságának örökös tagja, a Hirschfeld S. Sörgyárnak részvénytársasággá való alakulásától kezdve 24 esztendőn keresztül elnöke, illetve igazgatósági tagja.

A Sörgyár újra elkezdte kölcsönösszegek adását, de nagy óvatossággal, (külföldi valuták árfolyamai szerint valorizálva) és több kikötéssel. – Skergula Ferenc a pécsi Pannónia Pince Söröző és Étterem, s a Hullámfürdő Vendéglőjének bérlője például 1935. június 25-én 800 pengő kölcsönt vett fel 6 havi tör-

lesztéssel. 1936. január 21-én pedig újabb, ezúttal már 1500 aranypengő kölcsönt kapott. – De milyen is volt egy ilyen pénzkölcsönzési formula? – A kölcsönt felvevő – „nyilatkozat”-ot adott az összegről. Az 1500 pengős okiratra pl. 9 pengő illetménybélyeget ragasztottak, s e bélyegköltséget a kölcsönt kapó viselte. Az összeg megjelölése után ezt írták: „azaz 1500 aranypengő készpénzkölcsönt hiánytalanul felvettem, mely összeggel hitelező elősegítette nekem vendéglőüzletem továbbfolytatását.” S ezután következett a feltétel, a kötelezvény. Skergula 1500 pengős kölcsönének esetében például a következőkben állapodtak meg: „kötelezőleg kijelentem, hogy ezen kölcsöntartozásom után hitelező cégnek a mindenkor Magyar Nemzeti Bank kamatlábát $3\frac{1}{2}\%$ -kal meghaladó kamatot, (jelenleg $7\frac{1}{2}\%$ -ot) tartozom megtéríteni, míg magát a kölcsönösszeget köteles vagyok az általam forgalmazott sörmennyiség után hl-ként 20,- pengős túlfizetéssel törleszteni. Amennyiben, a túlfizetések összege minden hónap végén a 200 pengőt nem érné el, úgy tartozom azt havi 200 pengőre kiegészíteni. Teljes kölcsöntartozásom tehát általam f. é. június hó 30-ig feltétlenül kiegyenlítendő.” – A kötelezettség biztosítására egy általa aláírt 1500 pengőről szóló biancováltót is kellett a gyárnak adnia, azzal a felhatalmazással, hogy amennyiben elvállalt kötelezettségének nem tenne eleget, a váltót a gyár Skergula ellen bírói úton érvényesítheti. Skergulának azt is kikötötték, hogy „amennyiben a pengő árfolyama a francia frank árfolyamához viszonyítva alászállna, köteles leszek úgy magát a kölcsöntőké, mint pedig kamatait és egyéb járulékait is a francia frank árfolyama szerint valorizálva megfizetni.” – Természetesen a megállapodás értelmében az összes sör- és jégzsükségletét is közvetlenül a gyártól tartozott beszerezni, de ezen kívül: „kötelezem magam arra is, hogy 1939. január hó 31-ig üzletemben, illetve alábbiak szerint üzleteimben forgalomba kerülő szikvíz, forrás- és ásványvíz teljes mennyiségét mindenkor az Önök által megjelölendő pécsi szikvízgyárosnál fogom vásárolni.” – A különböző vizek új tényezőként jelentek meg az effajta megállapodásoknál, s meghozzá három éves időtartamra. – Böröcz István pécsi vendéglős ugyancsak 1936. július 7-én 350 pengő kölcsönt kapott, de már más pénz árfolyamának biztosításával. „Amennyiben a pengő árfolyama az angol font árfolyamához viszonyítva alászállna, köteles leszek úgy a kölcsöntőké, mint pedig kamatait is az angol font szerint valorizálva megfizetni.”¹⁷ – Hasonlóképpen vett fel 200 pengőt Braun István, a tolnai „Duna Szálló” bérlője és 300 pengő kölcsönt Pobisch Károly villányi vendéglős.

Szikvízüzem

1936. szeptember 24-én a sörgyárban megjelent dr. Zánkay Ferenc városi aljegyző, dr. Hal József tisztifőorvos és dr. Schwarcz Vilmos városi t. b. főorvos. A bizottság azért szállt ki, mert a sörgyár szikvízkészítő iparendedélyt kért, s meg kellett állapítani, hogy a helyiség, ahová az üzemet telepítették, megfelelő-e az előírt követelményeknek.

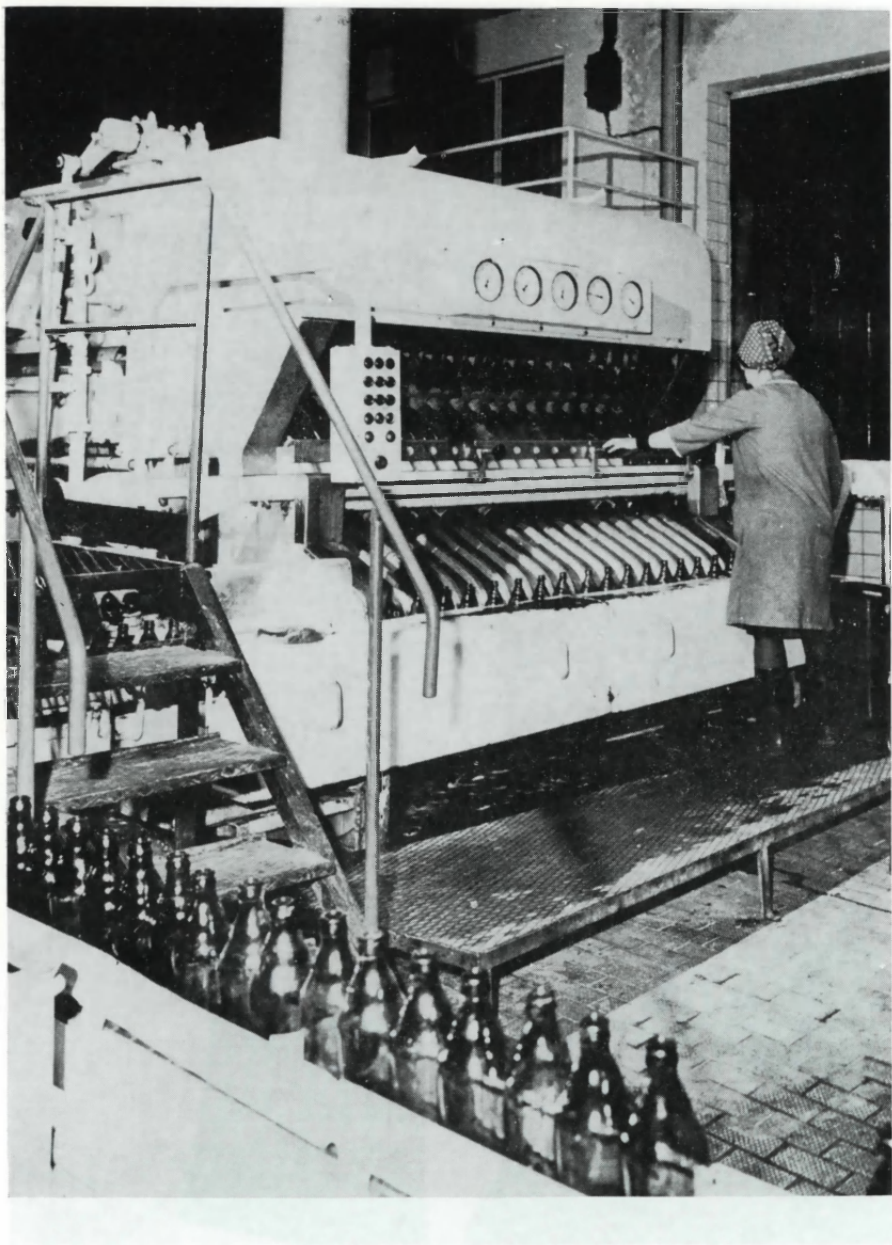
A bizottság jegyzőkönyvben a következőket rögzítette: „A szikvíz előállítása a sörtöltő-terem folyosószerűen kiképzett oldalhajójában történik, amely a főteremből négy oszloppal és félköríves boltozattal, két-két oszlop között 30 cm magas fallal és két oszlop közötti ajtónyílással van elválasztva. Az oldalhajó a főteremtől teljesen különválasztva (teljesen zárt fallal elválasztva) nincs.

Egyébként az üzem berendezése a 67,007/1928. K. M. sz. rendelet követelményeinek megfelel.”¹⁸

A szikvízkészítő iparengedélyt 1936. október 2-án a sörgyár megkapta, s ennek vezetője Zoltány Kálmán lett.

Az egyre fokozódó fegyverkezés, amely 1937-ben már az ipari termelés csaknem minden ágában mutatkozott, nem maradhatott hatás nélkül a pécsi sörgyárra sem annak ellenére, hogy az önellátásra irányuló törekvések óta a világgazdasági tényezők befolyása erősen csökkent. A sör értékesítési és így termelési feltételeire bár még mindig változatlanul az időjárás és az aratás eredménye volt elsősorban döntő, mégis a bor árának emelkedésével és az általános ipari termelés fellendülésével lassan, de biztosan a sörgyártás hektoliterei is emelkedtek. – A sörgyár vezetősége azonban a legnagyobb gondot egycélre még mindig az úgynevezett „melléküzemeire” fordította.

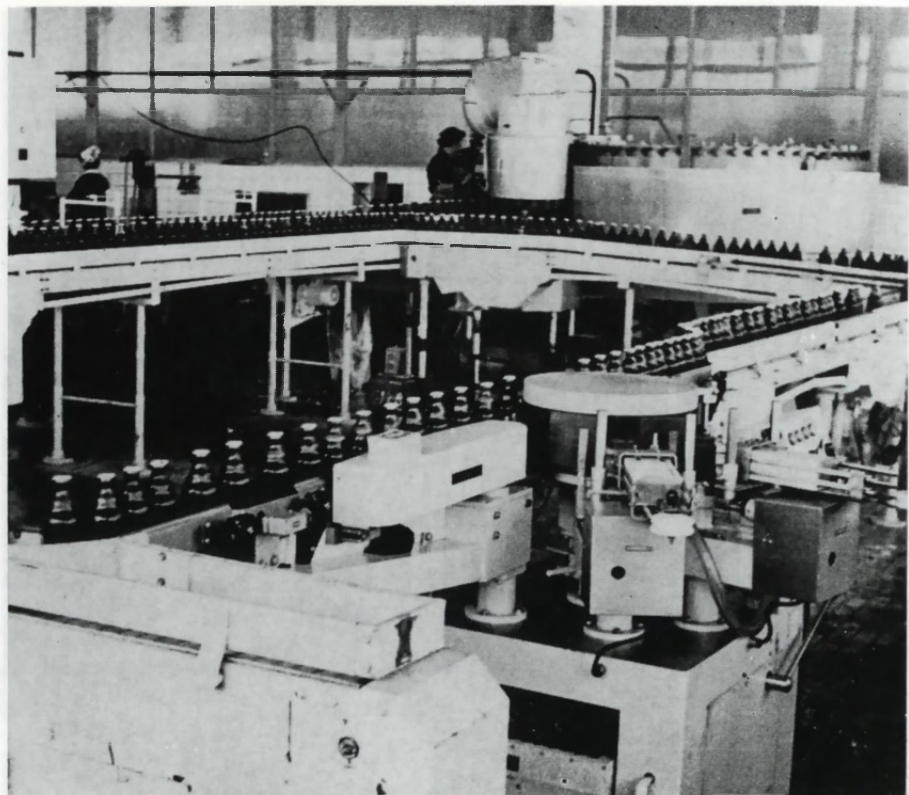
A pécsi húsiparosok 1935-ben kötött első zsírhűtési szerződése 1937. május 27-én megváltozott. Eddig egy-egy évre kötötték meg a szerződést, most bérleti időt nem kötöttek ki, csupán mindkét félnek joga lett, hogy minden hó 1-én ugyanazon hó utolsó napjára felmondhasson. A húsiparosok ezúttal az expedíciós helyiségből nyíló hűtőhelyiséget kibérelték. A kibérelt hűtőhelyiségben, – melyet a gyár plusz 5, mínusz 8° C hőmérsékleten volt köteles tartani – csakis ládába, vagy hordóba csomagolt márkázott exportzsírt tárolhattak. A hűtőhelyiség állandóan zárva volt, egy kulcs a húsiparosok szövetkezeténél, egy pedig a sörgyár portásánál volt. A gyár kikötötte, hogy a hűtőhelyiségbe történő be- és kirakodás „csak üzemi munkaidő alatt, vagyis reggel 7–12-ig és délután 1-től 4 óráig történhet.” – A 3. pont pedig a díjat rögzítette: „Hűtési, illetve tárolási díj fejében havi P. 200, azaz kettőszáz pengőt tartozunk Önöknek fizetni és pedig havonként előre.”¹⁹ A szerződés aláírója Papp Károly és az a Molvay Ferenc hentesmester, aki 1929. óta egyik legfőbb szorgalmazója volt a városi jéggyár létesítésének, s aki még 1933-ban is a városi közgyűlésen tiltakozott a városi jéggyár szüneteltetése és ezzel a Pannónia Sörgyár monopóliumának biztosítása ellen.

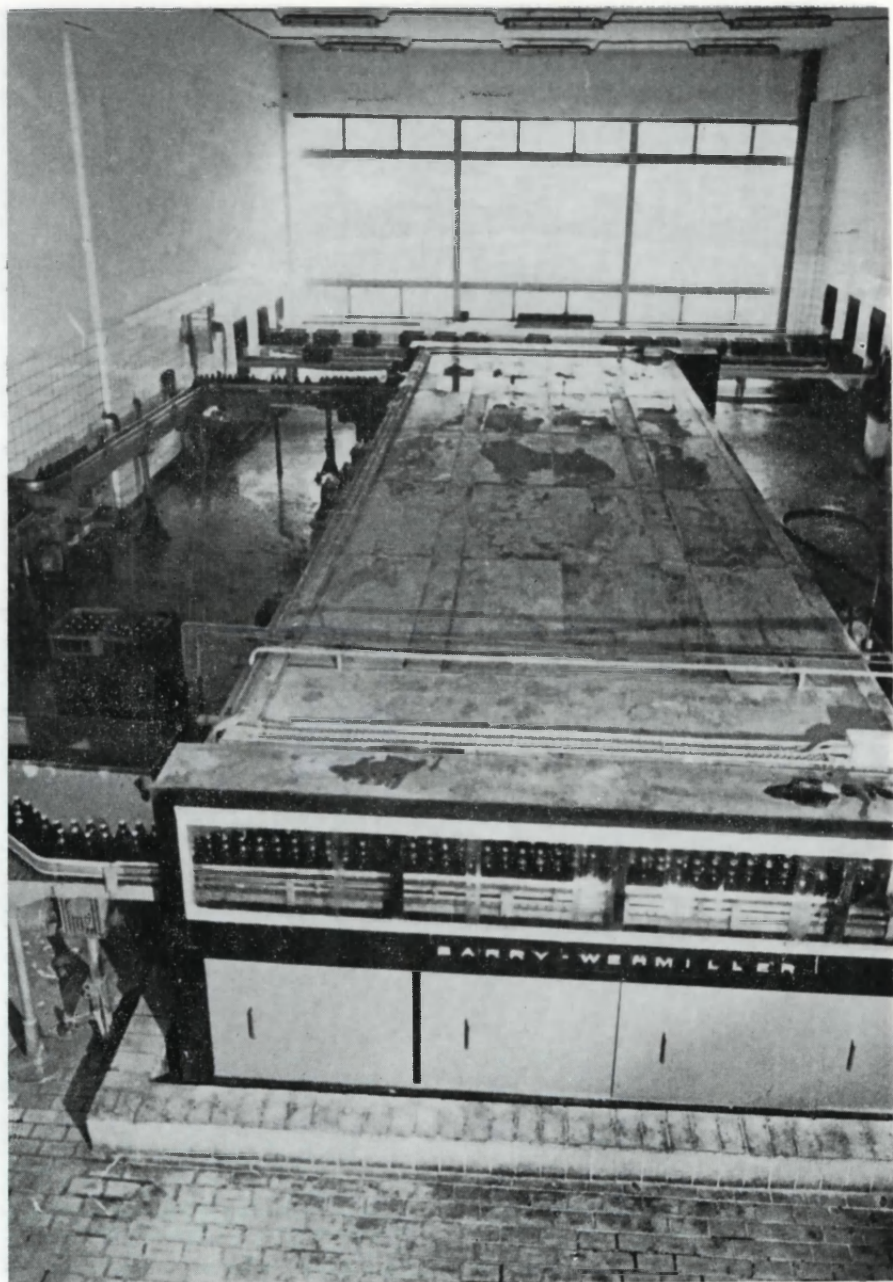
A palackokat gépek mossák 38 000 db/óra kapacitással

A régi palacktöltő

Modern gépsoraink 38 000 palackot töltöttek meg óránként

A minőségi sörök alagútpasztörőzőn mennek keresztül

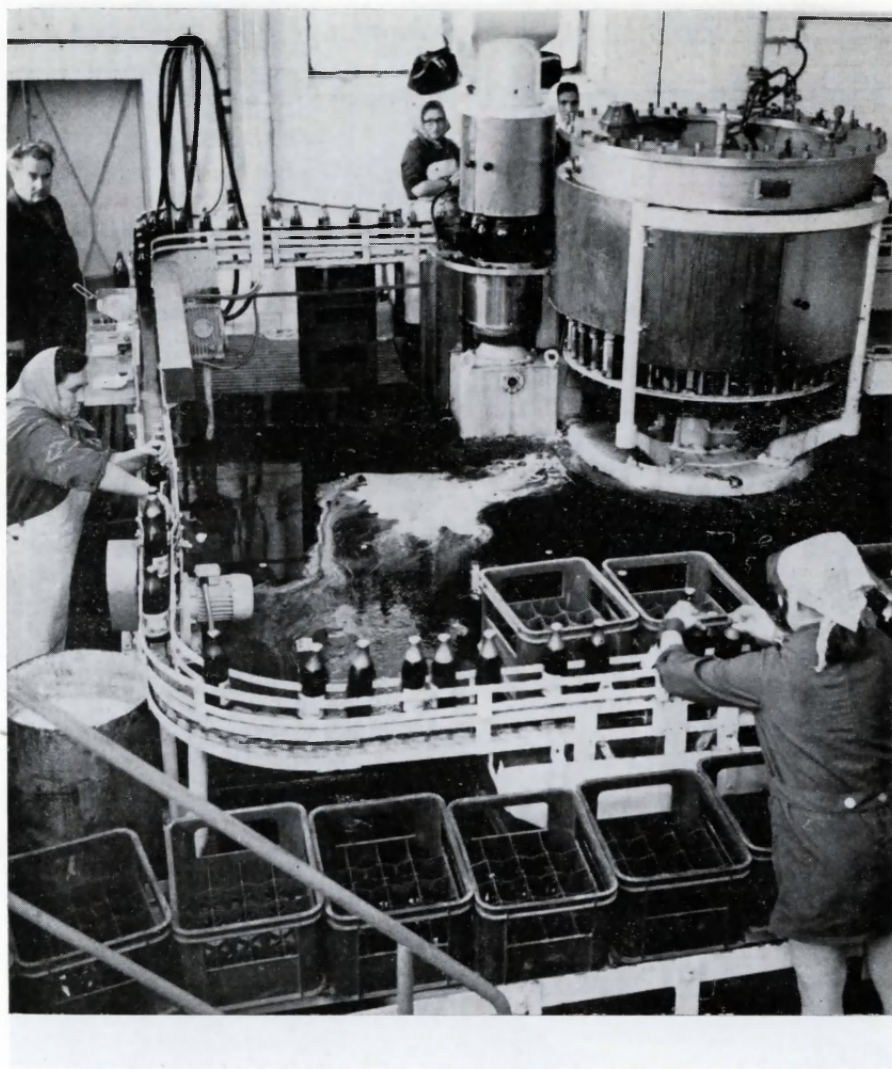
A címkézés is géppel történik

A készárut emelővillás targoncákkal palettázzák és rakják fel a gépkocsikra

Szekszárd az ország legmodernebb sörkirendeltsége

Naponta 75 000 palack sört biztosítanak Tolna megye számára

A HÁBORÚS ÉVEK

Az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság hatására a magyar söripar termelése különösen lecsökkent. A válság 160–170 ezer hl közötti évi termeléssel az 1932–34-es években érte el mélypontját. Ettől kezdve a termelés fokozatosan emelkedett. 1938-ban – az esztendő a második világháború előtti utolsó békeévnak tekintjük – az évi termelés 338 ezer hl volt.¹

A gazdasági válság siettette a söripar koncentrációját. Magyarországon 1938-ban már csak 8 sörgyár működött, de ezek is jórészt egymás érdekkörébe tartoztak úgy, hogy ebben az időben tulajdonképpen már csak két önálló sörgyári érdekeltségről – a Dreher-Haggenmacher – Első Magyar Részvény – Serfőzde R. T., valamint a Kőbányai Polgári Serfőző és Szent István Tápszer-művek R. T.-ről beszélhetünk. A megmaradt két Budapesten kívüli sörgyár, a soproni és a pécsi – az akkori rövidített szólás szerint – „Polgári” érdekeltségbe tartozott.

Kölcsönök és végrehajtók

A pécsi sörgyár szorgalmasan adta kölcsöneit, Lőrincz Júlianna mohácsi lakosnak 300 pengőt, Paszterkó József bácsalmási lakosnak 4000 pengőt – természetesen, hogy üzleteik „továbbvitelét” segítsék. De volt olyan is, aki a kölcsönt nem tudta visszaadni, s ezért a gyár végrehajtást indítottott ellene.

Igy járt 1937 végén Lettnigg Alajos mohácsi lakos, aki ellen 13 900 P. tőke s járulékaik iránt indítottak kielégítési végrehajtást. A bírói árverésen a sörgyár (35 437 P. 16 fillérért) megvásárolta Lettniggnek azt az épületét, amelyben valamikor sörfőzdéje volt. Lettnigg ugyanis a csokoládépusztai sörfőzde megszűntetése után Mohácson főzött sört, de sem minőségben, sem árban nem bírta a versenyt, s így főzdéjének gépeit, berendezéseit, mivel azok már úgyszólván avult állapotban voltak, 1924-ben leszerelte és ócskavasként eladta. Ezután Lettnigg már csak a pécsi Pannónia Sörgyár sörcinek árusításával foglalkozott, s a hajdani sörgyárból raktár lett, Lettnigg pedig a pécsi sörgyár raktárosa.

Lettnigg azonban még így sem bizonyult szerencsés embernek; a vállalt sört nem tudta eladni, a kölcsönt sem tudta visszafizetni, s ezért – ahogy abban az időben mondták – „megütötték feje fölött a dobot”. A gyár nem ismert halasztást. Jagodics János vendéglősnél a versendi községházán 1939. április 4-én délután 4 órára 529 pengő 27 fillér „korlátozás alól kivett tőke és járandóság erejéig” tűzték ki az árverést.

A sörgyár azonban nem csupán készpénzzel tette lekötölezettjé a vendéglősöket. Jáger Antal szászvári vendéglős például a gyártól rendkívüli olcsó áron felszerelési tárgyakat kapott, hogy így vendéglőjét megnyithassa.²

Körösztös István hordófejtő csoportvezető ezekre az időkre így emlékezett vissza:

„... 1938-ban én is szomszámunkára jöttem a Sörgyárba és a jó munkámért megérttem az 1960. évet. Most már mondhatom, hogy 22. évemet megérttem itt. Nehéz napok voltak azok 1938-ban. Kevés volt az ember, sok munkát kívántak és keveset fizettek, de annál nagyobb volt a felelősségem. Igen kevés volt a szövegezés, de ehhez aránylag kevés volt az ember, úgyhogy volt olyan nap, hogy néhányféle munkát is végeztem az emberrel, de mentünk szó nélkül.

1938 Értanap életemek az egyik legemlékeztetőbb. Napra
Amikor a Cammoria börtönben voltam dolgoztam abban az időben
Német volt a munkaidő jutni mert akkor még a Kapitálisnak nagyon
igyekezték munkaidőket Hídon nézni és a kasszát is ott volt dolgoztam
1938 Értanap nagyon nagy munka volt belső nézet
Hogy a szűk nézet dolgoztam nálam 1938 Értanap nagyon
jó volt a börtönben és a munkaidő megérttem 1938 Ért
egy nagy munkát mondhatom hogy 1938 Értanap megérttem it
Német Napra voltok azok a 38 Értanap hárs voltok ember
szó munkát kívántok és kasszát fittok és az angol volt a
Fogynak 1938 Értanap és hárs volt a börtönben és a kasszát
38 Értanap egy nagy volt olyan hogy érte a börtönben nem tudtam
megmondani hogy hárs volt munkaidő nézetem, ahol a hárs volt a
munkaidő principál talán a börtönben és a munkaidő nézetem
38 Értanap egy nagy volt munka

1938. szeptember 24-én megjelent a sörgyárban a m. kir. „Béla király” 8. honvéd gyalogezred vmk. gh. képviselőjében dr. De Sorgo Tibor gt. hadnagy, s négy lovat (hámos) kifogástalanul felszerszámozva, kocsi nélkül bérbevett a gyártól. A bérlet alatt a lovak katonai elhelyezésben voltak, tehát éjjel is a kinstár rendelkezésére kellett állniok. A lovak után naponta és darabonként 2,50 pengőt térített a honvédség. – De a m. kir. Kinizsi Pál 4. honvéd tüzérszázal is bevonultatott lovakat kocsival együtt. – A „felvidéki” bevonulás után 1938. november 25-én a gyár visszakapta Csillag és Madár nevű lovát, egy kocsit, két lőszerszámot, egy ponyvát, egy itatóvödöröt, két pokrócot, két kötőféket és egy zaboszsákot. – A 8. honv. gyalogezred által igénybevett négy ló helyett azonban csak háromról, a Rígóról, Luciról és Pajkosról adott nyugtát vitéz Bodajky Lajos őrnagy, az átvevő bizottság elnöke . . .

A gyár élete 1939-ben több változással kezdődött. Dr. Greiner József ügyérsi tisztét, – aki 1932. aug. 1-től látta el a feladatot, s évi 1000 pengő munkadíj átalányban részesült – 1939. január 25-én 1000 pengő végkielégítéssel megszüntették.

1938. március 8-án láttaozta a város I. fokú Közigazgatási Hatósága (dr. Vörös Mihály tanácsnok aláírásával) a gyár gépházi személyzetének munkaidőrendjét, amely az Iparügyi Miniszter 49/1939. sz. rendelete értelmében készült. A gépház két műszakban dolgozott. Az I. műszak munkaideje: reggel 4 óra 30 perctől délután 1 óráig, a II. műszak délután 1 órától este 9 óra 30 percig tartott. Heti 60 órán túli munkaidőért a rendelet értelmében 25⁰/₀-kal magasabb órabér járt. Azt a munkavállalót, aki 18. életévét még nem töltötte be, továbbá a női alkalmazottakat az igazgatóság a rendelet értelmében legfeljebb napi 10 órán át foglalkoztathatta.

A szikvízüzemből is változás történt. 1939. június 29-én a város I. fokú Közigazgatási Hatósága értesítette a gyárat, hogy Alkusz Jánost, akit a gyár az elhunyt Zoltány helyére üzletvezetőként kinevezett, az ipari lajstromba bejegyezték.

K i v o n a t

a „Pannónia” Sörfőző r. t. Pécssett alkalmazottai részére a M. Kir. Iparügyi Miniszter Úrnak 49/1939. sz. rendelete értelmében készült

munkaidőrendről.

Gépházi személyzet részére:

két műszakkal:

I. M Ű S Z A K :

reggel 4 óra 30 perctől délután 1 óráig.

II. M Ű S Z A K :

délután 1 órától este 9 óra 30 percig.

Heti 60 órán túli munkaidőért a rendelet 9. §-a értelmében 25⁰/₀-kal magasabb órabér jár.

Azt a munkavállalót, aki 18. életévét még nem töltötte be, továbbá a női alkalmazottakat az igazgatóság a rendelet 5. §-ának utolsó bekezdése értelmében legfeljebb napi 10 órán át foglalkoztathatja.

Az igazgatóság fenntartja magának azt a jogot, hogy a rendeletben meghatározott munkaidő keretén belül a munkaidő beosztását a szükséghez képest megváltoztathassa.

Pécssett, 1939. március hó 1-én.

A „PANNONIA” SÖRFOZŐ
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG PÉCSSETT
igazgatósága.

Az 1939-es munkaidőrend.

Heti

60 órán túli

munkáért

járt

25 százalékkal

magasabb

órabér

Láttam: azzal, hogy az 1928. évi V. t. c. 12. §-a értelmében gyermekeket, fiatalkorúakat és nőket éjjel foglalkoztatni tilos. Éjjelnek kell venni az este 10 órától reggel 5 óráig terjedő időszakot. A gyermekeknek, fiatalkorúaknak és nőknek legalább tizenegy egymásra következő órai éjjeli pihenőidőt kell biztosítani.

Pécssett, 1939. évi március hó 8-án.

PÉCS SZAB. KIR. VÁROS I. FOKU
KÖZIGAZGATÁSI HATÓSÁGA

Dr. VÖRÖS s. k.
tanácsnok.

1939 tavaszán rakodóként, kocsikísérőként a nyári időszakra a gyár többek közt Papp Ferencet is felvette. „Én is, mint a többi kisegítő munkás heti 18 pengő körül kerestem, s 72 órát dolgoztam, – emlékezett vissza Papp Ferenc, – s csak a 72 óra után lehetett túlórában pénzt keresni. Ősszel, a szeczon elmúltával azt mondták az idénymunkásoknak: köszönjük szépen. Az idény végén akkor a Mauthner Olajgyárban kaptam munkát. S aztán 1940 tavaszán újra felvett a sörgyár, de ekkor már kocsis lettem. Amikor rakodó voltam, s a Skergulától 3 pengő borraivalót kaptam, 1,50 pengőt kocsisomnak adtam: fogja, Major bácsi, ez a magáé! Így aztán megszerettek, s kocsis lehettem... 1957 februárjától a sörgyár kollektívája a párt propagandistájává, 59-ben párttitkárává választott.”

Szilas Rezső pécsi sörgyári igazgató leváltása az 1939 V. tc., az úgynevezett „zsidóörvény” alapján történt. Szilas helyére 1939. július 1-ével Szélinger Dezsőt nevezték ki, aki 1922-től a kőszegi sörgyár ügyvezető igazgatója, majd 1936-tól a szintén Kőbányai Polgári Sörfőző Rt.-hoz tartozó győri fióktelep vezetője volt.

1939. november 13-án a Kőbányai Polgári Sörfőző és Szent István Tápszerműveknek a gyár jelentette: „Folyó évben felvétettek a következők: Szélinger Dezső igazgató úr, Trebbin Ágost, Tolnay Lajos, Dienes György, Kuba László. Január 1.-ével havidíjassá átminősítve: Féger József, ifj. Zoltány Kálmán, Schwarcz Jenő. Folyó évben elbocsájtottak: Friedmann Miksa, Szabó Béla. (K. P. S.-hez áthelyezve: Bárdossy István.) Meghalt: id. Zoltány Kálmán és Tauschmann Alajos.”

Csupán a fizetési viszonyok érzékeltetésére álljon itt két adat: az igazgató havi javadalmazása 725 pengő, Horváth István éjjeliőr heti fizetése 23 pengő 50 fillér volt.

Napirenden a katonai behívások

1940 elején újabb fejlesztésre került sor. A gyár a Standfasswerke Rostock und Baerlocher bécsi cégnél megrendelt hat, egyenként 170 hl űrtartalmú kádat. A sörgyár kikötötte: „A kádat az annak idején szintén Önök által készített, meglévő kádak folytatásában létesítik, s megjegyezzük e helyen nyomtatékosan, hogy Önöknek éppen úgy, mint akkoriban, gondoskodni kell arról, hogy a terhelések a két hordfalraelosztassék, miután a boltozatot megterhelni nem szabad.” E megrendelés után 12 napra vitéz Németh Béla pécsi építőmester a gyár részére építendő vasbeton erjesztőmedence terveit adta be a városhoz jóváhagyás végett. A tervet Kalenda Lóránt műszaki főtanácsos engedélyezte.

Márciusban megérkezett Bécsből a két szakszerelő, s a Magyar Nemzeti Bank bankosztálya március 29-én a következőket közölte a Kőbányai Polgári Sörfőző és Szent István Tápszerművek Rt.-gal: „Hozzájárulunk ahhoz, hogy t. Cím pécsi leányvállalata, a Pannónia Sörfőző Rt. a nála elvégzendő műszaki

munkálatok céljából Pécssett tartózkodó német szerelőknek itt tartózkodási költségeik fedezésére személyenként napi 50,- pengő alapulvételével, de összesen legfeljebb 2000,- pengő erejéig a Standfasswerke R. und Baerlocher wieni cég terhére kifizetéseket teljesítsen.” – A kádakat áprilisban már használatba is vették.³

1940. január 10-én Türr Lászlót, aki Siklóson 1925-ben született, a gyár sörfőző tanoncként szerződtette. Heti fizetése 12 pengő volt.

1940. június 5-én Budapestre Gáti László cégvezetőnek a gyár jelentette: „Schcidler Géza urat mai napon katonai szolgálatra hívták be. – Bevonultak még: Zsunics József széntoló, Báthi József pincemunkás, Földvári Gyula főzőházi segédmunkás, viszont leszerelt Varga István lakatosunk.” – A rangkör-ságot mutatja: az „úr” a tisztviselőnél kezdődött.

Július 1-én újabb jelentés ment, ezúttal Novák Pál cégvezetőnek: „Rába kocsinkat Mészáros Albert sofőrünkkel múlt hó 29-én este, Hansa kocsinkat pedig Kreka János sofőrünkkel múlt hó 30-án katonai szolgálattételre behívták. Behívták továbbá ugyanarra a célra két pár lovunkat is. Fentemlítetteken kívül alkalmazottaink közül következőknek kellett még katonai szolgálattételre jelentkezniök: 30-án Szupper Ferenc főkádárnak, Mihály József gépésznek, Kreka Ferenc sofőrnek, a mai napon: Nagy Vilmos pincemunkásnak, Garai Sándor autókísérőnek, Schillinger István lakatosnak, Takovics Ádám napszámosnak.”

Július 2-án újabb jelentés katonai behívásokról. „Szíves tudomásukra hozzuk, hogy Szélinger igazgató urat katonai szolgálatra behívták, a behívójegyen írt következő megjegyzéssel: „bevonulni tartozik annak ellenére, hogy meghagyásra javaslatba hozták.” – Az ügyek vezetését ideiglenesen adminisztrációs szempontból Ländler úrnak, üzleti szempontból pedig Rödíg úrnak adtuk át. – Szíveskedjenek gondoskodni arról, hogy megfelelő helyettes ideküldessék. – Ugyanitt jelentjük, hogy a mai nap folyamán ismét 6 pár lovunkat hívták be katonai szolgálattételre. Behívót kaptak még: Féger József pincemester, aki szintén meghagyásra javaslatba hozott, valamint Major Ferenc kocsisunk és Haui József jég húzó.”

A gyár a hadbavonultak felesége részére heti 5, az ellátásra szoruló gyermekek részére heti 2,50 pengő segélyt folyósított. A gyár június 11-én kérdést intézett azonban Gáti cégvezetőhöz, hogy mi a helyzet abban az esetben, „ha a hadbavonult felesége saját üzemünkben munkához jutott, és tisztességes heti keresete van (16–18 pengő), részére a segély folyósítandó-e? Nemleges esetben gyermekei részére adható-e segély?” – Tehát a „Pannónia” vezetősége a heti 16–18 pengős keresetet már tisztességesnek tartotta . . . A pestiek választ nem adtak.

Július 26-án a gyár igazolást adott ki arról, hogy Kreka Ferenc sofőr (Tavaszi u. 13.) „pécsi lakos feleségének és 16 éven aluli gyermekének összesen heti 7,50 pengő segélyt” folyósított. (Kreka Ferenc 1928 óta volt a gyár kötelekében, heti keresete 38,50 pengő volt.) – S ugyancsak igazolást adott ki a gyár

július 30-án is: „Mihály József üzemgépészünk (lakik Pécssett Bem u. 4. sz.) feleségének és két 16 éves aluli gyermekének hti 10 pengő segélyt folyósítunk.”

Észak-Erdélybe és a Székelyföldre történt bevonulás után, 1940. szeptember 25-én a budapesti személyzeti osztály a következőket írta a pécsi sörgyárnak: „Országos mozgalom indult meg a hazatértek megsegítésére. Hisszük, hogy ebből a lelkes, nemes munkából vállalatunk összes tisztviselői és havidijas alkalmazottai is részt kérnek és szívesen fogadják azt az elgondolásunkat, hogy az októberi illetményeik $\frac{1}{2}$ ⁰/₀-át a gyűjtés céljaira felajánljuk.”

Ahogy fogytak a gyári dolgozók, úgy nőtt az itthonmaradottak feladata, annál többet követeltek tőlük. Különösen nehéz volt a helyzet a hordófejtő üzemben. A víz megette a lábbelit, s a gyár bakancsot, munkaruhát természetesen nem adott, de a városban venni is nehezen lehetett. Még a cipőtalpaláshoz szükséges cipőtalpat is csak utalványra adta a város. – A hordószurkolás volt az egyik legnehezebb munka, s azt is hónapszám egy ember végezte, nem volt, aki leváltsa. A nyári vakációban voltak csak gyerekek, akik a hordókat gurították.

„1941-ben a Dunántúl című napilapban közzétett hirdetésre – „*IV. középiskolát végzett, németül tudó tanulókat felvesz a Pannónia Sörgyár*” – jelentkeztem a hirdetés feladójánál, Schmidt Albert sörmesternél, aki Féger József pincemesterhez osztott be – emlékezett vissza Hartmann János. – Fégerhez tartozott a hordómosó, erjesztő és ászokpince. Reggel 5-kor kezdtük a szurkolást és éjjel 11-kor fejeztük be. 96 és 106 óra között dolgoztam gyakran hetente, de volt olyan is, hogy 116 órát is mint inas. A farámpán – amin a hordót gurították ki az udvarra –, azon aludtam sokszor. Amikor a szurkolócső fölé hajolva dolgoztak, a gáztól, szénmonoxidtól bizony gyakran elájultak a munkások. Velem is előfordult többször, hogy ráestem a hordóra, de volt úgy is, hogy azért még két-három lépést tudtam tenni, s csak azután estem össze. – Nem történt semmi – mondták, mert tudták, hogy egy-két perc múlva az ember úgys magához tér és folytathatja . . . Ketten voltunk itt inasok, ketten fogtuk meg az 50 literes hordókat (csak úgy hívtuk ezeket, hogy felesek), s aztán ketten felnyomtuk negyediknek a harmadik tetejére . . . Ezt csináltuk naponta 5–6 órán át. Aztán pihenésképpen 2 óra alatt egy embernek 80 mázsa malátát kellett megforgatnia lapáttal. Persze, ez sem egy 15–16 éves gyereknek való munka volt . . .”

Egységes sör – a Komlólelke

1942. március 16-án Bánki Jenő a következőket írta a pécsi sörgyár igazgatójának: „Szíves tájékoztatására közlöm Önnel a Polgári csoport február havi elmaradását $\frac{0}{0}$ -ban kifejezve. E szerint Kőbánya $13\frac{0}{0}$ -kal, Sopron + Kőszeg $43\frac{0}{0}$ -kal, Pécs pedig $61\frac{0}{0}$ -kal maradt el a tavalyi februári eladástól . . . Meglehető nyugtalanságot keltett nálunk ez a $61\frac{0}{0}$, mert nem tudjuk, vajon csak pillanatnyi, esetleg az időjárással, az útviszonyokkal kapcsolatos okok ered-

ményezték-e az elmaradást, vagy pedig valami most kibontakozó és a jövőben még nagyobb arányokban mutatkozó konkurrencia, ami az előbbinél természetesen jóval nagyobb baj lenne.”

A visszaesésre március 18-án, tehát postafordultával ment a magyarázat: „forgalom csökkenésének főoka a rossz időjárás volt, a járhatatlan utak és az abnormálisan nagy hideg; kisebb oka pedig a verseny erős mozgolódása. – A verseny alatt nemcsak Óbecse értendő, de Dréherék is, mert ők is nagyon erősen feküdtek bele a sűrűzetbe. – Mind ők, mind pedig Óbecse mindenfelé szorgalmasan osztogatják a sörkimérő-készülékeket, kölcsönöket a vevőknek. – Én szintén osztogatok ugyan apparátusokat, de csak azokat, amelyeket itthon tudok elkészíttetni, mert az Önöktől megrendeltek nem érkeznek meg.” – E panaszból megint kicseng Pécs mostoha sorsa. Ki is fakadt az igazgató: „Nem is értem, miképpen lehetséges az, hogy hónapokig tart egy pár nyavalyás sörkimérőkészüléknek a leszállítása?”

A magyarázat nem elgátította ki a pestieket. „A március havi eladási adatok mindenholnan beérkeztek . . . Pécs olyan hihetetlenül visszamaradt, hogy ezt teljességgel nem lehet megérteni . . . mindenképpen magyarázatot keresünk a dolog megértéséhez. Ha ugyanis hozzávesszük azt aényt, hogy tavaly márciusban még nem létezett a baranyai háromszög, az idén viszont azon a helyen egy jólműködő raktárosuk van, akkor méginkább érthetetlen az egész. Márciusban már a rossz utakra sem hivatkozhatunk olyan erőteljesen, mint a februári visszaesés magyarázatánál és ezért csakis arra gondolunk, hogy a Konc. vagy Óbecse, esetleg mind a kettő oly erősen üti Önöket, ami minden elképzelést felülmúl.” – A pestiek eme április 7-i levelükre végül is sürgős kivizsgálást és jelentést kértek.

Még meg sem érkezett a pécsiek válasza, április 14-én újabb levelet írtak Pestről (Gáti László) – a levelet se Pesten, se Pécsen nem iktatták –, s mit sem kérdezve, egyszerűen diktálták a tennivalókat. Közölték a pécsiekkel, hogy a vagyon egy részét értékpapírokba fektetik. Ezért különböző értékpapírokat vásároltak, többek között Dreher-részcégek is. „Ezeket azonban nem kívánjuk Budapesten nyilvántartani – írta Gáti cégvezető –, mert nem akarjuk, hogy kiszivároghasson, hogy Dreher-részcégek tulajdonosai vagyunk. Úgy határoztunk tehát, hogy ezeket a részvényeket egyelőre Pécsen fogjuk elkönyvelni, miért is a kifizetett ellenértékkel, 105 287 pengővel az Önök számláját megterheljük.

Mellékelten megküldöm a vonatkozó elszámolásokat, melyekből kitűnik, hogy ez az összeg 260 db Dreher-részvény ellenértéke. Nem szeretném, ha szóbeszéd tárgya lenne ott ez a vásárlás, ezért a könyvelést nem a rendes prima-notában kellene keresztülvezetni, hanem a mérleg-journalon, mely nem forog közkezen.”

A sörfogyasztás tekintetében könnyen beszélt Budapest! Ha valaki a sörfogyasztási statisztikát megfigyelte, észrevehette, hogy a városok sörfogyasztása a vidékkel, a faluval szemben mindig tartja magát, illetve mindig magasabb. A városok fogyasztásának szilárdsága, illetve emelkedése 1942-ben különösen a katonai behívásokra vezethető vissza, hiszen a városok vendéglőiben az élet

ilyenkor meglehetősen mozgalmas. Ez volt a helyzet talán az ország minden városában, csak éppen Pécsen nem, ahol a IV. hadtest addig még nem mozdult meg, s így ez „Sopronnal, Szombathellyel, Győrrel, Pápával, tehát a soproni gyár működési területével ellentétben – a sörforgalomra kedvező hatást nem gyakorolhatott. De Sopronnak nagyobb városok, községek is esnek kiszolgálási körzetébe – úgymint Szombathely, Pápa, Körmend, Sárvár, Celldömölk, Csorna, Kapuvár, Győr –, Pécsnek gyűrűjében csak Mohács, Kaposvár, Dombóvár, Szekszárd, Szigetvár s ezek közül is az utóbbi 3–4 hely oly éles versenyerületen fekszik, ahol Pécs alig jutott szóhoz. Kaposváron Óbecse dolgozott erősen „és egyelőre könnyű” helyzete van – írta április 20-án kelt levelében a pécsi gyár vezetője –, mert mint *vendéglősök szövetkezete* szerepel. Vendéglősök a tagjai és az igazgatósági tagok is, akiket részben a hiúság, hogy saját szövetkezetük van, részben a kilátásba helyezett haszonból való részesedés csalogat Óbecse táborába . . . főként a faluval állunk tehát szemben, nincsenek nagyobb községeink, városaink, és a múlt évi jobb borteremből még most is jut fogyasztásra. Egy másik tényezője a visszaesésnek a nehézkes kiszolgálásban is kérésendő, mert sajnos, csak fogatokkal állott módunkban a vidékre kijárni, hisz teherautóinkat – tudvalevően az Igazgatóság az ősz folyamán leállította, azok nagyrészen generál-javítás alá kerültek és – biz elég kellemetlen, – még ma sem kerültek mind vissza Önöktől, az itthoni kocsikat pedig katonai szolgáltatételre hívták be.”

S Pécs, ha enyhén, ha finoman is, de megint csak kénytelen volt a teherautókra hivatkozva – melyeket bizonyosan a budapesti „anyavállalat” használt – jelezni a pécsi sörgyár „mostohalcány” sorsát.

1942. június 25-én Gáti László cégvezető közölte a pécsi sörgyárral: „a nyersanyaghiány következtében arra az elhatározásra jutottunk, hogy külföldi példához hasonlóan Magyarországon is csak egyfajta sört hozunk forgalomba azonos foktartalommal, világos és sötét típusban . . .

A mai postával egyidejűleg műszaki osztályunk intézkedett a sörmesterek-nél, hogy kezdjék el ennek a típusnak főzését, amelynek bejelentése 8 cukor-mérőfok alapján történik.”

Június 29-én már ment Pécsről a jelentés: „A mai napon megkezdjük a 8 cukormérőfokra bejelentett főzéseket. Ezzel kapcsolatban szíves tudomásuk-ra hozom, hogy kb. július 10, 12 táján kerülnek ezek a sörök nálunk kiadásra, addigra tehát tudnunk kellene az árakat.”

A Pécsi Városi Kereskedelmi Középiskola igazgatóságának június 5-én kelt megkeresésére a Sörgyár Rugási Endrének engedélyt adott, hogy a vállalat irodájában 1942. július hó 1-től 1942. augusztus hó 31-ig terjedő idő alatt a könyvelési munkálatokban és egyéb irodai teendőikben díjtalanul gyakorolhassa magát.

Július 15-én a Kőbányai Polgári Serfőzde és Szent István Tápszerművek R. T. a közellátásügyi miniszternek bejelentette: „Mind mi, mind leányvállalataink, a Pannonia Sörfőző R. T. Pécs és a Soproni és Kőszegi Polgári Serfőződé R. T. Sopron-Kőszeg, egységes sörünket KOMLÓLELKE néven hozzuk

forgalomba. Egységes sörünk ára az előírásnak megfelelően hektoliterenként 6 pengővel, illetve 0,45 literes palacknál 3 fillérrel, 0,70 literes palacknál 4 fillérrel, 1,50 literes palacknál 9 fillérrel kevesebb az Aranyászsör, illetve a vidéki gyáraink hasonló minőségű söreinek áránál.” – A „Komlólelke” az „Udvari”, illetve „Aranyászos” elnevezésű sörnél 4 hl^o-kal kisebb foktartalmú sör hl-ként 66 pengőbe került.

Szigetváron három nagy vendéglőst az óbecsei sörgyár látott el sörrel, s amióta az egységes sör megjelent, az óbecsei sör néhány nagyobb községbe is belátogatott. „Tekintettel arra – jelentette a pécsi sörgyár augusztus 23-án kelt levelében –, hogy a mi egységes sörünk meglehetősen keserű, három szigetvári vendéglős nagy propagandát csap a nem egységes óbecsei sörnek és bizony – sajnos – a sörfogyasztó közönség most inkább ezeket a helyeket látogatja és hihetetlen módon szidja a mi gyártmányainkat. Ez a helyzet azonban a községekben is, ahová Óbecse befurakodott. – Kaposvárrott a szövetkezet ügyesen kihasználja azt, hogy ő még régítípusú sörökkel dolgozik.” – Szeptember 5-én újabb panasz ment Novák Pál igazgatóhoz: a pécsi sörgyár a kőbányaiak utasítására 2000 hl-t gyártottak Székesfehérvár és Veszprém részére, de a sört hónapok óta kénytelenek az ászokpincében tartani, mert a városok a mennyiséget még nem kérték. Félő volt, hiszen szeptemberben járt már az idő, hogy amennyiben hirtelen rosszra fordul az időjárás, a sört a városok már nem is fogják átvenni. A pécsiek a kárért nem óhajtották a felelősséget vállalni. Az aggodalom a nehézkes ügyintézés mutatja. Végül is szeptember végére Veszprém és Székesfehérvár is a kőbányai központ felszólítására a pécsi gyárhoz a megrendelésüket elküldték.

Az anyagellátás egyre több nehézségbe ütközött. A Kőbányai Polgári Serfőzde ezért az illetékes minisztériumtól engedélyt kapott arra, hogy a vállalat gyárai a sör főzéséhez kölest, cirokmagot, muharmagot, csillagfűrt magot és szárított cukorrépat póanyagként felhasználhassanak.

*A báborús
évek
egységes
söre
a
komlólelke*

Közben szeptember eleje óta Czirják Antal újra pécsi szikvízgyáros lett: megvásárolta az 1940-ben létesült pécsi Hires-féle szikvízgyárat. A sörgyár természetesen Czirják újabb gyári működésének nem nagyon örült, nem helyeselték, hogy éppen ő, aki a vidéki szikvízszövetség elnöke is volt, e tisztségét egy szikvízgyár alapítására használta fel. A sörgyár, bár egyszer már megvásárolta Czirjáktól üzleti berendezését és vevőkörét, mégis félt az új versenytárstól.

A nyár folyamán a sörgyár a Nádor Szálló szerelési munkálatait (új fürdőszobák és berendezések) is mintegy 30 000 pengős költséggel befejezte.

A sörgyár tisztviselői közül Kövécs Józsefet hadiüzemi személyzeti parancsnokká nevezték ki, s ezzel a gyár hadiüzemmé változott. A gyár szikvízüzemében szintén változás történt: Alkusz János helyére 1943. március 13-án Minárovics Ernőné (szül. Kraft Vilma) jegyezte be az iparlapjstromba a város I. fokú Közigazgatósági Hatósága. 1940-től ismét többeket behívtak katonának. Így Papp Ferencet is, aki ekkor már a szállítási osztály elszámolója volt.

A gyár dolgozóinak gyermekeit Balatonszabadiban üdültette. A július 23-án kiállított elszámolás szerint 22 gyermek és két kísérő útiköltsége Balatonszabaditól Pécsig 186 pengő volt. A gyermekek részére az útravaló gyümölcs és egyéb kiadás 41 pengőt tett ki. A sörgyár ezúttal nem volt kicsinyes.

1943. november 18-án kelt belügyminiszteri engedéllyel „Szélinger Dezső Csepreg községben 1897. évben született r. kat. vallású sörgyári igazgató pécsi lakos családi nevét Domonkay névre” változtatta.

Megmenteni a gyárat!

1944. március 19-én reggel 7 óra a pécsi Széchenyi teret is ellepték már a német katonák. Az emberek némán nézték a tankokat, a feszengő, magabiztos németeket.

Az 1940/1944. miniszterelnökségi rendelet alapján a zsidószármazású egyének nem lehettek vezető állásban, s így a Polgári Sörfőzőtől is április 29-i kelettel levél érkezett Pécsre: „célgjelzési jogosultságunk megszűnt, arra kérünk mindenkit, hogy a megszólításoknál és címzéseknél régi rangunkat szíveskedjenek *nem* használni.” A levelet négyen írták alá, többek közt Bánki Jenő és Gáti László, akik a legtöbbet foglalkoztak a pécsi leányvállalat ügyeivel. Egy hónap múlva, május 31-én Gáti újabb értesítést küldött Pécsre: „A mai napon a törvényes rendelkezések következtében kiválok a vállalat kötelékéből. A földrajzi távolság lehetetlenné teszi számomra, hogy személyesen köszönjek el mindazoktól a Kollegáimtól, akik leányvállalatainknál és főraktárainknál teljesítenek szolgálatot. Ezt a módot használom fel tehát, hogy elköszönjek Isten áldását kérve Mindannyiukra és további működésükre.”

Forbát Arnold 1939 óta a sörgyárban szinte már soha nem mutatkozott. Utolsó ismert magyarországi lakása a pécsi gettóban, a Tompa Mihály u. 40. sz. házban volt.⁴

A pécsi sörgyár egyre inkább emberszűkibe került, Schwarcz Jenőt is ka-

tonai munkaszolgálatra hívták be, s a gyár munkásságának zöme egyre inkább nőkből került ki. Az éppen akkor érettségizett Békési Lászlót szívesen vette fel a gyár 90 pengő havi fizetéssel és 60⁰⁰-os drágasági pótlék kiegészítéssel.

Domonkay igazgató június 16-án a következő levelet intézte a pesti Személyzeti Osztályhoz: „Munkásaink körében nagy az elégedetlenség a bérek alacsonyossága miatt, mert most érkezik el a munkás oda, hogy a háború előtti időből meglévő ruházatából teljesen kiszakad, újat beszerezni pedig nem tud.

Az a javaslatunk, hogy a munkások részére rendkívüli segélyt adjunk, mégpedig úgy, mint tavasszal, most egyheti bért és 2–3 hét múlva újabb egyheti bért.

Kérjük, hogy javaslatunkat szíveskedjenek tárgyalás alá venni, és jóváhagyó elhatározásukról minket mielőbb értesíteni.”

A „Magyarság” című nyilas napilap június 22-i számának 7. lapján a kaposvári gettóval foglalkozva megállapította, hogy a gettó részére a volt sörgyár üresen álló hatalmas épülete volna a legalkalmasabb. Domonkay azonnal intézkedett, hogy e nagyon alkalmasnak vélt helyre minél több anyagot raktározzanak be. Így aztán elejét is vették a „jó ötlet” megvalósításának.

A sör és maláta, a szikvíz és az alkoholmentes ital, valamint a jéggyártó iparban alkalmazottak munkaidejének szabályozása tárgyában kiadott miniszteri rendelet a kocsisok munkaidejét napi 12, heti 72 órás maximális idővel fél-évi átlagban heti 64 órában állapította meg, s ezért – a szolgálati idő szerint – 32-től 37,50 pengőig terjedő heti bért kaptak. Ugyanez a rendelet az erőgépek és kazánok kezelését és ápolását végző fűtők és gépapolók munkaidejét heti 56 órában állapította meg.

A 28 900/1944. számú Iparügyi Minisztérium által kiadott rendeletnek megfelelően gyári munkaügyi előadónak Domonkay Dezső ügyvezető igazgatót választották meg. Domonkay azonnal két kérvényt is írt az Iparügyi Minisztériumba. Az egyiket a kocsisok nevében. „Az üzem ideényjellegénél fogva különösen a mai munkaerőhiányra, a nyári hónapokban a munkaidőrendelet határonkívül helyezésével a túlórázás nemcsak megengedett, de egyben szükségszerű is – mondta a kérelem. – Tudjuk azt is, hogy a bérrögzítés folytán nemzetgazdasági érdekből fizetésjavítást nem kaphatunk, azonban arra tekintettel, hogy beosztásunkban ugyanolyan munkát is végzünk, mint azok a kocsikísérők, akik velünk együtt dolgoznak és akiknek munkaideje félévi átlagban heti 56 órában van megállapítva, ezért kérjük, hogy munkaidőnket az év júniusától augusztusáig, amikor fokozottabb munkát kell végeznünk, heti 56 órás munkaidőre mérsékelni kegyeskedjék. – Valamennyien családós munkások vagyunk s ezzel a kérésünkkel azt kívánjuk elérni, hogy egy olyan időben, amikor az üzemszervek egyéb beosztottjai is az átlagos keresetnél többet vihetnek haza, családunknak valamivel mi is többet tudjunk biztosítani.”

A fűtők és gépapolók nevében írt kérvény, tekintettel arra, hogy a bérrögzítés miatt a munkaadó fizetésjavítást nem adhatott, szintén azt kérte az iparügyi minisztertől, hogy munkaidejüket heti 48 órára mérsékelje, illetőleg munkaidőn felüli túlórák kifizetését engedélyezze. Kérelmüket többek közt azzal

támogatták, hogy a velük egy munkahelyen dolgozó gépészek is „minthogy ők vegyesmunkakörben, lakatos és szerelő munkát is végeznek – heti 48 órán felül kapnak túlórárt. Úgy érezzük, hogy mi is, akik elsőnek jövünk be a munkahelyre és legkésőbb mhetünk el onnét, télen-nyáron egyforma figyelemmel és megfeszítéssel végzünk megbízható és becsületes munkát, érdemesek leszünk arra, hogy kérésünk meghallgatásra találjon.” – Mindkét kérelmet a hadiüzemi személyzeti parancsnok útján terjesztették fel a Minisztériumba.

Július 11-én Domonkay megsürgette a Személyzeti Osztályt, mert a június 16-án kért (2–3 heti időközben 1–1 heti bér, vagyis összesen 2 heti bér segély címén való kifizetése) munkássegély kifizetésére még nem kapott választ, illetve engedélyt. „Ezúttal szíves tudomásukra hozzuk, hogy az elégedetlenség nő-tőn-nő, egyes munkások azzal lázítanak, – amit e sorok aláírója saját fülével is hallott, – hogy a sörgyár ezreket keres, ők pedig bagóért kénytelenek dolgozni” – jelentette Domonkay.

A Kőbányai Polgári Serfőző 1944. június 26-án 18 darab melléklettel felszerelt kérelmet nyújtott be a Nagyméltóságú Magyar Kir. Pénzügyminiszter Úrhoz annak megállapítása iránt, hogy az 1950/1944. M. E. számú rendelet értelmében a vállalat nemzsidó.

A „nemzsidó” igazolás 1939-ben kezdődött. A Polgári Serfőző a rendelet végrehajtása következtében ekkor megkapta a „nemzsidó” megállapítást. Ezután a sörnagykereskedéssel kapcsolatban ismételtén megkapta a „nemzsidó” megállapítást. Az 1580/1944. M. E. számú rendelet, majd hamarosan az ennek végrehajtása iránt kiadott 1204/1944. P. M. számú rendelet a vállalatot zsidó, vagy nemzsidó voltát egyre szigorúbb kritériumokhoz kötötte. A származási okmányokkal felszerelt folyamodvány annak megállapítását kérte, hogy a legújabb rendelet értelmében a vállalat nemzsidó, s hogy ezt a megállapítást a minisztérium közölje a budapesti, a budapest-vidéki, kaposvári, kassai, komáromi, szegedi, székesfehérvári, veszprémi, szolnoki és zalaegerszegi pénzügyi igazgatóságokkal.

Július 14-i keltezéssel Domonkay sürgetésére, de anélkül, hogy erre hívatkoztak, vagy ezt említették volna, végre a június 16-i kérelemre megérkezett a válasz. Az „anyavállalat” a javasolt rendkívüli segély kifizetéséhez hozzájárult, s ennek értelmében július 19-én 203 hetibéres pécsi sörgyári munkásnak 9654 pengő „üzemi jutalékot” fizettek ki.

1944. július 18-án a gyár ásványvíz-nagykereskedői iparengedélyét Zoltány Kálmántól özv. Minarovits Ernőné vette át.

A gyár újabb igazolásokat is adott ki a bevonultak segélyezéséről. – Bodovics József július 28-án rendkívüli katonai szolgálatra bevonult autókísérő két eltartott családtagjának heti 7 pengő, s a gyárban alkalmazásban álló, de éppen keresőképtelen feleségének pedig heti 5 pengő segélyt folyósítottak. – Augusztus 10-én a gyár dr. Bartók Andrást, a „Polgári” új igazgatóját kérte, hogy járjon el a Honvédelmi Minisztériumban Féger József pince- és sörfőzőmester, Szupper Ferenc főkadarmester, Mészáros Albert garázsmester és Mihály József főgépész meghagyása ügyében, mert e vezetők bevonulása esetén „üzemünk

teljesen megbénul”. Ugyancsak ezen a napon jelentették, hogy Hradek Antal, a vasúti ügyeket intéző tisztviselő rendkívüli katonai szolgálatra vonult be. Szeptember 9-étől Domonkay Dezső igazgató szintén katonai szolgálatot teljesített, de a jelentés szerint „beosztási helye a pécsi hadtestparancsnokság, ahol elfoglaltsága naponként délután 2 óráig tart, így tehát a délutáni órákban a szükséges munkákat elvégzi”.

1944. október 3-i keltezéssel az iparügyi minisztertől a vezető állások tárgyában kiadott 2460/1944. M. E. számú rendelet 6. §-a alapján (a zsidótörvény újabb szigorítása) két leirat érkezett a gyárba: Domonkay Dezső ügyvezető igazgató és Schmied Albert sörfőzőmester továbbkalmazása ellen a miniszter nem emelt kifogást.

Október 15-e után Szálasi „nemzetvezetésének” első hetében összehívták az üzem minden dolgozóját, hogy esküt tegyenek a nyilas vezetőre. – „Még az öreg Schmied Albert is azt mondta ekkor: „schweinerei” – emlékezett vissza Hartmann János. – Mindenki csak morgott, senki nem mondta az esküt. Lucza Ferenc, aki később gépkocsivezető lett, mellettem állt s a szövegnek mindig az ellenkezőjét dörmögte.”

Domonkay – délelőtt hadnagy, délután gyárigazgató – október végén az eseményeket előre jól látva, minden felettesi engedély nélkül a pécsi bankból kivette a gyár pénzét (kb. 55 000 pengőt), s az összeget a gyár páncélszekrényében helyezte el. A gyárat éjjel-nappal fegyveresek őrizték. A pénz egy részén nagyobb mennyiségű árpát és szenet vásárolt a gyár. Közben a pécsi rendőrkapitányság igénybevette a gyárnak még megmaradt lovait, s mikor megérkezett a nyilasok parancsa, hogy a várost ki kell üríteni, a rendőrség a kocsikkal s lovakkal Zalaszentgóttra települt át. Domonkay minden délután megjelent a gyárban, s a gyár leszerelési parancsát nem hogy nem adta ki, de a gyár termelését biztosító vásárlásaival mindenkiben nyugalmat is keltett. November 25-én Kövécs József hadiüzemi parancsnoknak és Török Lajosnak átadva a gyárat meghagyta, hogy a páncélszekrényben lévő pénzből minden dolgozó három heti előleget kapjon, s ezzel alakulatával szintén nyugatra vonult.

MIÉNK A GYÁR!

„Nálunk a Kiss Ernő utcában november 29-én szerdán reggel 8 órakor jelent meg az első orosz katona – emlékezett vissza Alkusz János. – Hajnalban néhány tapogató aknát lőttek az oroszok a városra, mivel ezt a németek nem viszonozták, óvatos felderítéssel megkezdték a városba való beszivárgást. Valóban hihetetlennek látszott, hogy a németek oly észrevétlenül, valósággal kilopták magukat a városból . . .”

A Mecsektől északra még elég jól lehetett hallani az ágyúk dörgését, amikor a városban a békére emlékeztető rendben és a szokásos természetes ritmusban már lüktetett az élet.

November 29-én a gyárba érkező szovjet katonákat Czéh Imre fogadta, s szerb-horvát nyelven köszöntötte őket. Czéh, mint a pécsi malomiparosok kommunista elnöke 1921-ben Jugoszláviába emigrált és Belgrádban dolgozott 1942-ig. Ekkor Magyarországra visszatérve a pécsi sörgyárban üzemgépész állást kapott. Czéh a Vörös Hadsereg pécsi városparancsnokától őrséget kért a sörgyár részére, és a dolgozók zavartalan munkáját, sörgyári belépőjét orosz igazolványok beszerzésével biztosította. December 4-én megjelent Pécsen Vas Zoltán és dr. Boros István tanárral hozzászólott a kommunista párt pécsi szervezetének megalakításához. December 4-én Czéh Imre is gyűlést hívott egybe. Munkatársaitól fegyelmezett és lelkiismeretes munkát kért. A városban elsőként megalakították a szakszervezeti bizottságot. A sörgyár dolgozói elnöknek őt választották meg. Czéh Imre ekkor 53 éves volt. A titkár Kreka János gépkocsivezető lett, a bizottság három tagja pedig: Varga Gyula kőműves, Mészáros Albert garázsmester és Mihály József főgépész. Az öttagú vezetőség ezután naponta ülést tartott és a napirenden lévő ügyekben döntést hozott. Mivel a gyárban tolmácsra is szükség volt, Czéh leányát, Lídiát, a vezetőség a gyár dolgozói közé hívta, ki a számlázási osztályon dolgozva a tolmácsi szerepet is betöltötte.

Dr. Boros István, az Ideiglenes Kormány által megbízott főispán, december 15-én Kolter Ferenc drogistát nevezte ki a sörgyár igazgatójává.

Szilveszterre roncsból, rohammunkával Czéh Imre irányításával a sörgyár egy autót szerelt össze, amely a város első személygépkocsija lett, majd brigádjával egy tehergépkocsit is használható állapotba hozott.

Három mázsa árpa – egy bektő sör

1945. március 2-án megalakult a gyárban a Magyar Kommunista Párt szervezete, s ennek első titkára Czéh Imre lett. A sörgyáriaknak 80⁰/₀-a volt szakszervezeti tag. A gyárban új pártként csak a Kommunista Párt alakult meg, s ide 108 fő lépett be. E létszámmal a város legerősebben szervezett gyára lett. (A kádárműhely 8 fője, s ezenkívül még néhány munkás a Szociáldemokrata Párt tagja volt.)

1945. január 18-i keltezéssel az czeekre a nyugtalan, rendkívüli időkre jellemző, érdekes elismervényt őriz a sörgyári irattár: „Alulírott elismerem, hogy a partizánok részéről megszerzett esztergapad ellenértéként, amelyet a Pannónia Sörfőző Rt.-nak átadtunk, 1,500 pengőt a mai napon felvettem.” – Majd a nyugta így folytatódik:

„Fenti összeg értékében a mai napon 500 liter sört átvettem és még 250 litert tetszés-szerinti időben átvehetek.” – A körbélyegző szövege: „Stab. 1. Bataljona III. Brigade Vojv. divizlije korpusa Narodne Odbrane. Jugoslavije.” E pecsétől jobbra grafitceruzával erősen nyomott, többféleképpen olvasható cirillbetűs aláírás.

A háború javában folyt, s ezért a pécsi – főként férfi munkaerőt – a szovjet parancsnokság közmunkára vezényelte. Elsősorban az akkori Tüzér utcai sportpályától nyugatra és a Szigeti úttól délre elterülő repülőteret kellett használhatóvá tenni. – A sörgyár dolgozói a közmunkák alól már az elsők közt megkapták a mentesítést.

A város felszabadulása után egy-két héten belül kiderült, hogy a pécsi bankok pénzei elvesztek. A sörgyár azonban sokáig el volt látva pénzzel, s így a munkásokat is biztosan tudta fizetni. Az élelmiszercikkekért azonban egyre nem szívesebben fogadtak el pénzt . . . A lakosság kénytelen volt a cserkereskedelemre áttérni. A tavasszal és a nyáron a gyár nyersanyagszükséglete biztosítva volt, s így a termelés zavartalanul folyhatott. Voltak azonban a kora tavaszon olyan napok, amikor a Rókus dombon a Cserta-féle szőlőben tárolt szemet a dolgozók csak úgy tudták a gyárba szállítani, hogy magukat fogták be a kocsiba. A sörgyár munkásai nem ismertek akadályt, nehézséget. Ősszel a ter-

Czéh Imre

melés folyamatossága érdekében azonban az árpát és a szentet a gyárnak újra biztosítani kellett. A gyár is kénytelen volt áttérni a cserkereskedelemre. A sörgyár kocsijai járták a vidéket, – mert már voltak kocsijai. Domonkay ugyanis 1944 decemberében a pécsi rendőrségtől Zalaszentgróton visszaszerezte a sörgyár lovait, kocsijait, s ezeket Szombathelyen, Kőszegen és Sopronban, az ottani sörgyárakba, illetve raktárakba osztotta el, s így e lovak kocsistól 1945 májusára már Pécsre visszakerülhettek . . . Az Üzemi Bizottság közben a városban fellelhető teherautóroncsokat is összeszedte és ezeket szinte éjjel-nappali munkával felújította, s így a gyár nyár végére már négy tehergépkocsival fuvarozhatott. A gyár három mázsa árpaért, vagy kukoricaért egy hektoliter sört adott, az átszámítás alapján az érték így pariban volt.

1945-ben az előző évben beszerzett nyersanyag felhasználásával a gyár 33 336 hektoliter sört értékesített. Ezenkívül 38 468 liter szikvizet és 3992 q műjeget termeltek, illetve adtak el.

1945 nyarán az országban megkezdődtek az igazolások. Minden nagykorút megvizsgáltak az igazoló bizottságok, hogy ki milyen magatartást tanúsított a Horthy-korszak idején. A „Szabad Szakszervezetek Igazolási Irodájához” augusztus 7-én a sörgyár a következő iratot intézte: „Mellékelten beküldjük a már bejelentett 207 leigazolandó személy és a most csatolt nyugdíjasok listáján szereplő 3, összesen 210 személy utáni leigazolási illeték fejében 5250 pengőt. Kérjük, szíveskedjenek ezen összeg átvétele ellenében a szükséges kérdőíveket jelen sorok átadójának kiadni.”

Az igazolás úgy zajlott le, hogy minden személyről külön jegyzőkönyvet vettek fel, melyet az igazoló bizottság, ezúttal a körbélyegző szerint: „IV. Magánigazoló Bizottság Pécs” hat tagja szeptember 10-én hitelesített.

Domonkay Dezső – született 1897. november 6-án, Csepregen, nős, egy gyermek atyja (másik gyermeke 1944-ben, 22 éves korában hadművelleti területen elesett) sörgyári igazgatót a Bizottság leigazolta. A leigazolás, vagy elmarasztalás tényét mindig jegyzőkönyvileg indokolták. Domonkay jegyzőkönyve¹ először is utalt a tanúk vallomására, akik ellentmondóan vallottak, s ezért ezek nem voltak elfogadhatók. Utalt a Bizottság ama tényre is, hogy Domonkay Dezső ellen, mint igazgató ellen, a soproni államrendőrségen bűnvádi eljárás volt folyamatban, mivel a pécsi feljelentést a sopronihoz áttették. A rendőrségi nyomozások azonban a feljelentést alaptalannak találták és így a további eljárásra nem találva jogalapot, a bűnvádi eljárást megszüntették. „Ily körülmények között – állapította meg az igazoló okirat – tényként azt kellett megállapítani, hogy az igazolás szempontjából nem mutatkozott a jelenleg rendelkezésre álló adatok nyomán semminéven nevezendő terhelő körülmény és így az igazolásnak helyt kellett adni. Megjegyzi a bizottság, hogy ezzel szemben adatok vannak arra, melyek szerint Domonkay Dezső kifejezetten németellenes beállítottságú, jó magyarézésű ember, aki gondoskodott arról, hogy a gyár huzamos időn át el legyen látva nyersanyaggal és aki gondoskodott arról is, hogy igen tekintélyes pénztárkészlet álljon a bérfizetésre rendelkezésre. Do-

monkay katonai utasításra, csoportosan hagyta el helyét, ugyanakkor bejelentette, hogy amint lehetősége van, helyére visszatér.”

Domonkayt 1945 októberében egy esztendőre úgynevezett „rendelkezési állományba” helyezték, majd nyugdíjazták. Domonkay azonban még elég erősnek érezte magát, ismét munkát vállalt, s csak 1967-ben, mint a pécsi XIV. sz. Autójavító Vállalat főkönyvelője vonult nyugdíjba.

Melléküzem Resch-pusztán

1945 őszén a Szakszervezeti Bizottság a dolgozók élelmezésének biztosítására bérbe vette a siklósi út mellett fekvő mintegy 200 holdnyi Resch-pusztát. A sörgyár dolgozói munkaidő után itt kapáltak, s e mezőgazdasági termékekkel biztosították a dolgozók megélhetését. Természetesen a puszta termékeit nem csupán a dolgozók között osztották ki, de a gyár nyersanyagszükségletének egy részét is ebből fedezte. A sörgyár vezetőségének tehát nemcsak az alapanyagellátással és az értékesítéssel, de a régi szakemberek foglalkoztatásával, a munkás-fluktuációval és az egyre fokozódó inflációval is meg kellett birkóznia. 1945 november végén a sörgyár munkásainak létszáma 146 fő volt. A rendkívül súlyos gazdasági helyzet miatt a sörgyárban is – az akkori szózással élve – „racionalizálást” kellett végrehajtani, s így több tisztviselőt, művezetőt, segédmunkást, a viszonyok jobbra fordulásával visszavételüket kilátásba helyezve, elbocsátottak.

A közmunka, illetve a közmunka váltságdíja a felszabadulást követő két esztendőben elsőrendű állami feladat volt, s ezért ezt az ügyet különösen nagy gondnal és igen szigorúan kezelték. A kalória-elszámolással összefüggő közmunkaváltság megállapítását Rugási Endre végezte.

Április 23-án a gyárnak kérvénnyel kellett a Baranyavármegyei Közmunkaügyi Felügyelőséghez fordulnia, mert öt alkalmazottja, Valek Lajos kazánfűtő, Valek István betanított pincemunkás, Kappan Mihály és ifj. Czigler Ferenc betanított munkás, valamint Rugási Endre tisztviselő a 7000/1945. M. E. számú rendelet 13. §-a alapján a pécskörnyéki bányákhoz kapott behívó jegyet. Az igénybevételi határozat indokolása kifejezte, hogy a rendelet szerint, mint nem kijelölt üzemben dolgozó és munkacorejüknek nem megfelelően kihasznált dolgozókat veszik őket igénybe az ország újjáépítése érdekében. A közérdekű munkára szóló határozat hatálytalanítását kérve a gyár viszont kifejtette, hogy valamennyi nevezett dolgozó egy évnél hosszabb idő óta megszakítás nélkül áll a gyár alkalmazásában és beosztásukban fontos munkát végeznek. Az üzem állandó jelleggel dolgozik és különösen a nyári idény megkezdésével a fiatal munkacrők nélkülözhetetlenek. – A Közmunkaügyi Felügyelőség a kérésnek helyt adott, s a behívást hatálytalanította.

A Debrecenben székelő kormány a városokban miniszteri biztosok által hajtatta végre rendeleteit. A pécsi sörgyár is 1946. április 25-i kelettel, Pécs Thj. Város Iparügyi Miniszteri Biztosának címezve röviden beszámolt a sör-

gyár múltjáról.² Valószínűleg minden pécsi üzemről a miniszteri biztos a sörgyárhoz hasonló beszámolót kért, mert a sörgyári 8 pontban összefoglalt jelentés tárgya ez volt: „Ipari üzemek története”. – A jelentés szószerint a következőket tartalmazta:

1. Üzemünk felszabadulásának napja azonos Pécs város felszabadulásával, 1944. november 29-én történt.

2. A felszabadulás előtt üzemünkben kiürítés végrehajtva nem lett és így berendezési tárgyakat, vagy egyéb anyagokat az üzemből el nem vittek. A felszabadulás előtti hónapokban azonban a honvédség és a rendőrség igénybe vett tőlünk 40 db lovat, 20 pár lószerszámot, 10 platókocsit, 6 igáskocsit, 15 db ponyvát és a fogatokkal kapcsolatos több apró felszerelési tárgyat, így kötőfékeket, kötőfékszárazakat és pokrócokat. Ezenkívül korábban ugyancsak a honvédség elvitte 1 db 5 tonnás, 1 db 3 tonnás és 1 db 1,5 tonnás teherautónkat üzemképesen felszerelve.

3. A felszabadulás alkalmával üzemünket harcicselekmény folyamán lényegtelen károsodás érte 2 aknabecsapódás következtében. Az épületrész két helyen sérült meg, amely sérülés kisebb javítással helyrehozható volt. Ami a felszabadulással kapcsolatosan berendezési tárgyakban és egyéb anyagokbani veszteséget illeti, erre vonatkozóan csatoljuk a kapcsolatosan felvett jegyzőkönyvünk másolatát. Ezen jegyzőkönyv másolatában bennefoglaltatnak a 2. pontban már felsorolt adatok is.

4. A felszabadulás előtti napon üzemünk még dolgozott és ekkor, mint hadiüzem, a munkások kötelező tartása folytán a hetibéres alkalmazottak létszáma 170 volt, a havidíjasoké pedig 39 volt.

5. A felszabadulás után tulajdonképpen mindössze egy hétig nem dolgozott a teljes üzem, azonban ez idő alatt is megkapták illetményeiket alkalmazottaink. 1944. december 6-ával az üzem újból megindult a fenti létszámmal. Ezt a létszámot 1945 januárjában csökkentettük kb. 30⁰/₀-kal, amely csökkentés a szokásos téli szezonban mindenkor szükségszerű volt.

6. A felszabadító hadsereg üzemünket igénybe nem vette és így állandóan a polgári fogyasztásra termeltünk.

7. A gyári berendezésekben az üzem jellegének megfelelően tökéletesítés nem vált szükségessé és nem is történt. A körülményeknek megfelelően a város kenyérellátása érdekében átmenetileg üzemünk kenyérsütéshez alkalmas sörélesztőt gyártott és adott ki forgalomba.

8. Munkásjóléti és munkásoktatás terén a felszabadulás óta lehető legnagyobb fokú javító intézkedések történtek és történnek ma is. A munkásjóléti intézkedések valamennyi dolgozónkra kiterjedően élelmezés, tüzelőanyag, ser-tésellátás, lábbeli-ellátás beszerzése és fenntartása történt, míg a munkásoktatás terén új kultúrház létesítésével, munkásöltözők építésével a felszabadulás után pár nappal már lehetővé tettük a felemelkedést. Szemináriumokat tartot-tunk és tartunk ma is, valamint saját kultúr-csoportunk előadásokat rendez.”

1946. augusztus 1-vel az infláció korszaka lezárult, s a stabil pénzzel, a forinttal új szakasz kezdődött a magyar népi demokrácia történetében. Az új korszak a gyárban is bizonyos átszervezéssel járt. Rugási Endrét revíziós segéd-erő, statisztikai munkakörrel, Varga Józsefet a főpénztárosi teendőkkel és a pénztárkönyv vezetésével, Tamásfy Andort a vasúti ügyek, a vidéki sörrendelések, autótúra beosztások, anyagnyilvántartások, szénsav és számlázások ügyének végzésével bízták meg.

A szakszervezeti bizottságból országszerte üzemi bizottság lett.

Az üzemi bizottság olyan fokra fejlesztette fel a gyár tehenészetét, amellyel minden dolgozónak és gyermekének napi egy liter tejet biztosíthattak. Czéh Imre vezetésével az üzemi bizottság a Mecseken még tűzfakitermelést is szervezett, hogy télre kellő fával láthassák el a sörgyári munkások családját. Jelentős segítséget jelentett a sörért cserélt alma feldolgozása is. Az almát egy lelkes kollektíva almapulppá és szárított almává dolgozta fel, s ezt értékesítették. – 1945-ben Czéh Imre a sörgyár labdarúgócsapatának Pestről zsírért még felszerelést is hozott, s azt ígérte, ha 1946-ban a gyár clad 20 000 hektoliter sört, az üzemi bizottság vesz egy új labdarúgó felszerelést. Ez ugyan nem sikerült, de a felszerelést megkapták.

Az 1946 szeptemberében tartott III. pártkongresszus fő jelszava volt: „Nem a tőkéseknek, hanem a népnek építjük az országot”, – s ekkor a dolgozók életszínvonalának emelése érdekében állást foglalt egy 3 éves népgazdasági terv kidolgozása mellett. A párt úgy akarta újjáépíteni az országot, hogy az egyúttal a szocializmus alapjainak lerakását is jelentse.

Jelentős beruházás ebben az évben nem történhetett, mégis a gyár tulajdonában lévő Nádor Szálló, Étterem és a Söntés háborús kárait kijavították, s részben új berendezéssel látták el. 1946 őszén kevés volt a forint, elég jó volt a bortermés is, alig volt sörigény.

A nehéz gazdasági körülmények következtében több ezer hektoliter eladatlan sör állt a gyár ászokpincéjében. A tél egyébként nem a nagy sörkereslet időszaka, de ezen a télen ez szinte a minimumnál is kevesebbre zsugorodott. Tenni kellett valamit, nem lehetett a tavaszra, a nyárra várni, félő volt, hogy a sör addigra megromlik, s ez oly nagy kárt jelentett volna a gyár életében, amit alig heverhetett volna ki. A sörgyár pártszervezetének kezdeményezésére ekkor jött létre a később „bányászakció” nevet kapott megállapodás. A szénbányászok szakszervezetével kötött megállapodás szerint minden bányász heti 1 liter sört vett át. A bányászok így a fizetési borítékjukban megkapták a sörérméket, amelyeket az akkori Bányász Élelemtárban válthattak be. A bányászok a munkásszolidaritás szép példáját mutatva vállalták a sörgyár támogatását.

A sörgyár 1946 végére főként a nyersanyag hiánya miatt csak 5592 hl sört értékesített, tehát 27 744 hl-rel kevesebbet, mint 1945-ben. Az összmunkáslétszámot is csökkenteni kellett, 255 főből 1946 végén 218 fő lett.

1947-ben a pécsi nagyüzemek új életre ébredtek. „Pécsett, ahol nem döltek

romba az épületek, mégis romjaiból építették újjá a végre sajátmaguknak dolgozó munkások az ipart, hogy teljesíthessék a hároméves tervet” – írta a sajtó, majd a hét pécsi üzemről pillanatképet adott. A sörgyárról Czéh Imre nyilatkozott: „A pécsi sörgyár jelenleg 126 munkást foglalkoztat. Míg a felszabadulás előtt ősszel a munkások legnagyobb részét elbocsátották, a felszabadulás után teljes létszámmal dolgozta át az évet. Igaz, hogy ezt a bányászoknak köszönhetjük, kik még télen is vettek sört, hogy elbocsátásra ne kerüljön sor – mondotta Czéh Imre párttitkár. – Az idény nemsokára kezdetét veszi, így jó kilátások vannak a jövőre vonatkozóan. Megkezdjük ismét a 8 fokos cukortartalommal bíró sör helyett a 11 fokos barna és szalonsör gyártását. Ez már békebeli viszonyokat jelent.”

Az 1947. július 1-i nemzetgyűlés elfogadta a hároméves terv törvényjavaslatát, s ezzel a kapitalista rendszer alapját jelentő nagybankok államosítási kérdése is eldőlt. A terv végrehajtása 1947. augusztus 1-én indult meg.

1947 májusának elején az összes pécsi üzem és gyár dolgozója szervezetten vonult fel arra a nagygyűlésre, amely a hároméves tervről szólt, s amelynek vezérszónoka Rákosi Mátyás volt. A készülődésről Kolter Ferenc, a gyár igazgatója a következőkben tájékoztatta a sajtót: „A Szakszervezettel történt megállapodás alapján a Rigóder-dűlőben pavilonokban a Szakszervezet árusítja majd a sört. Zászlók, feliratok alatt egységesen érkezik a munkásság a nagygyűlés színhelyére. A nem kommunista dolgozók részben szervezeten vonulnak fel, részben pedig külön-külön, de javarészüket ott lesz a gyűlésen.”

A szénavellátás közben szépen javult: nagyot lendült a szikvízgyártás, de mégsem annyira, amennyire a gyár bírta volna. Időközben ugyanis felvirágzott a Délmagyar Szikvízgyár is, és a sörgyár vevőit részben elhódította.

1947 végére a gyár dolgozóinak összlétszáma 203 fő volt, és a sörgyár – hála a bányász-akciónak – 13 667 hl sört, 408 370 liter szikvizet, valamint 17 219 q műjeget értékesített.

Allamosítják a gyárat

1948. március 11-én megalakult a megyei versenybizottság. Az összes pécsi üzem magáévé tette a csepeliek március 9-i munkaversenyfelhívását. A munkaverseny legfontosabb pontja a termelés gazdaságosabbá tétele és a munkafegyelem megszilárdítása volt. „Termeljünk többet, jobban, ésszerűbben és olcsóbban!” – hangzott a jelszó.

A csepeliek munkaverseny-kihívása éppen akkor történt, amikor a gyár fennállása 100. évfordulójának megünneplésére készült. A jubileumot csupán rövid két kis újságcikk adta hírül: „Ritka jubileumot ül ezekben a napokban a pécsi sörgyár . . . – kezdte a megemlékezést az Új Dunántúl. – Tudjuk nagyon jól, hogy a pécsi sörgyár volt a legelső üzem, amely mindjárt a felszabadulás utáni napokban munkásainak szervezőkészsége, lendületes elhatározása, valamint tetterős munkakészsége és nem utolsó sorban szociális felelősségérzete

következtében megkezdte működését. A munkásság Kolter, majd később Kövécs igazgató elvtársal, valamint a rendkívül mozgékony és fáradhatatlan Ű. B. segítségével olyan eredményeket produkálhatott, hogy annak révén a sörgyár dolgozóival szemben tanúsított szociális magatartás terén példát mutatott a város összes üzeleinek. És mert nem profitra dolgoznak, mint az előző tulajdonosok, hanem az elsődleges cél: többet termelni, hogy az üzem minden dolgozójának minél többet nyújthassanak. Különleges jubileumokkal méltán illeszkedhetnek bele a centennáris ünnepségek sorozatába. Kövécs igazgató elvtárs a következőkben foglalta össze a százéves jubileumot ünneplő sörgyár elkövetkező időre szóló feladatait: – célunk a több termelés, hogy mind többet és többet nyújthassunk azoknak, akik a felszabadulás óta munkájuk verejtékét, lankadatlan szorgalmukat adják. Ahhoz, hogy a sörgyár 150 embere kényerét, jobb megélhetését biztosíthassa a hároméves terv jegyében minden vonalon bevezettük a racionalizálást. Ezzel azt akarjuk elérni, hogy a fogyasztóközönségnek jobb és olcsóbb árut nyújthassunk. Az üzemben munkaverseny indult a tisztaság fokozásától kezdve egészen a szolgálatban eltöltött munkaidő csökkentéséig.” (Az újságíró Kövécs kereskedelmi cégvezetőt is „igazgató”-nak nevezte.)

A sörgyár – „amelynek alapítási éve egybeesik a szabadságmozgalma 1848-as márciusi nagy eseményeinek napjaival” – ahogy az újság írta –, márciusban kis gyári-családi ünnepség keretében ülte meg századik évfordulóját.

A „Pannónia világos sörkülönlegesség” címkét arannyal felülnyomtatva ragasztották a söröspalackokra. Az arannyal nyomott szöveg a következő volt: „100 év 1848–1948. Jubileum.”

Az 1948. március 25-i Minisztertanács határozatot hozott, hogy törvényjavaslatot terjeszt az országgyűlés elé a száznál több munkást foglalkoztató ipari vállalatok államosításáról, s ugyanakkor, hogy a tulajdonosok tőkéjüket ki ne menthessék, a vállalatok élére azonnal munkásigazgatókat nevezett ki.

Míg a pécsi gyárak államosítását komoly csatározások előzték meg, addig a Pannónia sörfőzőt, ha nem is volt államosítva, már a felszabadulás első perctől kezdve a munkásság vezette. Az államosított pécsi üzemek közül mégis egyedül csak a sörgyárnak nem volt munkásigazgatója, egészen 1948. április 9-ig. De talán mégsem teljesen helyes a helyzetnek ilyen formájú megfogalmazása, hiszen a Pannónia 1945 előtt a Kőbányai Sörfőző R. T. leányvállalata volt, s az anyavállalat élére a kormány már kinevezte a munkás-igazgatót. A pécsi sörgyár üzemvezetőjévé tehát nem a kormány, hanem a volt pesti részvénytársaság munkásigazgatója jelölte ki Czéh Imrét, aki az MKP üzemi szervezetének titkára és az Ű. B. elnöke volt. A kinevezést Borbándi Antal munkásigazgató – aki előbb a Polgári Sörfőző villanyszerelője volt – hozta Budapestről és részt is vett az egyszerű, de bensőséges kis beiktatási ünnepségen. A beiktatás napjának délutánján a Dunántúli Népszava, a pécsi Szociáldemokrata Párt napilapjának munkatársa felkereste Czéh Imrét, hogy új minőségében nyilatkozzék a vezetése alá került gyár problémáiról.

1948 márciusában
kis gyári – családi
ünnepség
keretében
ülte meg
alapításának
századik
évfordulóját
a Pannónia
Sörgyár

– Hogyan fogadták az államosítást? – térünk a tárgyra. A kapott válasz egészen érdekes és meglepő.

– Nálunk lényegében semmi változás nem történt – állapítja meg Czéh elvtárs. – *Az üzem nekünk, munkásoknak köszönheti létét.* Mi őriztük meg a romlástól. Mi helyeztük üzembe a felszabadulás pillanataiban minden intézkedés, vagy irányítás nélkül. A felszabadulás pillanataiban egyetlen ló, koci vagy autó sem állt rendelkezésünkre, ma pedig hét autónk van, amit magunk építettünk roncsokból. *Kié hát a gyár?*

– Egy ideig ezen vitatkoztunk a Kőbányaival. Ezt a vitát vágta most ketté

az államosítás: *Miénk lett a gyár végérvényesen és jogosan.* Az új helyzetben is azt csináljuk, amit eddig. Csak még fokozott iramban és ha lehet, még több lelkiismerettel.

– Tudják-e fokozni a termelést? – kérdezzük.

– Tudnánk, de *ennek a fogyasztás szab határt.* Inkább a minőség fokozása és a termelés olcsóbbá tétele a fő cél. Ezek szerepelnek a munkaversenyünk fel-tételeként is.

– Melyik üzem a versenytársuk?

– A soproni testvérvállalat – közli Czéh elvtárs. – Üzemeink ugyan nem egészen egyformák. Az ő malátázójuk jobb, nálunk viszont a főző modernebb. Van aztán egy fontos versenypont: *az üvegtörés.* – Lemutat az udvarra, ahol vagonra való törött üveg halmozódik. A palackfejtő problémája ez: minél ke-sebb üveget törni. *Ez jelentősen csökkenti a kiadásokat.*

– Hogy állunk a munkafegyelemmel?

– Mint mondtam, a munkásvezetés nálunk nem új. A fegyelmet önként vállaltuk már az elején és ez csak erősödött az elmúlt évek alatt.

– Milyen érzés fogta el vállalatvezetői kinevezésekor?

– Örültem – mondja egyszerűen –, de nem magamért. Nekem anyagiakban semmit sem jelent, mert most is az előbbi beosztásomban kapott fizetésemet húzom. Garázsmester voltam, „Czéh bácsija” és elvtársa minden munkatár-samnak. Most kicsit több a munka és a felelősség. De szívesen teszem *munkás*-társaimért, pártomért és az országért.

Kemény csontos kezét megszorítva búcsúzó. Ritka üzemlátogatás adott ilyen megnyugtató és felemelő élményt. Így dolgoznak a többi államosított üze-mek is – fejezi be interjúját az újságíró. (Kolter Ferenc május 31-ig maradt hi-vatalában).

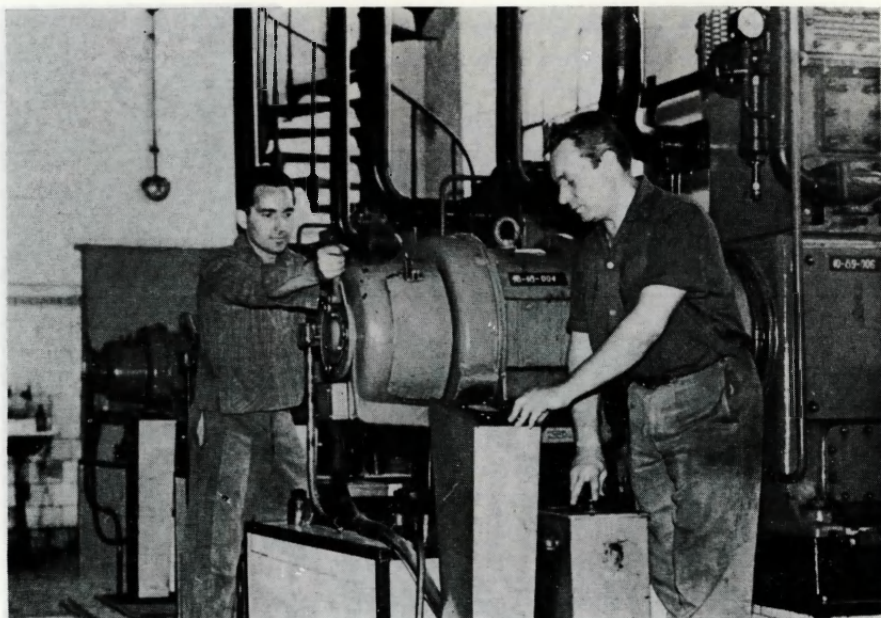
Május 1-én az általános öröm, a proletártestvériség jeleként a sörgyár 20 hl sört osztott szét ingyen a város dolgozói között a felvonulás után.

Ebben az időben szokás volt a „falujárás”. A sörgyár dolgozói is betanul-ták a „Tokaji aszú” című operettet, s nemcsak a gyárban munkástársaik szóra-koztatására játszották, de vidékre is elmentek vele. A „Tokaji aszú” szereplői-nek, Tóka Imrének, Mágori Katalinnak, Hartmann Jánosnak, s a táncsoport vezetőjének, Valek Istvánnak Szellőn, Siklóson, Sellyén, Szentlőrincen, sőt még Pakson is sokat tapsolt a közönség. Különösen a tekintetes asszony szerepében Bokor Júlia, s mint Krajcár Jancsi Rugási Endre aratott emlékezetes sikert . . .

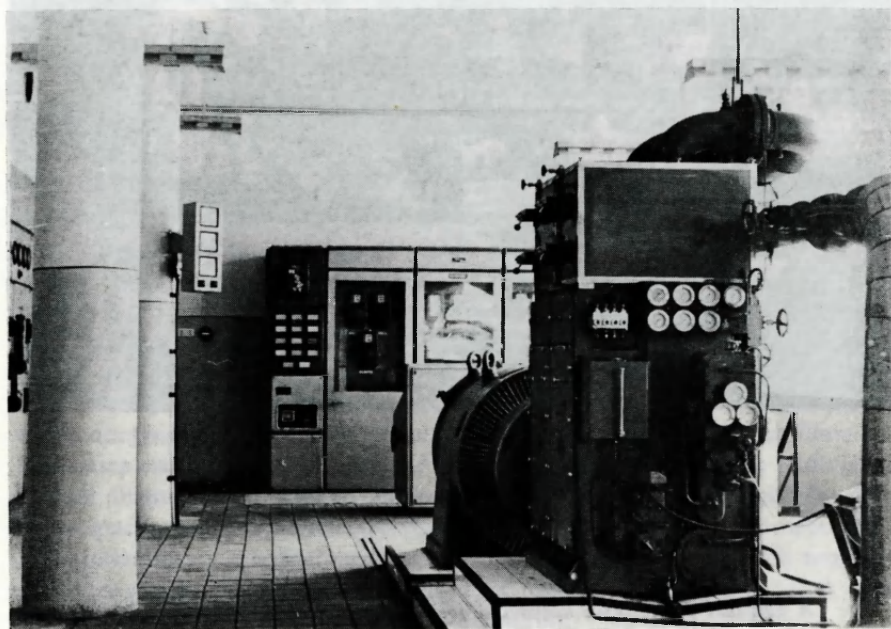
A száz munkásnál többet foglalkoztató nagyüzemek államosítása a nagy-tőkés osztályt gazdaságilag felszámolta, és megteremtette a népgazdaság terv-szerű, arányos fejlődésének feltételeit. Az államosítással azonban az állam 235 szanalásra szoruló üzemet is átvett.³ A deficités állami vállalatok felülvizgá-lata az államosítással azonnal megkezdődött. A felülvizgálat eredményeként egyes iparágakat ésszerűen átszerveztek, másoknak arcukat határozottabban karakterizálták, s a termelőeszközök bizonyos átcsoportosításával a termelést olcsóbbá tették, illetve a termelékenységét nagymérvűen emelték. – A pécsi sörgyár megszüntetésének gondolata is felmerült.

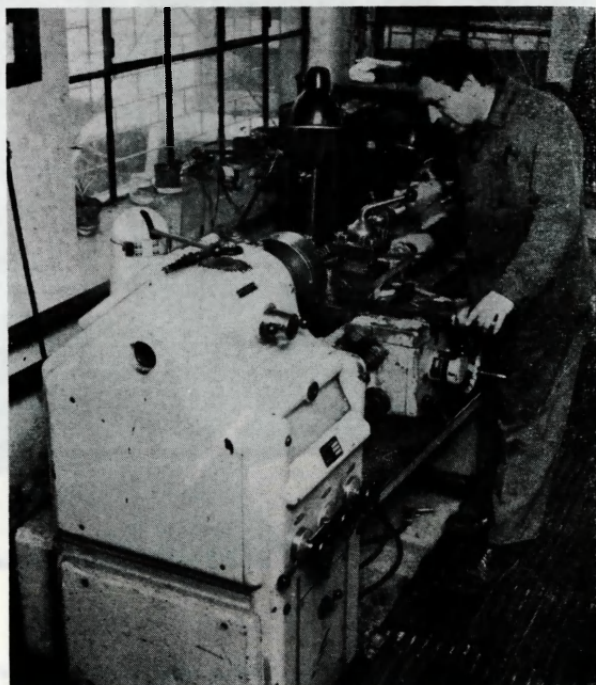
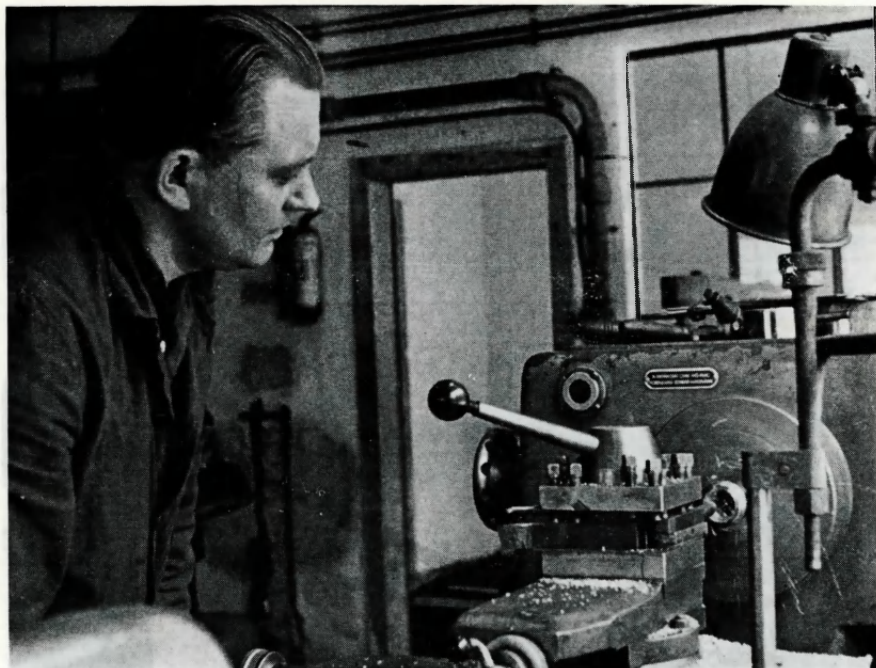

A batvanas évek elején négymillió forintot fordítottak az erőmű rekonstrukciójára

Az új gépterem

A gépparkot a gyár
lakatos-, villanyszere-
lő- és műszerésműbe-
lyének munkásai ja-
vitják és szerelik

A nyersanyagtól a késztermékig minden tételt ellenőriz a laboratórium

Az étterem az 1956-ban elkészült „Jóléti épületben” kapott helyet

Naponta rendel az üzemi orvos

SZÉDÍTŐ FEJLŐDÉS

Az államosításig a kapitalista korból örökölt „anyavállalat” alig jelentkezett – saját újjáépítési problémáival volt elfoglalva. Az államosítás után a legfontosabb feladat a deficités vállalatoknál a veszteség megszüntetése, a termelés jobb megszervezése, a termelékenység emelése, az önköltség csökkentése volt. A Pannónia Sörgyár az évi 12 000 hl-es sörforgalmával nem tarthatta fenn magát. A budapesti központ a nagykanizsai sörgyárhoz hasonlóan a pécsinek is a megszüntetésére gondolt. A pécsi sörgyárral azonban modern felszerelésre való tekintettel – hiszen 1912-ben csaknem 55 000 hl-t termeltek –, még rövid kísérletet tettek.

Az államosítás a munkásosztály nagy energiáit szabadította fel, s így érthető, hogy amikor 1948. július 31-ével lezárult a hároméves terv első éve, jó termelési eredményeket mutatott fel a gyár.

1948 augusztusától – ekkor már 25 deka volt a napi kenyéradag és öt kiló lisztet tárolhattak a háztartások – a gyár havi 500 forintot utalt ki könyvek vásárlására, s így lerakták a gyári kölcsönkönyvtár alapjait. Az első évben már kb. 400 kötet állt a gyár dolgozóinak rendelkezésére. A könyveket eleinte igen szerény módon, egyszerű öltözőszekrényben tudták csak elhelyezni, s mivel külön könyvtárhelyiség még nem volt, a könyvelés irodája volt a könyvtár, s a könyvelés dolgozói látták el a kölcsönzést is.

Fellendült a gyári sportélet. A legnagyobb népszerűségnek a labdarúgás örvendett, de úszó, birkózó, tekéző és női kézilabda szakosztály is alakult, sőt sakk szakosztályt is szerveztek. A gyár „Pécsi Kinizsi Sportkör” néven szerepelt. A szakosztályok azonban eléggé kérész-életűek voltak, csak a labdarúgó és a birkózó szakosztály maradt életképes. A mérkőzéseket eleinte a Tanárképző Főiskola társadalmi munkával rendbehozott pályáján tartották, majd a Szigeti út déli oldalán, a volt Téglagyár helyén főként társadalmi munkával saját sportpályát építettek.

A Budapesten megalakult Söripari Központ feladata volt a sörárak országos anarchiájának megszüntetése. Ahány kereskedő volt ugyanis, annyiféle volt

a sör nagykereskedelmi ára, s ennek megfelelően természetesen a fogyasztói ára is. Az azonos minőségű söröknek országosan azonos árat szabtak meg.

1948. július 1-től Paprika Antal mérnök, okleveles sörfőzőt nevezték ki a pécsi sörgyár vezetőjévé.

1948 végén a gyár dolgozóinak összlétszáma 202 fő volt, az év folyamán 12 090 hl sört, 446 336 liter szikvizet és 20 800 q müjeget értékesítettek.

Önálló gyáregység

1949. január 1-vel a söripart „profilozták”, s így a kőbányai vállalatokból az egyesített budapesti, a soproni és a pécsi maradt üzemben. A két nagy kőbányai sörgyár egyesülésekor ennek vezérigazgatójává Czéh Imrét nevezték ki, aki budapesti beosztását május 1-ével el is foglalta. (1950. december 17-én hunyt el hirtelen, szívinfarktusban.)

Jakabos Zoltánt, aki 1934 óta a sörkereskedelemben működött, 1949. február 1-től Budapestről Pécsre helyezték és megbízták a kereskedelmi szervezet vezetésével.

A Söripari Központ a pécsi kiszolgálási területet újra körülhatárolta, s ez a régi kapitalista kartell-időkből maradt körzet megnagyobbodását jelentette. 1949. január 1-től a Pannónia Sörgyár területe lett egész Baranya. Tolna – a paksi járás kivételével –, valamint Zala megyéből a nagykanizsai, letenyei és pacsai járás. Az addigi 12 sörraktár helyett 33 sörraktár ellátását kellett megszervezni, s ezekből csupán egy, a nagykanizsai volt a gyár saját kezelésében, a többi mind magánkereskedésként működött. A gyár kihelyezett vagyonának, az edényeknek, készülékeknek, gépeknek, a gyár üzleti érdekeinek megfelelő biztosítása különös gondot jelentett.

A pécsi sörgyár komoly összegeket fordított reklámra: a sörfogyasztást népszerűsíteni kellett. Még a pécsi Petőfi utca és Szigeti út sarkán lévő gyógyszerár villanyórája alatt is este kivilágítva a Porter sör ivására buzdították a patikába lépőt. 1949. április 8-i számában pedig a Dunántúli Napló hasábjainak alján három külön-külön bekeretezett mondat adta tudtul az olvasóknak: „Ma sörnap” – „A sör folyékony kenyér” – „Sört igyon!”

A május 1-ci készülődésről a Dunántúli Napló a következőket írta: „A sörgyár tavaly ingyen osztogatott sörrel lepte meg a közönséget. Idén talán az lesz a meglepetés, hogy nem osztanak sört? Ez is lehet. A sörgyár üzemi bizottsági szobájának főhelyén azonban a sörgyár díjnyertes május 1-i autójának fényképe függ és azt igéri, hogy idén még egy ilyen fénykép kerül melléje.” – Május 3-án az újság címodalán ez volt olvasható: „Ilyen ünnepséget még nem látott Pécs”. – A beszámolóból azt is megtudjuk, hogy „a sörgyár dolgozói üzemük kicsinyített mását építették fel teherautójukra”.

1949. június 21-i M. T. rendelet a Pannónia Sörgyárat is önálló gyáregységgé emelte, s feladatául a sörmaláta, szikvíz és müjég gyártását jelölte meg.

Komoly munkát, szervezési feladatot jelentett ebben az időszakban az előző évben felállított új sörraktárak tevékenységének meghatározása és ellenőrzése. Súlyos problémákat okozott a göngyöleghiány: a nagy területen az edényzet szétszóródott, s mivel a hordók és a palackok nem voltak pénzzel betétezett tárgyak, ezek a raktárakban, a fogyasztóknál elfeküdtek, s így a forgalmat nagyon lelassították.

1949 tavaszán a Délmagyar Szikvízgyár az átszervezés folytán megszűntette működését, s teljes állóeszköz készletével a pécsi sörgyárba olvadt. Ugyanabban az időben a Nádor Szálló viszont levált a sörgyárról és önálló állami igazgatóság fennhatósága alá került.

Az ősz meghozta a sörgyár számára a kedvező hírt: államosították a magán-sörkereskedőket. Október 27-én Paprika Antalt főmérnöki beosztással Sopronba helyezték át. Utóda a pécsi sörgyár régi dolgozója Hradek Antal lett. Hradek (foglalkozása kosárfonó volt) 1940. január 14-én sőreladóként lépett a gyár szolgálatába, 1946-tól havidíjas tisztviselő, majd a gyár párttitkára.

1949-ben a sörgyár termelése már biztos fejlődést mutatott: 19 330 hl sört, 625 015 liter szikvizet és 20 974 q müjeget értékesítettek. A sörfogyasztás megbízható életszínvonalmutató, érzékenyen jelzi a vásárlóerőt. A sör, amely eddig élvezeti cikként szerepelt, egyre inkább a nép hétköznapi itala lett: ez pedig azt mutatja, hogy a hároméves terv alatt nemcsak a munkásosztály, hanem a parasztság életszínvonala is emelkedett.

Evről évre magasabb célok

A hároméves tervben elért eredményekre támaszkodva a gyár sokkal nagyobb feladatokat tűzhetett maga elé. A népgazdaság a hároméves tervben szilárd alapot kapott, s így a sörgyár is az első ötéves tervben elkezdhetette nagyobb összegű beruházásokkal a gyár fejlesztését.

1950-ben mindenekelőtt a gyár laboratóriumainak eszközeire fordítottak jelentős összeget. Javításra szorultak a gépek, s nagyobb mennyiségű hordót vásároltak. Az egész csztendő beruházási összege 4 millió forint volt.

Ekkor alakult meg a Pécsi Szikvízgyár, s a sörgyár a szikvízgyártást ennek adta át.

Még a sörgyár labdarúgó csapata is eredményesen szerepelt. 1949-ben a „Szabadság Kupá”-ért folytatott mérkőzések során a „Pécsi Kinizsi Sportkör” a második helyezést érte el, 1950-ben pedig már a II. osztályú bajnokságba nevezett be, s ezt vereség nélkül, mindössze 1 pont veszteséggel meg is nyerte. A csapat jogot szerzett az 1951-ben induló megyei bajnokságban való részvételre. A sörgyár csapata azóta itt szerepel. (1968-ban megyei bajnokságot nyert, 1969-ben az NB III-ban játszott, 1953-ban pedig a Pécsi Sütőipari Vállalat által felajánlott „ÉDOSZ Kupá”-t nyerte meg.)

1950 végén a gyár összlétszáma már 343 fő volt, s az év folyamán 41 567 hl sört és 28 577 q müjeget értékesítettek.

A göngyöleg biztosítására 1951-ben bevezették a palackbetétet. A földművesszövetkezetek megalakulásával a falu sörfogyasztása is emelkedett. 1951 végén az összlétszám 338, viszont már 68 766 hl sört és 25 156 q müjeget értékesítettek, tehát a szikvízüzem dolgozóit leszámítva az előző évi termeléshez viszonyítva ugyanaz a munkáslétszám 27 000 hektoliterrel több sört termelt, illetve értékesített.

Vissi Vendel, aki 1940 óta állt a gyár szolgálatában, ekkor foglalta el a gyár főkönyvelői tisztségét.

Az 1952-es esztendő már a tervgazdálkodással kialakult gazdasági rend jellemezte. A termeléshez és a karbantartásokhoz szükséges anyagokat a gyár kiutalás alapján kapta meg, s a termelés mennyiségét a megadott tervszámok szabták meg. Az értékesítés már nem volt probléma, mert a felmérések alapján elégítették ki az igényeket.

Pécs rohamosan fejlődött, s ezért éppen a nyári hónapokban, a sörgyártás legfőbb időszakában egyre nagyobb lett a gyár vízellátási problémája. A jéggyártáshoz szükséges vizet a Megyeri útról városi öntözőautókkal szállították.

A tervgazdálkodás megszilárdítása érdekében a Belkereskedelmi Minisztérium kivette a sörgyár kezéből a szabad értékesítést és a Megyei Tanács Kereskedelmi Osztályának feladatává tette, hogy a gyár termelési tervszámai alapján a sörmennyiséget a kereskedelmi és vendéglátó vállalatoknak szétossza. A vállalatok, hogy bevételi tervüket biztosítsák, sörszállítási szerződéseket kötöttek. Ebben az esztendőben már minden vendéglátó vállalat és minden nagyobb kereskedelmi egység az állam kezelésében volt.

A gyár a sörválaszték bővítésére forgalomba hozta a 12 B°-os „Kinizsi” világos sörkülönlegességet. Palackok voltak, sör volt, csak ekkor meg a palackokhoz nélkülözhetetlen koronadugók hiányoztak sokszor.

KINIZSI

PALACKSÖR KÜLÖNLEGESSÉG

PANNONIA SÖRGYÁR PÉCS

CCA. 0.45 LITR

FOGYASZTÓI ÁR BOLTBAN ÉSSÖNTÉSSEN: Ft 4.-

1952-től
gyártják
a Kinizsit

A kiszolgálási terület bár nem változott, a termelés, illetve értékesítés mégis 30⁰/₀-kal magasabb lett mint 1951-ben volt, az 1948. évit pedig nyolcszorosan múlta felül. A gyár kollektívája – 360 fő – 1952-ben 91 317 hl sört és 28 205 q müjeget értékesített.

Altomare Iván élelmiszeripari miniszter rendeletére a gyár 1952 novemberében Patacson sertéshizlaldát is létesített. A sörfőzés melléktermékét, a trébert itt használták fel. A hizlalda vezetője Balassa Imre agronómus.

1952. december 20-án a gyár 12 tisztviselője miniszteri dicséretben részesült. Az oklevél tartalma a következő volt: „Az ütemterv szerinti számvitel szervezése és bevezetése terén elért kiváló eredményükért a Sör-, Maláta-, Szesz- és Keményítőipari Igazgatóság felügyelete alá tartozó Pannónia Sörgyár számviteli dolgozóit dicséretben részesítem.” – Az oklevelet az élelmézésügyi miniszter írta alá. E Lozinszkijról elnevezett versenyben résztvevők pénzjutalomban is részesültek.

Épül a hűtőblokk

A pécsi sörgyár közvetlen felettes kőbányai igazgatósága és az Élelmiszeripari Minisztérium iparigazgatóságának rendelete értelmében 1953. január elsejei hatállyal a vállalat kiszolgálási körzete megváltozott. Pécshez csak Baranya és Somogy megye tartozott. A gyakori körzetváltozások a göngyölegelszámolásban okoztak gondokat. A beszállítások miatt a pro és kontra viták napirinden voltak. De egyre több gondot okozott a koronadugó, fadugó és parafadugó beszerzése, mert a gyártóművek az igénylések felét tudták csak leszállítani. A bajokon a gyár úgy igyekezett segíteni, hogy amennyire tehetette, önellátásra rendezkedett be. A koronadugó-szükségletet a használt dugók felújításával elégítették ki, a fadugókat pedig a gyár házilag készítette egy újonnan vásárolt gép segítségével. Mindez viszont létszámemelést és bérproblémát okozott. Ám, hogy ne legyen kevés a baj, az alapanyagtárolásban is sok felesleges munkát kellett elvégezni, állandóan ide-oda kellett rakosgatni ezeket, mivel e nagy mennyiségek részére megfelelő tárolóhely nem állt rendelkezésre. De állandó jellegű izgalmat jelentett a közvetlen anyagellátás ügye is: sok utazgatással és telefonköltséggel járt, hogy a vállalatok szállítási kötelezettségüknek kellő időre nem tettek eleget.

Ilyen körülmények között indult meg a gyár rekonstrukciója, az úgynevezett hűtőblokk építése. (A hűtőblokk a bárkacsörgedező, erjesztő és ászokpince együttesét jelenti.) Az ehhez szükséges nyolcmillió forintos beruházási hitel megnyitásával a sörgyár megkapta az első nagyobb összegű állami támogatást. Megnagyobbították a főzőházi malomban a malátagaratot, a daratartályt, s ennek következtében – részben házi újítások során – egy műszakban négy főzés malátáját darálhatták meg. Aránylag kevés ráfordítással, átalakítással a főzőház kapacitása mintegy 15⁰/₀-kal emelkedett, s ezzel egyidőben megrövidült a főzési idő. A nedves törkölyt az alagsorból egy szivattyúval szippantották

fel a főzőházba, s így a nehéz fizikai munkát jelentő puttonyozás megszűnt. A jobb szellőzés céljából ventilátorokat szereltek a hűtőbárkára, így elérték, hogy a sör gyorsabban folyt, s még energiát is megtakarítottak. A csörgedező szűk keresztmetszetét két régi csörgedező felújításával bővítették. A palackfejtő tankhelyiségét a tisztaság fokozása céljából fehér csempével burkolták, és a sörházas megszűntetése érdekében két 50 hl-es tárolótartályt építettek. Új, nagyobb méretű fejtőkannát állítottak a hordófejtőbe, s így a csapok számát négyre emelhettké. A masszamosót korszerű megoldással közvetlenül a hordófejtő mellé helyezték. Novemberben kezdték meg az új ászokpince építését, s ezzel a lényegesen nagyobb kapacitás emelésének első lépését megtették. Ebben az évben rakták le a Tiborc utcai ikerház alapkövét.

A kapacitások növelésével a termelés folyamatosságát is biztosították. A gyárban jóformán nem volt olyan részleg, ahol valamilyen formában ne történt volna átalakítás, felújítás, korszerűsítés.

Az 1952-ben várossá alakult Komló jégellátása szintén a sörgyár feladata volt. Mivel a nagy jégszállítás a gabona állami begyűjtésének az időszakával egy időben történt, a gyár ezt a TEFU (Teherfuvarozó Vállalat) segítségével sem tudta megfelelően megoldani.

A gyár 392 dolgozója 1953-ban 114 138 hl sört és 27 722 q müjeget értékesített. – Hogy ez milyen ragyogó eredmény, s a gyár dolgozói milyen nagyszerű munkát végeztek, arra jó összehasonlítást ad az 1950-es esztendő értékesítési adata. 1950-ben 343 dolgozó 41 567 hl sört értékesített, három év múlva 50 dolgozóval többen az 1950. évinek csaknem háromszorosát értékesítették.

1954-ben a gyár termelése az 1948. évinek csaknem tízszerese.

1954-ben Hradek Antal igazgató rokkantsági nyugdíjba ment. Helyére 1954 júniusában mostoha öccse, Békési László került, aki egy hónapig megbízott, majd július 1-től kinevezett igazgatója lett a gyárnak. Békési László (apja kosárfonó volt) érettségijének letétele után 1944-ben könyvelési tisztviselőként lépett a sörgyár szolgálatába.

A patacsi sertéshizlalda felszámolása Bali Lajos minisztériumi iparigazgató felügyeletével is ekkor történt.

Az ászokpince földkitermelési munkálatai 1953 végén kezdődtek, s egész télen át, még -15°C -os hidegben is zavartalanul folyt a munka. A Baranya megyei Építőipari Vállalat a munkálatokba ellenőrzési szervként bevonta az Építéstudományi Intézetet. Az egész pincerendszer építése Majer Györgynek, a Pécsi Tervező Vállalat mérnökének különleges statikai tervei szerint készült. 1954 szeptemberében már néhány tankot üzembe tudtak helyezni. Ugyanebben az időszakban a hűtés biztosítására új hűtőkompresszorokat állítottak össze.

A sörforgalom emelkedése és az ezzel kapcsolatos szállítások új iparvágány létesítését tette szükségessé. 1954 utolsó negyedére a 283 méter hosszú iparvágány elkészült, – de az ehhez szükséges épületek és utak már hosszabb időt vettek igénybe: ezeket csak két év múlva fejezték be, s 1956 végére adták át a gyárnak.

Az építkezés sok nehézséggel járt. A hűtéshez szükséges ammoniák vásár-

lása éppúgy gondot okozott, mint az új ászokpincéhez szükséges rézvezetékek rendkívüli méretű gumicsöveinek, s általában a különleges armatúráknak a beszerzése, de végül mégiscsak minden probléma sikerrel megoldódott.

Az 1954. évi nyári csúcsgazdálkodást a gyár nem tudta kielégíteni, s ezért a II. és III. negyedévben a Kőbányai Sörgyár 16 798 hl sör szállításával segítette ki a kaposvári sörraktárat, de amikor az ászokpince új tankjait szeptemberben bekapcsolhatták, olyan túltermelést sikerült elérni, hogy októberben már Szekszárdot, Hőgyészt, s Tolna megye nagy részét a pécsi gyár láthatta el. 1954 végére a gyár dolgozóinak száma 392-ről 476-ra emelkedett, az év folyamán 25 550 q müjeget és 148 019 hl sört értékesítettek.

1955-re a gyár tervfeladata 150 000 hl sör értékesítése volt, de ezt 50 000 hl-rel szerették volna túlteljesíteni.

A szakszervezet munkaversenyt szervezett. Sikerült a hordók forgási sebességét növelni, a palacktörést és a szállítási költségeket pedig egészen alacsonyra csökkenteni. Mindez a munkafegyelem nagy megszilárdulásával járt.

A sörgyár mintegy 6000 vagon anyagforgalmat bonyolított le ebben az esztendőben, s ha már 1953-54-ben az udvar közepén álló malátagyárat nem bontották volna le, e forgalomakadályozó objektum miatt a gyár kitűzött célját sohasem érthette volna el. (Csupán a maláta szállítása óriási forgalmat jelentett. A kész malátát 1952 óta ugyanis a Kőbányai Sör- és Malátagyártól kapta a pécsi sörgyár, amit a mintegy 5 vagon befogadóképességű betonsilóban tároltak.)

A müjeget a pécsi Szikvízipari Vállalat értékesítette. A sör szállítását pedig az ekkor alakult Söripari Szállítási Vállalat vette át, s így a gyár gépkocsijai is e vállalat kezelésébe kerültek. A vasúti iparvágányra a sört viszont továbbra is a gyár lovaskocsijai vitték.

1955 májusában a pártszervezet kezdeményezésére megalakult a DISZ. Titkárának Arató György szállítási ügyintézőt választották meg. A DISZ vette kezébe a kultúr munka irányítását. Az ősz folyamán a szüreti bált, majd a szilveszter-estet is a fiatalok rendezték. A rendezvények előtt szokás szerint mindig műsort is adtak.

A csúcsidényben a terület igényei a tervezettnél ismét magasabbak lettek, s ezért a kőbányai sörgyár a III. negyedévben újra 11 300 hl sört szállított a pécsi területre, de így is az 519 pécsi sörgyári dolgozó 1955-ben 197 629 hl sört értékesített, s a gyár a szocialista munkaversenyben elnyerte az Élüzem címet.

Jóléti épület

A sörgyár szakszervezeti bizottsága a DISZ alapszervezettel karöltve Somló Ferenc pécsi színművésszel 1956. március 5-én megállapodást kötött Szigligeti Ede: A cigány című 3 felvonásos népszínművének betanítására. A színművet a két szabadszentkirályi termelőszövetkezetben és a vajszlói gépállomáson adták elő szép sikerrel. (A gépállomást és a termelőszövetkezeteket ugyanis a sörgyár patronálta.)

A sörgyár Alkotmány utcai (régebben: Makár utca) frontjára épült úgynevezett „Jóléti épületét” 1956-ban adták át rendeltetésének. Az épületben az emeleten kapott helyet az ebédlő, illetve mozihelyiség, ahol hosszú éveken át hetente több alkalommal belépőjegyes előadásokat tartottak. (A mozi gépész Arnold József, a munkaügyi osztály vezetője volt.)

A sörgyár új szörpréslegében márciusban kezdték meg a termelést. A Pécsi Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat üzleteiben áprilisban már forgalomba is hozták az eredeti gyümölcsléből készült hűsítő italt.

1956. október 23-a után a sörgyárban is megalakult a gyári Munkás Tanács. A megválasztott vezetőség névjegyzékét a Tanács egyik tagja, a pártonkívüli Mihály József vitte a Megyei Bizottmányhoz, amely a városi tanács kistermében ülésezett. Amikor ott a névjegyzéket átvizsgálták, valaki felkiáltott: „Hát ezek mind kommunisták! No, majd kimegyünk! . . .” – „Természetesen mind kommunisták, de a gyár ezeket választotta, s ha mást akarnának, kár is kijönni”, – válaszolta Mihály főgépész. Nem is jelentkezett a gyárban a Bizottmánytól senki.

1956. november 26-ára a gyár vezetősége géppel írt, indigóval sokszorosított értesítést küldött szét dolgozói részére. A „Körözüvény” a következőket tartalmazta: „Értesítjük a gyár Dolgozóit, hogy november 26-tól kezdődően a gyár munkaidéjét az eredeti állapotnak megfelelően állítjuk vissza. Eszerint: minden állománycsoportban a napi munkaidő 8,5 óra, szombaton 5 és 1/2 óra. A nappali műszak reggel 7 órakor kezdődik és du. 4 óráig tart. Az irodában a munkaidő reggel fél 8 órakor kezdődik és 4 óráig tart. Felhívjuk dolgozóinkat, hogy fenti rendelkezést mindenki tartsa be, munkahelyét a kijelölt időpontban foglalja el és azt csak a kijelölt időpontban hagyhatja el.”

A „Körözüvény”-t Porrogi Tivadar, a Munkás Tanács elnökhelyettese, Szita János ÜB-elnök és Békési László igazgató írta alá.¹

1956 végén a kapacitást emelő beruházás első ütemeként megkezdődött az ászoktér további bővítését szolgáló alumínium-tankosítás. 523 fő volt ekkor a gyár összlétszáma, 1955-ben pedig 519, tehát lényegében azonos maradt, viszont 1956 végén az előző évinél csaknem 20 000 hl-rel többet, pontosan 214 114 hl sört értékesítettek.

A NAGY REKONSTRUKCIÓ

1957-ben az új nagykanizsai sörgyár belépett a termelésbe. A pécsi sörgyár értékesítési területe ezzel természetesen lényegesen kisebbedett, mégis csaknem 20 ezer hektoliterrel sikerült a termelést emelni . . . A jelentkező igények kielégítését csak a felmerülő hordóhiány tette nehézkessé. Az iparvágány üzem-belépésével azonban a szállítás mégis egyenletesebb lett.

Május 22-én Békési László igazgató Rugási Endrének adta át helyét, aki Szekszárdon sörraktárvezető volt.

1957. márciusában a Szakszervezetek Megyei Tanácsa (SZMT) Központi Könyvtára felajánlotta a gyár részére a letéti rendszert, s ennek előnyét felismerve a gyár átadta könyvállományát. A sörgyár ezzel az első lett a letéti könyvtárak létesítésének sorrendjében. Ettől kezdve tervszerűen, fokozatosan történt az állomány gyarapítása. 1958-ra a kötetek és az olvasók száma megkétszereződött. A letéti könyvtár rendszerében Kerekes Róbertné, a számviteli osztály vezetője lett a könyvtár gondozója. A könyvtárat nem csupán a gyár dolgozói, hanem gyermekeik is, a nyugdíjasok is igénybeveszik. A gyár 1957-től kezdve évente mindig nagy érdeklődéssel kísért író-olvasó találkozót rendezett.

A „Jóléti épület”-ben ~~gőzkamrát~~ létesítettek, ahol a dolgozók reumás bántalmaikra találtak gyógyulást.

1957 végére a gyár 564 főnyi dolgozója 230 501 hl sört értékesített.

Alumíniumtankok a pincékben

1958-ban megalakult a sörgyárban is a társadalmi bíróság. A bíróságnak az elnökön kívül a különböző üzemrészekből 11 ülnöke van. Az ülések mindenkor nyilvánosak. Amikor valamilyen fegyelemsértési ügyet tárgyalnak, a társadalmi bíróságnak egyik tagja mindig abból az üzemből kerül ki, ahol az illető a fegyelemsértést elkövette. A bíróság a megalakulás esztendejében három alkalommal tartott ülést, összesen öt fegyelemsértéssel foglalkozott. 1959-től kezdve a társadalmi bíróságnak mind kevesebb dolga akadt.

Az 1958-as esztendőben mondtak búcsút a pincékben a fahordóknak: alumíniumtankok kerültek helyükbe mintegy 10 000 hl térfogattal. A 17 000 hl ászok- és az 5000 hl erjesztőpince illetve a betontankok megépítésével végérvényesen lezárult a gyár időszakos jellege: a sörgyártás folyamatossá vált.

1958-ban kezdődött a második hároméves terv időszaka. A tervszámok bontását a Belkereskedelmi Minisztérium a gyár képviselőivel együtt végezte el.

Az esztendőt már a palackokba fejtett sör jellemezte. A palackos sör növelését a társadalom szívesen fogadta. A gyár munkáslétszáma ebben az esztendőben mindössze öt fővel emelkedett, s ezzel szemben az előző évinél 13 000 hl-rel többet, pontosan 243 887 hl sört értékesítettek. A sörtermelés az 1948. évi gyártáshoz viszonyítva húszszorosára emelkedett.

A magyar söripar szerkezetében 1959. január elsejével újabb változás történt. Az önálló vállalatok, tehát a Kőbányai Sör- és Malátagyár, a Soproni Sörgyár, a Pécsi Pannónia Sörgyár és a Nagykanizsai Sör- és Malátagyár, valamint az Élelmezésügyi Minisztérium Söripari Igazgatósága és az Erjedézipari Kutató Intézet Söripari Részlege Magyar Országos Söripari Vállalat néven egységes vállalattá alakult.

A munkaügyi miniszter és az élelmezésügyi miniszter együttes utasítása, a „Sör- és malátagyártásra vonatkozó balesetelhárító és egészségvédő óvórendszabályok” 1959. január 1. napján léptek életbe. Ugyancsak 1959-ben jelent meg a MOSV kiadásában az „Üzembiztonsági vizsgák anyaga művezetők, önálló csoportvezetők, általában irányító munkakört betöltő dolgozók részére” című füzet. – Mikor törődtek ilyen gondosan, lelkiismeretesen a munkás-emberrel?!

A főzőházi KISZ-brigád februárban alakult meg. Alapítótagok: Vető Károly, Szemző Sándor, Lenkei László, Molnár Kálmán, Erdélyi Imre, Rab László, Schirhuber Fridolin, Kovács József, vezetője pedig Hernesz József.

A Baranya megyei Tanács V. B. Építési és Közlekedési Osztálya május-júniusban a pártkongresszus tiszteletére szállítási munkaversenyt szervezett. A sörgyár szállítási előadója, Arató György a II. helyezést érte el.

A gyár beruházása csaknem ötmillió forintos költséggel (4 887 000 forint) folytatódott.

1959-ben tovább emelkedett a palacksör termelése. A gyár 11 338 hl-rel többet termelt a tervnél, még hozzá úgy, hogy ez a sörmennyiség mind palackokba fejtve került forgalomba. A túlteljesítést a gyár a pártkongresszus tiszteletére rendezett verseny alapján érte el az előző évinél 19 fővel kevesebb dolgozóval. Az gyár összesen 260 339 hl sört értékesített.

A Pannónia Sörgyár termékei az 1958-as Pécsi Ipari Kiállításon

Zászlóátadási ünnepség. A vállalat zászlót adományozott a pártszervezetnek, a KISZ-szervezetnek és a nőtanácsnak. Zászlóanya Hódi Szilveszterné, a munkásmozgalom ismert egyénisége.

1960 – a második hároméves terv befejezésének esztendeje. A gyár vezetősége a munkaverseny szellemét és lendületét a kiemelkedő teljesítmények jutalmazásával is fokozta.

Mintegy 3,5–4 millió forintot fordítottak az erőmű rekonstrukciójára, és új gépek üzembeállításával korszerűbbé vált a termelés. Az új 6000/óra teljesítményű palackfejítő gépek már 1959 végén a gyár birtokában voltak ugyan, de az adminisztráció nehézsége üzembehelyezésüket késleltette. Az új épületrész tervei kellő időben elkészültek, de a „felsőbb szerveknél” sokáig elfeküdtek, felülvizsgálatuk, jóváhagyásuk elhúzódott. Február elejére az új erőműtelep és kazánház építkezése azonban már befejezéséhez érkezett. Az építkezés folyamán a légkompresszort is át kellett szerelni. A légkompresszor nélkül azonban termelés nem lehetséges. A műveletet tehát úgy kellett elvégezni, hogy a gyár ne álljon le, a termelés egy pillanatra se szüneteljen. Az építők és a sörgyáriak összehangolt erőfeszítései a problémát bravúrosan megoldották. Februárban elkészült az új villanyszerelő és rézműves műhely is.

A felszabadulás 15. évfordulójára, április 4-re a gyár büszkén jelenthette: a terv túlteljesítésével 3000 hl-rel több sört juttattak az év első negyedében a kereskedelemnek, mint amit előírtak, a felszabadulási versenyben vállalt 1500 helyett 2000 hektoliter sört palackoztak a tervükben szereplő mennyiségen felül.

A jéggyárak termelése mindig az időjárástól függően változik. A nyári meleggel jelentkező nagyobb jégigény kielégítése érdekében az üzem már június 1-én rátért a kétműszakos termelésre. 1959-ben a legnagyobb fogyasztás a napi 2300 tábla jég volt. Ezt a mennyiséget 1960-ban jóval túl tudták már teljesíteni, ugyanis a sörgyár hűtőenergia-ellátása jelentősen növekedett, s ez természetesen a jéggyártás növelését is lehetővé tette.

Rugási Endre, a sörgyár igazgatója, a Dunántúli Naplónak adott nyilatkozatában július 2-án a következőket mondta: „Folytatódik a gyár rekonstrukciója a második félévben. Az év végéig a tervezettnél nagyobb ütemben szeretnénk befejezni a kazánház, illetve az erőműtelep építését. Elkészül az új kapcsolótér és trafóház. Köztudomású, hogy a gyár a mai kapacitással nem tud az igényeknek megfelelő mennyiségű palackozott sört szállítani. A második félév feladatai közé tartozik a gyárban az új palackozó tervének elkészítése. Az új palackozó a második ötéves tervben lép üzembe, építését a jövő esztendőben kezdik meg.”

Szeptember végén Aczél György művelődésügyi miniszterhelyettes Pécsen az oktatási rendszer továbbfejlesztéséről aktívaértekezletet tartott. A sörgyár igazgatójának társadalmi tekintélyét mutatja, hogy erre az értekezletre meghívást kapott. Rugási Endre a gyárnak az iskolákkal fenntartott kapcsolatairól beszámolva kifejtette, hogy az iskolareform végrehajtásához a szülőkön kívül a társadalmi szervezetek és az üzemek milyen nagy segítséget adhatnak. Beszámolt a főiskolások sörgyári munkanapjairól. A Tanárképző Főiskola hallgatói ugyanis a Szovjetunióban alkalmazott módszer mintájára, országos vi-

szonylatban úttörő kezdeményezéssel („Öt nap tanulás – egy nap munka”) a hét egy napját a gyárban társadalmi munkában töltötték. Ez az egy nap alkalmat ad arra is, hogy az értelmiségiek a fizikai dolgozók problémáit jobban megismerhessék.

1960 augusztusában a sörgyár palackfejtő üzemében a „Szocialista brigád” cím elnyeréséért három női brigád indított versenyt. Tóka Imréné és Farkas Lőrincné brigádja fél literes palackokat töltött, Stejer Istvánné brigádja pedig másfél literes palackokat. – A verseny állásáról a pécsi sajtó még fényképpel illusztráltan is híreibben többször beszámolt.

„Tied a gyár, magadnak dolgozol!” – Az esztendő újításai azt bizonyítják, hogy ez a gondolat egyre mélyebben áthatja az emberek tudatát.

A sörgyár újítási naplójában Mihály József főgépész és Porrogi Tivadar újítási javaslatát a következőképpen könyvelték el: „Linde gyártmányú fekvő elrendezésű ammoniak kompresszordugattyú-rúd tömítésének módosítása”. A meghatározás rövid és tömör. Hasonlóképpen mondta el Mihály József is az újítás történetét: „Ha jól emlékszem, még 1938-ban kaptuk a gyűrűket, amelyek megfelelő tömítést biztosítottak egészen megkopásukig. Már régóta gondot okozott, hogy mivel pótolhatjuk ezeket, ha teljesen használhatatlanná válnak, mert anyaguk különleges ötvözetének összetételét nem ismertük. Munkánk eredménnyel járt, a régi megkopott gyűrűk helyett Simerringet alkalmaztunk. Azt hiszem jól fogtuk meg a kérdést, mert 1960 óta üzemzavarmentesen, Simerring-gyűrűkkel működünk.” Az újítással gyűrűnként legalább 200 forintot takarítottak meg.

Az alig egy hónapos rézműves műhelyt Pénzes Aladár foglalta el. Pénzes az év elején az élesztő atmoszféra, valamint az erjesztő élesztőkádjából az élesztő és mosóvíz leeresztését tette egyszerűbbé és gyorsabbá.

Miután a meglévő 12 csapos szűrőkádat a Steinecker gyorszsűrési technológiának megfelelően átalakították, Somogyi Jenő főmérnök a komlófőzőüst és a szűrőkád közé egy színsórlét gyűjtő tartályt is beiktatott. Somogyi újítása a főzőház kapacitását mintegy 10–15%-kal megnövelte.

Minden egyes új dolgozó munkábaállásakor kétórás elméleti és gyakorlati balesetvédelmi oktatásban részesült, mégis 1959-ben 41 üzemi baleset történt. Igaz, hogy a balesetek túlnyomó többsége figyelmetlenségből eredt, mégis a gyár vezetősége a tapasztalatok alapján az oktatást évente két alkalommal megismételtette, s új védőeszközök kiosztásával (szemüveg, csuklóvédő, fejkendő) elérték, hogy 1960. október 31-ig a balesetek száma 37-re, s az előző évi 380 munkanapos kiesés 148-ra csökkent.

Az évvégi számvetés azt bizonyította, hogy a pécsiek jól dolgoztak: tervüket 112%-ra teljesítették, s terven felül 52 000 hl sört gyártottak, az előző évinél 27 000 hl-rel többet, vagyis 287 901 hl sört értékesítettek. (A gyár létszáma 574 fő volt.) – A munkafegyelem megszilárdításával elért eredményeket híven tükrözi az a tény, hogy amíg 1958-ban 5, 1959-ben 2 ügyet, addig 1960-ban a társadalmi bíróság mindössze egyetlen fegyelemsértést tárgyalt.

1961 – a második ötéves terv kezdete. Az év elején egy héten át az üzemrészek dolgozói termelési tanácskozásokat tartottak. A főzőháziak, a palackozók, az ászokpince dolgozói, a hordófejtők, de a kőművesek, s még a konyhai személyzet is megtárgyalta a feladatokat. A gyár minden részében felajánlások születtek. A főzőház szocialista brigádjának tagjai vállalták, hogy negyedévenként 250 hl sört főznek terven felül. A palackozók hasonló ígéretet tettek. A karbantartók például a betervezett 900 óra helyett vállalták, hogy 800 óra alatt végzik el a hordómosó felújítását.

A sörgyári nőtanács mindent elkövetett, hogy a nők úgynevezett „második műszakja” könnyebb legyen. Három mosógépet vásároltak, ezekkel az asszonyok a gyárban, munkaidejük után moshattak. A gyárban meleg víz mindig bőven volt, így nem kellett otthon ezért külön fűteni. Az üzem szárítójában 2 óra alatt minden tökéletesen meg is száradt. A gyári mosoda leglelkesebb hívei a kisgyermekes családanyák voltak. A gyár varrógépet vásárolt, de még kvarclámpát is, hogy a pincében dolgozók számára a napfényt pótolhassák. Egyik emeleti helyiségben kozmetikával egybekötött fodrászatot rendeztek be... A sörgyár közelebb hozta a külvilágot a gyárhoz, s a gyár közelebb került az otthonhoz.

A március eleji nőnap mindig kedves ünnep. 1961-ben azonban a gyár vezetősége – a szokástól eltérően – a lányokat, asszonyokat virslivel és borral vendégelte meg, – ezt csupán azért említjük itt, mert emlékeztetni szeretnénk azokra az időkre, amikor a nők még úgynevezett illetményörben sem részesültek...

Április 13-án a „Szocialista brigád” címért küzdő karbantartó brigád Gagarin nevét vette fel, aki az előző napon tette meg korszakot nyitó útját a világűrben. A Gagarin brigád vezetője Budai Sándor lett. Óvodát, iskolát, egyetemet patronáltak, 200 órát dolgoztak az „Egy napot Pécsért” mozgalom keretében a Mecseki Vidámpark építkezésein.

A május 1-i felvonuláson a gyár különböző üzemrészeit ábrázoló makettekkel a sörgyártás munkafolyamatait mutatták be. A dolgozók abban a sorrendben vonultak fel, hogy melyik üzemrészben volt legszervezettebb a munka, legjobb a munkafegyelem.

A palacksör szállításának megkönnyítése és forgalmának meggyorsítása végett a 4,5 decis palackok csomagolásában az addig alkalmazott 50 férőhelyes ládákról a 30 férőhelyes ládákra tértek át. Ez látszatra semmiség, a rakodómunkásoknak azonban nagy könnyebbséget jelentett.

1961. júniusában tette le Papp Ferenc a gyár hat másik dolgozójával együtt a hetedik általános osztály vizsgáit. Papp Ferenc 1957. februárjától, amikor megalakult a pártszervezet a párt propagandistája lett, majd 1959-ben üzemi párttitkárrá választották. – „Ez a nyolc osztály kell nekem, – mondotta. – Az ember érzi, hogy nem elegendő már az, amit gyerekkorában fejébe vertek. Aztán holnap már... ez is kevés lesz...” – Rugási Endrét, a gyár igazgatóját

június 24-én a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán „summa cum laude” minősítéssel doktorrá avatták. „Küzdelmes, nehéz munka után érkeztem el ehhez a naphoz, de megérte – mondotta az avatás után dr. Rugási Endre. – Igyekszem, hogy tudásom legjavát nyújtsam, mert sokat köszönhetek a pártnak, az államnak, és minden erőmmel, ahogy az esküben is ígértük, hazám és a dolgozó nép érdekét fogom szolgálni.” A sörgyáriak kívánságára 1960-ban a minisztérium Pécssett egy élelmiszeripari technikumot nyitott. Hartmann János művezető 40 éves fejjel szintén az iskola tanulója lett, – mert ahogy az első év befejezésekor mondta: „... úgyis kell tanulni valamit, és ha a technikumot befejezzük, tudom, más következik azután...” – József Attila álmodta így meg a munkásosztály hatalmát...

Az alkotmány ünnepe alkalmával, a sörgyár fennállása óta először, dr. Rugási Endre igazgató törzsgárda-tagokat avatott. A gyár régi, hűséges dolgozói közül a megbecsülés jeleként 189-en – az összlétszámnak csaknem a fele – kapta meg a törzsgárda-jelvényt, az eltöltött évek számának megfelelően az arany, ezüst, illetve bronzfokozatot. A palackozó, a két hordómosó és a lakatműhely Gagarin brigádja pedig a Szocialista brigád címét nyerte el. Budai Sándor esztergályos brigádvezetőt a Parlamentbe hívták meg. A meghívó így szólt: „A Népköztársaság Elnöki Tanácsa és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány meghívja Önt J. A. Gagarin tiszteletére rendezett fogadásra.”

Az év végére, három évi munka eredményeként elkészült a négy és fél tonnás kazánnal működő erőmű. A beruházás 18 millió forintba került.

1961-ben 586 fővel a gyár 326 030 hl sört értékesített, – a palackfejtő „Dobó Katalin brigádja” 20 000 hl-es rekordfejtést ért el. A nagyszerű teljesítményt dr. Rugási Endre igazgató a következő három okkal magyarázta, méltatta:

„1. A szocialista brigádmozgalom. A főzőházi brigád már két éves. A palackfejtőben az asszonyok nagyon szorgalmasak és hozzáértőek. Összefogás, jó kollektív szellem fűti mindannyiukat.

2. A rekonstrukció. Megifjodtak a termelő berendezések. Somogyi főmérnök újításával gyorsabb a főzés.

3. A párt és szakszervezet termeléssel összefüggő tevékenysége. Jó az összhang a lelkes, nagy tudású műszaki gárdával. Negyedévenként az üzemrészi termelési tanácskozások a vállalat kis parlamentjei.”

1961. második félévi eredménye alapján a Pannónia Sörgyár élüzem lett.

A legmodernebb főzőház

1962 elején kiszámították, hogy a sörgyár dolgozóinak egy órai termelése kerekén 50 hektoliter, vagyis 11 200 kisüveg sör. Tehát 10 órai termelés eredményeképpen Pécs minden lakója megihatna egy kisüveg „folyékony kenyeret”.

A gyár 1962-re az 1961. évinél magasabb tervet kapott: 332 hektoliter sör

gyártását írták elő. Az új palackozó és főzőház üzembehelyezését 1963-ra tervezték, de a tervet így is teljesíteni akarták.

A Gagarin brigád különösen szép eredményeket mutatott fel. A brigád a napi átlagmunkán kívül még a palackfejtő asszonyokról is gondoskodott. A palackfejtőben ugyanis a gép mellett állva dolgoztak, s hogy az asszonyok munkáján könnyítsenek, speciális forgó munkaszéket készítettek számukra. De idejükből futotta arra is, hogy a III. kerületi játszótérre a gyermekek részére kőrhintát készítsenek.

A takarító- és konyhaszemélyzet szintén brigádot alakított. A brigád Zetkin Klára nevét vette fel. Augusztus 1-én Vissi Vendel vezetésével megalakult az Üzemgazdasági brigád is.

1962-ben a rossz, hideg, esős időjárás miatt az emberek kevés sört fogyasztottak, s ezért teljes kapacitással nem is termelhetett a gyár.

Szöke Gyula mérnököt megbízták a 11 millió forintos beruházással épülő főzőház tervének elkészítésével. Ugyanakkor beruházási program készült az ászok- és erjesztőtér bővítésére is.

A sörgyár 1962-ben 325 786 hl sört értékesített.

A sörgyárnak a nyári vízellátás újra meg újra megújuló gondja maradt. 1963 júliusában napi 2000–2400 tábla jeget adott ki a gyár, de vízhiány miatt volt olyan nap is, amikor csak 900 táblát tudtak gyártani.

Az esztendő legfontosabb műszaki feladata az új hordómosó építése volt.

Ekkor hagyta el – ideiglenesen – három évre igazgatói székét dr. Rugási Endre. A Városi Pártbizottság titkára a Szovjetunióban tanult, az ő helyébe lépve Pécs gondjait vette vállaira. Távollétében (aug. 1-től) a gyárat Vissi Vendel főkönyvelő irányította.

A sörgyár Alkotmány utcai oldalán lévő házak bontását megkezdték. Az itt lévő 50 lakás cseréjét, illetve költségét természetesen szintén a gyár viselte. A Tavaszi utca lezárásával erre a részre tervezték az új palackfejtő és raktár építését.

Megérkezett a Spilling gőzmotor és generátor. Üzembehelyezése 1965-re volt betervezve, de a sok nehézség miatt csak 1968-ban került üzembe.

1963-ban kezdték meg a főzőház alapozását.

1963-ban 333 480 hl-t, 1964-ben 348 764 hl-t, – 1965-ben pedig 257 000 hl hordó- és 93 000 palack sört, összesen 350 000 hl sört értékesítettek.

1965. a második ötéves terv befejezésének éve volt. Március 19-én és 20-án tartották Budapesten a Szocialista Brigádvezetők II. Országos Tanácskozását. A tanácskozáson a sörgyár Üzemgazdasági brigádja is részt vett. A brigádnapló albumában ez a bejegyzés olvasható: „Nagyon örülök ennek a „különleges” brigádnak. Bízom benne, hogy munkájuk a termelékenységekben és az önköltség csökkenésében fog egyre inkább megmutatkozni. 1965. III. 19. Fock Jenő.”

Az év nyarán a hazai tervezésű és kivitelezésű új főzőház üzemelni kez-

dett. Az új főzőház hőfokszabályozó és a főzési folyamatot ábrázoló pontos, önműködő berendezése, mellyel az egész főzési technológia ellenőrizhető, első hazánkban. A létesítmény nemcsak építészeti megoldásával, hanem berendezésével is valóban a legmodernebb főzőházak egyike lett. A sörgyár napi főzési kapacitása 1300 hl-ről 2000 hl-re emelkedett. A sörgyár vezetősége most új célt tűzött maga elé: az 500 000 hl-es termelés elérését.

Nyolcvanmillió program

1966-ban sörtartályautót vásárolva szállította a gyár a sört Szekszárdra. A hordókba fejtett sör addig Dombóvár érintésével 24–28 órát utazott vasúton, amíg Szekszárdra ért, s ez a sör minőségének nem használt. A söröskocsi a pécs–szekszárdi utat 2 óra alatt teszi meg, s tankjában 125 hektóval naponta hármat is tud fordulni. Egy napi szállítmány tehát 75 000 palack sört jelent Tolna megye számára. A sörgyár Szekszárdon – az országban elsőként – egy 6000 palack/órás fejtőgépet szerelt fel, s modern öltözőket, ebédlőt és szociális helyiségeket épített. Braun János, a kirendeltség vezetője büszkén nyugtázhatta aényt: Szekszárd az ország legmodernebb sörkirendeltsége.

A sörgyár rekonstrukciós tervének jóváhagyása sokáig váratott magára: az érdekelt szervek alaposan megvizsgálták a rendelkezésre álló 80 millió forint felhasználási módját. (1948, az államosítás óta eszközölt beruházások együttes összege nem érte el a 80 milliót . . .)

Dr. Rugási Endre 1966. július elsejével vette át ismét a vezetést, s mivel ugyanazokat a jó alapokat kapta vissza, amelyeket itthagytott, a további eredmények lehetőségei biztosítva voltak.

Először a Szocialista gyár címért indultak harcba. A cél érdekében sokoldalú, értékes felajánlások születtek. Fellendült a brigádmozgalom és ezzel reálissá vált a cél, hogy a gyár dolgozóinak többsége a szocialista brigádmozgalomba tömörüljön, szocialista üzemek alakulhassanak és végül az egész gyár-egység elérje a szocialista címet. A siker feltételeként az üzemszereknek kivétel nélkül teljesíteniük kellett a termelési terveket.

Az új versenyforma kialakítását az tette lehetővé, hogy a gyárban már évek óta tartott az üzemszerek között a párosverseny, mégpedig pontozásos alapon. Egy negyedévben a száz pont jelentette azt, hogy az egyes üzemszerek a követelményeket teljesítették.

Különösen tiszteletreméltó példát mutatott a főzőházi brigád: az Alkotmány utcai általános iskola egyik osztályának úttörő csoportját patronálták, márciusi vasárnapokon dolgozva keresetüket a vietnami nép támogatására ajánlották fel, a Vöröskereszt felhívására pedig önkéntesen 19,6 dl vért adtak. – A brigád elnyerte a bronzkoszorús jelvényt.

Szeptember 28-án a sörgyárban megválasztották a pártszervezet új vezetését. A pártszervezet titkára ismét Papp Ferenc lett. A régi vezetőségi tagok közül Móricz Pál anyag- és áruforgalmi csoportvezetőt, Hartmann János műve-

zetőt ismét megválasztották. Ezúttal először került a pártvezetőségbe: Wágner Józsefné gondnok, Szantner József sörmester, üzemvezető, Bak József esztergyáros és Fehér István gépkocsivezető.

A gyár 1966-os évi sörgyártási készáru terve 360 000 hl volt. Erre 5000 hl többtermelést vállaltak, de az esztendő végére 374 450 hl sört gyártottak, s a tervezett 100 000 hl-rel szemben 104 854 hl-t palackoztak. – Az egy főre eső nyereségrészesedés így egy teljes havi fizetésnek felelt meg.

1966-ban a gyár már a gazdasági reform szellemében dolgozott, holott az új gazdasági mechanizmus, amely az önálló kezdeményezésnek nagyobb teret biztosított, tulajdonképpen csak 1968-ban lépett életbe.

A Kiss Tibor építész és Wieland János technológus mérnök által készített tervek alapján a 80 millió forintos rekonstrukció 1967 februárjában kezdődött el. Első ütemben a sörfogadó állomás, erjesztő és ászokpince építését kezdték meg, hogy ezután sor kerülhessen a hűtőközpont rekonstrukciójára, majd a csőalagútrendszer megépítésére.

Baranya első Szocialista gyára

1967. április 1-i számban a Dunántúli Napló hírül adta: „Városunk első szocialista gyára: a Pannónia Sörgyár. – Húsz nap nyereségrészesedés.” – Április 29-én díszes keretek között adták át a szocialista címet elért gyárnak az eredménnyel járó zászlót és oklevelet. – Az újság címe ezt is mondhatta volna: *a sörgyár nemcsak Pécs, hanem Baranya első szocialista gyára is lett.* Az ünnepi ülést Búrge József, a gyár szakszervezeti bizottságának titkára nyitotta meg, majd dr. Rugási Endre mondott ünnepi beszédet, Szladedcskó György, a Magyar Országos Söripari Vállalat Szakszervezeti Tanácsának titkára ezután átnyújtotta a kitüntető szimbólumokat, majd Varga Pál, a Magyar Országos Söripari Vállalat vezérigazgatója méltatta a gyár kimagasló munkáját, s átadta Hartmann János művezetőnek és Braun János szekszárdi kirendeltségvezetőnek a mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter által adományozott „Kiváló” jelvényt. Számosan kaptak még kiváló dolgozó jelvényt és oklevelet összesen 34 ezer forint jutalom kíséretében. A munkaversenyben és a brigádmozgalomban élenjárók között pedig további 32 ezer forint jutalmat osztottak ki.

Az 1966-os esztendő sikerei után a sörgyár újabb lépésre szánta el magát: a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulójának tiszteletére szerződést kötött felettes szervével, a Magyar Országos Söripari Vállalattal. A cél: a „szocialista gyáregység” címének újbóli elnyerése. A szerződéshez a sörüzem és gépészeti üzem brigádjai önálló szerződést fűztek. A két főüzemen kívül a mozgalomhoz csatlakozott a műszakiak Kongresszusi brigádja, az üzemgazdasági osztály Üzemgazdasági brigádja, a laboratórium November 7. brigádja, a pécsi kirendeltség II. Rákóczi Ferenc brigádja, s végül a gyári szállítás vasúti iparvágány brigádja. Elhatározták, hogy olyan munkaszellemet, vezetési mód-

*A Pannónia Sörgyárat 1967. április 29-én a Szocialista Munka Gyáregysége címmel
tüntették ki*

Büszkén hirdeti a felirat Baranya első szocialista üzemét

szert, munkahelyi légkört teremtenek, melyen belül az üzemi demokrácia a lehető legteljesebben érvényesülhet.

A sörgyár 1967. október 9-től kezdte meg az 50 literes alumíniumhordókban történő értékesítést. A hordókat Jászberényben gyártották. A régi fahordók közel sem tartották meg a sör ideális minőségét. Gyakran előfordult, hogy a repedéseken keresztül elszökött a szénsav. De a hordók hűtése is nehézkes volt. Az 50 literes fahordó 20 kg-mal súlyosabb, mint az ugyanakkora alumíniumhordó, melynek még megvan az az előnye is, hogy könnyen tisztítható, hűthető, s a sör eredeti minőségét a palacksörhöz hasonlóan tartja meg.

1966-ig Magyarországon csakúgy, mint a világ nagyobb részén a szurkolt fahordók voltak használatban. A szurkolt fahordókat a szurokréteg hajszál-repedései (az czekben elszaporodó mikroorganizmusok) miatt még hatásosabban kellett volna mosni, mint az üvegpalackot. A mosóvíz hőmérsékletének azonban a szurok aránylag alacsonyabb olvadáspontja szabott határt. Az 55–62 °C hőmérsékletnél forróbb víz ugyanis a szurkot felolvasztotta, s így ez az öblítővízzel együtt a hordóból kifolyt volna, tehát csak 62 °C-nál alacsonyabb hőmérsékletű vizet használhattak. Ez a mosási módszer pedig sohasem volt megnyugtató. Az alumíniumból készült hordókat azonban ugyanolyan tökéletesen lehet tisztítani, mint az üvegpalackokat.

Egy 50 literes alumíniumhordó betétdíját 1200 forintban állapították meg.

Az ÉDOSZ XII. kongresszusán az elnökségben a pécsi sörgyár 54 tagból álló Dobó Katalin szocialista brigádjának vezetője, Köbli Józsefné is helyet foglalt.

Ekkor adta el a gyár az utolsó pár lovát is, amellyel végül már csak szemetet fuvaroztak.

Sümei Ferenc, a Szakszervezeti Bizottság kultúrfelelősenek kezdeményezésére férfi énekkar létesült. A 35 főből álló énekkart Hegyi József főiskolai tanár, és a Tanárképző Főiskola IV. éves énekszakos hallgatói tanították. A mozgalmi dalokat az ünnepségen szép sikerrel adták elő. Az énekkar egyik leglelkesebb híve Gorrieri Miklós hordófejtő csoportvezető, s a szólóénekes Erdélyi Imre sörfőzőmunkás.

1967-ben a gyár sörfőzési terve 403 000 hl, a tény pedig 416 739 hl, a hektoliterenkénti 15,17 kg-os fajlagos malátafelhasználással pedig a *söriparban egyedülálló teljesítményt ért el*. Az esztendőben 391 ezer hl sört értékesítettek. 120 ezer forintot osztottak szét a legjobb brigádok között.

A Minisztertanács és a SZOT Vörös Vándorzászlaja

1968-ban bevezették a 44 órás munkahetet, február 1-től pedig végrehajtották a 2⁰/₀-os bérfejlesztést, ami évi 150 000 forintot jelent.

Április 4-én a Magyar Szocialista Munkáspárt Baranya megyei Bizottsága, Pécs város Tanácsa, az SZMT és a KISZ megyei Bizottsága a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évében végzett eredményes munkáért nagyméretű

Ünnepség a Szocialista Forradalom 50. évfordulóján

A sörgyár énekkara

ezin emlék-plakett kíséretében jubileumi oklevelet adományozott a sörgyárnak. Az oklevelet Rapai Gyula, az MSZMP megyei első titkára, Horváth Lajos, a Városi Tanács vb-elnöke, Bogár József, az SZMT vezető titkára és Lukács János, a KISZ megyei első titkára írta alá.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és a Szakszervezetek Országos Tanácsának Elnöksége pedig a Minisztertanács és a SZOT Vörös Vándorzászlaját adományozta a Magyar Országos Söripari Vállalat dolgozóinak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójának tiszteletére kezdeményezett jubileumi munkaversenyben 1967-ben elért eredményeikért.

1968. május 1-vel a sörgyár másodszer is elnyerte a Szocialista gyár címet.

Július végén végre elhelyezték az erőmű épületében a nyugatnémet „Spil-linget”, a 2 hengeres, generátorral egybekapcsolt gőzmotort. A gép üzembehelyezésénél különösen Szita János brigádvezető és Hegedüs János végzett kiemelkedő munkát. Az új berendezés biztosítja a kazánok részére szükséges nyomást, a többlet-kapacitással pedig áramot termelnek, még hozzá 280 kilowattot. Ez pedig annyit jelent, hogy ennyivel kevesebb áramot „szednek le” a városi hálózathoz. Leszámítva az összes bér-, rezszi- és egyéb költségeket, naponta négyezer, azaz évente körülbelül másfélmillió forint tiszta megtakarításhoz jutott így a gyár. (A berendezés jóval egy éven belül „kifizette magát”).

A sörüzem rekonstrukciójában Somogyi Jenő főmérnökön kívül a legfontosabb feladatokat Patartics László gépészmérnök, Halász Miklós a gépészeti osztály vezetője, s Szilágyi Béla technikus végezte.

A sörgyár a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 50. évfordulója tiszteletére ismét versenyt indított a Szocialista sörüzem, Szocialista gépészeti üzem és a Szocialista gyár kitüntető cím elnyerésére.

1968-ban az Alkotmány utcai szanálás befejeződött, s ezzel a nyolc év alatt 51 variációval (egyszobásért kétszobás, mosókonyháért garzon, háromszobásért két lakás stb.) oldották meg a nem kis feladatot jelentő munkát. A gyár már 1960-ban 3 tagú bizottságot nevezett ki, hogy körültekintően felmérje a kisajátításra kerülő lakások lakóinak és a sörgyári dolgozók lakásigényének jogosságát. A Megyei Tanács határozata és a Pécsi városi Tanács szanálási programja a sörgyár területi terjeszkedésével szerencsésen egyidőben jelentkezett. A határozat végrehajtását a pécsi III. kerületi tanácsra bízták, a bontás és kitelepítés lebonyolítását pedig a sörgyárra. Így elég hosszú időre szinte „lakásosztállyá” vált a gyár pártirodája. A gyár a belvárdgyulai Közös Út Tsz. építőbrigádjával kötött szerződést, s ők az építőanyag fejében elvállalták a lakók kiköltöztetését, a házak lebontását és a bontott anyag elszállítását. Az így megterülő összeget – amelyet a beruházási alapból takarítottak meg –, hasznosabb célra tudták fordítani. A sörgyár szanálási programja – holott a lakáscseréken túl fodrász, hentes, tejbolt s néhány iroda áthelyezését is meg kellett oldani – végül is közmegegyezéssel fejeződött be.

Az egykori Tavas utca

Háromszoros Szocialista gyár

1969. március 14-én a gyár harmadszor is elnyerte a Szocialista gyár címet. A sörgyár kultúrtermében tartott ünnepségen részt vett Wieder Béla, a Városi Pártbizottság titkára és Varga Pál, az Országos Söripari Vállalat vezérigazgatója. Dr. Rugási Endre ünnepi beszámolójában a többi közt a következőket mondotta: „... 1969. évi termelés 410 884 hl sör, ebből 127 027 hektoliter palackozva ... 17 szocialista brigád dolgozik 237 fővel, ez az összdolgozóknak 68,3 százaléka. Két brigád – a KISZ ifjúsági, illetve a Gagarin – most nyerte el nyolcadszor a szocialista címet. A vállalatnak négy sörgyára van – Kőbánya, Sopron, Pécs, Nagykanizsa – és egy értékesítési kirendeltsége. A Szocialista gyár címért meghirdetett verseny feltétele többek között ez volt: palacksör-fejtés túlteljesítése, minőségi követelmények betartása, balesetek csökkentése. Első lett: a Pécsi Sörgyár.”

Az ünnepségen huszonnégyen vették át a Kiváló dolgozó kitüntetést.

A Magyar Országos Söripari Vállalat részesedési alapja összesen 10 millió 602 ezer forint. Ebből a pécsi sörgyár részére megállapított felosztható összeg 712 ezer forintot tett ki.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulója tiszteletére a sörgyár 17 brigádjának 274 tagja ismét munkaversenyt hirdetett. A cél a Szocialista gyár címének negyedszeri elnyerése volt.

A sörgyár erőtelepe két kézitüzelésű, összesen 3 tonna/óra kapacitású BW kazánnal és egy 4,5 tonna/óra kapacitású szénttüzelésű gőzkazánnal rendelkezett. A három kazán azonban egyidejűleg nem működhetett. A fogyasztás növekedését figyelembe véve Somogyi Jenő műszaki gárdájának számításai szerint a távlati gőzigény 10 tonna/óra, ezért a sörgyár 1969-ben az Április 4. Gépgyártól egy Saacke-rendszerű égővel ellátott, önműködő vezérlésű kazán telepítését rendelte meg. A korszerű olajtüzelésű kazánt az inotai és beremendi megrendelési sorrend miatt a gépgyár csak 1971-ben tudta üzembe helyezni, de így is csak akként, hogy a kazán csupán 1972 márciusától működött kifogástalanul. S azóta tiszta az égbolt a gyár területe fölött.

1969 augusztusának végén üzembehelyezték a sörfogadó állomást. A 42 millió forintos költséggel épült sörfogadó, erjesztő és ászokpince együttese nemcsak esztétikailag, de korszerűség dolgában is az 1966-ban elkészült főzőház méltó párja lett. Az ötszintes épület belsejének minden látható részét csillogó fehér és halványzöld csempe borítja. A berendezések nagy része svájci és osztrák gyártmány, de több igen fontos gép, mint például a központi vezénylőrendszer a magyar ipar terméke. A fogadóállomás modern megoldása még a sörkezelés hagyományos technológiáját is megváltoztatta: a sör ugyanis a korábbi nyílt rendszer helyett teljesen zárt úton közlekedik, s ez azonkívül, hogy minőségjavítást, fokozott biológiai tisztaságot is jelent, rendkívül gazdaságos is. Az a gőz, amely korábban elveszett, az új eljárással 70 fokos vízzé változik, s így a gyártáshoz szükséges víznek gőzzel való melegítése feleslegessé vált. Az erjesztőpince óriáskádijában 11 ezer hektoliter sörnek van helye. A kádakat különleges eljárással készült bevonattal látták el. Ezt a munkát a gyár dolgozói végezték. A háromszintes ászokpince fehér csempés falai mögé hatvan óriás alumíniumtankot helyeztek. A tankok összértéke: 24 ezer hektoliter.

Szeptember elsejével a gyár személyzeti és igazgatási vezetőjévé dr. Császár Pált nevezték ki.

December 28-án nagy volt az öröm a gyárban, elérték a négy éve kitűzött célt: egy év alatt félmillió hektoliter sört termeltek!

1969-ben a belső rekonstrukció nem várt eseményei miatt (az áramfejlesztők hosszabb ideig nem működhettek, a nagy kazán javítása a tervezettnél hosszabb ideig tartott, s a nagy munkálatok miatt a balesetek száma is növekedett) – a gyár a Szocialista gyár címet negyedszer nem nyerte el, de mivel 175 983 hl hordósört, 141 443 palackozott és 142 711 hl tankkal szállított, összesen 460 137 hl sört értékesített, a kiváló eredményért a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumtól a Kiváló vállalat címet kapta.

Hazánk felszabadulásának 25. évfordulója alkalmából a sörgyár ünnepi pártnapot tartott. Papp Ferenc párttitkár mondott ünnepi beszédet, majd a sörgyár 10 dolgozójának, dr. Rugási Endre igazgatónak, – akit az előző napon a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntettek ki – Antal Józsefnek, Stember Jánosnak, Fehér Istvánnak, Hartmann Jánosnak, Komáromi Jánosnak és Komáromi Ferencnek, Kreka Jánosnak, – aki 1944-ben a legelső Üzemi Bizottságnak is tagja volt –, Somogyi Jenőnek – aki 1927-ben (akkor még Schwarcz Jenő névvel) lépett a gyár dolgozói közé, a Munka Érdemrend bronz és ezüst fokozatának tulajdonosa –, valamint Szantner József sörmesternek átadta a Felszabadulási Emlékérmet.

A rekonstrukció III. szakaszában új sörpalackozó és hordófejtő létesítését tervezték. Az élet azonban közbeszólt. A rendelkezésekben – ahogy szaknyelven mondták – a palacksör „felfutását” tapasztalták. A palackozott sört a kereskedelem a könnyű kezelés, a fogyasztóközönség pedig a mindig garantált, a mindig megnyugtató mennyiség és minőség miatt kedvelte meg. A hordósörnek tehát nem nagy jövőjét látták. A hordófejtés mennyiségének csökkenése miatt a szükséges korszerűsítések végrehajtásával a meglévő hordófejtő elegendőnek mutatkozott. Nagyon kapóra jött tehát, hogy Varga Pál vezérigazgató éppen ezekben az időkben tárgyalásokat folytatott a Pepsi-Cola céggel a Pepsi-Colának magyarországi palackozása ügyében. A vezérigazgató elfogadta azt a javaslatot, hogy a pécsi sörgyár új, hordófejtőnek szánt Alkotmány utcai épületében a Pepsi-Cola palackozó üzemét elhelyezzék. A megállapodás 1970 januárjában jött létre, s így a már épülő hordófejtőt palackozó üzemmé kellett változtatni, tehát az épületen több módosítást – még a földem megerősítését is – kellett végrehajtani. Az építési terveket Kollár Győző, a statikus terveket Sárdy György, a technológiai terveket Wieland János, a Pécsi Tervező Vállalat mérnökei készítették. A Pepsi-Cola palackozó legfontosabb berendezéseit (palackmosó, palacktöltő és italkeverő – praemix) a nyugatnémet Seitz cég szállította, az ital előállításához szükséges víz előkezeléséhez a vízlágyítót a szintén nyugatnémet Berkefeld cég, a szirupkészítő tartályokat és szükséges technológiai csővezetéseket pedig a Kiskunfélegyházi Vegyipari Gépgyár szállította és szerelte, míg a palackszállító pályákat a pécsi Sopiana Gépgyár tervezte, szállította és szerelte. A Pécsi Tervező Vállalat a tervdokumentációt szolgáltatatta és ennek alapján történt a kivitelezés.

1970 őszén a 250 hektoliteres nyomótankokat nagy körütekintést igénylő munkával már a végleges helyükre emelték. A nyomótankok a Pepsi-Cola palackfejtőjének alagsorába kerültek. Az ún. nyomótankpincében nyolc 250 hektoliteres gömbtankot és nyolc 60 hektoliteres alumíniumtankot állítottak fel, s ezt a rendszert még két darab 80-szor 80 cm-es Filtrox kovaföldes szűrővel, két 1400 hl/ó kapacitású szabályozható sörszivattyúval és két 50 hl-es gömbtankkal egészítették ki. A tankokat lefalazták úgy, hogy kezelésüket egy közép-

folyosóról végezhetik. A légtér hűtése így a leggazdaságosabb és a biológiai tisztaság is így jár a legkevesebb munkával.

1970 októberében Papp Ferenc párttitkár nyugalomba vonult, helyére Bak József esztergályos, a Gagarin brigád tagja került. Bak József 1953-ban lépett a sörgyárba.

1970-ben a gyár 239 521 hl hordósört, 149 805 hl palackozott és 143 472 hl „tankos” sört – összesen: 532 798 hl sört értékesített.

A rekonstrukciónak a terv szerint 1970. december 31-én be kellett volna fejeződnie. Az időeltolódást az építőipari kapacitás hiánya okozta. A kazánház, palackfejtőt és egyéb létesítményeket a gyár a kőműves szakemberek hiánya miatt a tervezettnél később tudta csak üzembe helyezni. Ennek ellenére a sörgyár termelési vállalásait mennyiségben és minőségben messze túlteljesítette.

Indul a Pepsi-Cola üzem

1971. január elsejével a Magyar Országos Söripari Vállalat (MOSV) megszűnt, helyébe a Söripari Vállalatok Trösztje (SVT) alakult, s így ennek keretében a pécsi gyár Pannónia Sörgyár Pécs néven önálló vállalat lett.

A gyár vezetősége egyre inkább a minőségi szempontokat helyezte előtérbe. A minőség fokozása érdekében a sörök tartósságának biztosítására egy 6000 palack/óra teljesítményű, vízsugaras rendszerű, teljesen automatizált angol alagútpasztírt helyeztek üzembe 1971-ben.

A Pepsi-Cola céggel létrejött szerződés értelmében a cég szállította a fejtőgépsort úgy, hogy ez 5 év után magyar tulajdonba megy át. Az eredetileg amerikai cég a megállapodás szerint Angliából szállítja a Colához szükséges alapanyagot, de minden más egyebet, tehát a szükséges technikai, technológiai feltételeket a szakemberekkel együtt a magyarok biztosítják.

A cég az üzem megindulását szigorú feltételekkel 1971 májusára szabta meg.

A Pepsi-Cola üzemének alagsorában alakították ki a kb. 5 vagon befogadó-képességű cukorraktárat, melyet gépesített felvonóval is elláttak. A cukoroldó és sziruptartály helyiségében a 40 hl-es oldótartályt és a cukorszűrőt helyezték el.

A gyártás technológiája röviden a következő: a feloldott cukor és az előkészített szirup az 5 tartályos sziruprendszerbe kerül, s itt a két különböző összetételből álló Pepsi-Cola alapanyagot a szirupba keverik, majd 24 órás állás, tárolás után palackozzák. Az üzemet egy palackot és ládát szállító rendszer, egy félautomata palackkiszedő és 1000 láda/óra teljesítményű ládamosógép egészíti ki. Az üres és tele ládák mozgatását, gépkocsikra emelését NDK gyártmányú emelővillás elektromos targoncákkal végzik.

Sörgyár profiljába kétségtelenül egy frissítő, üdítő italt előállító üzem vág

legjobban. Ezért is létesítette a Pannónia Sörgyár szívesen melléüzemeként a Pepsi-Cola üzemét.

1971 márciusában kezdte meg a Pepsi-Cola üzem a termelést, s április elején az első néhány ezer palack már forgalomba is került . . . A nyugatnémet gép óránként 16 ezer, évi 20 millió palackot tölt meg. Az ízléses bordás palackokat az Orosházi Üveggyár, a színes, litografált koronadugókat a Mátravidéki Fémmű, a műanyag rekeszeket pedig a Kiskunfélegyházi Villamosszigetelő és Műanyaggyár készítette.

A Pepsi-Cola céggel kötött szerződés szerint a Pannónia Sörgyárban töltött Pepsi-Cola a Balaton déli partján, Baranya, Somogy, Tolna, valamint Csongrád megyében kerül forgalomba. 1971. május 11-én volt a Pepsi-Cola üzem ünnepélyes megnyitása. A megnyitón megjelent Klaus Schertling, Richard Heinrich, Herbert Ley, Walter Fischer a Pepsi-Cola cég képviselőiben. Az ünnepély sajtófogadással kezdődött, majd dr. Rugási Endre egy aranyozott Pepsi-Cola palack átvételével jelképesen átvette az üzemet. A palackozó gépsorát Varga Pál vezérigazgató és Normann Heller, a Pepsi-Cola cég európai elnökhelyettese együttesen indította meg, s ezzel ünnepélyesen és hivatalosan átadásra került és működésbe lépett az ország legnagyobb teljesítményű Pepsi-Cola üzeme. Az üzem vezetője Timár István mérnök, helyettese Márics György technikus lett.

A gyárnak a napi termelismennyiség elszállítása nem csekély gondot jelent. A palackfejtő készársör-raktára csak másfél napi termelés tárolására alkalmas, – ugyanígy a Pepsi üzem raktára is. A sörgyár egyik legfontosabb szervezési feladata tehát a termelés és szállítás összhangjának biztosítása. A problémákat és gondokat a Pepsi-Cola cég nagy mértékben enyhítette: három pótkocsi és két pótkocsi nélküli IFA gépkocsit bocsátottak a gyár rendelkezésére. A Pepsi-Cola távolsági szállítását a gyár tehát legnagyobb részt saját gépkocsijával végezheti, s ez nagyban elősegíti nemcsak a termelés folyamatosságát, de a láda- és üvegedény csaknem maximális kihasználását is. A gyár iparvágányának forgalma természetszerűen csökkent, de ennek gyorsasági és gazdasági kihasználása igen előnyös.

A Pannónia Sörgyár a „Harmadik Pécsi Ipari Vásár és Kiállítás” alkalmával (1971. május és június) I. díjat kapott.

1971-ben kis ünnepség keretében elbúcsúztatták a nyugalomba vonult önkéntes gyári tűzoltókat, Laboda Istvánt, Koller Józsefet, Tóth Györgyöt, s névlegesen Köröszts Istvánt is, ő ugyanis főtörzsőrmesteri rendfokozattal tűzrendészeti oktatónak megmaradt.

Köröszts István, aki 1938-ban került segédmunkásként a sörgyárba, 1939-ben lett az önkéntes gyári tűzoltószervezet tagja. Gróf Széchenyi László egykori uradalmi cselédje 11 éven keresztül szakszervezeti bizalmi volt a sörgyárnak, s tagja a Magyar Országos Söripari Vállalat üzemi tanácsának. Többszörös kitüntetés után a gyár hordófejtő szocialista brigádjának vezetőjeként 1962 nyarán ment nyugdíjba. – 1939. március 25-én Zoltány Kálmán malátamester elhalálásával a sörgyár önkéntes tűzoltóinak parancsnokságát

Szupper Márton kádársegéd, a későbbi kádárműhely vezetője vette át. 1939-től 1972-ig a sörgyárban tűzi veszedelem nem volt. Egyszer ugyan a hordószurkoló helyiségében kéménytűz keletkezett, de ezt gyorsan el is oltották. 1938-ban csak egy lövontatású fecskendővel rendelkezett a gyár. Ezt 1951-ben a Pécsi Tűzoltó Parancsnokság egy 400 lóerős motoros fecskendőre cserélte ki, s a fecskendőcserével a Városi Parancsnokság vette át az önkéntes tűzoltók kiképzésének feladatát is. A felszabadulás előtt havonta egyszer – mindenki saját ruhájában – tartották a gyakorlati foglalkozást, s ezért az önkéntesek havonta 5 pengő pótlékban részesültek. A Városi Parancsnokság az önkéntes tűzoltók parancsnokait egyéves iskolán képzte ki, s a rendfokozatokat is ez adja.

Amióta a sörgyár szorosabban a pécsi Tűzoltóparancsnokság alá került, a járási és megyei tűzoltóversenyeken is mindig kötelességszerűen részt vett. A sörgyár 1954-ben Szentlőrincen a II. helyezést, 1955-ben Baksán az I.-t, 1964-ben Bicséren a II., 1965-ben Kozármislenyben ismét a II. és 1971-ben Vókányban az I. helyezést érte el. Dr. Rugási Endre igazgató ekkor a Tűzrendészeti Érem arany fokozatát kapta meg.

A gyár szervezeti életében is fejlődés történt 1971-ben: a különböző neveken működő csoportokból ekkor alakult meg dr. Kovács István vezetése alatt a közgazdasági és információs osztály. Az osztály a termelés, létszám- és bérfelhasználás nyilvántartását a gyár államosítása óta vezeti, s természetesen az államosítást megelőző időszakból is a lényeges információs anyagot a sörgyár régi irattárából kezelésbe vette. A közgazdasági, a számviteli, a pénzügyi osztály, valamint a munkaügyi csoport dolgozóiból 1962. augusztus 1-én alakult az üzemgazdasági brigád. Vezetését a második évben Vissi Vendel főkönyvelőtől dr. Kovács István vette át. A brigád a „Szocialista módon dolgozni, tanulni, élni” hármas elv alapján kidolgozott szerződésével minden esztendőben kivívta a megtisztelő Szocialista brigád címet.

A sörgyár legrégebben alakult brigádjai sorrendben a következők:

1960. február 20-án alakult a KISZ ifjúsági brigád (főzőház), vezetője Arató László,

1960. április 28-án a Dobó Katalin brigád (palackfejtő), vezetője Köbli Józsefné,

1960. június 22-én a Gagarin brigád (lakatosműhely) vezetője Kovács Gyula,

1961. április 20-án a Táncsics Mihály brigád (hordófejtő), vezetője Gorreri Miklós,

1961. április 28-án a Kinizsi Pál brigád (erjesztő), vezetője Gunzinám József,

ugyanekkor a Petőfi Sándor brigád (erőmű), vezetője Szita János,

ugyanekkor a Dózsa György brigád (ászkák), vezetője Csiga Lajos,

1961. október 4-én a II. Rákóczi Ferenc brigád (kirendeltség, gyári szállítás), vezetője Nagy István,

1962. augusztus 1-én az Üzemgazdasági brigád (üzemgazdasági osztály), vezetője dr. Kovács István,

1962. november 1-én a November 7. brigád (laboratórium), vezetője Nagy Józsefné,

1962. november 18-án a Kongresszusi brigád (műszak), vezetője Somogyi Jenő,

1966. május 1-én a Május 1. brigád (anyag- és áruforgalom), vezetője Bors Elemér,

1967. február 1-én a Zetkin Klára brigád, vezetője Wágner Józsefné.

1968. január 1-én a Hunyadi János brigád (építőcsoport), vezetője Raschka Emil,

1968. június 1-én a Volán brigád (garázs), vezetője Szabó Mátyás.

A gyárhoz tartozó három kirendeltségen 1966-ban szintén megalakult a brigád. A szekszárdi palackfejtő Május 1. brigád vezetője Ludvig Jánosné, a két bajai palackfejtőben a Kinizsi Pál brigád, vezetője Dudás Zoltánné, az Ady Endre brigád vezetője pedig Peredi Lászlóné.

A brigádok munkáját minden esztendőben bizottság vizsgálja felül. Az 1972. február 2-án tartott ülés jegyzőkönyve szerint a bizottság tagja Bokrovcics Imre szb-titkár, Arnold József munkaügyi csoportvezető, Hernesz József bérfelelős, Bak József párttitkár, és Komáromi Zsuzsa KISZ-titkár volt. Ez a bizottság döntötte el a brigád-vállalások és teljesítések alapján, hogy melyik brigád nyerte el a Szocialista brigád címet. Ugyancsak e jegyzőkönyv azt is mutatja, hogy újabb brigádok alakultak. A Május 1. brigádból kivált a Mecsek brigád (anyagraktár), az új önálló brigád vezetője Fledrich Józsefné. Munkájuk alapján a Szocialista brigád címet harmadszor kapták meg és egyidejűleg a brigádzászlót is elnyerték, a Zrínyi Miklós brigád (szigetvári kirendeltség), – vezetője Sümegi János – szintén elnyerte a Szocialista brigád címet, s egyidejűleg elismerő oklevelet. Szekszárdon megalakult a Hámán Kató brigád Sós Istvánné vezetésével. Oklevelet és Szocialista brigád címet kapott. Néhány brigád vezetője megváltozott. Így a Volán brigádé Szondi István, az Ady Endre brigádé Pestalily Máténé, a bajai Kinizsi Pál brigádé Balla Jánosné lett.

Minden évben a gyár munkájuk alapján jutalmazza dolgozóit. 1972. március 29-én kelt kimutatás szerint dr. Rugási Endre igazgató az 1971. év eredményei alapján a termelési tanácskozás jóváhagyásával a „Kiváló Dolgozó” jelvényt és a velejáró pénzjutalmat 32 főnek adományozta.

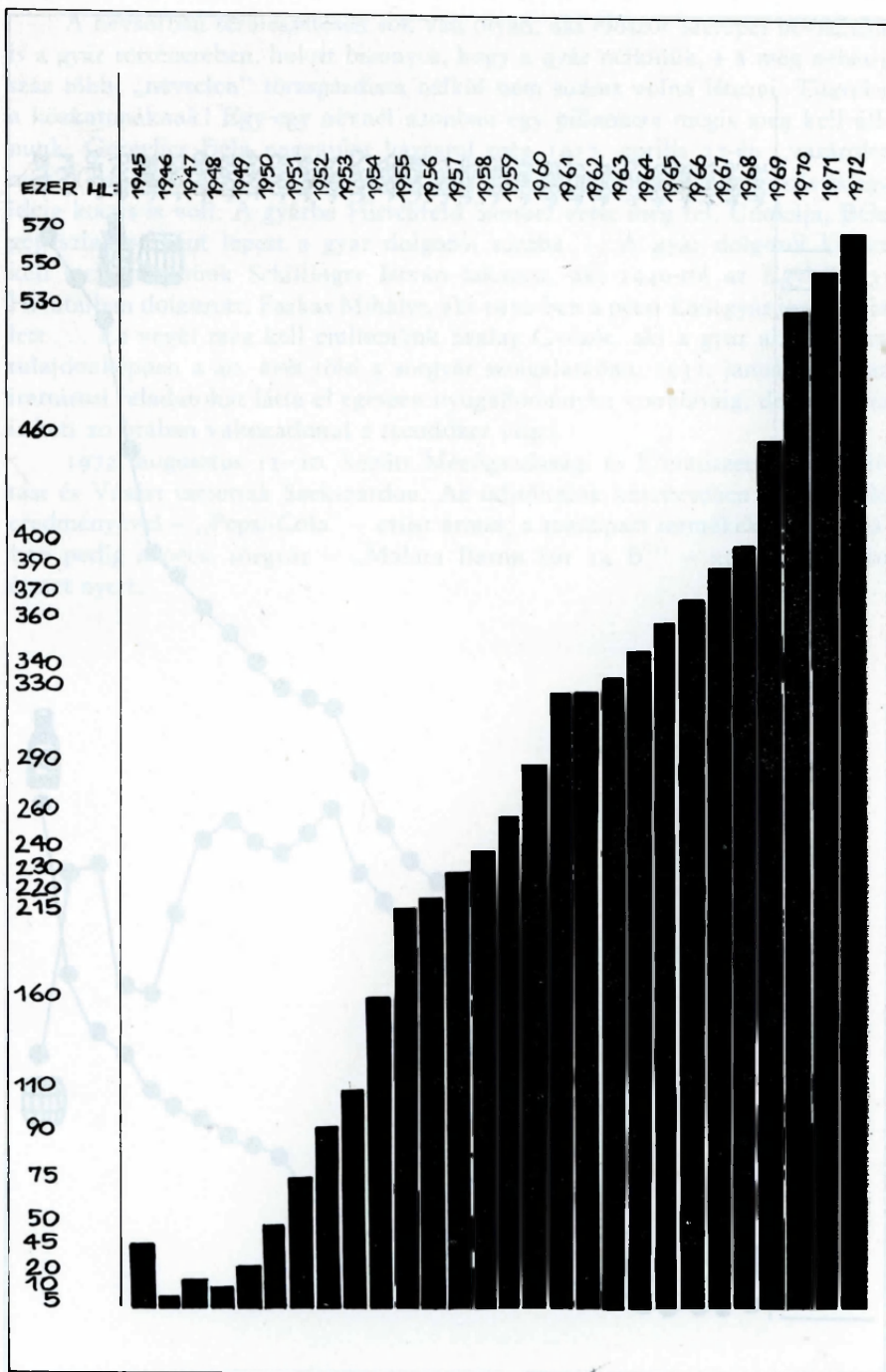
1958. november 7-től 1972. április 4-ig összesen 302 Kiváló dolgozó jelvényt osztott ki a gyár. Természetesen ez nem 302 dolgozót jelent, mert egy dolgozó többször is megkaphatta ezt a címet, illetve jelvényt.

A gyár 1971-ben 234 855 hl hordó-, 178 134 hl palack- és 144 716 hl tankban szállított sört, összesen 557 705 hl sört értékesített.

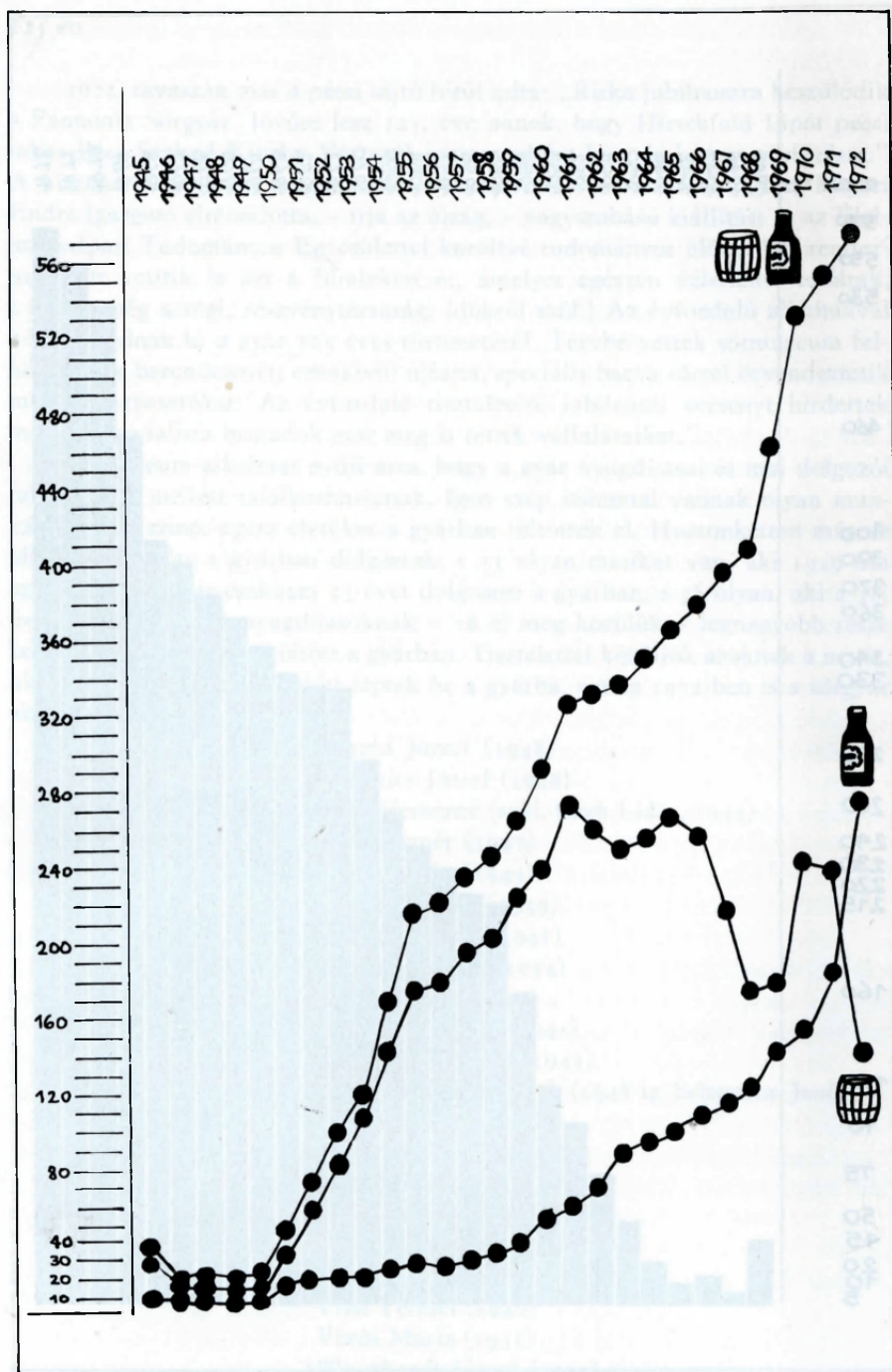
1972. tavaszán már a pécsi sajtó hírül adta: „Ritka jubileumra készülődik a Pannónia Sörgyár. Jövőre lesz 125. éve annak, hogy Hirschfeld Lipót pécsi lakos Pécs Szabad Királyi Várostól iparendélyt kért és kapott sörfőzésre.” A híradás a jubileum megünneplésének terveiről is beszámolt. „Dr. Rugási Endre igazgató elmondotta, – írja az újság, – nagyszabású kiállítást és az Élelmiszeripari Tudományos Egyesülettel karöltve tudományos ülészakot rendeznek. (Itt vetítik le azt a filmtekercset, amelyet egészen véletlenül találtak, s amely még a régi, részvénytársasági időkről szól.) Az évforduló alkalmával könyvet adnak ki a gyár 125 éves történetéről. Tervbe vették sörmúzeum felállítását és berendezését, ezenkívül újfajta, speciális barna sörrel örvendeztetik meg a fogyasztókat. Az évforduló tiszteletére jubileumi versenyt hirdettek meg s a szocialista brigádok már meg is tették vállalásaikat.”

A jubileum alkalmat nyújt arra, hogy a gyár nyugdíjasai és mai dolgozói fehér asztal mellett találkozassanak. Igen szép számmal vannak olyan munkások, akik szinte egész életüket a gyárban töltötték el. Huszonketten már az államosítás előtt a gyárban dolgoztak, s 53 olyan munkás van, aki 1949 óta egyfolytában tehát csaknem 25 évet dolgozott a gyárban, s 76 olyan, aki a 18. évét kezdte meg. A nyugdíjasoknak – 78 él még közülük – legnagyobb része szintén 30 évnél többet töltött a gyárban. Tisztelettel közöljük azoknak a nevét, akik 1948. december 31. előtt léptek be a gyárba, s még 1972-ben is a sörgyár aktív munkásai:

Arnold József (1948)
 Bodovics József (1948)
 Bors Elemérné (szül. Czéh Lidia, 1944)
 Bors Elemér (1947)
 Fehér István (1949)
 Gergelics Béla (1939)
 Hernesz József (1941)
 Jakabos Zoltán (1934)
 Köbli József (1947)
 Longauer Tibor (1945)
 Dr. Rugási Endre (1943)
 Somogyi Jenő (1927) (1948-ig Schwarcz Jenő)
 Sümegi Ferenc (1945)
 Szántner József (1939)
 Szita János (1947)
 Valek István (1943)
 Valek Lajos (1945)
 Varga József (1944)
 Vissi Vendel (1940)
 Vörös Mária (1941)
 Weiszhardt József (1943)
 Weiszhardt Pál (1942)

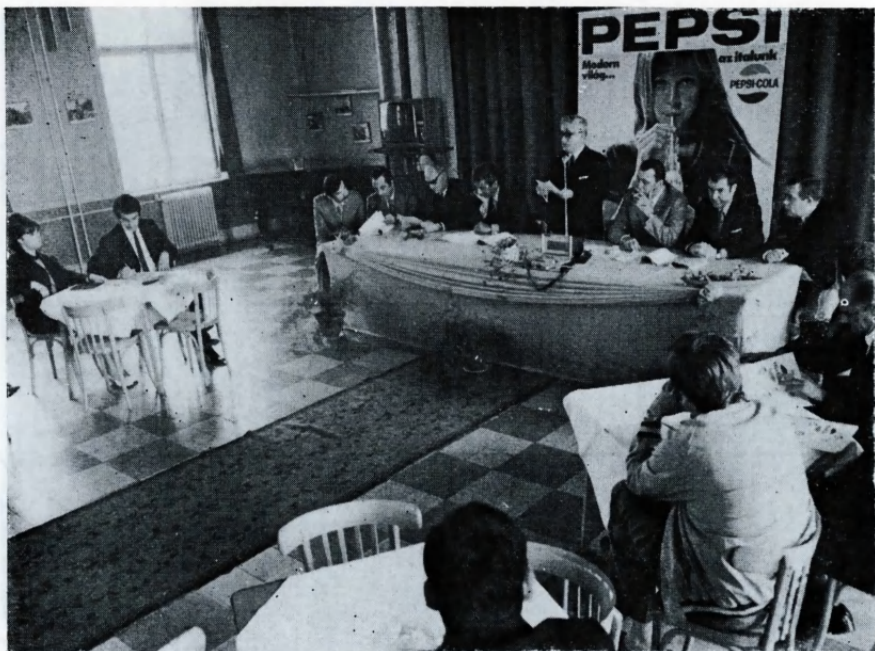
A sörttermelés alakulása a felszabadulás óta

A borbő- és a palacsőr részaránya az össztermelésben

A névsorban természetesen sok van olyan, aki először szerepel névszerint is a gyár történetében, holott bizonyos, hogy a gyár nélkülük, s a még néhány száz többi „névtelen” törzsgárdista nélkül nem tudott volna létezni. Tisztelet a közkatonáknak! Egy-egy névnél azonban egy pillanatra mégis meg kell állnunk. Gergelics Béla nagyapját házastul még 1917. április 27-én „vásárolta meg” (Tavaszi u. 1.) a volt kapitalista gyár. Gergelics Antal segédmunkás és egy ideig kocsis is volt. A gyárba Hirschfeld Sámuel vette még fel. Unokája, Béla gépészlakatosként lépett a gyár dolgozói sorába . . . A gyár dolgozói között kell megemlítenünk Schillinger István lakatost, aki 1949-től az Egyházügyi Hivatalban dolgozott, Farkas Mihályt, aki 1950-ben a pécsi Láncgyár igazgatója lett . . . És végül meg kell említenünk Szalay Győzőt, aki a gyár alagsorában tulajdonképpen a 40. évét tölti a sörgyár szolgálatában. 1932. január 1-től az irattárosi feladatokat látta el egészen nyugállományba vonulásáig, de 1960 óta is heti 20 órában változatlanul e teendőket végzi.

1972. augusztus 12–20. között Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítást és Vásárt tartottak Szekszárdon. Az üdítőitalok készítésében elért kiváló eredményével – „Pepsi-Cola” – ezüst érmet, a szeszipari termékek előállításában pedig a pécsi sörgyár – „Maláta Barna Sör 14 B^o” – ugyancsak ezüst érmet nyert.

1971. május 11-én dr. Rugási Endre igazgató sajtótájékoztatón jelentette be a Pepsi-Cola üzeni megindulását

Az egykori Alkotmány utca, ahol most a Pepsi-üzem üvegcsarnoka áll

A megnyitón a Pepsi-Cola cég képviselőiben Klaus Schertling, Richard Heinrich, Herbert Ley és Walter Fischer jelent meg

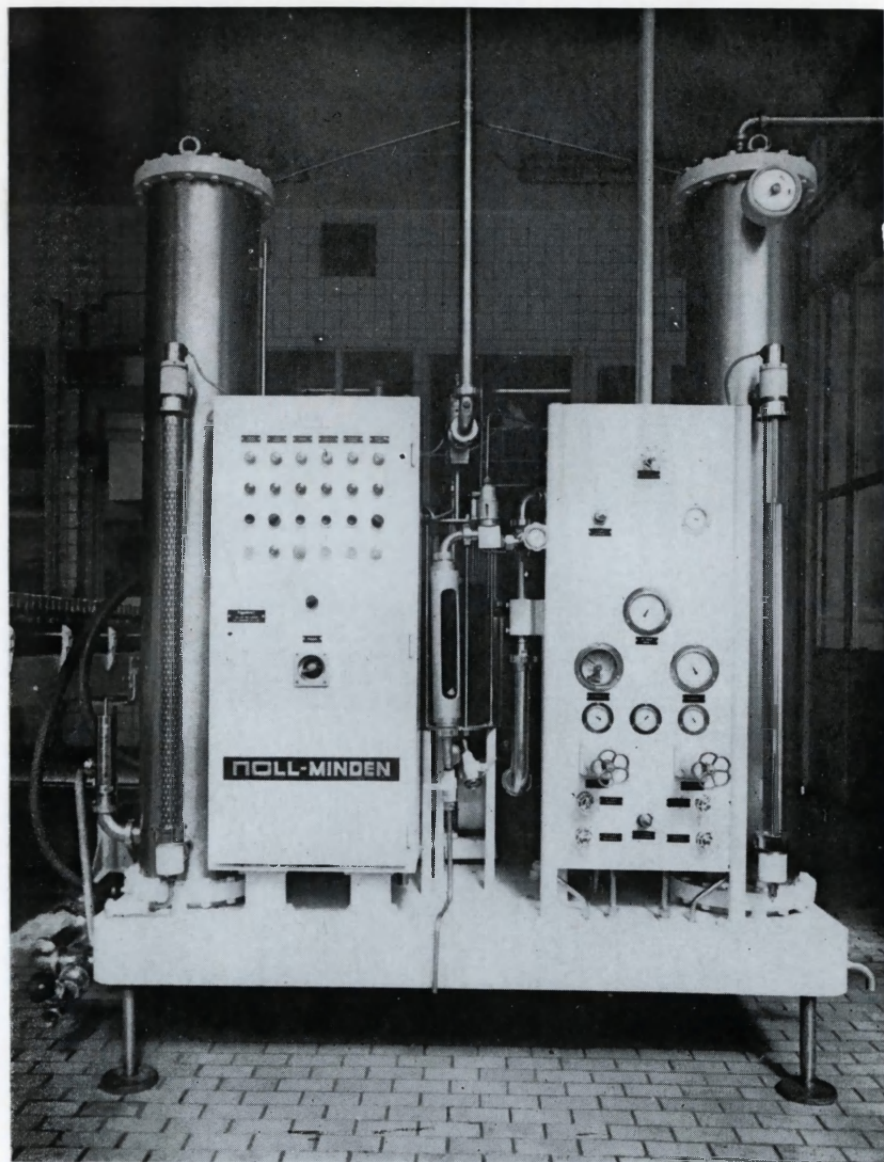
Pécs új üzemét ténzenével köszöntötte a gyárvárosi úttörőzenekar

Dr. Rugási Endre egy aranyozott Pepsi-Cola palackkal vette át ünnepélyesen az üzemet

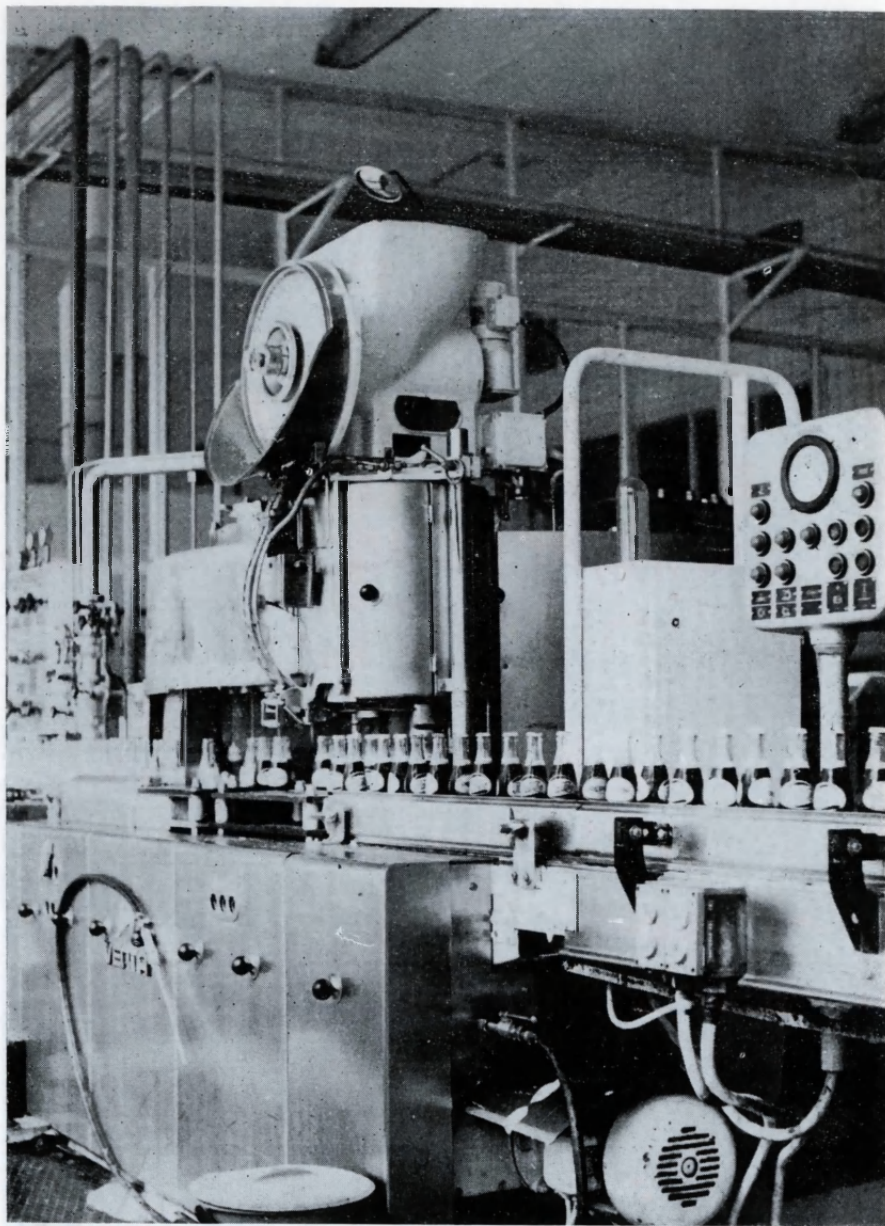
A gépsort Normann Heller, a Pepsi-Cola cég európai elnökhelyettese és Varga Pál, a Magyar Országos Söripari Vállalat vezérigazgatója együttesen indította meg

A gyártás technológiája: a feloldott cukor és szirup a sziruprendszerbe kerül

A cukor és szirup keverékébe kerül a Pepsi-Cola alapanyaga

A Pepsi-Colát 24 órás állás után palackozzák

GYORSKÉP A PANNÓNIA SÖRGYÁRRÓL

A belvárosból nyugat felé haladva festői kép tárul elénk a Kodály Zoltán útról: a kék égre szelíd ívelésű kontúrral felrajzolódó Makárhegy nagy zöld feltja előtt a Pius templom két csúcsos tornya, a négyszáz ágyas klinika fehér, szögletes tetővonala, attól balra néhány tízemeletes toronyház hasábjára, majd a sörgyár vörös-barna kéménye emelkedik a tetők fölé. 15 évvel ezelőtt a város legnyugatibb két magas pontja a kéttornyú templom és a sörgyár kéménye volt. Az új városrész nagyarányú építése 1956 után kezdődött. A gyár déli szomszédságában a tízemeletes panelházak 1972-ben nőttek ki a földből. A gyár bekerült a belvárosba.

Húszezer négyzetméteren

A környékkel a gyár is megváltozott. Még házszáma is más lett. Régen Makár utca 82. volt, ma Alkotmány utca 94. A kis táblát éppen az épület észak felé kanyarodó sarki bejáratánál helyezték el. Ez az „irodaháznak” nevezett épület a gyár egyik legrégebbi része. Most beállványozták: a kőművesek új, fehér vakolattal látják el, az alapítás 125. évfordulójának ünnepére készülnek. Az épületet tagoló két függőleges téglacsík között a legfelső, félköríves ablak alatt sötétkék kerámiából három sorban három szó csillog: Pannónia Sörgyár Pécs. A házszámától keletre van a személyi bejárat. Az előcsarnokból jobbra a személyzeti osztály ajtaja nyúlik, és itt helyezkedik el a munkaügyi, az emeleten az információs osztály és az ebédlő. Még keletebbre üveg- és piros téglafalával a lapostetejű Pepsi-Cola üzem húzódik, amely a palackos-sőr-raktárban, illetve a palackfejtő üzemből végződik.

A házszámától északra széles, pálcárcsozatú vaskapu: a kocsibejáró. A kapu északi sarkától kezdődő házfalon egymás alatt két tábla, az egyik: „A Minisztertanács és SZOT Vörös Vándorzászlajával kitüntetett gyáregység”, a másikon: „Háromszoros Szocialista Gyár” felirat olvasható.

A kocsibejáratától északra az Édesanyák útjára néz a gyár erőtelepének

néhány ablaka, majd csupa üvegfalával a főzőház következik, mely nagy üvegházi növényeivel, sárga, zöld, fekete csempéinek ragyogásával, csillogó hatalmas vörösréz-kupolaival, különleges világító berendezéseivel, fényeffektusaival az utcán járókelőket is elgyönyörködteti. Innen keletre kanyarodva egészen a Bális útig nyúlik a gyár épülete. Az Idrisz Baba türbéjével szemben, a gyár északi frontján, a Nyár utcai volt igazgatói házban a gyár három dolgozója kapott lakást, s itt helyezkedik el az üzemi konyha is.

A kocsibejárón belépőt nem is annyira a gyárakban általában szokásos gépkocsinyüzsgés lepi meg; hanem maga az udvar. Az udvar kétszintes. A gyár a Rókusdomb déli lábánál – 20 725 m² alapterületen – épült, s az erős lejtő szintezéséből egy magas és egy mély udvar keletkezett. A déli rész udvara – a Pepsi-Cola üzem, a palackfejtő és néhány raktár udvara – az északi udvarnál csaknem két-három méterrel alacsonyabban fekszik. A régi szinten – az északi udvarban – a hordófejtőhöz, a malátaraktárhoz mennek a gépkocsik, s itt találhatók a sörgyár termelő üzemei, karbantartó műhelyei. A két szint határán, a kocsibejáró közelében, a két udvar találkozásában áll a porta.

Közvetlenül a kocsibejárattól balra van az erőműtelep. A gyár a 4 tonnás, széntüzelésű kazánnal működő saját áramfejlesztőjét 1969-ben üzemben kívül helyezte, tartalékban áll. A gőzt tíz tonnás, gázolaj tüzelésű kazánnal termelik. A szükséges hűtőenergiát pedig ammoniák-kompresszorok szolgáltatják.

Az erőműtelep fölött az emeleten az MSZMP iroda, a rendészet, a szak-szervezeti iroda, az orvosi rendelő és a gépészet. Az orvosi rendelőben az asszisztensnő egész napra a gyár alkalmazottja, az üzemorvos napi két órában rendel.

Az erőműtelep földszinti folytatásában van a szépen berendezett KISZ-helyiség.

A főzőháztól keletre találhatók a műhelyek. A gépek javítását, szerelését a lakatos, villanyszerelő és műszerész műhely munkásai és technikusai végzik. Az erjesztő pince és a hordófejtő között az emeleten van a laboratórium.

A sörgyártás folyamata szerint tekintsünk be az egyes üzemrészekbe!

Alapanyag-raktár

A Nagykanizsáról, vagy Budapestről kapott kész malátát az udvar északi felén lévő alapanyag-raktár padlásán, az ún. malátatároló szekrényekben és egy körülbelül 3,5 vagon befogadására alkalmas betonsilóban tárolják. Összesen 32–34 vagon malátát tudnak tárolni. Főzőházi felhasználásra padlásértett maláta kell. A komlóval is ez a helyzet. Rendszeresen tartanak kóstolási próbákat, s a komlóadagot és a komlóösszetételt ennek ismeretében igazítják.

A főzőházhoz közvetlenül délről csatlakozó épületben helyezték el a malmot. A Malomfejlesztési Intézettel közösen végzett kísérletek után egy sajátos, egyedi tervezésű malmot létesítettek. 1965-ben, a malom üzemelésének megindulásakor ez volt az ország legmodernebb malátaörlő berendezése. A malom lényegéhez tartozik, hogy mielőtt a malátát az őrlöhengerekre engedik, a héjat gőzzel kondicionálják, duzzasztják, mert így a héj nem törik, s ezzel jobb szűrőréteg kialakítást tudnak elérni a szűrőkádban. A hengerekről lejövő töretet az osztályozó szítán keresztül három alapvető frakcióban (a szemnagyság szerint) tárolják. A hengerszékcek kis átmérőjük és külön síkszita berendezés szolgál az őrlemény – durva dara, finom dara plusz liszt és a héj osztályozására.

Főzőház

A mennyezet hússzínű műanyagburkolatú, fénycsöves világítással. A keleti és nyugati oldalfala a padozattól a mennyezetig üveg és vasoszlopokon szintén fénycsövek. Az északi és déli oldal fekete csempeburkolatú, a szűrőkád alatti oldalfalak sárgák, az üstök oldalai almazöldek.

A főzőházi edényzet „klasszikus” elrendezésű. A teremben két cefrefőzőüst, egy szűrőkád és egy komlóforraló üst van, az alsó részük rozsdamentes acél, a felső, a kupola rézből készült. Az edényzetet a Kiskunfélegyházi Gépgyár készítette 1965-ben, az előző prágai gyártmány volt és 1912-ben tiszta rézből készült. A cefrefőző üstök pécsi jellegzetessége, hogy két zónás fűtőrendszerrel működnek. Az üst alsó részén, az üst falában elhelyezett duplikátoros fűtésű, s túlhevített gőz forralja fel az anyagot. A komlóforraló üst 550–580 hl befogadóképességű, s ugyancsak túlhevített gőzzel, de csillagfűtőtesttel működik. Egy főzet átfutási ideje 10–12 óra. Két cefrés eljárással főznek. A komlóforralás ideje másfél-két óra. A komlóforraló üstből a komlólevél kiszűrését lyukasztott, perforált oldal- és fenékfallal ellátott zárt szűrővel végzik. Innen a komlóforraló üstből a sörlevet a szűrőn keresztül a sörlefogadóállomás két örvénylő rendszerű ülepítő tartályába szivattyúzzák.

Az új főzőház 1965-ben kezdte meg üzemelését. Ez volt az országban az első olyan automatikus berendezés, (a Villamos Automatikai Intézet tervei alapján) amellyel az egész főzőházi technológiát egy helyről egy ember irányíthatta.

A berendezést világításéma egészíti ki. A világításémán az üzemelő szivattyúk, motorok, csapok stb. jelképe az üzemállapotnak megfelelően világít. A csapokkal kiválasztott útvonalak világítanak, ha rajtuk anyag halad át. Reteszelés van beépítve a téves útvonalválasztás megakadályozására. A világításéma a kezelést rendkívül megkönnyíti, s a lejátszódó folyamatokat

szemléletessé teszi. Minden főzőházi motort, illetve szivattyút a központi vezérlőpulttól indíthatnak, s állíthatnak le.

A tobozos komlón kívül komlókivonatot is (NDK, csehszlovák) használnak, de amíg a legtöbb cseh gyár 50⁰/₀-ban, a pécsi csak 25–30⁰/₀-ban adagol kivonatot a komló mellé. – A maláta helyett, szintén 30–35⁰/₀-ban, ennek pótlására csíráztatott tengeri-örleményt és cukrot is használnak.

Fogadóállomás és sörlesztűző

Az új udvari rész északi oldalán 1967-ben épült a fogadóállomás.

A főzőházból az ülepítőtartályokba szivattyúzott sörlevet 1/2–1 órai pihentetés után 400 hl/óra kapacitású lemezes hőcserélőn keresztül a svájci Filtrox cég által gyártott kovaföldes szűrőberendezésen szűrjük át és nyomják ki szivattyúval az erjesztőben lévő két 265 hl befogadóképességű mérőkádba. A lemezhőcserélőről keletkező melegvizet a főzőháznál szűrővízként felhasználják. A mérőkádban állapítják meg minden esetben a főzött mennyiség hektóliterét és Balling-fokát.

A mérőkádból szivattyúzással kerül a sörle az erjesztőkádkba. Az erjesztőpincékben 200–800 hektoliteres kádak sorakoznak, összesen 20 905 hektóliter bruttó térfogattal. Az erjesztőpincék biztonságos szellőztetését úgy oldották meg, hogy a legmélyebben fekvő részek még a megengedett CO₂-tartalom szintjét sem érik el. Az erjesztés parafinbevonatú kádakban történik. Ezek tartozéka a kádakban körbefutó hűtött édesvíz (ivóvíz) csőkiágó. A termet is 6–8 C°-ra hűtik. Az élesztőadag 0,5–0,8 liter/hl pépes élesztő. Saját színtenyésztete a gyárnak nincsen. Az élesztőt Bécsből és a kőbányai sörgyárból kapják.

Az erjesztőben lévő sör már a naponta főzött mennyiség keveréséből adódik és az ászokpincébe történő átadásnál még további keverést alkalmaznak. Ennek célja az állandó egyenlő minőség biztosítása egy típuson belül.

Ászokpince

Az ászokolás célja: az utóerjedés, szénsavelnyeletés (telítődés), íznyesezés és az élesztő kiülepítése.

Az erjesztők alatt három szinten helyezkedik el az új ászokpince. Az ászokpince edényzete alumíniumtankokból és parafinnal bevont betontankokból áll. A hatvan, egyenként 400 hektóliter, összesen 24 000 hektóliter bruttó ürtartalmú alumíniumtankok egymás fölött úgy helyezkednek el, hogy termelés szempontjából egymástól teljesen függetlenek, s így egyenkénti töltésük és ürítésük nem ütközik nehézségbe. Az összes ászoktér ürtartalma bruttó 58 268 hektóliter. A szádló-kezelés (szénsavnyomás alatt való tartás) pincszakaszonként, ún. cilindres vízoszlopos megoldással történik. A szádlónyomás 0,4–0,5 atm.

Az alumíniumtankok zárt folyosóban végződnek, s itt csak a bűvönnyilások és a szerelvények vannak elhelyezve. A padozatban vályúszerű kanális vezeti a szennyvizet egy központi gyűjtőbe, ahonnan szivattyúval nyomják a városi szennyvízhálózatba. Az ászokpince léghűtéses. A folyosókat a mennyezetig fehér csempék burkolják, s így a higiéniai követelmények a legmesszebbmenőkig biztosítottak.

Hordófejtő és sörszűrő

A régi, a felső udvar északi oldalán találjuk a hordófejtőt és a sörszűrőt.

Az ászokpincéből felszivattyúzott sört kovaföldes szűrőberendezéssel szűrik meg. A szűrés célja a még megmaradt élesztő eltávolítása a sörből. A berendezés a sört a legújabb technológia szerint fényesre szűri. A megszürt sör rögtön a hordófejtőbe kerül, az ún. sörkazánokba. A sörkazánokba került sört hordótöltő csapokon keresztül alumíniumhordókba töltik, majd a kiszállításig rampán tárolják. A kirendeltségekre történő szállítást végző tankautók töltésére nyomótankokat használnak.

Palackfejtő

Az alsó udvar végében jobbra találjuk a hűtőberendezéssel ellátott készáru raktárt, ahol palackokban 1200–1400 hektoliter sör tárolható.

Az udvar végében az üres palackok raktára van. Innen három görgőspályán, továbbá láncpályán ládákban kerülnek a mosóba.

A mosóhelyiségben két 16 ezer/óra kapacitású és egy 6 ezer/óra kapacitású mosógépet helyeztek el. A két 16 ezres mosónál egy-egy cseh gép szedi ki a ládából a palackokat, a 6 ezresnél kézzel történik ez.

A harmadik helyiségben helyezkednek el a fejtőgépek ugyancsak az említett kapacitásokkal.

A minőségi sörök alagút-pasztöröztésen mennek keresztül. A pasztörgép angol gyártmányú. A berendezésen csaknem egy óra (56–58 perc) alatt halad át a palacksör, s az áthaladás során különböző hőmérsékletű vízfürdőkkel találkozik s így felmelegszik majd fokozatosan újra lehül. A vízfürdők hőmérséklete négy ütemben 62–65 °C-ig melegszik, és ugyanígy lassan visszaszáll a friss víz hőmérsékletére.

A palackokat a jelzett kapacitású címképzőgépek látják el címkével. A 16 ezres sorokon a kész, címkézett palackokat gép rakja ládákba is. A helyiségeket láncpályák kötik össze a hűtött készáru raktárral. Az üvegek rázkódásától és ütődésétől a fejtőteremben elég nagy a csilingelő zajártalom.

A szállítási útvonalakat úgy választották meg, hogy az üres láda felrakástól a raktárig mindent gép végezhesen. A készárut a gépkocsikra akkumulá-

torral hajtott emelővillás targoncákkal paletázzák és rakják fel. Csak műanyag-ládás (20-as) palacksört hoznak forgalomba.

A palackfejtő alatt van a nyomótankpince, s itt a nyolc, egyenként 250 hektóliteres rozsdamentes gömbtankot úgy helyezték el, hogy a tankteret lefalazták és csak a szerelvények láthatók, – akár az ászokpincében.

Pepsi-Cola üzem

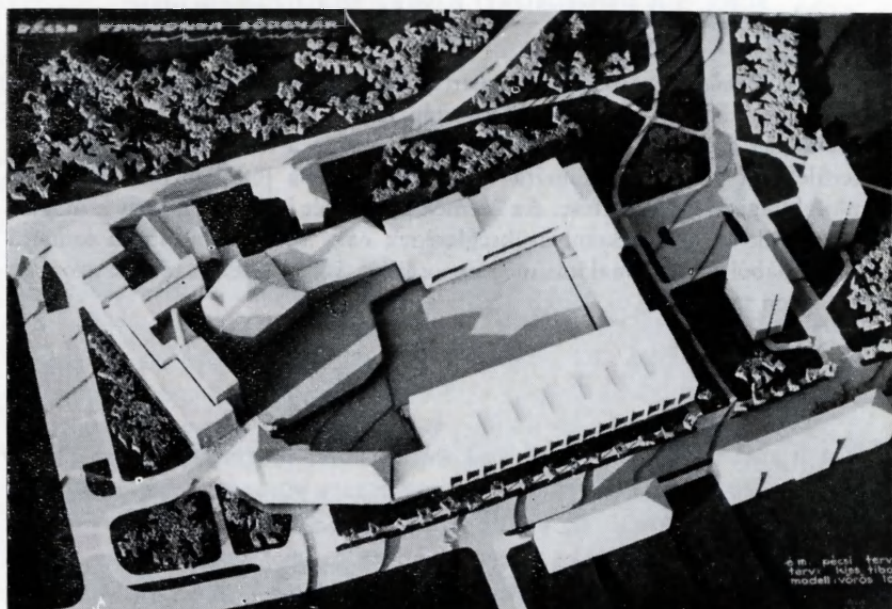
Az üzem 1971-ben indult meg. E titokként őrzött alkoholmentes, vaníliát, szubtrópusi fűvek, fűszerek és coladió kivonatát tartalmazó üdítő Pepsi-Colát 1896-ban Észak-Karolina államban Caneb „Doc.” Bradham gyógyszerész találta fel, s az USA határait átlépve ma már az öt világrész 123 országának 1200 üzemében palackozzák.

A söröspalackok raktára mellett, az Alkotmány utcai oldalán teljes hosszában üvegfalú épületszárnyban foglal helyet a Pepsi-Cola vízelőkészítő berendezése, szirupkészítője, italkeverője, palackmosója és a 15 ezer palack/óra teljesítményű palackozó gépe. A palackokat átvilágítással nemcsak töltés előtt, hanem töltés után is ellenőrzik.

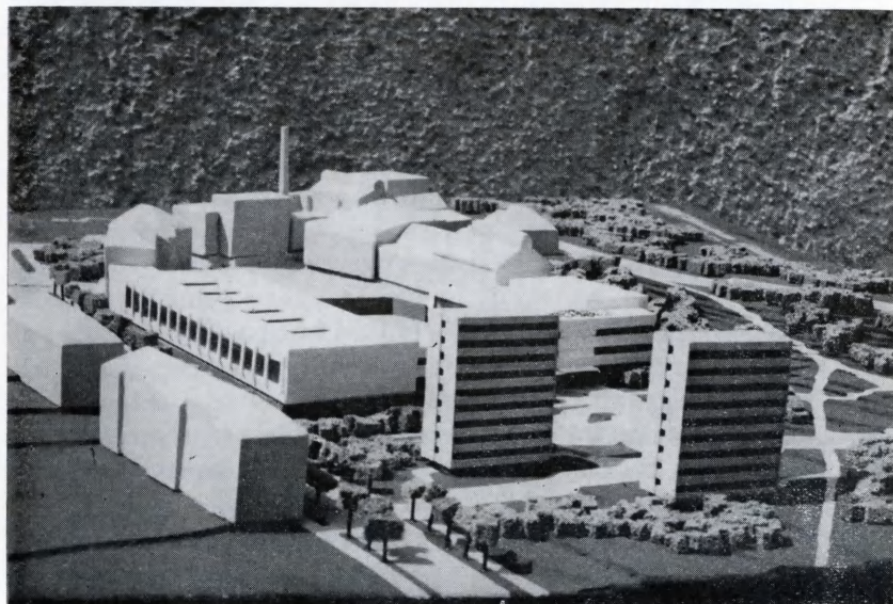
A minőségellenőrzés céljából a pécsi mérések felülvizsgálására kéthavonként kezelt-víz és késztermék mintát küldenek a Pepsi-Cola cég angliai laboratóriumába. A felülvizsgálatok eddig mindig a legnagyobb elismeréssel találkoztak.

A pécsi sörgyár helye Közép-Európában

Nincs adatunk arról, hogy a gyár alapításának első évében hány hektóliter sört termelt, erre csak következtetni tudunk. 1882-ben 4020 hektóliter volt a termelése. Az 1848-ban meginduló sörgyár valóban nagyon kicsi lehetett, valóban egy nagyon szerény házi sörfőzdéből indulhatott, ha 34 évre volt szükség, hogy 4020 hektóliterre feltornázhassa magát. 1910-ben, a részvénytársasággá való alakulás előtti évben 21 ezer hl-t termelt a gyár. Ma, 125 év után a gyár csaknem 600 ezer hektóliter sört termel, az országban előállított sör mennyiség 9–10 százalékát adja. Ilyen fejlődés láttán joggal felmerül a kérdés: a pécsi sörgyárnak hol van a helye Közép-Európában? A kérdésre csak bizonyos viszonyításokban lehet válaszolni. Lengyelországban például a pécsihez közeli időben alapított zywieci gyár 1970-ben 500 ezer hektólitert, ugyanakkor Románia legnagyobb gyára, a bukaresti Grivite Sörgyár 600 ezer hektólitert termelt... Ha tehát nem az angol Lager, a dán Carlsberg, vagy Tuborg, illetve az NDK-beli Radeberg Wernesgrün, vagy a cseh pilzenihez hasonlítjuk a pécsi termelést, – hisz az említett gyárak főként exportra termelnek – de csak két szomszédos és Magyarországnál nagyobb állam sörtermelését nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy a pécsi Pannónia Sörgyár Közép-Európában rangos helyet foglal el.

Pillantás a jövőbe: A sörgyár és környéke

A további tervek

1974 végéig a gyárnak a rekonstrukcióra kapott összes hitelt vissza kell fizetnie. Csak az összeg kiegyenlítése után jöhet szóba az újabb fejlesztés. A városi tanács a gyártól keletre eső területet egészen a Rókus-alja utcáig tartatlékterületként a sörgyár számára biztosította. Szóba jött egy malátagyár és komlófeldolgozó üzem építése. Az üzemek létesítését indokolná, hogy a megyében termelik az ország komlószükségletének nagy részét, s az itteni termésű kiváló árpából készült malátát még exportálják is . . . Ezek a tervek azonban még nagyon távoliak . . .

ПИВОВАРЕННЫЙ ЗАВОД ПАННОНИЯ В Г. ПЕЧ

Первый венгерский университет был создан в городе Печ в 1367-м году. Этот факт является доказательством того, что Печ в этом отношении является равноправным с городами — Прагой, Краковом, Веной, — в которых был создан университет в те же годы. Для ухода за больными, болеющими чумой — этой ужасной болезнью средневековья — и в Пече была учреждена больница им. Святого Рокуша, где для больных варили пиво.

Маленькую „кухонную пивоварню” на холме Рокуш в 1848-м году купил Липот Гиршфельд, в руках которого во время наполеонских войн накопился большой капитал, и он пивоварню перестроил в завод с самым современным оборудованием. От Липота Гиршфельда по наследству завод получил его сын Шамуель. Соперничавший с ним бывший городской пивоваренный завод он вскоре лишил конкурентоспособности, а с третьим печским пивзаводом он картелировался. После его смерти собственником завода стал Арнольд Фюхсл, который в 1911-м году образовал акционерное общество, и пивзавод перешёл в собственность этого общества. После этого началась вторая реконструкция завода, благодаря которой производственная мощность завода повысилась до 60 000 гектолитров в год.

После первой мировой войны Пивоваренный завод Паннония присоединил к себе пивзавод, находившийся с ним в картеле. И создавшийся таким образом единственный печский пивоваренный завод преодолел все экономические трудности, возникшие после войны. Это могло произойти только благодаря стараниям замечательного коллектива его работников-специалистов и благодаря производимым ими отличным сортам пива.

В 1948-м году Пивоваренный завод Паннония, празднующий сотую годовщину своего существования, был национализирован, — стал собст-

венностью государства. В 1953-м году правительство вложило в развитие завода 12 миллионов форинтов, а потом, в 1965-м году открытием кредита в 80 миллионов форинтов началась полная, по счёту третья реконструкция завода.

При реконструкции по особому плану была сооружена мельница для помола солода, которая в начале эксплуатации была самым современным такого рода сооружением в стране. Был реконструирован и варочный цех. Классическое расположение котлов осталось, но нижняя часть двух кипяtilьников сусла, чана для пивного сусла и котла для варки хмеля — емкостью в 550 гектолитров — изготовлена из нержавеющей стали, а купол — из красной меди, и всё это в целом — венгерского производства. Новый варочный цех был первым автоматическим такого рода сооружением в стране, где всей технологией варочного цеха с одного места управляет только один человек. Все двигатели варочного цеха или насосы могут пускаться в ход и останавливаться с центрального пульта управления.

Приёмная станция и цежение пивного сусла устроены тоже самым современным образом. Накачанное из варочного цеха в отстойные цистерны пивное сусло после расстойки проходит через плиточный теплообменник, процеживается при помощи швейцарского цедильного агрегата, накачивается в находящийся в бродильном цехе чан — измеритель емкостью в 265 гектолитров. Здесь определяется количество отвара в гектолитрах и количество градусов Баллинга. Из чана-измерителя с помощью насоса пивное сусло прокачивается в бродильную цистерну. В бродильных подвалах выстроились цистерны емкостью в 200—800 гектолитров, их общая валовая емкость выносит 20 905 гектолитров. Брожение происходит в чанах с парафиновым покрытием. Дрожжи получаются из Вены и от будапештского пивоваренного завода.

Под бродильным цехом сооружён подвал в три горизонта для выдерживания. Состав сосудов этого подвала состоит из алюминиевых баков и бетонных баков с парафиновым покрытием. 60 алюминиевых баков — каждый по 400 гектолитров. — общей емкостью в 24 000 гектолитров, размещены один над другим так, что с точки зрения нагрузки независимы друг от друга, и таким образом их наполнение и опорожнение каждого в отдельности не представляет собой трудности. Общая валовая емкость простора выдерживания выносит 58 268 гектолитров. Подвал выдерживания снабжён воздушным охлаждением, стены коридоров до самого потолка покрыты облицовочными плитками.

Накачиваемое из подвала выдерживания пиво проходит через цедильный агрегат, который процеживает его при помощи самой современной технологии, от чего оно становится ярким. Пиво, попавшее таким образом

в пивные котлы, сквозь бочечные краны переливается в алюминиевые бочки. С 1967-го года у нас употребляются алюминиевые бочки только емкостью в 50 литров.

Бутылки вымываются автоматическими машинами. Разливочные машины тоже самые современные. Качественные сорта пива проходят через тоннельную пастеризацию. Бутылки снабжаются этикетками с помощью машин с определённой мощностью и ими же вкладываются в ящики.

По договору, заключённому с **Pepsi—Cola Company** или с предприятием **Loft. Inc.** пивоваренный завод в 1971-м году ввёл в эксплуатацию фабрику для производства Пепси-Кола. Этот безалкогольный напиток и в Венгрии стал популярным. Об этой фабрике, производящей Пепси-Кола, которая построена соответственно строгим требованиям предприятия, европейский заместитель президента **Pepsi—Cola International** Норманн Геллер и заведующий восточно- и средневропейской администрацией Герберт Леи высказались с максимальным признанием.

За выдающиеся результаты Революционное Рабоче-Крестьянское Правительство и Республиканский Совет Профсоюзов наградили завод Переходящим Красным Знаменем. Три раза завод был удостоен звания Социалистического завода.

За прошедшие с национализации завода 25 лет в Пече произошло в самом деле немаловажное событие. В центре исторического винодельного района Печ стал значительным центром пивоваренной промышленности, которая своими качественными сортами пива, своей производительной мощностью приблизительно в 700 000 гектолитров даже в европейском отношении равняется с известными винами окрестности.

PANNONIA BIERBRAUEREI IN PÉCS

Die erste Universität in Ungarn wurde 1367 in Pécs gegründet. Diese Tatsache beweist, dass Pécs zu jener Zeit keine mindere Rolle gespielt hat, als solche Städte, wie Prag, Krakau, Wien, in denen ebenfalls in diesen Jahren eine Universität gegründet wurde, und die gleichzeitig auch Hauptstädte von Königreichen waren. Zur Pflege der Kranken, die an der im Mittelalter so sehr gefürchteten Krankheit, der Pest litten, entstand in Pécs ein Krankenhaus, benannt vom heiligen Rokus, wo für die Kranken auch Bier gebraut wurde.

Die erste, der Stadt gehörende kleine Brauerei auf dem Rokus-Hügel wurde 1845 von Lipót Hirschfeld angekauft, der in den Jahren der Napoleonischen Kriege ein beträchtliches Kapital erwarb und die Brauerei zu einem für damals modern eingerichteten Betrieb entwickelte. Nach dem Tod von Lipót Hirschfeld führte sein Sohn, Sámuel die Brauerei weiter. Im geschickt gelenkten Konkurrenzkampf gelang es ihm die städtische Brauerei auszuschalten, mit der dritten Brauerei gründete er ein Kartell. Nach seinem Tod wurde Arnold Füchsl der Besitzer der Brauerei, der 1911 sie zu einer Aktiengesellschaft umbildete und die erste Rekonstruktion durchführte. Von dieser Zeit an stieg ihre Kapazität auf jährlich 60 000 Hektoliter.

Nach dem ersten Weltkrieg verschmolz die Pannonia-Brauerei in sich die mit ihr in Kartell getretene andere Brauerei. Die sich jetzt schon in Monopollage befindende Brauerei überlebte alle Wirtschaftskrisen, was vor allem ihren gut qualifizierten Fachleuten und dem von ihnen hergestellten erstklassigen Bier zu verdanken war.

Im Jahre 1948 wurde die schon hundert Jahre funktionierende Pannonia-Brauerei verstaatlicht. Die Regierung stellte 1953 12 Millionen Forint zur Weiterentwicklung der Brauerei zur Verfügung; 1965 begann mit einem Aufwand von 80 Millionen Forint ihre volle, jetzt schon dritte Rekonstruktion.

Im Laufe dieser Rekonstruktion wurde eine individuell geplante Malzmühle errichtet, die damals über die modernste Einrichtung solcher Art im Lande verfügte. In die volle Rekonstruktion wurde damals auch das Sudhaus

einbezogen. Die klassische Einteilung der Gefässanlagen blieb wohl unverändert, aber der untere Teil der zwei Maischkessel, des Traubenkessels und Hopfensudkessels – ein Umfang von 550 hl – wurde aus rostfreiem Stahl, die Kuppeln aus Kupfer gefertigt. Alles ungarische Produktion. Das neue Sudhaus bekam die erste automatische Anlage des Landes, mit der ein Mensch von einem Platz aus seine ganze Technologie leiten kann. Ein jeder Motor bzw eine jede Pumpe kann man vom zentralen Steuerpult anlaufen lassen und auch abstellen.

Die Empfangstation des Sudes und seine Filtrierung läuft ebenfalls am modernsten. Der aus dem Sudhaus in die Setzbottiche gepumpte Sud wird nach einer Ruhe durch einen Plattenwärmetauscher in die Filtrierungsanlage gebracht (schweizerische Produktion) und in die zwei Schöpfgefässe von je 265 hl in den Gärungsraum gepumpt. Hier wird so die Menge, wie auch der Ballingsgrad des Sudes gemessen. Aus den Schöpfgefässen kommt der Sud mit einer Pumpenanlage in den Gärbottich. In dem Gärkeller befinden sich Bottiche vom 200–800 hl, mit einem gesamten Brutto-Rauminhalt von 20 905 hl. Der Gärungsprozess findet in paraffinierten Bottichen stat. Die Hefe wird aus Wien und aus den Budapester Brauereien geliefert.

Unter dem Gärungsraum wurde ein drei Stockwerke tiefer Lagerkeller errichtet, in dem die Gefässe aus Aluminiumtanks und paraffinierten Betontanks bestehen. Die 60 Aluminiumtanks von einem Rauminhalt von je 400 hl sind über einander so aufgestellt, dass sie bezugs belastung von einander völlig unabhängig sind, und ihre einzelweise Füllung und Leerung keine Schwierigkeiten bedeutet. Der gesamte Brutto-Rauminhalt des Lagerkellers beträgt 58 268 hl. Der Lagerkeller ist luftgekühlt, die Gänge sind bis zur Decke mit weissen Kacheln belegt.

Das aus dem Lagerkeller hinaufgepumpte Bier läuft durch eine Filteranlage, wodurch es der neuesten Technologie entsprechend einen schillernden Schein erhält. Das so in die Bierkessel glegante Bier wird in Aluminiumfässer gefüllt. Seit 1967 werden nur 50 litrige Aluminiumfässer verwendet.

Die Flaschen werden mit automatischen Waschmaschinen gereinigt. Die Qualitätsbiere werden in einem Tunnel pasteurisiert. Die Vignetten werden maschinell an die Flaschen gebracht und in Kisten verpackt.

Die Brauerei begann 1971 aufgrund eines Vertrages mit Pepsi-Cola Company bzw Loft. Inc. Unternehmen mit der Produktion von Pepsi-Cola. Dieses alkoholfreie Getränk wird auch in Ungarn gern getrunken. Über die Produktion des nach strengen Vorshriften arbeitenden Pepsi-Cola-Betriebes äusserten sich Normann Heller, der stellvertretende Generaldirektor des Pepsi-Co. International in Europa und Herbert Ley, der Vertreter des Unternehmens in Ost- und Mittel-Europa mit grosser Anerkennung.

Die Regierung der Volksrepublik Ungarns und der Gewerkschaftsbund verlieh der Brauerei die Rote-Fahne-Auszeichnung. Dreimal errang sie den Titel „Sozialistische Fabrik“.

In den 25 Jahren seit der Verstaatlichung der Grossbetriebe wurde auch in Pécs vieles geschafft. Im Zentrum der historischen Weingegend entstand eine grosse Brauerei mit einer Jahresproduktion von 600 000 hl. Sie lässt sich mit ihrem erstklassigen Bier und alkoholfreien Getränken nicht nur mit den berühmten Weinen der Gegend messen, sondern steht auch den ähnlichen Betrieben in Europa nicht nach.

PANNONIA BREWERY, PÉCS

The first Hungarian university at Pécs was founded in 1367. So Pécs equalled in rank to other towns as Prague, Cracow and Vienna that founded their universities in those years, too. Thereby she became a town of the same rank to other royal residences. In the Middle Ages a hospital, named St. Rock, was built to cure sick people infected by the Black Death. Here beer was brewed for their patients.

The small „brewing-room” on Rock-hill earlier owned by the town was bought by Leopold Hirschfeld in 1848 who was able to amasse considerable capital during Napoleonic war-times, and developped it into one of the most up-to-date breweries of his age. It was his son, Samual who took the factory over later.

A rival caused the old Municipal Brewery to become noncompetitive and formed a combination with the third one.

Following Hirschfeld's death Arnold Füchsl became the owner of the Brewery. In 1911 he turned it into a company of shareholders, and a second reconstruction in order to increase the capacity to some sixty thousand hectolitres per year made a start.

After World-War I the two combinatoins merged into the „Pannonia Brewery”. This firm being now a single one of this kind at Pécs could overcome all economic difficulties following the World-War. It was due both to its greatly appreciated skilled workers and its excellent sorts of beer.

Celebrating the date of its hundredth anniversary in 1948 the Pannonia Brewery was being nationalized. In 1953 our government spent twelve million forints to promote technical developments and in 1965 by granting them a credit of 80 million forints a complete reconstruction, this time the third one, began.

At the time of reconstruction a malt-mill of single device was installed being one of the most up-to-date malt-milling equipments in the country at the beginning of its operation. The cookinghouse was reconstructed too. Its vessels kept their classical arrangement, the two mask-cooking pots, however, and the grape-tub as well as a malt-boiling vessel of 550 hl content – stainless at the bottom, its dome made of copper, – are completely home products.

A new cooking-house, the first automatic equipment of this kind, provides a technology controlled by a single man. Every engine as well as pump in the cooking-house can be set in motion and cut off from a central control-board.

Both the reception and filtration of beer are most modern. Brewage pumped from the cooking-houses into depositing tanks are conditioned and after some time through a plate heat-exchanger filtered and later pumped into measuring tanks of 265 hl content set up in the fermenting room. Quantity and Balling-grade will be read here. As a next step brewage gets to fermentative tanks. Several tanks of 200–800 hl content are to be found here altogether with 20905 hl. Fermentation is carried out in tubs Barm is provided by Vienna and Budapest breweries.

There is a three-storey cellar below the fermenting room. Its vessels consist of paraffin coated concrete tanks as well as aluminium tanks. Some 60 pieces of aluminium tanks, each of four hundred hl content, altogether 24 000 hl cubic content are put one upon the other in a way that they might be completely separated from one another considering their loading, and making their filling and draining as easy as possible.

Its whole gross content covers 58 268 hl. The storage cellar is air-conditioned, and its corridors are covered with white tiles.

The beer pumped from the cellar will flow through a filtering plant giving it a bright shape while utilizing a most up-to-date technology. So the beer in the boilers will be poured in aluminium kegs through taps. Since 1970 no other kegs than aluminium ones and of 50 l content have been used.

Flasks are also cleaned by self-controlled washing-machines. Similarly our drain-machines excel at being most modern. First class beers will be tunnel-pasteurized. All flasks will be labelled by suitable machines and packed into special boxes.

Having concluded a contract with Pepsi Cola Co., and Loft. Inc. Co., in 1971 our factory put a workshop producing Pepsi Cola into operation. This dealcoholic drink has become most popular in Hungary too. Normann Heller, deputy chairman of Pepsi International to Europe and Herbert Ley, a representative of Pepsi Co. International to East and Central Europe, expressed their satisfaction with it.

As a result of its good success the factory has been rewarded by the Revolutionary Workers' and Peasants' Government and Central Council of the Hungarian Trade Unions with Order of the Red Banner and has won three times the title „Socialist Factory.”

The twenty years after the nationalization have brought about a lot of important things at Pécs. Parallel to a city of an ancient historical wine-region and compared to any other European countries Pécs with her six hundred thousand hl annual excellent beer product has become an important beer-making centre too, and at the same time it can even rival the famous wines of her vicinity.

LA BRASSERIE PANNONIA DE PÉCS

La première université Hongroise a été fondée à Pécs en 1367. Ainsi, Pécs était – dans ces temps-là – de même rang que les villes des universités du temps, c'est à dire les résidences royaux: Prague, Cracovie et Vienne. Pour les soins apportés aux malades de l'épidémie de peste du moyen âge – a été construit l'hôpital Saint-Roch où on a brassé de la bière pour les malades.

Cette petite „brasserie culinaire” sur la colline Roch a été achetée de la ville en 1848 par Léopold Hirschfeld, dans les mains duquel, s'était accumulé un capital considérable, et qui a transformé la brasserie en une usine tout à fait moderne. L'usine a été prise par Samuel, fils de Léopold Hirschfeld. Celui-là a fait la brasserie municipale qui rivalisait avec lui, non-compétitive. Avec la troisième brasserie de Pécs il s'est mis en cartel. Après sa mort c'est Arnold Fűchs qui est devenu le propriétaire de la brasserie. En 1911 il a mis l'usine en société anonyme et a commencé la 2. reconstruction qui a augmenté la capacité de l'usine à 60 000 hectolitres de bière par an.

Après la guerre mondiale la brasserie Pannonia s'est associée la brasserie qui était en cartel avec elle. Désormais, la brasserie qui est unique à Pécs a surmonté toutes les difficultés économiques qui suivaient la guerre mondiale, et c'était du à sa „garde ouvrière” reconnue et à la bière excellente produite par eux.

En 1848 la brasserie Pannonia qui fête ses cent ans d'existence a été nationalisée. En 1953 le gouvernement a accordé 12 milliards de florins au développement de l'usine, en 1965 – par un crédit de 80 millions – on a commencé la 3. reconstruction complète.

À l'occasion de la reconstruction on a construit un moulin de malt de rédaction de projets individuelle qui était au commencement de l'exploitation, le moulin de malt le plus moderne du pays. Le brassin a été renouvelé. La disposition des outillages est restée. Les deux cuves de trempe, les cuves de raisin et de houblon cube 550 hectolitres – leurs parties inférieures d'acier inoxydable, la coupole en cuivre sont totalement de fabrication hongroise. Le nouveau

brassin était le premier outillage automatique du pays d'où un homme seul pouvait diriger toute la technologie de la production. Toutes les moteurs et les pompes doivent être dirigées d'un coffret de commande centrale.

La station de reception et le filtre à bière sont aussi très modernes. La bière pompée du brassin dans les containers de sédimentation, après un repos, à travers un échangeur de chaleur en lames, est filtrée et pressée par une pompe dans les cuves de mesure scube 265 hectolitres qui se trouvent dans les caves de fermentation. C'est ici qu'il est enregistré le hectolitre et le grade Balling de la quantité brassée. À l'aide de pompage le bière passe de la cuve de mesure dans la cuve de fermentation. Dans les caves de fermentation se rangent des cuves de 200–800 hectolitres dont la contenance fait 20 905 hectolitres. La fermentation s'effectue dans des cuves paraffinées. La levure est reçue de Vienne et de brasseries de Budapest.

Audessous de la salle de fermentation on a construit une cave de fermentation de 3 étages. L'outillage de la cave de tintage consiste en tanks en aluminium et en tanks en beton paraffinés. Les tanks en aluminium se rangent – avec une contenance des 24 000 hectolitres – audessus l'un de l'autre, ainsi, du point de vue de chargement – ils sont totalement indépendants l'un de l'autre, et leur remplissage et vidage individuels ne font ni aucune difficulté. Toute la place de tintage a une contenance de 58 268 hectolitres. La cave de tintage est à refroidissement par l'air et les couloirs sont couverts-jusqu, au plafond-de carreaux de faïence blancs.

La bière pompée de la cave de tintage passe par un décanteur qui – d'après la technologie la plus moderne – filtre la bière, brillant. La bière passée dans les chaudières, est versée par des cannelles dans des tonneaux en aluminium. Depuis 1967 ils ne sont employés que des tonneaux en aluminium de 50 litres.

Les bouteilles sont nettoyées par des machines à laver automatiques. Les machines extractives sont aussi les plus modernes. Les bières de qualité passent à travers une pasteurisation en tunnel. Les bouteilles sont munies de griffe par des machines à étiqueter et sont rangées en caisses.

La brasserie – à la base du pacte conclu avec la Pepsi-Cola Company et l'Entreprise Loft Inc. – a commencé en 1971 son usine Pepsi-Cola. La boisson désalcolisée est devenue en Hongrie aussi très appréciée. Sur l'usine Pepsi-Cola qui était établie à la base des strictes exigences de l'entreprise – Normann Heller vice-président de Pepsi-Cola International et Herbert Ley, le gestionnaire de l'Europe orientale et Centrale de Pepsi-Cola International se sont déclarés avec une très grande satisfaction.

L'usine – pour ses résultats excellents – a été décorée du Pennon Challenge Rouge du Sydicat par le gouvernement Révolutionnaire des Ouvriers et Paysans. Elle a obtenu trois fois le titre de l'Usine Socialiste.

Pendant les 25 ans depuis la nationalisation se sont passées beaucoup de choses à Pécs. Au centre de l'ancienne région viticole historique, Pécs –

par ses bières excellentes qui rivalisent avec les vins célèbres du pays et par sa production de bière de 700 000 hectolitres par an qui est considérable même à l'échelle européenne, est devenu un centre de brasserie.

A seresitalok ősmúltja

1. János Dombay: „Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony. Beiträge zur Kultur des Aeneolithikums in Ungarn”. (Bp., 1960) 203. l.
2. Dr. Tagán Galindzsán: „A baskírok erjesztett italai” (A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője) 1928. – 113–118. l.

A sör

1. A sörgyártás technológiájáról részletesen: dr. Holló János: „Maláta és sörgyártás” (Bp., 1952), valamint dr. Torbágyi–Novák–Verhán: „Italáruismeret” (Bp., 1956) és Pejtsik Árpád: „Élelmiszerismeret” (Bp., 1959).

Kórbázak és serfőzdék

1. 1462: poss. Komló – a pécsi káptalan jobbágysai lakják Zi. O. X. 212; (Reuter Camillo: „Baranya megye helytörténeti és helynévi adattára”. – Kézirat).
2. Kammerer–Velics: „Magyarországi török kincstári defterek” (Bp., I. k. 1886, – II. k. 1890). – Az 1560-ból származó feljegyzést Mohammed bin Szülcjmán mobácsi kádi írta, – az 1564-ből származót Mohammed bin Mohammed pécsi mevla, – az 1570-ből származót Mohammed Kemál pécsi mevla.

A pécsi sörbáz

1. Hodinka Antal: „Adalékok Pécs város történetéhez 1686-tól 1701-ig”. (Pécs, 1942). – 20. l.
2. „Protocollum Civitatis Quinque Ecclesiensis Germanicum anni 1725 a die 6^a februarii usque diem ultimam februarii anni 1730 concinnatum”. (A város német nyelvű jegyzőkönyve 1725. febr. 6-tól 1730. február utolsó napjáig). – Baranya m. Levéltár No. 5. 1726. febr. 19-i bejegyzés.
3. Bevilaqua Borsody Béla: „A magyar serfőzés története” I–II. k. (Bp., 1931. – II. k.) – 572. l.
4. Kolosvári–Óvári: „Corpus Statutorum Hungariae Municipalium” (Bp., 1904), – V. k. 2–506. l. (Lásd: Baranya m. Levéltár Prot. 1742-től 1752-ig.)
5. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1761/190.
6. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1763/121.
7. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1765/177.

8. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1765/527.
9. „Pécs Város Majorossy Imre Múzeum 1939/40. Értesítője” (VI. tábla).
10. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1769/293.
11. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1771/205.
12. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1773/243.
13. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1775/108.
14. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1776/292.
15. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1773/59 és 1777/314.
16. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1777/485.
17. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1778/700. – Lásd még Kopasz Gábor: „A pécsi céhkönyvek iptartörténeti adatai” („Pécsi Műszaki Szemle”, 1958. 4. sz.) – 19. l.
18. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1781/672 („Retulit circumspectus Dominus Antonius Melczter gremialis Civis et Magister Braxator...”) – és 1781/747, valamint 1782/355.
19. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1784/452 és 855, valamint 1785/136.
20. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1813/1954, – 1814/590, – 1814/1548, – 1814/2694, – 1815/321 és 1816/2401, valamint „Braxae edificium non dividendi, verum plus offerenti exarendari optat Ex. Consilio” 1837/1688, – „Cerevisiae epocillaris juris exarendati intuitum initum cum Joseph Pucher contractum ratificatum remittit Excelsa Camera” 1837/1708.

Gyáralapítás

1. „Hetilap” (Kiadja: az Iparegyesület), – (Bp., 1845. jún. 3. sz.)
2. Haas Mihály: „Baranya” (Pécs, 1845), – 71. l.
3. Hölbling Miksa: „Baranya vármegyének orvosi helyirata” (Pécs, 1845). – 114. l.
4. Várady Ferenc: „Baranya múltja és jelenje” (Pécs, 1896), 637. l.
5. Dr. Jellachich Károly: „Pécs a XIX.-ik század közepén” (Pécs-Baranyai Múzeumegyesület Évkönyve, 1912. V. k.), – 37. l.
6. Lenkei Lajos: „Negyven év Pécs életéből” (Pécs, 1922), – 193. l.
7. Németh Béla: „A pécsi Dominikánus-ház története” (Pécs, 1903), – 64. l. – A Pécsi Mézeskalácsos Céh számadáskönyvében Pucher utoljára 1844. június 16-án szerepel, amikor is „1 forint mesterjárandóságot” fizetett. (A Céh könyve a B. m. L.-ban: IX. – 10. c.)
8. Cserkúti Adolf: „Az első pécsi zsidók” („Pécs-Baranyai Múzeumegyesület Évkönyve” 1914), – 25–27. l.
9. „Conscriptions-Buch” (1850. A. kötet), – A 259. sorszám alatt az 54. család.
10. Pannónia Sörgyár Irattára, Fasc. VII/30/1917.
11. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1848/2652 és 2763.
12. Pécsi V. jkv. 1849/1462.

Flirschfeld sörgyára

1. „A Soproni Kereskedelmi és Iparkamarának jelentése az iparnak és kereskedelemnek állapotáról az 1863, 1864 és 1865 évben” (Sopron, 1867), – 187. l.
2. „A Soproni Kereskedelmi és Iparkamara főjelentése az 1866–1869-diki időszakra” (Sopron, 1871), – 63. l.
3. B. m. L. „A Pécsi Mézeskalácsos Céh iratai 1823–1872-ig”. Céhjegyzőkönyv.
4. „A Soproni Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1872-ik évről” (Sopron, 1873), 31. l.
5. 1874: gyári fazon szám: 267, a pécsi Janus Pannonius Múzeum Zsolnay-kiállításának leltári száma: 2147, – 1878/79: J. P. M. lelt. sz.: 3401, – 1882: J. P. M. lelt. sz.: 466/2, – 1889: gyári fazon szám: 2815, J. P. M. lelt. sz.: 2123.
6. Kopasz Gábor: „A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara 1880–1948” („Levéltári Évkönyv”, Kaposvár, 1970), – 175. l.
7. 1864: Hosszúhetény község... alatta az országúton egy (felül délre) serfőzési előké-

szület, és egy – átírva – (éjszakra másfelül) csárdával, – törölve: – val – és a csárda szület, és egy – átírva – (éjszaka másfelül) csárdával, – törölve: – val – és a csárda (neve) chocholádé. Pesty Fr. helynévtára, Orsz. Széch. Könyvtár. – (Reuter Camillo szíves közlése).

8. „A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kerületét képező Baranya- Somogy- és Tolna vármegyének továbbá Pécs sz. kir. városnak általános gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyáról 1882-ben” (Pécs, 1883), – 133–134. l.
9. Dr. Kovács András: „A filoxeravész” („Dunántúli Napló”, 1972. máj. 27.)
10. „Kiállítási Értesítő” (Pécs, 1888. aug. 22). – „Egyéb szeszcsitalok” c. fejezet.
11. „A Pécsi kereskedelmi és ... stb. ... az 1891-ik évben” (Pécs, 1892), – 70. l.
12. Lenkei L. i. m. – 190. l.
13. B. m. L. – Pécs V. jkv. 1901/13.223.
14. P. S. I. – Fasc. VII/1905. júl. 4. – (Másolati példány. Az eredeti Habranov Istvánné, szül. Zoltány Mária, idősb néhai Zoltány Kálmán leányának birtokában).
15. „Pécsi Napló”, 1907. febr. 20. – A kiállítás területének térképén a 6. pavilon. („Kiállítási Kalauz”, – 57. l.)
16. Kóspasz Gábor: „A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara 1880–1948” (Levéltári Évkönyv”, Kaposvár, 1970), – 181. l.
17. Dr. Torbágyi–Novák–Verhán: „Italáruismeret” (Bp., 1956), – 106. l.
18. B. m. L. – Pécs szab. kir. város közgy. jkv. 1908/11309.
20. P. S. I. – Kartell-ügyek: Fasc. XXXIII/1909. aug. 28. – 1909. szept. 14. – 1909. okt. 19. (Benkovits István üzlete: Pécs, Szigeti országút 27.) – 1910. jan. 6. – 1910. ápr. 1 és 1910. ápr. 22-én kelt nyilatkozatok és jegyzőkönyvek, valamint a „Munkás” 1910. ápr. 24. száma.
21. B. m. L. – Pécs V. közgy. jkv. 1910/15601.
22. Pécsi Izraelita Hitközség Halotti Anyakönyve: 1910. év. folyószám 1179.

A Hirschfeld S. Sörgyár Részvénytársaság

1. Lenkei L. i. m. – 193. l.
2. P. S. I. – Fasc. XXXIII/1911. június 20.
3. „A Hirschfeld S. Sörgyár Részvénytársaság alapszabályai” (Bp., 1911), – 17 lapnyi füzet, 8 fejezetre oszlik és 47 §-t tartalmaz.
4. P. S. I. – Fasc. XVI/55/a – 1912.
5. P. S. I. – Fasc. XV/4–1912. márc. 11, valamint 1912. ápr. 2.
6. B. m. L. – Pécs v. közgy. jkv. 1912/6448.
7. P. S. I. – Fasc. XXVIII/1912. máj. 11.
8. P. S. I. – Fasc. IX/23/1912.
9. P. S. I. – Fasc. IX/1/1913. febr. 26: Chemisch-physiol. Laboratorium der fürstl. Schwarzenberg’schen Brauerei u. Malzfabrik, – és jún. 3: Chemisch-Technisches Laboratorium der K. K. Hochschule für Bodenkultur in Wien.
10. Eckhart Ferenc: „A magyar közgazdaság száz éve” (Bp., 1941) – 133. l.
11. P. S. I. – Fasc. IX/3–6. 1914. febr. 26: Österreichische Versuchsstation und Akademie für Brauindustrie in Wien, – s IX/34 márc. 12, IX/7 márc. 30, és IX/41, jún. 16. – Fasc. IX/32, júl. 1: Erste böhmisch-mährische Maschinenfabrik in Prag, és Fasc. IX/35: Ganz és Társa – Danubius Gép-, Waggon- és Hajó-Gyár Részvénytársaság Bp.
12. Pécsi Kir. Járásbírság 3302 (tkv.) 1916 és 3303 (tkv.) 1916.
13. P. S. I. – Fasc. XXVII/1917 jan. 29 és júl. 25.

A Pannónia Sörfőző R. T.

1. P. S. I. – Fasc. XVI/1917. márc. 15.
2. P. S. I. – Fasc. VII/31, – 1917. ápr. 27.
3. P. S. I. – Fasc. VII/29, – 1918. febr. 3, – VII/43, – 1918. szept. 30, és XIX/8, – 1918. jún. 4.

A szerb megszállás alatt

1. P. S. I. – Fasc. XVI/55/b, – 1920. júl. 29.
2. P. S. I. – Fasc. XVI, 1921. márc. 23.

Íráses esztendőök

1. A statisztikai adatok: Buday László: „A megcsonkított Magyarország” (Bp., 1921). – 95–98. l. és „Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch” (1928), 40. l.
2. P. S. I. – Fasc. XXII, – 1921. szept. 28.
3. A kimutatást közli Szita László: „Adatok a pécsi ipari vállalatok munkásállományának kialakulásához 1867–1921.”) „A pécsi Tanárképző Főiskola Évkönyve”, Pécs, 1965). – 260. l.
4. „Az élelmezési munkások taggyűlése” („Munkás”, 1922. febr. 24).
5. P. S. I. – Fasc. XXXIII/6, – 1922. máj. 30.
6. B. m. L. – Pécs városi tanácsulési jkv. 1922/10608.
7. P. S. I. – Fasc. XXXIII/6, – 1922. jún. 25.
8. P. S. I. – Fasc. VII/24, – Államrendőrség: 3085/1922 és 3657/1923.
9. P. S. I. – Fasc. XIII/1922. dec. 14.
10. P. S. I. – Fasc. III/1923. jan. 5. és XVI/1923. máj. 5.
11. P. S. I. – Fasc. XXXV/1924. ápr. 29.
12. P. S. I. – Fasc. III/1923. aug. 31.
13. P. S. I. – Fasc. XIX/14/1924. dec. 10, – Budapesten dec. 20.
14. P. S. I. – Fasc. XIV/75/1925. júl. 26.
15. P. S. I. – Fasc. VI/a/1925. nov. 30.
16. B. m. L. – Pécs Városi közgy. jkv. 2265/1925. dec. 22.
17. P. S. I. – Fasc. VI/1926. okt. 28.
18. P. S. I. – Fasc. XXII/1927. febr. 5.
19. P. S. I. – Fasc. XVI/55 – (Engel I. könyvnyomdája Pécs, Boltív-köz 2).
20. P. S. I. – Fasc. VIII/25/1927. júl. 30 és XVI/1927. aug. 3.
21. P. S. Munkaügyi Osztály Irattára. – Stalenberger adatai: az egyesített MABI – OTI nyilvántartás 10. lap 47. sorszám. – P. S. I. – Fasc. XVI/53/1927. aug. 5, – és XVI/1929. okt. 8, valamint a Janus Pannonius Múzeum Helytörténeti Osztályán az 1927. márc. 17-én és 1927. ápr. 26-án és 1931. márc. 21-én és 1932. nov. 26-án kelt iratok, valamint P. S. I. – Fasc. XVI/1933. nov. 30-án kelt irat.

A „jégkorszak”

1. P. S. I. – Fasc. VI/b/1928. jan. 11 és VI/B/1928. márc. 12.
2. P. S. I. – Fasc. XV/27/1928. ápr. 27 és XV/a-1522/1928. jún. 4.
3. P. S. I. – Fasc. XXII/1928. aug. 3 és okt. 31, és az 1928. dec. 19-én tartott városi közgyűlési jkv/32, 359. tan./1928. határozat.
4. P. S. I. – Fasc. XIV/88/1929. ápr. 24 és XXII/1929. máj. 7, – benyújtva: 86066/IV. 1929 sz. alatt május 10-én, – Pécs szab. kir. város polgármesterének válasza: 19913/1929. szept. 14-én, – a Belügyminiszter döntése: 88, 759/1929/ IV. okt. 24-én.
5. P. S. I. – Fasc. XXII/1930. ápr. 7. – Pécs szab. kir. város polgármesterétől: 13090/1930. máj. 26, – és Fasc. XXII/1930. jún. 12.
6. P. S. I. – Fasc. XXII/28/1930. júl. 9.
7. Janus Pannonius Múzeum Helytörténeti Osztály, – Zoltány, 1930. okt. 23.
8. P. S. I. – Fasc. XXII/1931. okt. 6 és XXII/1931. szept. 22.
9. P. S. I. – Fasc. XXIII/1932. jan. 25 és XXII/1932. szept. 24.
10. B. m. L. – Pécs szab. kir. város polgármesterétől 28.236/1932.
11. P. S. I. – Fasc. XXII/1933. jan. 27 és Pécs szab. kir. város polgármesterétől 3118/1933. febr. 3.

12. B. m. L. – Pécs V. jkv. 91/17395/1933.
13. P. S. I. – Fasc. XXII/1933. aug. 5 és XXII/1934. jan. 30.
14. P. S. I. – Fasc. XXII/1934. jún. 5: városi közgyűlési jegyzőkönyvi kivonat, 82/18511. F./1934. sz.
15. P. S. I. – Fasc. XIV/96/1935. jún. 8 és Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara 18073/3/1935. júl. 2.
16. P. S. I. – Fasc. XIV/100/1935. szept. 9.
17. P. S. I. – Fasc. XXIX/60/1935. jún. 25 és 1936. jan. 21 és jan. 25, valamint XXIX/60/1936. ápr. 1, júl. 7 és júl. 13.
18. P. S. I. – Fasc. VIII/1936. szept. 24.
19. P. S. I. – Fasc. XIV/1937. máj. 21.

A háborús évek

1. Dr. Némethy Lajos: „A magyar söripar kialakulása és fejlődése” („Söripar”, 1962. 2. sz.), – 68. l.
2. P. S. I. – Fasc. XXIX/15/1937 és az átruházási illeték ügyében benyújtott fellebbezés, illetve panasz: 1938. máj. 18 és máj. 27, valamint XXIX/67/1938. jan. 3.
3. P. S. I. – Fasc. IX/1949. febr. 10 és febr. 22, valamint márc. 29.
4. „A Pécsi Izraelita Hitközség Gettó Könyve” (Az 1944-ben készült könyv a lakók nevét és lakcímét tünteti fel. Forbát neve mellett a 70. szám áll. A könyv a pécsi hitközség lelkeszi hivatalában van.)

Miénk a gyár!

1. Az eredeti okirat Domonkay Dezső nyugd. főkönyvelő, (Pécs, Váci Mihály u. 6.) birtokában.
2. P. S. I. – Iktatás nélkül, Kő/T jelzettel, gépelt másolati példány, 1946. ápr. 25.
3. Csépanyi Dezső: „A hároméves terv. – Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből”. (Bp., 1955) – 409. l.

Szédítő fejlődés

1. A „Körösvény” egyik eredeti példánya Arató György, a Szállítási Osztály doigozójának tulajdonában.

A nagy rekonstrukció

1. A rekonstrukcióról részletesebben Somogyi Jenő: „Pannónia Sörgyár” („Pécsi Műszaki Szemle”, 1958, 2. szám) – és Somogyi Jenő: „A Pannónia Sörgyár rekonstrukciójának újabb eredményei” („Söripar”, 1971. 6. szám).

TARTALOMJEGYZÉK

A seresitalok ősmúltja	11
A sör	17
Kórházak és serfőzdek	31
A pécsi sörház	35
Gyáralapítás a Rókus-alján	51
Hirschfeld sörgyára	63
Hirschfeld S. Sörgyár Részvénytársaság	85
Pannónia Serfőző Részvénytársaság Pécssett	109
A szerb megszállás alatt	123
Ínséges esztendőök	129
A jégkorszak	155
A háborús évek	181
Miénk a gyár!	195
Szédítő fejlődés	211
A nagy rekonstrukció	219
Gyorskép a Pannónia Sörgyárról	255

125765

*Készült 2000 példányban
ebből
100 db számozott díszkötésben*

